VINCELLÉR BÉLA „SÖTÉT ÁRNY MAGYARHON FELETT”

VINCELLÉR BÉLA

SÖTÉT ÁRNY MAGYARHON FELETT

SZÁLASI URALMA

(1944. október—1945. május)

MAKKABI

BUDAPEST, 2003

A borítón:
Szálasi és Beregfy a Várban
(1944. október 16.)
és a lebombázott Budapest képe.

Copyright © Vincellér Béla,
Makkabi Kiadói kft. 2003.

Kiadja a Makkabi Kiadói kft.
1055 Budapest, Szent István krt. 11.
Tel: + 36 1 354-1560
Fax: : + 36 1 354-1561
Email: makkabi@mail.tvnet.hu

Terjeszti a Biblical World Gallery
1077 Budapest, Wesselényi utca 13.
Tel: + 36 1 267-8502
http//www.makkabi.hu

ISBN 963 7475 85 0

Fera-Print Nyomda.,
Solymár

A kilépési kísérlet és kudarca

A proklamáció

1944. október 15-én déli 12 óra 30 perckor megszólalt a rádió. A bemondó rendkívül fontos közleményre hívta fel a hallgatók figyelmét. S nem túlzott. Amint a Magyar Távirati Iroda jelentette „a Kormányzó Úr Őfőméltósága" aznap szózatot intézett a magyar nemzethez. Ebből idézünk részleteket.

„...Ma már minden józanul gondolkozó ember előtt kétségtelen, hogy a Német Birodalom ezt a háborút elvesztette – mondta rövid bevezető után. – ...Olyan nép, amely egy, már elvesztett háborúban szolgalelkűséggel, idegen érdekek védelmében utóvédharcok színterévé engedi tenni apáitól örökölt földjét, elvesztené a világ közvéleménye előtt megbecsülését...

...Amidőn a háború az ország határaihoz közeledett, sőt azt át is lépte, ismételten megfelelő segítséget ígértek a németek, de ezt az ígéretüket sem tartották meg az ígért módon és mértékben. Az ország területét visszavonulásaik alkalmával fosztogatások és rombolások színterévé tették.

A szövetségi hűséggel ellenkező mindezen cselekményeiket végül azzal a nyílt kihívással tetézték, hogy a budapesti hadtestparancsnokot, Bakay Szilárd altábornagyot a belső rend fenntartása érdekében tett intézkedései közben a német Gestapo ügynökei egy ködös októberi reggelen, a rossz látási viszonyok felhasználásával, lakása előtt autójából kiszállásakor orvul megtámadva elhurcolták.

Ezt követően német repülőgépekről a kormányzat ellen lázító röpcédulákat dobáltak. Megbízható értesüléseket kaptam arra nézve, hogy német politikai színezetű csapatok erőszakos felfordulás útján az általam időközben kinevezett törvényes magyar kormány megbuktatásával saját embereiket szándékoztak uralomra segíteni, miközben az ország területét a Német Birodalom utóvédharcainak színterévé kívánták tenni.

Elhatároztam, hogy a magyar nemzet becsületét megőrzöm a volt szövetségessel szemben is, midőn az a kilátásba helyezett megfelelő katonai segítség helyett a magyar nemzetet legnagyobb kincsétől, szabadságától, függetlenségétől akarja végleg megfosztani. Ezért közöltem a német birodalom itteni képviselőjével, hogy eddigi ellenfeleinkkel előzetes fegyverszünetet kötünk, és velük szemben minden ellenségeskedést beszüntetek. Bízva igazságérzetükben, velük egyetértésben kívánom a nemzet jövő életének

folytonosságát és békés céljaink megvalósítását biztosítani. A honvédség elöljáróit megfelelően utasítottam, ezért a csapatok esküjükhöz híven egyidejűleg kibocsátott hadparancsom értelmében az általam kinevezett parancsnokoknak kötelesek engedelmeskedni.

Minden becsületesen gondolkodó magyar embert pedig felhívok, hogy kövessen a magyarság megmentésének áldozatos útján."

A kormányzó kiáltványát délután negyed háromig három alkalommal olvasták be. Közben felolvasták Horthy hadparancsát is.

„Honvédek! Hőn szeretett hazánk szívében folyó pusztító harctól, a küzdő erőket számba véve, immár döntő, az országra nézve kedvező fordulatot nem várok.

Ezért elhatároztam, hogy fegyverszünetet kérek.

Mint a fegyveres hatalom legfőbb hadura, felszólítalak benneteket, hogy honvédeskütökhöz híven hűséggel és feltétlen engedelmességgel teljesítsétek elöljáró parancsnokaitok útján kiadott parancsaimat.

További létünk attól függ, hogy a honvédség minden egyes tagja e súlyos helyzetben kötelességtudó és végsőkig menő fegyelmezett magatartást tanúsítson."

Horthy s. k.
Csatay s. k.

A lakosság a szózatot hallva, sok helyen kifejezésre juttatta örömét. A németek jelenléte azonban többnyire óvatossá és tartózkodóvá tette az embereket. A többség figyelt és várt, hogy vajon mi történik ezután. Akik viszont szervezetten készültek a kiugrásra, azokat meglepetésszerűen érte, s nagyon megnehezítette a dolgukat.

A szélsőjobboldali, nyilaskeresztes pártvezetők a kiáltvány hallatán bizonytalanná váltak, sokan megijedtek közülük. Tartottak attól, hogy Horthy proklamációját gyors tettek követik, s letartóztatják őket. Mintegy 25–30 szélsőjobboldali politikus a német követségen keresett menedéket.

Jóllehet a kormányzói proklamáció váratlanul érte az embereket, nem hathatott meglepetésszerűen. 1943 júliusában összeomlott a fasiszta Olaszország, Mussolinit letartóztatták, s az új kormány fegyverszüneti kérelemmel fordult Angliához és az Egyesült Államokhoz. Ezzel megtört a fasiszta hatalmak – ahogy ők nevezték – tengelye. 1944. június 6-án az angolszászok sikeresen partra szálltak Franciaországban, és megnyitották a második frontot. 1944. augusztus 23-án Románia fordult szembe a fasiszta Németországgal. Szeptember 9-én Bulgária, majd szeptember 19-én Finnország lépett ki a háborúból. A szovjet hadsereg mind közelebb került Magyarország határához, majd szeptember 23-án át is lépte azt.

Akik képesek voltak a helyzet reális értékelésére – s ezek akkor már jelentős erőt képviseltek –, úgy ítélték meg, hogy szembe kell fordulni Németországgal. Sokan csak annyit kívántak, hogy legyen vége a háborúnak. Ám nem volt lebecsülendő az az erő sem, amely tartott a Szovjetuniótól, az antifasiszta koalíciótól, a velük kötendő fegyverszünettől.

A katonai vezetés jelentékeny része a harc folytatása mellett volt, s azt hangoztatta, hogy a háborúban való részvételünk alapvető nemzeti érdek. A föld alá szorított baloldal szerint a magyar katonai erényeket immár a németek elleni fegyveres akciókban kell megmutatni, megtisztítva az országot a német alakulatoktól.

Horthy Miklós és környezete csak nagyon nehezen, határozatlanul, vonakodva jutott el ehhez a felismeréshez. Ez magyarázza, hogy a proklamáció és az utána kiadott parancs súlyos hibákkal volt terhes.

Kádár Gyula, a VKF–2 – a hadsereg hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó osztálya – korábbi vezetője, Horthy híve és támogatója is döbbenten hallgatta a proklamációt. Mint visszaemlékezésében írta, a proklamációból és a hadparancsból világossá vált számára, hogy a háború befejezése katonailag nincs előkészítve. Úgy ítélte meg, hogy a kormányzó minden kártyáját nyíltan kitette az asztalra, s ezzel kiszolgáltatta magát a németeknek. A hadparancs pedig nem adott világos gyakorlati parancsot a cselekvésre. Véleménye szerint a proklamációt a kiugrás katonai biztosításának befejező aktusaként kellett volna közzétenni.

Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, a 2. hadsereg parancsnoka a következőképpen minősítette a kiáltvány hatását: a csapatok között zavart és bizonytalanságot keltett enélkül, hogy mozgósította volna őket a kormányzó elhatározásának megvalósítására. De zavar keletkezett az antifasiszta ellenállás különböző irányzatait képviselő Magyar Front szervezeteiben is. Az építőmunkások szakszervezetében például október 15-én késő estig több mint 600 munkás várt utasításra – hiába.

A proklamációt Ambrózy Gyula, a kormányzói kabinetiroda főnöke készítette el. Eredetileg a fegyverszünet megkötését és a németekkel való szakítást jelentette volna be a nemzetnek. Ám a kormányzó megváltoztatta a proklamáció szövegét és a beolvasás tervezett időpontját is. A proklamációból kiderült, hogy fegyverszünetet kér, de az már nem, hogy szakít Hitlerrel; nem adott ki határozott parancsot a hadseregnek a németek megtámadására.

Magyarország várható kilépési kísérletére a német vezetés alaposabban felkészült, mint Olaszország, Románia, Bulgária esetében.

Horthy kormányzó a finnek kiválásának valamiféle módozatát szerette volna megvalósítani. Ott ugyanis – részben Finnország geopolitikai helyze-

téből adódóan – lehetővé vált, hogy a német hadsereg elhagyja az országot, a finn kormány pedig kiváljon a háborúból és megszuntesse szövetségét Németországgal. De már az előkészületek során nyilvánvalóvá vált, hogy ez itt és most lehetetlen, s csak a kiugrás a járható út. Horthy viszont ezt úgy készítette elő, mintha csak úgy simán kiléphetne a háborúból. Feltételezte: Hitler majd beleegyezik abba, hogy Magyarország kiváljon a háborúból, a német hadsereg elhagyja az ország területét, és ő ilyen alapon előzetes fegyverszüneti szerződést köt az antifasiszta hatalmakkal. Ez a törekvés fejeződött ki abban, hogy október 15-én közölte a német követtel és rajta keresztul Hitlerrel: fegyverszuneti szerződést kér, és lehetővé teszi, hogy a német csapatok elhagyják Magyarország teruletét. Horthy valójában nem akarta teljesíteni a Moszkvába már elküldött delegációja által aláírt előzetes fegyverszüneti szerződés egyik legfontosabb pontját, a fasiszta Németország megtámadását. Hogy ez mennyire így volt, erre később ő maga is visszatért Adenauernak, az NSZK akkori kancellárjának 1954. november 3-án írt levelében, amelyet Hennyey Gusztáv, Horthy kormányának utolsó kulugyminisztere tett közzé egy évtizeddel később.

Részlet a levélből:

„Mélyen tisztelt Szövetségi Kancellár Úr!

Az utóbbi időben – államférfiak és diplomaták „visszaemlékezéseivel" kapcsolatosan – vélemények és nyilatkozatok hangzottak el Magyarországnak az utolsó világháborúban, kulonösen az 1944. évben tanúsított magatartását illetően, melyeket nem hagyhatok szó nélkul.

Mint Magyarország kormányzója tanúsíthatom, hogy azok a bizonyos oldalakról terjesztett hírek, melyek szerint Magyarország 1944-ben a fegyverszunettel kapcsolatosan hajlandó lett volna Németországot hátba támadni, merő kitalálások...

...Az akkori fegyverszuneti tárgyalásokon Szovjet-Oroszország követelte volt, hogy az eddigi szövetségesek, tehát Magyarország is, fegyverrel támadjanak Németország ellen.

Én magam és velem együtt politikai és katonai tanácsadóim mindig megtagadtuk – mivel Németország és Magyarország mindenkor fegyvertársak voltak – ennek a szovjet követelésnek teljesítését, noha emiatt a tárgyalások meghiúsulással fenyegettek, és ezért végül is csupán egy előzetes fegyverszünet volt megköthető...

...Nagyméltóságodnak Németország jövőjének kialakítására irányuló erőfeszítéseit a legmelegebb rokonszenvvel és a legjobb kívánságokkal kísérem...

Őszinte tisztelettel:

Horthy tengernagy s. k."

Nem érdektelen Adenauer 1955. február 10-én kelt válasza sem. Miután szívélyes köszönetét fejezte ki Horthynak, ezt írta:

„Nyilatkozatát a Német Birodalommal szemben 1944-ben tanúsított magatartásáról nagyon értékesnek tekintem. Megnyugvással vettem tudomásul, hogy Ön, Tengernagy Úr, visszautasította annak idején a Szovjetuniónak azt a fegyverszüneti követelését, hogy Magyarország üzenje meg a háborút a Német Birodalomnak.

Személyes jólétére és a magyar nép jövőjére irányuló legjobb kívánságaim kifejezésével, maradok őszinte tisztelő híve, *Adenauer* s. k."

Hogy Horthy a vesztes háborúból való kiválásnak ezt az útját szerette volna járni, abban nagy szerepe volt politikai beállítottságának, világnézetének. Korábban az elsők között csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, az ún. Antikomintern-paktumhoz. És anélkül, hogy a Szovjetunió a legcsekélyebb fenyegető lépést tette volna, Horthy vezetésével országunk csatlakozott az ellene indított háborúhoz is, ha nem is olyan mértékben, ahogyan azt a német vezetés, különösen 1943-tól, elvárta volna. Az a tény azonban, hogy a szovjetellenes háború nem az angolszász hatalmakkal való szövetségben jött létre, hanem ellenkezőleg, e hatalmak a Szovjetunióval léptek szövetségre, és a tengelyhatalmak velük is szembekerültek, kellemetlenül érintette Horthyt, nem erre számított. A világpolitika erőviszonyait ezúttal sem elemezte jól sem ő, sem a tanácsadói.

Horthy a háború utolsó periódusában nem tudta megfelelően megítélni a világhelyzetet. Kizárólag az angolszászokkal kereste a kapcsolatot, csak náluk tapogatózott. Ám tévesnek bizonyult az a remény, hogy Magyarországot az angolok vagy az amerikaiak szállják majd meg. A román, a finn, a bolgár vezetésnek ebben a tekintetben több érzéke volt a realitások iránt.

A hazai antifasisták, közöttük a kommunisták, eljutottak odáig, hogy Horthy múltját nem nézve, az adott helyzetből kiindulva támogassák a kormányzót abban, hogy Magyarországot kivezesse a háborúból, s az ország ne váljon hadszíntérré. Csakhogy, mint láttuk, Horthynak nem voltak ilyen „egyszerűek" a politikai elképzelései. Ő egyrészt fegyverszünetet kért a Szovjetuniótól, az antifasiszta hatalmaktól, másrészt igyekezett meggyőzni a német vezetést, hogy neki is az az előnyös, ha Magyarország kilép a háborúból. Csakhogy e két elképzelés kombinációja megvalósíthatatlan volt, s mint az események is mutatták, forrása lett annak, ami történt.

Már Magyarország megszállására is főleg azért került sor 1944. március 19-én, mert a hitleri vezetés elvesztette bizalmát Horthy és az általa kinevezett kormány iránt. Az az elképzelés tehát, hogy 1944 őszén Hitler simán belemegy abba, hogy Magyarország kiváljon a háborúból és a német hadsereget visszavonják országunk területéről, több volt, mint naivitás.

1944 nyarán a Sztójay-kormány elvesztette Horthy bizalmát. Augusztus 23-a után, miután Románia kivált a háborúból, helyét Lakatos Géza kormánya vette át.

Feladata az volt, hogy Horthy felügyeletével kivezesse az országot a háborúból. A kilépés előkészítésében részt vett Ambrózy Gyula, a kabinetiroda főnöke, Lázár Károly altábornagy, a testőrség parancsnoka, Toszt Gyula alezredes, a kormányzó szárnysegéde, ifj. Horthy Miklós és Horthy Istvánné, a kormányzó fronton elesett fiának özvegye.

Szeptemberben, mielőtt a szovjet előrenyomulás elérte volna Magyarország területét, koronatanácsra került sor, amelyen részt vett az egész Lakatos-kormány, továbbá Vörös János vezérkari főnök, Ambrózy és Vattay Antal. A kormányzó bejelentette, hogy fegyverszünetet kér. A minisztertanács ezt az elhatározást magáévá tette. Lakatos vállalta, hogy a döntést közli Veesenmayerrel. Másnap azonban a kormány lemondott, mert a koronatanács előző napi határozata ellenére – noha ott a miniszterek is jelen voltak – a minisztertanács ülése a fegyverszünet ellen foglalt állást. A kormányzó nem fogadta el a lemondást, s a kormány a helyén maradt. Mindenesetre a további eseményekbe a kormány tagjai közül kizárólag Lakatost, Csatay Lajost és Hennyey Gusztáv vezérezredest, a kormány külügyminiszterét avatták be – a kormányzónak adott becsületszó és teljes titoktartás vállalása mellett.

A kormányzó ezt követően családi tanácskozást tartott, amelyen ott volt a felesége, Horthy István özvegye, ifj. Horthy Miklós, továbbá Vattay Antal, Ambrózy Gyula, Lázár Károly és Bakay Szilárd, a budapesti hadtest parancsnoka. Ifj. Horthy Miklós, Bakay és Ambrózy azon az állásponton voltak, hogy feltétlenül meg kell indítani a fegyverszüneti tárgyalásokat. Elfogadták Bakay javaslatát, hogy a tárgyalásokat a németek tudta és a kormány igénybevétele nélkül kell lefolytatni. Ezután Náday István vezérezredest, a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács vezértitkárát kiküldték Rómába, az angol–amerikai főhadiszállásra, a fegyverszüneti tárgyalások előkészítésére. Az utazás előtt tikos tanácsülést tartottak, amelyen részt vett Lakatos Géza, Hennyey, Csatay, Ambrózy, Vattay, Vörös János vezérkari főnök, Rőder Vilmos vezérezredes, továbbá a kormányzó tanácsadói: Bethlen István, Kánya Kálmán, Perényi Zsigmond, Károlyi Gyula, Esterházy Móric. A többség az angolszászokkal való békekötés mellett volt. Bethlen emellett azt javasolta – amit Horthy végül elfogadott –, hogy a szovjetekkel is kapcsolatot kell teremteni. Így történt, hogy Faraghó Gábor vezérezredes vezetésével hivatalos delegációt küldtek Moszkvába. A meghatalmazást a kormányzó írta alá, élve azzal, hogy a nemzetközi szerződések kötése az államfő jogkörébe tar-

tozott. Úgy ítélték meg, hogy az alkotmányos követelményeknek is eleget tudnak tenni, ha a megkötött fegyverszüneti szerződésért majd egy kinevezendő másik kormány vállalja a politikai felelősséget.

A delegáció megérkezett Moszkvába, s rádió-összeköttetést tudott teremteni a Budai Várral. Ezúton közölte Horthyval a fegyverszüneti feltételeket. A kormányzó habozott, ugyanis eredetileg nem kívánt fegyverszüneti egyezményt kötni addig, amíg a németekkel nem közli a dolgot. Hosszabb-rövidebb tépelődés, bizonytalankodás után végül is hozzájárult, hogy a delegációnak rádión keresztül utasítást adjanak a fegyverszüneti egyezmény aláírására. Október 11-én éjjel a fegyverszünetről tárgyaló delegációnak a következő táviratot küldték: „Magyarország előzetes fegyverszüneti feltételeket elfogadja. Kéri részletes tárgyalás mielőbbi megindítását és a teljes titoktartást addig, amíg Budapesten a túlerőben lévő németekkel szemben a frontról katonai erőket hozhatunk, német puccskísérlet és azzal kapcsolatban öldöklések, különösen zsidópogrom megakadályozása végett. Hogy az átállást megtehessük és hogy biztosíthassuk a fegyverszüneti feltételek végrehajtását, kérjük a Budapest felé nyomuló orosz csapatokat megállítani."

Horthy Miklós és közvetlen környezete, valamint Vörös János vezérkari főnök tárgyalásokat kezdett a Magyar Front képviselővel.

A tárgyalások Horthyék részéről későn indultak, és csupán tapogatózó jellegűek voltak; voltaképpen ki akarták kerülni a Magyar Front részvételét. Október 15-én így a Magyar Front számára is váratlanul hatott a proklamáció fölolvasása a rádióban. Emiatt sem voltak képesek támogatást nyújtani a kiugrási kísérlethez a Magyar Front vezetői és szervezői. Ez egyúttal arra is rávilágít, hogy az ellenállás nem volt eléggé szervezett.

Azok a katonatisztek, parancsnokok viszont, akik a németekhez húztak, szélsőjobboldali pártokhoz tartoztak, illetve nyilasok voltak vagy azokkal rokonszenveztek, azonnal cselekvéshez láttak. Bár nem voltak többségben, de előnyükre szolgált, hogy tudták, mit akarnak.

A Horthyhoz hű politikai nyomozók folyamatosan informálták a kormányzó környezetét arról, mire készülnek a nyilasok, sőt bizonyos mértékig a németek készülődését is jelezni tudták. Ám Szálasi naplójából, valamint más dokumentumokból kitűnik: a hírszerzésben a németek és a nyilasok végig előnyben voltak. Többet tudtak a kormányzó, a kormány, a vezérkari főnökség lépéseiről, mint amit a kormányzó tudott a németek és Szálaisék tevékenységéről.

Az SS és a Gestapó nagy figyelmet fordított a hadsereg kulcspozícióban lévő tisztjeire.

Ennek ellenére az első pillanatban a szélsőjobboldal táborában is volt bizonytalanság, ingadozás és félelem. Beregfy Károly vezérezredes például,

akit a rádión keresztül már délután többször is hívtak, csak akkor indult el Budapestre, amikor már a németek felülkerekedtek. Sok szélsőjobboldali politikus elmenekült a fővárosból. A vezetők egy része a német követségre menekült. Ott gyülekezett a többi között Szálasi, Bárdossy, Reményi-Schneller, Kemény Gábor, Rajniss. A nyilaskeresztes párt számos funkcionáriusa otthagyta lakását, a környéket, ahol ismerték őket, mert féltek, hogy az összetűzésből Horthy és a kormány kerül ki győztesen.

Mi történt a hadseregben?

Hogyan került sor a proklamáció publikálására, és mi történt a Budai Várban?

Az október 15-én délelőtt tartott koronatanácson, amelyen az egész kormány részt vett, Horthy ismertette, hogy fegyverszüneti szerződést kért. Lakatos Géza ragaszkodott ahhoz, hogy ezt alkotmányos úton tegyék meg, vagyis tájékoztassák a parlamentet és kérjék a jóváhagyását. Horthy ezt nem tartotta lehetségesnek, ezért a kormány lemondott. Ám Horthy az előre megbeszélt terv szerint a kormányt ismét kinevezte. A kormányból mindenki vállalta a miniszterséget, még azok is – Reményi-Schneller és Jurcsek –, akikről köztudomású volt, hogy a németek emberei. Horthy a koronatanács ülését félbeszakítva az akkorra magához rendelt német követtel közölte, hogy fegyverszünetet kért. Veesenmayert – bár a németek számítottak hasonló lépésre –, ez meglepte, s arra kérte Horthyt, fogadja Rudolf Rahn nagykövetet, aki mint Hitler különmegbízottja szeretne tárgyalni a kormányzóval. Rahn az előző nap érkezett Budapestre, azzal a feladattal, hogy akadályozza meg a kiugrást. Mind Rahn, mind Veesenmayer azon a véleményen volt, hogy ha csak egy mód van rá, el kell kerülni a fegyveres fellépést.

Rahn október 15-én déli 13 órakor tárgyalt Horthy Miklóssal. A kormányzó megpróbálta rábeszélni: járjon közbe, hogy Németország tudomásul vegye a magyar fegyverszüneti kérelmet, és segítse elő, hogy a német katonai és rendőri alakulatokat vonják ki Magyarországról. Horthy a Németország és Finnország között létrejött megállapodásra hivatkozott. Rahn arra kérte Horthyt, hogy várjon még a front megnyitásával a szovjet hadsereg előtt. Horthy ebbe beleegyezett. Lakatos intézkedett, hogy a miniszterek maradjanak a helyükön. Jurcsek és Reményi-Schneller a német követségre távozott. A kormányzó pedig utasította Vörös János vezérkari főnököt, hogy juttassa el az 1. és a 2. hadsereghez az előre jelzett jelszót: „Az 1920. március 1-jei rendeletem végrehajtandó."

Dálnoki Miklós Béla és Dálnoki Veress Lajos, a két hadsereg parancsnoka, ennek vétele után láthatott cselekvéshez.

Vörös János délután 3 órakor érkezett vissza a koronatanácsról a vezérkar hivatalába. Ott László Dezső altábornagy, a vezérkari főnök helyettese és Nádas Lajos ezredes, a vezérkar hadműveleti csoportfőnöke rátámadt, és kérdőre vonta őt a kormányzói nyilatkozatért. Vörös megingott, engedett nekik, és beleegyezett egy parancs kiadásába a harc folytatására vonatkozóan, amit a rádióban közzé is tettek. Míg tehát Horthy nem adott parancsot a katonai alakulatoknak, hogy mit kell tenniük, a Vörös-féle parancsnak, amelyet a rádió október 15-én többször is sugárzott, nagyon lényeges szerepe volt az események alakulásában. A parancs határozott utasítást tartalmazott: a hadsereg folytassa a harcot a szovjet csapatok ellen.

Mi történt eközben a fővárosban lévő katonai alakulatoknál?

Miután Bakay Szilárdot október 8-án a németek letartóztatták, Aggteleky Béla altábornagy lett a budapesti hadtest parancsnoka. 15-én délelőtt jelentették neki, hogy az egyik német alakulat elfoglalta a gellérthegyi Citadellát. Aggteleky parancsot adott az első hadtest vezérkari főnökének, Horváth Sándor vezérkari ezredesnek a Citadella visszafoglalására. De Horváth, aki a nyilasokkal rokonszenvezett, Hindy Iván vezérőrnaggyal és más tisztekkel együtt letartóztatta Aggtelekyt, és a németekkel rokonszenvező Hindy Iván vette át az első hadtest parancsnokságát.

Ugyanez történt Hardy Kálmán altábornaggyal, a folyamőrség parancsnokával, aki el volt szánva rá, hogy érvényt szerez a kormányzói felhívásnak. Október 15-én 18 órakor Virányi Ferenc ezredparancsnok tiszti gyűlést hívott össze, ahol a nyilasokhoz való csatlakozás mellett döntöttek. Hardy Kálmánt ezután néhány tiszt a saját parancsnokságán letartóztatta.

Latorczay Lőrinc ezredes, a második páncélos póthadosztály lövészezredének parancsnoka, október 15-én este két zászlóaljával beérkezett a számukra kijelölt laktanyába. Az első páncélos póthadosztály egyik zászlóaljának nyilas parancsnoka és tisztjei felkeresték és megpróbálták megnyerni őt maguknak. Latorczay nem volt hajlandó melléjük állni, szóváltás közben fegyverét használta, de megsebesítették, zászlóalját pedig sikerült a németek oldalára állítani.

Október 15-én este az 1. és a 2. hadsereg még megmenthette volna a helyzetet.

Az 1. hadsereg közvetlen összeköttetésben állt a szovjet hadsereggel, így a fegyverszüneti egyezmény alapján logikus lett volna, ha megnyitja a frontot, és a szovjet hadsereggel együttesen Budapest felé nyomul. Ez semmiképpen sem lett volna egyszerű dolog, de biztosította volna az átállás sikerét. Mégsem ez történt.

A mintegy 300 000 főt számláló 1. hadsereg parancsnoka, Dálnoki Miklós Béla vezérezredes és vezérkari főnöke, Kéri Kálmán ezredes, Horthy megbízható hívei közé tartozott.

Miklós Béla, miután október 9-én Budapesten Horthytól átvette az utasítást, felkészült arra, hogy a kormányzó – a köztük levő előzetes megállapodás alapján – a fegyverszünet kihirdetése után a hadsereg főhadiszállásra, Husztra érkezik. De nem érkezett. Október 15-én délben Kéri Kálmán éppen parancsnokát tájékoztatta, amikor a rádióban elhangzott Horthy proklamációja. S miközben várakoztak, délután 3 órakor megkapták a VKF táviratát, amely parancsot adott a harc folytatására. Kéri ezek után úgy döntött, hogy másnap, 16-án a Huszthoz legközelebb húzódó arcvonalon átmegy a 4. ukrán front parancsnokságára, tájékoztatás és a személyes kapcsolatfelvétel végett. Miklós Béla közölte Kérivel, ő is szükségesnek tartja, hogy a 4. ukrán front parancsnokával felvegyék a személyes kapcsolatot, ezért Kérivel együtt ő is átmegy a frontvonalon. A parancsnokságot ideiglenesen a 16. hadosztály nála tartózkodó parancsnokának, Vasváry vezérőrnagynak adta át. Mielőtt távoztak, Kéri még egy parancsot fogalmazott, amelyet átadott Vasvárynak. A parancs szerint a hadseregnek szembe kell fordulnia a németekkel, és együtt kell működnie a Vörös Hadsereggel. Miklós Béla aláírta. Október 16-án reggel Dálnoki Miklós Béla, Kéri Kálmán és Csukási ezredes elhagyták Husztot. Miután Ökörmező után elérték a senki földjét, kitűzték a fehér zászlót. Később egy szovjet felderítőbe ütköztek, aki eljuttatta őket a Volocón települt hadosztály-parancsnoksághoz. Innen jutottak másnap, 17-én kíséretükkel együtt Petrov hadseregtábornokhoz.

Dálnoki Miklós Bélának, az 1. hadsereg parancsnokának 13 hadosztály állt rendelkezésére, továbbá különböző kiegészítő és munkaszolgálatos alakulatok. Ez számottevő katonai erőt jelentett. Az igazi harci tett az lett volna, ha az irányítása alatt álló hadsereggel késedelem nélkül biztosítja Horthy proklamációjának teljesítését.

A jobboldal táborában

Veesenmayer agyában már 1944 tavaszán érlelődött a gondolat: amennyiben a Sztójay-kormány alkalmatlanná válik a németek szempontjából, és a háborús események úgy alakulnak, hogy Magyarország ki akar szállni a háborúból, nagyon szerepet kell adni a Nyilaskeresztes Pártnak. Ezért kezdeményezte dr. Valton Ágoston ügyvéd és Budinszky László közvetítésével a Szálasival való találkozót. Erre április elején került sor, s a tárgyalások minőségi fordulatot hoztak a németek és a nyilasok viszonyában.

Ebben az időben a szélsőjobboldai pártok vezetői között jelentős politikai és személyi nézeteltérések voltak. Kovarcz Emil, a nyilas mozgalom régi vezetője például nem volt hajlandó kezet fogni a nemzeti szocialista Baky Lászlóval. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a Pálffy Fidél vezette Magyar Nemzetiszocialista Párt, továbbá az ugyancsak nemzetiszocialista Baky László, Hubay Kálmán végül is ne tudott volna megegyezni a nyilasokkal a közös kormányalakításban. Ebben Veesenmayernak nagy szerepe volt. Világosan jelezte Szálasinak: ez a feltétele annak, hogy a Nyilaskeresztes Párt hatalomra kerüljön.

1944. szeptember közepétől Szálasi, Veesenmayer, Winkelmann megbeszélései következtében mindinkább körvonalazódtak a Nyilaskeresztes Párt feladatai. Szeptember 16-án a német karhatalom irányítói és a nyilas vezetők megegyeztek abban, hogy Kovarcz Emil a németekkel együttműködve, velük párhuzamosan szervezze a hatalomátvétel előkészületeit. Az irányító csoporthoz – az ún. kulcstörzshöz – Kovarczon kívül Vajna Gábor és Csia Sándor tartozott.

Szeptember 26-án Veesenmayer, Kurt Haller, Wilhelm Höttl és Winkelmann ismét tárgyalt Szálasival és Kemény Gáborral. Veesenmayer elmondta: Hitler úgy döntött, hogy Magyarországon egyedül Szálasi Ferencet tekinti felelős tényezőnek. Közölte, hogy Szálasit, de ha szükséges, más nyilas vezetőket is, a német biztonsági erők védelme alá helyezik.

A németek már kidolgozták az ún. Páncélököl-tervet azzal a céllal, hogy megakadályozzák Horthynak és kormányának a háborúból való kilépését. A terv politikai végrehajtásáért Veesenmayer volt a felelős, míg az SS, a biztonsági szolgálat, a Gestapó tevékenységét Winkelmann irányította. A katonai feladatok koordinálása von Greiffenberg gyalogsági tábornokra hárult. Winkelmann rendőri úton kívánta a kormányzót, sőt az egész kormányt félreállítani.

Veesenmayer taktikusabb megoldást javasolt: politikailag, rendőrileg, katonailag fölkészülve meg kell várni a legmegfelelőbb időpontot a közbelépésre, egy új kormány megalakítására, arra, hogy rendőri és katonai erővel akadályozzák meg Horthyékat a cselekvésben.

Október 2-án döntő fontosságú megbeszélésre került sor a Werbőczy utcai SS-villában, ahol Szálasi tartózkodott: Veesenmayer, Winkelmann, Krumholz, Szálasi és Kovarcz volt jelent. Most már egészen konkrétan tárgyaltak arról, hogy Szálasi átveszi a hatalmat. Veesenmayer azt is közölte, a német kormány csak akkor szakít Horthyval, ha feltétlenül szükséges és elkerülhetetlen. Szálasi átadott egy listát arról, kik lennének kormányának a tagjai. Ő csak nyilaskeresztes párttagokból akarta a kabinetet létrehozni, Veesenmayernak viszont az volt az álláspontja, hogy be kell venni a szélső-

jobboldal más prominens képviselőit is. Ragaszkodott Reményi-Schneller, Jurcsek Béla, Szász Lajos és Rajniss személyéhez. Szálasi ehhez nem akart hozzájárulni. Veesenmayer javaslatára Szálasi tárgyalt Rajnissal és Jurcsekkel, s ezután már elfogadta részvételüket a kormányban. Egyébként már az október 2-i megbeszélést megelőzően elkészítette a nemzethez intézett szózatának szövegét, amelyet átadott Winkelmann-nak. A németek gondoskodtak a szózat nyomdai sokszorosításáról, százezer példányt repülőgépen Budapestre is hoztak, de a nyilasoknak csak az utolsó pillanatban adták oda őket.

Szálasi többször kérte Veesenmayert, segítse elő, hogy Hitler fogadja őt. Hitler azonban csak december elején járult hozzá ehhez.

Október 3-án az előkészületek ellenőrzésére Budapestre érkezett Walter Wenk tábornok, a német szárazföldi hadsereg vezérkari főnökének helyettese. Hitler továbbá Budapestre küldte Bach-Zelevsky tábornokot, a varsói felkelés leverőjét, s megérkezett dr. Wolf néven Otto Skorzeny SS-obersturmbahnführer is, aki korábban Mussolinit kiszabadította fogságából.

Winkelmann október elején elfogadta Veesenmayer tervét, azaz, hogy akkor kell a Páncélököl-tervben rögzített intézkedéseket végrehajtani, ha Horthy megsérti a szövetségi hűséget. Winkelmann október 6-án megbeszélést folytatott Beregfyvel és más katonai parancsnokokkal. Elmondta, hogy Horthy környezetéből el fogják távolítani ifj. Horthy Miklóst, Bakay Szilárdot, Lázárt és Hardy altábornagyot. Horthynak és környezetének tudomására jutott, néhány olyan német katonatiszt érkezett Budapestre, akiknek a jelenléte – enyhén szólva – nyugtalanságra adhatott okot. Bakay elhurcolásával egyidőben két lista került a Vár birtokába. Az egyik valószínűleg a Gestapótól származott és azoknak a nevét tartalmazta, akiket ártalmatlanná kell tenni. Köztük szerepelt ifj. Horthy, Bakay, Lázár, Tost, Ambrózy. A másik, a nyilasoktól származó listán főleg a vezérkari tiszteket minősítették. Horthyék arról is tudtak, hogy a nyilasoknak kész listájuk van a tervezett új kormányról.

Veesenmayer Ribbentrop külügyminisztertől olyan instrukciót kapott, hogy még a kiugrás proklamálása előtt gyűjtsék össze Esztergomban a szélsőjobboldali politikusokat, forduljanak szembe Horthyval, fosszák meg kormányzói jogkörétől, nyilvánítsák alkotmányellenesnek a kormányt, és deklarálják a háború folytatását Németország oldalán a szövetségi hűség jegyében. Ezt az elképzelést Veesenmayer megtárgyalta Szálasival, Rajnissal, Hubayval, Bakyval és másokkal, akik ellenezték, mondván: Budapesten kell akcióba lépni. Veesenmayernak is ez volt az eredeti elképzelése, s az említett magyar politikusok véleményére hivatkozva meg is győzte erről Ribbentropot.

A nyilasok újra csak azt kérték, hogy Veesenmayer és Winkelmann ne tárgyaljon semmilyen más csoportosulással, csak velük, mert különben nem tudják vállalni az akcióért a felelősséget. Azt is kérték, hogy a Gestapo és az SS vidéki parancsnokai vegyék fel a helyi nyilaskeresztes szervezetekkel a kapcsolatot, és segítsék őket. Továbbá hogy az akció előtt 36 órával értesítsék Kovarcz Emilt, hogy módja legyen felkészülni.

Rajniss Ferenc, az ismert szélsőjobboldali publicista és politikus, október 15-én éppen Kurt Hallerral, Veesenmayer helyettesével tárgyalt a lakásán, amikor hirtelen lövöldözés hallatszott. Haller telefonált a német követségre, s megtudta, hogy letartóztatták ifj. Horthy Miklóst. Ebből Rajniss levonta a következtetést, hogy ez már a vég kezdete. Beszélgetésük közben sírva berohant Rajniss felesége, mondván: hallgatta a rádiót, s megtudta, hogy Horthy Miklós leteszi a fegyvert. Meneküljenek azonnal! Erre mindannyian a legsebesebb tempóban iparkodtak át a Lánchídon a német követségre, ahol Rajniss biztonságban érezte magát. Egy órán belül a német követség tele volt magyar politikusokkal és tisztekkel. Megpróbálták kitalálni, mi lesz: leteszik-e a csapatok a fegyvert, vagy nem? Akkor nyugodtak meg, amikor a rádióban felolvasták Vörös János parancsát, amelyből kiderült, szó sincs fegyverletételről, a harc folyik tovább. Rajniss a késő esti órákban tudott beszélni Rahn követtel, aki elmondta: Hitler és Himmler már szombaton tudta, hogy a proklamáció vasárnap el fog hangzani. Ezért repült Rahn Mussolini *mellől* Budapestre. Első feladata az lett volna, hogy megakadályozza a proklamáció felolvasatát, s nagyon bosszankodott, hogy ez nem sikerült.

Október 15-én este a német követségen megkezdődtek a tárgyalások a kormány megalakításáról. Rajniss elégtétellel vehette tudomásul, hogy Veesenmayer listáján neve az elsők között szerepel.

Pálffy Fidél, a magyar nemzetiszocialisták másik vezető személyisége, miután meghallgatta a kormányzó rádiónyilatkozatát, felkereste patrónusát, dr. Höttlt, az SD délkelet-európai vezetőjét. Megkérte, vigye őt biztos helyre. Éppenséggel volt oka az aggodalomra, hiszen már 1943 őszén átadta Höttlnek a baloldali politikusok névsorát, aki azt eljuttatta Kaltenbrunnerhez, a német Birodalmi Biztonsági Hivatal főnökéhez. A német megszállás után a Gestapo több ezer embert tartóztatott le, közülük sokat éppen Pálffy Fidél listája alapján Höttl autóján az SS egyik villájába vitte Pálffyt, ahol már több magyar és német polgári és katonai személy volt együtt. Pálffy későbbi elbeszélése szerint szorongva várták az események további alakulását. Amikor úgy látta, hogy a helyzet eldőlt, hazament. Másnap délelőtt arról értesült, hogy többször keresték telefonon, s meghagyták neki, feltétlenül menjen a miniszterelnökségre. Ott már nyilas egyenruhások tömege sürgött-forgott. Pálffy jelentkezett Szálasinál, aki két mondatban

tájékoztatta: a kormány földművelésügyi minisztere lesz. Október 17-én át is vette a minisztérium vezetését.

Szász Lajos – a németbarát parlamenti képviselőket tömörítő Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnöke – a proklamáció után letaglózott állapotban ült otthon. Marton Béla képviselő javaslatára többedmagával elment a német követségre, s onnan figyelték az eseményeket. Tapasztalták, hogy sok törzstiszt, csapattiszt fordul a követséghez, és jelenti be csapata szembefordulását a proklamációval. Mint később elmondotta: a rohamágyúsok parancsnoka is felajánlotta szolgálatait, bejelentve: sem ő, sem tisztjei nem hajlandók árulóvá lenni, tovább harcolnak a németek oldalán. Az egyik légvédelmi tüzérezred parancsnoka pedig telefonon jelentette a német követségnek, hogy önhatalmúlag elfoglalta a rádió központját, s az rendelkezésükre áll. A zavar olyan nagy volt, hogy a követségről megkérdezték a tisztet: tulajdonképpen kinek áll rendelkezésére az elfoglalt rádió?

A német követségen összegyűlteket később átvitték a Werbőczy utcai SS-parancsnokságra, majd estefelé egy másik épületbe, ahol az éjszakát töltötték. Nem sokat aludtak, de reggelre vidámabbak lettek, amikor Veesenmayer felszólította Szász Lajost, Reményi-Schnellert, Jurcseket, vállalják el a kereskedelmi, a pénzügyi és a közellátási tárcát. Délelőtt átmentek a miniszterelnökségre, ahol megjelent Szálasi, és az ő kezébe letették az esküt.

Az 1. és 2. hadsereg sorsa

Dálnoki Miklós Béla október 17-én este, már a Szovjetunióból, parancsba adta: az 1. hadsereg csapatai azonnal, de legkésőbb 19-én délután 6 óráig szüntessék be a szovjet csapatok elleni tevékenységüket, és vonuljanak Budapest irányába. Ha közben német egységekkel találkoznak verjék szét, semmisítsék meg őket. A parancsot 14 hadifogoly tiszt juttatta át a hadsereg hadtestparancsnokaihoz. Közülük jó néhányan az életükkel fizettek ezért. A felhívás nyomán több ezer katona ment át a szovjet hadsereg oldalára, de magát a parancsot a hadsereg nem teljesítette. Nem is nagyon teljesíthette, hiszen legfőbb parancsnokai magára hagyták az 1. hadsereget. Könnyebb volt átmenni a 4. ukrán front parancsnokságára, mint kézben tartani hadseregüket és a kormányzói szózat szerint cselekedni. Ehelyett ők is – mint ahogy végeredményben Horthy Miklós is – egyénileg kiléptek a háborúból. S ezen az sem változtat, hogy a későbbiekben Miklós Béla számos kísérletet tett arra, hogy az 1. hadseregből minél több katona átálljon a szovjetek oldalára, majd részt vett a fegyverszüneti tárgyaláson és vállalta az első magyar demokratikus kormány miniszterelnöki posztját. Ezek a későbbi pozi-

tív lépések sem változtatnak azon, hogy távozása súlyos helyzetbe hozta az 1. hadsereget.

Dálnoki Miklós Béla nem merte vállalni a felelősséget azért, hogy megnyissa a szovjet hadsereg előtt a frontot, holott ez lehetőséget teremtett volna rá, hogy a szovjet csapatokkal együtt részt vegyen a főváros és egész Magyarország fölszabadításában.

A Szálasi-kormány László Dezsőt nevezte ki az 1. hadsereg parancsnokának, aki október 18-án megérkezett, és átvette a parancsnokságot. S azután német főparancsnokság alatt, német kötelékekkel együtt 1945 végéig folytatták a harcot Kárpátalján, Szlovákiában, majd Németországban.

A 2. magyar hadsereg parancsnoka, Dálnoki Veress Lajos is be volt avatva a kormányzó terveibe, sőt ott volt nála az írásos felhatalmazás, mely szerint ha a kormányzóval valami történik, neki kell a feladatkörét átvennie. Miként Miklós Bélát, úgy Veress Lajost is megzavarta Vörös János 15-i parancsa. Végül is utasította vezérkari főnökét, Kozák Elemért, hogy tudassa a német összekötő törzs parancsnokával: a 2. magyar hadsereg visszavonul. Kozák azonban a németekhez húzott, s ezek parancsmegszegés és megtagadás címén letartóztatták Dálnoki Veress Lajost. Egyébként felajánlották neki, hogy amennyiben a visszavonulási parancsot semmisnek nyilvánítja, szabadlábra kerül. Veress Lajos javára írandó, hogy ezt megtagadta. Budapestre vitték, és a Gestapo fogságába került. A németek pedig Kovács Gyula altábornagyot bízták meg a 2. magyar hadsereg parancsnokságával, aki azonnal semmisnek nyilvánította a visszavonulásra vonatkozó parancsot.

Az 1. és a 2. hadsereg parancsnoka tehát egyaránt elmulasztotta, hogy az irányítása alatt álló – együttesen félmilliós – katonai erőt harcba vigye a németek ellen. Következetességük, határozott fellépésük ellensúlyozhatta volna Horthy következetlenségét és azt a zavart, amelyet a váratlanul közzétett proklamáció okozott. Magatartásuk hasonló volt Horthyéhoz.

Akcióban a nyilasok

Horthy és környezete tehát cselekvésképtelennek bizonyult ezekben a napokban, a német vezetés viszont egyetlen percig sem tétovázott. Német és velük együttműködő magyar katonai alakulatok már délután 4 órakor elfoglalták a rádiót, s ez döntő jelentőségűvé vált. A délután folyamán SS- és más német katonai egységek megszállták a Honvédelmi Minisztériumot, a laktanyákat, a hidakat, a pályaudvarokat, középületeket, csomópontokat. „Tigris" harckocsik jártak Budapest főútvonalain, hogy támogassák az SS és a Wehrmacht akcióit, s azért is, hogy félelmet keltsenek.

Az SS- és a Werhmach-egységek akciójával egy időben a Pasaréti úti nyilas központból mozgósították a pártszolgálatosokat. Megszállták a Pasaréti utat és környékét, s az arra haladó járműveket lefoglalták, hogy a pártszolgálatosokat idejében a kijelölt helyre szállíthassák.

A Pasaréti út 10. számú ház ebben az időben ún. területen kívüli épület volt, a németek felügyelete alatt. Kovarcz Emil ezért ott rendezte be a főhadiszállást. Kovarcz Emil jelentős szerepet játszott október 15-én és a következő napokban, s ez nem volt véletlen, egész eddigi életútja erre predesztinálta.

Az október 15-i proklamáció elhangzása után futár érkezett Szálasitól a Pasaréti úti főhadiszállásra, azzal az utasítással, hogy meg kell kezdeni a terv végrehajtását. Kovarcz ekkor szétküldte a már előre felkészített futárokat a pártszolgálat pesti és budai gyülekezési központjaiba. A futárok értesítették azokat, akiknek riasztaniuk kellett a pártszolgálatosokat. Az erre kijelölt SS-alakulatoktól 5 és 7 óra között megérkeztek a fegyverszállítmányok. A nyilasok 750 db fegyvert kaptak, s ugyanannyihoz jutott a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége is.

Csonka Emil a „Hogyan vettük át a hatalmat?" című könyvében részletes képet ad a felkészülésről. Mint ebből és más forrásokból is kitűnik a pártszolgálatosok közül ezer embert készítettek föl, az ifjúsági szervezet tagjai közül pedig ötszázat.

Előre kidolgozták, hogy melyik pártszolgálatos alakulatnak hol kell akcióba lépnie, mely hidakat, középületeket, intézményeket kell megszállnia a németekkel együtt vagy önállóan. Egy másik csoport a propaganda munkát végezte. Kinyomtatták Szálasi hadparancsát és más röpcédulákat. A csoportvezetők feladatait tartalmazó zárt borítékokat a pártszolgálat vezetőinél, Székesi Istvánnál és Tóth Bélánál helyezték el. Az egyes csoportok egyebek között feladatul kapták a rádió, a gázművek, a villanytelepek, a vasút, a villamosvállalat és más létfontosságú pontok megszállását, illetve a német és magyar katonai alakulatok által már megszállt és lefoglalt középületek átvételét.

A gyülekezés 15-én délután kezdődött a Városmajori Református Gimnáziumban, és innen indultak a megadott épületekhez. A különböző budai kerületekből folyamatosan érkeztek ide a pártszolgálatosok. A gimnáziumból összekötők és futárok tartották a kapcsolatot a Pasaréti út 10-zel.

A pesti főkerület vezetője, Tóth Béla folyamatosan fogadta és küldte az összekötőket. A pártszolgálatosokat a feladatoknak megfelelően csoportosították, így a következő napokban a hidaknál, a nagyüzemekben, a Rákóczi úton, a Klauzál téren, a Népszínház utcában, a Teleki téren, az Újlaki téglagyárnál adtak őrséget.

Székesi István magántisztviselő 1938 óta volt a Nyilaskeresztes Párt tagja. Szálasi 1944 áprilisában megbízta a pártszolgálat országos irányításával. Ő tartott kapcsolatot a különböző kerületi és vidéki pártszolgálatos vezetőkkel, s adta tovább a Szálasitól kapott parancsokat. 1944 októberének elején riadókészültségbe helyezte a budapesti pártszolgálatosokat, megszervezte rendszeres tájékoztatásukat és felkészítette őket a küszöbönálló hatalomátvételre. Miután október 15-én délután Kovarcztól megkapta az utasítást, mintegy 300 pártszolgálatossal bevonult a Nádor-laktanyába. Néhány napig ott tartózkodtak, majd a Werbőczy Gimnázium épületében csoportosultak. Razziákat tartottak, s a későbbiekben is az események sűrűjében maradtak.

Mint láttuk, a proklamáció elhangzása után a nyilasok közül sokan megijedtek, és elhagyták lakásukat. Csak késő délután, a megváltozott rádióadások hallatán tértek vissza. Ezt követően kezdtek jelentkezni a nyilaskeresztes székházakban, a X. kerületben például a Hölgy utca 26-ban. Ott karszalagot, fegyvert kaptak, és beosztották őket pártszolgálatra. A XI. kerületi pártszervezet tagjai és az ottani pártszolgálatosok október elején rendszeresen találkoztak, titkos gyűléseket tartottak vendéglőkben, üzlethelyiségekben és magánlakásokban, ám 15-én rajtuk is úrrá lett a félelem. Délután azonban futár érkezett a kerületi pártszolgálat vezetőjéhez. Utasítására a XI. kerületi pártszolgálatosok a Városmajorba mentek, onnan a Pasaréti út 10-be irányították őket, ahol megkapták az előre kijelölt feladatokat. Nagyjából hasonlóan zajlottak az események a többi kerületben is. Főleg a VI., a VII., a VIII. és a IX. kerületből gyülekeztek párttagok a nyilas pártházaknál. Már 15-én este és 16-án csatlakoztak hozzájuk különféle alvilági, lumpen elemek is.

A gyári nyilasmegbízottak már október elején utasítást kaptak rá, hogy aláírva, lebélyegezve küldjék be a baloldali munkások névsorát a főkerületnek. Ezek a listák végül Vajna Gáborhoz jutottak. Jóváhagyás után a névsorok visszakerültek a pártszolgálatosokhoz, és ezek alapján fogtak hozzá a baloldali munkások letartóztatásához.

A nyilas aktivisták egy része ezekben a napokban vidékről feljött Budapestre. Úgy ítélték meg, ha valami történik, itt nagyobb hasznukat vehetik. De az is közrejátszott ebben, hogy lakóhelyükön ismerték őket, és féltek, hogy kedvezőtlen fordulat esetén bajba juthatnak.

Kovarcz székhelyén, a Pasaréti út 10-ben, nemcsak a futárok jöttek-mentek, hanem nyilas vezetők, politikusok is az épületben gyülekeztek. Egy részleg arról gondoskodott, hogy az előre kijelölt személyek közül ki milyen funkcióba kerüljön. Ezek listáját Gál Csaba készítette el, aki hosszú évek óta foglalkozott a pártban személyi kérdésekkel. A kimondottan politikai feladatok Szőllősi Jenő hatáskörébe tartoztak, a párttal összefüggő teendőket

Gera József tartotta kézben; a csendőrséggel és a rendőrséggel kapcsolatos feladatokat Vajna Gábor, a honvédségre vonatkozókat pedig Csia Sándor látta el.

Kovarcz tájékoztatta Winkelmannt a helyzetről, és utasításokat kért tőle. A Nyilaskeresztes Pártnak a fordulat végrehajtásában alárendelt szerepe volt. Mint említettük, október 15-én este mindössze 750 pártszolgálatost fegyvereztek fel a németek, és rajtuk kívül fegyver nélkül további mintegy ezer ember állt a párt rendelkezésére. Rajniss Ferenc – aki nem tartozott a nyilas párt kötelékébe – 1945 márciusában azt írta naplójában, hogy a Szálasi vezette Nyilaskeresztes Párt hangosabban és nagyobb csinnadrattával jelentkezett a politikai élet porondján 1944 őszén, mint amilyen erővel ténylegesen rendelkezett. Félrevezették Veesenmayert, Winkelmannt, mivel nagyobb erőt mutattak, mint ami valójában a rendelkezésükre állt.

A németek mindenesetre nem bízták a dolgot a nyilasokra, hanem a proklamáció elhangzása után az SS és a Wehrmacht alakulatai az előre elkészített terv alapján megkezdték a különböző középületek megszállását. Ebben magyar rendőrségi, csendőrségi és honvédelmi erők is részt vettek. Az ország legfontosabb gócpontjait azután az ő kezükből vették át a pártszolgálatosok. Ilyen módon vették birtokba a rádió épületét is.

Miután azt német és magyar egységek már elfoglalták, délután 6 órakor a Pasaréti útról Omelka Ferenc vezetésével megindult egy csoport a stúdió felé. Omelka Ferenc ismert embere volt a Nyilaskeresztes Pártnak. 1934-től néhány éven keresztül szélsőjobboldali lapokat adott ki Dél-Budapest, Nagy-Budapest címen. Szálasi felfigyelt a kiadványokra, és beszélgetést kezdeményezett vele. Omelka ennek hatására csatlakozott Szálasi pártjához. Többször letartóztatták. Utoljára a Csillag-börtönben ült, ahonnan 1944 késő nyarán szabadult ki, s a propagandamunka egyik felelőse lett. Október 10-től 15-ig a Bérc utca 7-ében, a Gestapo propagandaközpontjának parancsnokánál tartózkodott, s 15-én ő is a Pasaréti út 10-be sietett, majd Kovarcz parancsára a rádióba. Nyilas karszalaggal és géppisztollyal fölszerelt pártszolgálatosok és propagandisták csoportja élén birtokba vette az épületet, s intézkedett, hogy Szálasi hadparancsát, amelyet a helyszínen kaptak meg egy német katonatiszttől, az éterbe sugározzák.

A rádió először fél 7 előtt 5 perccel közölte Szálasi hadparancsát, majd még aznap többször megismételte. A hadparancs, melyet jelentősen rövidítve idézünk, az alábbiakat tartalmazta:

„Nemzetünk ezeréves történelmének válságos órájába érkezett. A külső ellenség Hazánk földjén áll, megsemmisítésünkkel fenyeget.

Hazánk belső ellensége vele szövetkezett, hogy együttesen mérjék halálos csapásukat Nemzetünk életére.

Öncélú érdekcimboraság élősködött eddig Nemzetünk életén. És amikor Nemzetünk saját léte és életbiztonsága érdekében a szabadságharc fegyveréhez nyúlt, az az érdekcimboraság, amelynek semmi köze nem volt Nemzetünkhöz, mindent elkövetett, hogy e szent harcban elbukjunk. Tette ezt azért, hogy önmaga hitvány és gyáva érdekeit még a Nemzet elpusztítása árán is Nemzetünk érdeke elé helyezze...

...Ez a cimboraság volt az, amely a Kormányzót önös érdekeinek eszközévé tette, őt a Nemzettel szembeállította. Ez a cimboraság volt az, amely rávette a Kormányzót, hogy megszegje a Nemzetnek tett esküjét. Rávette, hogy Nemzetünk élethalálharcának veszélyére, becsületének sérelmére csorbát ejtsen a szövetségi hűségen és a határainkat velünk vérszövetségben védő német fegyvertárssal szemben kötelező bajtársiasságon.

De a Kormányzó eltűrte azt is, hogy a harcoló magyar és német csapatok hátában összeomlásukat célzó alattomos és gyilkos aknamunka folyjék...

....Fennmaradásunk, életunk megtartásának egyedüli záloga: minden erőnk harcba vetése a történelmi harc döntő menetébe, hogy hűségesen, megalkuvás nélkul, becsületesen és győzelmesen fejezzuk be a világtörténelem legnagyobb, legvéresebb és minden népnek sorsát és jövőjét jelentő küzdelmet Németországgal, Itália és Japán oldalán...

...Vállalnunk és állanunk kell a megpróbáltatásokat és szenvedéseket. Nemzetunk számára csak így nyerhetünk életjogosultságot az új életrendben.

...Aki hűtlenül és gyáván eldobja a fegyverét, azt önmaga ellen fordította. Következményeiért önmagára vessen, aki orvtámadásával és gyávaságával ki akarja ütni Nemzetünk kezéből a fegyvert, melyet önvédelemre ragadott. Ebben a hadparancsban foglaltak mindenkire egyformán kötelezőek.

A Fegyveres Erő minden egyes tagjára éppen úgy, mint a parasztra, a munkásra, az értelmiségire, a nőre és az ifjúra. Minden törvényt, rendeletet, szabályrendeletet a Hadparancs értelme és szelleme szerint kell magyarázni, hozni és végrehajtani...

...Hitem és meggyőződésem, hogy Nemzetunk történelmi kötelességét teljesíteni fogja, és hogy Németország, Itália, Japán, valamint szövetségeseik oldalán a biztos győzelem felé halad. Nemzetünk szolgálatában hálás köszönetet mondok a német nép lánglelkű Vezérének: Hitler Adolfnak, hogy mint hűséges bajtárs, segítségére van Nemzetünknek az életét eldöntő sorsnapjaiban...

...Nemzetünk szolgálatában meghalni lehet, de elfáradni soha!

Isten áldását kérem Nemzetunk nagy döntésére és előtte álló nagy harcára! Kitartás!

Szálasi Ferenc"

Szálasi Ferenc már napok óta a német követség Úri utcai épületében tartózkodott. Veesenmayer egyik feladata éppen az volt, hogy megfelelően biztonságba helyezze őt. Valójában csak akkor nyugodott meg, amikor Rahnnak sikerült őt Lakatos és Hennyey orra előtt az aknazáron át kicsempészni a Várból.

Az adott helyzetben Szálasi hadparancsának beolvasása nagy jelentőségű volt. Különösen, hogy előzőleg, a délután folyamán a rádióban többször elhangzott a felhívás: „Beregfy Károly vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre!" Ez a közlés pedig sok emberben megerősítette azt a sejtést, hogy baj van.

Tárgyalások, alkudozások

Október 15-én este Lakatos Géza tárgyalásokat kezdeményezett Veesenmayerral és Rahn nagykövettel. Hennyei Gusztáv külügyminiszter társaságában a német követségen tárgyalt velük és Feinével, a követség titkos tanácsosával este fél 7 és 7 óra között. A németek a tárgyalások első feltételeként azt szabták, hogy az aknazárat, amelyet Horthy utasítására Lázár Károly altábornagy telepített a Vár védelmére, távolítsák el, mert – mint Veesenmayer közölte – emiatt nem tud kapcsolatot tartani a követséghez tartozó személyzettel. Nem lehet tárgyalni – mondta –, amíg a követség el van zárva a külvilágtól. Lakatos utasítására föl is szedték az aknazárat.

Este végül megállapodtak abban, hogy a miniszterelnök és a külügyminiszter írásban tesz javaslatot a német követnek. Az írásos feljegyzést elkészítették, s ezzel a Várba siettek, ahol ismertették Horthyval, Ambrózyval és Vattayval. Horthy jóváhagyta a Lakatosék által elkészített javaslatot.

Miközben e megbeszélés folyt, Ambrózy tájékoztatást adott a Faraghó vezette fegyverszüneti tárgyalások eredményéről. Eszerint október 16-án reggel 8 óráig kell választ adni Moszkvának arról, hogy milyen intézkedéseket hajt végre a kormány, illetve Horthy. Ambrózy azt javasolta, hogy erre Hennyei külügyminiszter válaszoljon. A külügyminiszter nem vállalta, sőt sérelmezte, hogy Ambrózy nem informálta őt és a kormányt a fegyverszüneti tárgyalásokról. Azt is közölte, ha neki és a kormány tagjainak tudomásuk lett volna erről, akkor sokan közülük nem vállalták volna a részvételt a kormányban.

Este már Vattay is arra a következtetésre jutott, hogy akciójuk elbukott. Ezért Ambrózyval együtt úgy vélekedett, hogy Horthyt a német követség védelme alá kell helyezni. Ambrózy a későbbiekben azt mondta, csupán erről volt szó, de arról nem, hogy a kormányzó mondjon le tisztéről és vonuljon

vissza. Ambrózy és Vattay este 10 óra után fölkeresték a miniszterelnökségen az ott tartózkodó minisztereket. Közben Lakatos miniszterelnök és a nála tartózkodó néhány miniszter lemondott azon a címen, hogy nem tudtak a fegyverszüneti tárgyalások részleteiről, és ezért nem tudják a felelősséget vállalni. Lakatos és a jelenlévő miniszterek elfogadták a javaslatot, miszerint Horthy és családja kérjen német védelmet. Ezután Vattay és Ambrózy visszamentek a Várba, s jelentést tettek Horthynak.

Az ezután következő tárgyalásokra a szereplők visszaemlékezése ellentmondásos. Mindenesetre Horthy végül belement abba, hogy lemondjon, visszavonuljon, sőt a későbbiekben még abba is, hogy a hatalmat átadja Szálasinak. Igaz, ebben közrejátszott egy nem lényegtelen tényező, amivel a németek zsarolni tudtak: mégpedig az, hogy ifj. Horthy Miklóst 15-én délelőtt tőrbe csalták és elrabolták. Horthy lemondásának feltételei között az is szerepelt, hogy fia, miután ők Bécsbe érnek a különvonaton, csatlakozzék hozzájuk.

Hitler tehát beleegyezett, hogy Horthy és környezete Németországban menedéket kapjon. Közben a németek készültek a Vár elfoglalására.

Veesenmayer tájékoztatta Horthyt, hogy Hitler utasítására családjával együtt Németországba távozhat, ahol fejedelmi elbánásban fognak részesülni. Horthyt és kíséretét, valamint Lakatosékat gépkocsival vitték az SS-főparancsnokságra, a Hatvany-palotába. A két kocsit német fegyveres alakulatok kísérték. Horthyt és a kíséretébe lévőket a palota első emeletén helyezték el.

A Hatvany-palotában Horthyt és kíséretét háziőrizetben tartották. Később – ezt visszaemlékezésében ő maga írja le – Szálasi fölkeres őt Kemény Gábor és Vajna kíséretében. Szálasi arra kérte, nevezze ki őt miniszterelnöknek, amit Horthy elutasított. Ezen a napon többen öngyilkosok lettek: Tost Gyula, Horthy szárnysegédje, Csatay Lajos honvédelmi miniszter és felesége, Földes százados, a testőrség egyik alakulatának parancsnoka.

Eközben a nyilasok folytatták akcióikat. Október 15-én éjszaka és 16-án már több fegyver állt rendelkezésükre. Több pártszolgálatost tudtak mozgósítani, akik a csendőrökkel, rendőrökkel, katonai csoportokkal közösen szervezték a razziákat.

A laktanyákban nem találtak ellenállásra. A Gál Csaba vezette részleg, a németek segítségével, azokat juttatta parancsnoki pozícióba, akiket megbízhatónak tartottak. Ugyanez játszódott le Vajna Gábor irányításával a rendőrségnél és a csendőrségnél is. E testületeknél úgyszólván semmi személyi változtatást nem találtak szükségesnek.

Kovarcz Emil már 15-én este értesítette Csiát, hogy „a honvédség tekintetében minden rendben van". Hasonlóan nyilatkozott Vajna Gábor is a

csendőrségről és a rendőri alakulatokról. Minden simán ment – jelezte –, különösen a csendőralakulatok átállításánál.

Winkelmann irányításával SS-tisztek is mentek a laktanyákba, megbízható magyar katonatisztekkel együtt, azzal a feladattal, hogy a magyar katonai alakulatokat a németek oldalára állítsák, és szembefordítsák őket a proklamációval. Csiának és Kovarcznak az volt a véleménye, hogy ezt a feladatot ők is meg tudják oldani, és helytelenítették a német katonák megjelenését. Attól tartottak, hogy az ideges hangulatban lövöldözés kezdődhet, aminek beláthatatlan következményei lehetnek.

Éjjel 12 és 1 óra között Szálasi, Csia, Kovarcz, Winkelmann és Veesenmayer együttesen tekintették át a helyzetet, és megállapították, hogy a Vár kivételével Budapest a kezükben van.

Lakatos Géza megfogalmazta Horthy új nyilatkozatát, bemutatta Veesenmayeréknak, majd aláíratta a kormányzóval. Horthy ebben módosította előző proklamációját. A kiáltvány, amelyet a rádió és a lapok október 16-án, illetve 17-én és 18-án ismertettek, a következőképpen hangzott: „A magyar nemzethez intézett október 15-i kiáltványomat ezennel semmisnek nyilvánítom, és megismétlem a magyar vezérkar főnökének a csapatokhoz intézett parancsát, mely a harc elszánt folytatását rendelte el. A súlyos hadihelyzet megköveteli, hogy a honvéd hadsereg dicsőséges hírnevéhez méltóan védje hazáját. A jó Isten vezérelje a honvédséget és Magyarországot a jobb jövő útján."

Horthy Lakatos útján azt kérte Veesenmayeréktól, hogy két kívánságát teljesítsék. Először is azt, amiről már szó esett: bocsássák szabadon Miklós fiát, s csatlakozhasson hozzájuk már a különvonaton; továbbá, hogy elhozhassa az utazáshoz és a Németországi tartózkodáshoz szükséges holmikat a Várban lévő lakosztályokból. Ifj. Horthy Miklós szabadon bocsátása ügyében Veesenmayer Ribbentrophoz és Himmlerhez fordult. Himmler megígérte ugyan, hogy a kormányzó kérését teljesíteni fogják, de Hitler ezt nem tartotta időszerűnek és helyesnek, így ifj. Horthy Miklós csak a háború után tudott csatlakozni szüleihez.

Időközben a várat és a Miniszterelnökséget ellepték a német katonák, az SS-ek, Skorzeny különítményének tagjai, s ami érték mozdítható volt, azt elvitték. Fosztogattak, dorbézoltak. Ez a kép fogadta Horthyt, amikor visszakísérték várbeli lakosztályába a holmijáért. Mint emlékiratában írta, a látottak minden elképzelését felülmúlták. A bútorokon Skorzeny legényei nyújtózkodtak, minden szekrényt feltörtek, valóságos szabadrablás folyt.

Október 16-án délután már csak egy dolog volt hátra. A kormányzó lemondott, visszavonulóban volt, de Szálasit még nem nevezte ki miniszterelnöknek. Veesenmayer és Rahn ismét Lakatos segítségét vette igénybe; ve-

le együtt keresték föl a kormányzót, aki éppen a lakosztályában csomagolt. Csomagolás közben Veesenmayer megígérte Horthynak, hogy fia csatlakozni fog hozzájuk a különvonaton, s Lakatos ezt megerősítette. Ezek után Horthy aláírta a Szálasi miniszterelnöki kinevezését bejelentő okiratot, mely a következőképpen szólt:

„A magyar törvényhozás két háza nagyméltóságú elnökéhez!

A magyar országgyűlésnek kormányzói üdvözletemet!

A magyar történelem súlyos és nehéz órájában ezennel kinyilatkoztatom azt az elhatározásomat, hogy a hadvezetés eredményes folytatása és a nemzet belső egysége és összefogása érdekében kormányzói tisztemről lemondok és a kormányzói hatalommal kapcsolatos minden törvényes jogomról. Egyidejűleg Szálasi Ferencet a nemzeti összefogás kormányának megalakításával megbízom.

Kelt Budapesten, 1944. október havának 16. napján.

Horthy Miklós s. k."

A Várban már a nyilasok ünnepeltek. Felvonultak, tüntetést rendeztek a Szent György téren. József főherceg is megjelent a miniszterelnökséggel szemben lévő palotája erkélyén, s Auguszta főhercegnővel együtt örömmel üdvözölték őket. A főherceg lement a térre is, s beszélgetésbe elegyedett az ünneplő nyilasokkal.

Október 17-én este Horthy Miklós, a felesége és a menye, Vattay altábornagy és Brunszwik altábornagy a kelenföldi pályaudvarról egy különvonaton Bajorországba indult. Tartózkodási helyüknek Hirschberget jelölték meg.

A „diadal napja": október tizenötödike

A nap története az akkori sajtó tükrében:

„...Nem sokkal 9 óra után mint megbolygatott hangyaboly verődött fel aléltságából a város népe. Híre járt, hogy valami különös dolog történt a pesti Duna-parton. Azzal az eseménnyel mindenesetre megindult a lavina. Az első pisztolylövés hangja felverte a magyar szívek fojtott dühét és a történések utána sűrű egymásutánban következtek. Magyar katonai gépkocsik, motoros alakulatok és fegyveres járőrök rohamcsapatai megjelentek a város forgalmasabb részein. Feszült lett a hangulat. Senki nem tudta, mi lesz, és mi várható...

...A fegyveres szolgálat ezekben az órákban már javában végezte kötelességét. Elérkezett az idő, azt mindenki tudta és sejtette, hogy a Hungarista

Mozgalomnak, a Nyilaskeresztes Pártnak nemzetmentő feladatát meg kell oldania. Tudtuk mindnyájan, hogy a sűrű vérű magyar társadalom erein merészen és higgadtan metszenünk kell, és az alvadt vénát ki kell a nemzet testéből csapolnunk. Mint eggyé faragott márványtest, úgy olvadt össze elszánt tennivágyásban és fegyelmében a Nyilaskeresztes Párt fegyveres szolgálata.

Magyar és német katonaindulók dallamos üteme szórakoztatta el a közönséget. Az első német szó és az első német dallam után mindenki tudta már, hogy megváltozott gyökeresen a helyzet. A pillanatnyi kábultságból feleszmélt újra a magyar, és harcos akarattal irányította további sorsát...

...Mikor az est leszállt, a fellobbantott vágyak izzó szenvedélye kitört. Féktelenül és harsogó hangon tüntettek a járókelők Szálasi Ferenc mellett. A Fegyveres Szolgálat csapatai ekkor már a város központjában is élénken tevékenykedtek...

...Az elsötétítés után nem sokkal alacsonyan repülő gépek berregése rázta fel a levegőt. A főútvonalak mentén és a legforgalmasabb városrészek fölött szórtak le röpcédulákat.

Szálasi Ferenc hadparancsa díszlett a röpcédulán. Ez volt az a lélektani pillanat, amikor érezhették a magyarok, hogy mégsincsenek egyedül. Az isteni Gondviselés és az emberi jó szándék vészes helyzetükben mégis csak adott Vezért nekünk, és most, amikor határaink recsegnek az ellenséges nyomás erőlködése alatt, hatalomra került Szálasi Ferenc: a hungarista gondolat apostola és a magyar nép egyedül hivatott vezére!...

...A Rádió a Szózat után beolvasta Szálasi Ferenc Hadparancsát. Meghatódottan és mély átérzéssel olvasta Vezérünk Parancsát a rádióbemondó. Mint az oázis vizét kortyolgató száradt torkú utazó, vagy a mesés ábrándok világában ébredő csodaváró – úgy éreztük magunkat!...

...A belső kábulat meghatódottságával éltük meg, mikor a rádió a Hungarista Induló jól ismert ütemeit szólaltatta meg. Kemény, pattogó zeneszó és férfias, öblös nótázás lopakodott fülünkbe. Ez már több volt mindennél! Nagyobb csodát, szebb örömet és igazabb boldogságot kaptunk az élettől, mint amit a nap szorongó perceiben elterveztünk magunknak. Valahogy úgy éreztük mintha a legfelsőbb szó és a legkedvesebb muzsika megváltott volna minket."

A kudarc okai

Mindezek után indokolt szemügyre venni, milyen okok vezettek végül is a háborúból való kilépés kudarcához. Ám ezzel együtt egy másik, az előbbi-

vel szorosan összefüggő kérdés is felvethető: vajon miért nem alakult ki hazánkban széles körű ellenállási mozgalom? Miért nem léptek föl tevőlegesen a kiugrásért a Hitlerrel való szakításért azok az antifasiszta, háborúellenes, németellenes személyek és csoportok, amelyek a háború utolsó időszakában már kétségtelenül jelentős számúak voltak? Ennek megválaszolásához elengedhetetlen bizonyos történelmi előzmények mérlegelése.

A hitleri Németország a második világháború folyamán katonai erővel számolta fel az európai országok egész sorának önálló állami létét. Ezek az országok hadseregükkel, rendőri, katonai intézményeikkel, államapparátusukkal, a lakosság támogatásával küzdöttek a németek ellen. A német hadigépezet néhány hét alatt szétzilálta, tönkreverte haderejüket, megszállta területüket, és nemzeti önérzetében megalázta a lakosságot. A hadsereg, az államapparátus irányítói és beosztottjai közül sokakat internáltak, hadifogságba vittek, kivégeztek. Akiket politikailag megbízhatatlannak ítéltek meg Lengyelországban, Jugoszláviában és másutt, azokat fizikailag is igyekeztek megsemmisíteni. Akár királyság volt azelőtt az állam, akár köztársaság keretei között reakciós vagy liberális polgári rendszer működött, a lakosság jelentős része rákényszerült a védekezésre. Bár több helyen a németekkel együttműködők száma sem volt csekély, a lakosság zöme mégis összefogott a nemzeti lét megvédése érdekében. A kommunistáktól a jobboldalig széles nemzeti front jött létre – az ellenállási mozgalom, amely passzív szembenállással, szabotázsakciókkal és fegyveres harccal folytatta küzdelmét.

Magyarországon – amely Hitler oldalán vett részt a háborúban, s német segédlettel szerezte vissza az első világháború után elvesztett terület egy részét – ez a helyzet a német megszállással teremtődött meg. Itt is kialakulhatott volna a kommunistáktól a jobboldalig terjedő nemzeti front, amely szembeszáll a német megszállókkal és mindazokkal, akik a már kilátástalan helyzetben is Magyarországra akarják erőltetni a háború továbbfolytatását. Ezt azonban erősen késleltette, hogy Horthy tudomásul vette a megszállást, sőt a németeknek megfelelő kormányt nevezett ki.

1944. október 15-e után számos jele volt az ellenállásnak. A lakosság többség nem hagyta magát elhajtani a községekből, városokból, ahol élt. Az üzemeket, a felszereléseket, a gépeket sok helyen sikerült megmenteni. A lakosság tömegméretekben próbálta kivonni magát a háborús célokat szolgáló közmunkák alól. A katonák, sőt a tisztek közül is egyre többen hagyták ott egységüket és tekintették befejezettnek a háborút. Sőt fegyveres csoportok is létesültek, újságok, röpiratok jelentek meg és terjedtek.

Ámde miközben a szociáldemokrata párt, az illegális kommunista párt és a szakszervezetek felül tudtak emelkedni az ellenforradalmi rendszer ellenük alkalmazott sorozatos represszióin, üldözésein, a rágalmakon, amelyek

két és fél évtizeden át szakadatlanul érték őket, addig Horthy nem tudta félretenni elfogultságát a liberális, polgári demokratikus, szocialista irányzatokkal szemben, nem tudta leküzdeni a munkásmozgalommal szemben érzett mélységes ellenszenvét. Az ország sorsa azt követelte, hogy első számú vezetője lépjen túl a múlton és legyen képes fölemelkedni a nemzeti érdek színvonalára. Horthy ekkor is foglya maradt annak a szemléletnek, amely 1919 és 1944 között vezérelte.

Akik Horthy tágabb környezetéből szembefordultak vele és hűtlenek lettek hozzá, azok korábban többségükben hívei voltak. Ő nevezte ki, vagy legalábbis az ő hozzájárulásával nevezték ki őket magas állásokba: katona- és csendőrtiszteknek, minisztereknek, állami vezetőknek. A kritikus és döntő órában mégis közreműködtek Horthy felemás elképzelésének megakadályozásában.

A Horthyhoz hű tisztek (Lakatos Géza, Dálnoki Miklós Béla, Dálnoki Veress Lajos) és a vele szembefordulók (Hindy Iván, László Dezső, Heszlényi József) életútja, politikai múltja, társadalmi élményei, emlékei – az egyedi eltérések dacára – nagyjából hasonlóak voltak. A katonatisztek együtt vettek részt 1919-ben Horthy Nemzeti Hadseregének szervezésében, a különítményekben. Egymással párhuzamosan haladtak előre: főtisztekké, tábornokokká léptek elő.

Nagy többségük reményt fűzött a náci Németország győzelméhez, ámulattal fogadta a német katonai sikereket. Örömmel nyugtázták, hogy a magyar kormány csatlakozott a Szovjetunió elleni háborúhoz. Ez természetes, logikus volt számukra, következett abból, amit megéltek, képviseltek, hirdettek, összefüggött életútjukkal, érvényesülésükkel. Nem volt könnyű tehát a szakítás azok számára (Aggteleky, Hardy, Bakay és mások), akik megtették ezt a lépést. De a kulcspozícióban lévő többség csak azt a Horthyt tudta követni, aki háborúba vezette Magyarországot, de azt a Horthyt, aki a háborút be akarta fejezni, már nem.

Jellemző és sokatmondó az a tény, hogy újból szerephez jutottak az 1919-20-as időkben hírhedt különítmények. Létrehoztak Rongyos Gárda néven egy félkatonai alakulatot, amelyet az egykori Rongyos Gárda tisztjei képeztek ki, s készítettek fel 1943-ban azzal a célzattal, hogy rendelkezésre álljon egy tíz-tizenötezer főt számláló, Horthyhoz hű erő, amelyet a háború után fel lehet majd használni a baloldallal minden bizonnyal kialakuló konfliktusban.

A múlt beleszólt Horthy Miklós cselekvésébe, de hatott a vele szembenálló, akár a szakításra is kész szélsőjobboldalra is. A szélsőjobboldal zöme a közös múltat saját pozíciói megerősítésére kívánta fölhasználni, azt hirdetve, hogy az állam, amely a szegedi gondolat révén jött létre, nem hagy-

hatja cserben a nemzetiszocialista Németországot, amely segítette Magyarországot a trianoni békeszerződés széttörésében és a határrevízió megvalósításában.

1944 októberében Magyarország már több mint három éve háborúzott, és jelentős veszteségek érték az országot. Az 1943. januári doni katasztrófa után, 1944 tavaszától, ismét súlyos veszteségeket szenvedett a hadsereg. Az amerikai és az angol légierő bombázni kezdte Budapestet és az ipari centrumokat. S bármennyire megosztott volt is a lakosság, a nagy többség békét akart, és örült, hogy ez immár kézzelfogható közelségbe került.

A munkások, a parasztok, az értelmiségiek, de a középosztály, sőt még a tisztikar soraiban is nem kevesen voltak, akik látták a háború kilátástalanságát. Voltak rétegek, amelyeknek a háborús konjunktúrában nőtt a keresetük és javultak életkörülményeik, a többség azonban nélkülözött és szenvedett. Igaz, a szélsőjobboldal befolyása alatt álló értelmiségi, középosztálybeli körök még ekkor is hittek abban, hogy Németország nem veszítheti el a háborút. Mások pedig abban reménykedtek, hogy Németország és a vele szövetséges Magyarország meg tud egyezni az angolszász hatalmakkal, s így a háború nem teljes vereséggel fejeződik be.

Továbbá hatott az a körülmény is, hogy az ország a német és az olasz hatalmak segítségével tudta részben módosítani a trianoni békeszerződésben meghúzott határokat. Bizonyos rétegek a háborút és a fegyverszünetet csak azon keresztül ítélték meg, hogy meg lehet-e tartani ezeket a területeket, és reménykedtek, hogy Németországnak sikerül olyan megoldást találnia, amelyben, ha nem is mint győztes, de nem is mint vesztes fél kerül ki a háborúból. Ez a vakhit még akkor is élt, amikor Magyarország hadszíntér lett. A „csodafegyver" volt az a „megváltó eszköz", amelytől a háború győztes befejezését remélték.

Horthy a sztálingrádi csata után fokozatosan kételkedni kezdett a háború győztes kimenetelében. Ha későn is, eljutott odáig, hogy a háborúnak véget kell vetni. A kiugrás gyors, váratlan cselekvést, szervezett szembenállást követelt volna, amit gondosan elő kell készíteni és átütő erővel megoldani. A kiválás viszont szerinte a náci vezetéssel való megegyezés alapján jelentette volna a háború beszüntetését.

Mint láttuk, Hitler nem egyezett bele, hogy Magyarország kiváljon a háborúból és elszakadjon Németországtól. Markánsan bizonyította ezt már 1944. március 19-e is. Teljesen világos volt, hogy nem lehet békés úton megszüntetni a szövetséget, befejezni a háborút Magyarország számára. Horthy Miklósnak ezt tudnia kellett, tanácsadói révén is, de neki magának is volt annyi katonai, diplomáciai, államvezetői tapasztalata, hogy ezt át tudja látni. Felelőssége abban csúcsosodik ki, hogy bár kiugrást készített elő, mégis

a békés elválás útját választotta. Emiatt a németek s a velük együttműködő szélsőjobboldaliak könnyen meg tudták akadályozni, hogy Magyarország kiugorjon a háborúból. Ami azt jelentette, hogy rázúdították az országra mindazt, ami október 15-e után történt.

Horthy felelőssége ebben elsőrendű, hiszen ő volt az állam legfőbb vezetője. Kötelessége lett volna a nemzettel szemben, hogy jóvátegye azt a súlyos bűnt, amit a háborúba való belépéssel elkövetett.

Az előzetes fegyverszüneti szerződés nem volt ideális, de a háború befejezését szolgálta. Ha Magyarország csatlakozik az antifasiszta koalícióhoz és részt vesz annak küzdelmeiben, az országot a békeszerződés időszakára kedvezőbb helyzetbe hozhatta volna. Ez lett volna a legfontosabb. Az előzetes fegyverszüneti szerződés végrehajtása azt is lehetővé tette volna, hogy Magyarország nem válik hadszíntérré, s amennyiben mégis, a háború viszonylag gyorsan keresztülhalad rajta és nem dúlja föl az egész országot.

A kiugráshoz, a fegyverszüneti szerződés megkötéséhez és végrehajtásához a nehéz helyzetben is megvoltak a reális feltételek.

Horthy Miklós azonban még ebben az utolsó, kritikus pillanatban sem tudott a nemzet egésze érdekeinek színvonalára emelkedni, nem tudta alárendelni az általa képviselt társadalmi és politikai csoportok érdekeit a nemzet egészének. Az általa képviselt rendszer lényege ütközött benne össze a nemzeti érdekekkel, és ez utóbbiak maradtak alul.

Az október 15-ét megelőző események mélyen összefüggtek a 25 éves rendszer történetével, születésének körülményeivel. A Horthy nevével fémjelzett társadalmi, politikai rendszer szülőanyja a XX. század egyik legbrutálisabb ellenforradalma volt. A különítmények és a Nemzeti Hadsereg jelentős része ezrével gyilkolt meg, végeztetett ki munkásokat, parasztokat, értelmiségieket. A legszélsőségesebb nacionalizmust és antiszemitizmust szították föl, s mindezt a szegedi gondolat jegyében, amely nem volt sem nemzeti, sem keresztény.

Bár a rendszer konszolidálódott, parlamentáris többpártrendszer volt, de mindez gúzsba kötve, elnyomva.

A születés körülményei meghatározták és mélyen befolyásolták a rendszer arculatát, jellegét. Horthy 25 éve periódusokra oszlott: voltak enyhébb időszakok, de általában nemcsak a baloldalt, hanem a liberális gondolatot és képviselőit is üldözték.

Mindebből következett, mindezt betetőzte a Jugoszlávia, a Szovjetunió, az antifasiszta szövetség elleni háborúban való részvétel.

A háború alatt ezrével tartóztatták le és börtönözték be az antifasisztákat. Horthy kormányzati működését szinte jelképezi 1941. július-augusztusában az, hogy a Budapestről és környékéről összeszedtek mintegy 20 000, az

Osztrák–Magyar Monarchia területéről származó zsidót, akiket lengyel területre deportáltak, s ott a nácik elpusztították őket.

Mindaz, ami 1944 október 15. után történt a Szálasi-kormány vezetésével, ugyancsak elválaszthatatlan a sokszázezer magyar zsidó deportálásától és elpusztításától 1944 tavaszán és nyarán. Életükért Horthy is felelős volt. A Szálasi-rendszer, jóllehet nem azonos a Horthy-rendszerrel, de belőle bőven tudott meríteni és „hagyományaira" építeni.

Október 15-e az utolsó volt azon pillanatok sorában, amikor még lehetett volna cselekedni. Ha Horthy Miklós 1944 márciusában összefog az ellenállás erőivel, talán másképp alakul Magyarország sorsa. Még inkább elmulasztott alkalom volt 1944 augusztusa, a román kiugrás időszaka is. A német hadvezetőség akkor súlyos vereséget szenvedett Romániában, a keleti fronton, az angol, amerikai hadsereg pedig a nyugati fronton tört előre. Szlovákiában felkelés tört ki, Jugoszláviában támadásba lendült a népi hadsereg, a Balkánon a német katonai erőket bekerítés fenyegette, sőt jelentős erőket be is kerítettek. Augusztus 23-a után Horthy Miklós vezetésével Magyarország ki tudott volna szállni a háborúból. Az ország területén a német katonai erő akkor minimális volt, s nem tudta volna megakadályozni ezt a lépést.

Horthy azonban nem tudta helytállóan elemezni Magyarország körülményeit, a belső és a külső viszonyokat, a világpolitika alakulását. Szerepe volt ebben idős korának is. Közvetlen munkatársai közül csak kevesen tudtak a segítségére lenni. Lakatos Géza miniszterelnök és a kormány tagjainak nagy része nem volt alkalmas arra, hogy biztos támaszai legyenek. Lakatos Géza és minisztertársai nem ismerték a nemzetközi helyzetet, az erővonalakat a háború utolsó szakaszában. nem ismerték föl, hogy az antifasiszta koalícióval szemben Németországnak és szövetségeseinek nincs esélye a győzelemre. De hogy Lakatos kormánya ilyen emberekből alakult, ahhoz is köze volt Horthy Miklósnak.

A kiugrás sikere szempontjából az egyik legfontosabb kérdés: milyenek voltak 1944. október 15-én a magyar és német csapatok közötti erőviszonyok? Erről szól, többek között, az a könyv, amelyet 1973-ban adtak ki Münchenben „Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt" címmel.

A könyvet Dálnoki Veress Lajos volt vezérezredes rendezte sajtó alá. Eszerint a nemzet sorsát Budapest döntötte el, éppen ezért központi szerepet játszott az, hogy mekkora magyar és német erők voltak akkor a fővárosban. Milyen magyar erőkre tudott támaszkodni a kormányzó, s velük szemben mekkora német erők álltak? Erről ír az említett könyvben Koszorús Ferenc volt vezérkari ezredes, az 1. páncélos hadosztály egykori parancsnoka,

valamint az Új Látóhatár 1964. szeptemberi számában Hennyey Gusztáv volt vezérezredes, külügyminiszter. Ez utóbbi szerint Budapesten csak gyenge alakulatok álltak erős német páncélos egységekkel szemben. Koszorús szerint nem ez volt a helyzet. Hivatkozik az OKW Oberkommando der Wehrmacht Kriegstagebuch IV. kötetének 846. oldalára, amely szerint 1944. október 15-én német részről Budapest területén volt a 22. SS-lovashadosztály, az 503. Tieger („Tigris") Panzer Abteilung, a Gruppe Hon SS és a Polizeiführer Skorzeny Abteilung. Ezek szerint 1944. október 15-én Budapesten a német katonai összerő – zászlóalj harcászati egységekre átértékelve – 5 zászlóalj és 6 üteg volt.

Mint Koszorús írta, az 503. „Tigris" harckocsi osztálynak az adott pillanatban nem volt lőszere. De még ha teljes lőszerellátás birtokában is lett volna, messze nem jelentett olyan veszedelmet, mint azt egyesek feltüntetni igyekeztek. Guderian német vezérezredes szerint a „Tigris" nem váltotta be a hozzá fűzött nagy reményeket.

Az OKW fent idézett hadinaplójának 849. oldala szerint október 15-én Budapestre irányították még az arcvonalból kivont 24. páncélos hadosztályt, amelynek érkezése október 17-től volt várható.

Ezzel szemben – a könyv szerint – Budapesten és környékén az alábbi magyar erők voltak.

„A 9. gyalogezredet két zászlóaljjal még augusztus folyamán rendelte fel a kormányzó Budapestre, saját rendelkezésére." Az 1. és a 2. páncélos pót-hadosztály újoncokkal hadilétszámra feltöltve Aszód, Vác, Budapest, Esztergom területén volt. Az 1. páncélos pót-hadosztály csapatai karhatalmi feladatok betöltésére még nem voltak alkalmasak, kiképzés alatt álltak. A 2. páncélos hadosztály összes alakulatai karhatalmi alkalmazásra használhatók voltak.

Az 1. hadsereg ejtőernyős zászlóalja október 15-én délután rakodott ki Budapesten.

„A budai csendőrlaktanyában 2. karhatalmi csendőrzászlóalj alakult, a már kiürített területekről összevont csendőrőrsök legénységéből, egyenként 300-350 fő ütközet-létszámmal, géppuskákkal felszerelve...

...Október 15-én rendelkezésre állt még Budapest területén: a budapesti őrzászlóalj, két folyamőr zászlóalj, egy őrnaszád ezred, egy vegyiharc zászlóalj, egy légvédelmi tüzérosztály (a legjobb fegyver a legnehezebb harckocsik elhárítására) és a testőrség.

A fentieket számba véve tehát október 15-én négy-öt órán belül össze lehetett volna vonni Budapesten magyar részről 13 zászlóaljat, 4 üteget, 5 harckocsi-századot, egy légvédelmi tüzérosztályt a szembenálló német 5 zászlóalj, 6 üteg és az 503. „Tigris" harckocsi osztag ellen."

Ezek a számok – mint a szerző is megjegyzi – önmagukért beszélnek.

A fentiekben felsorolt, Budapesten és környékén lévő magyar csapatok megerősítésére Horthy a fővárosba rendelte az első hadsereg 10. hadosztályát, amely október 15-én éjjel Miskolcnál már Budapest felé haladt vasúti szállítással. Budapestre vezényelték Ibrányi Mihály altábornagyot egy hadosztállyal. Ez a huszárhadosztály 8-10 óra alatt – akár gyalogmenetben is – Budapestre érkezhetett. Így újabb csapatok mozgósításával, amelyek Budapest térségében, illetve a fővárostól nem túl messze voltak, október 16-ra a magyar erőt már 18 zászlóalj, 10 üteg, 5 harckocsi-század, 1 légvédelmi tüzérosztály alkothatta volna. Október 17-én pedig, a 10. hadosztály beérkezése után, a budapesti magyar erők létszáma 28 zászlóaljra, 22 ütegre, 5 harckocsi századra, 1 légvédelmi tüzérosztályra lett volna emelhető. Ezzel szemben a német erők a 24. német páncéloshadosztály október 17-18-ra várható megjelenéséig mindössze 5 zászlóaljra és 6 ütegre, valamint 1 harckocsi osztagra, az említett hadosztály kirakása után pedig 11 zászlóalja, 12 ütegre és 4 harckocsi-századra korlátozódtak volna.

Koszorús Ferenc a már idézett tanulmányában határozottan állítja: a magyar katonai alakulatok, karhatalmi egységek fölényben voltak Budapesten és Budapest térségében a németekkel szemben. Ezt a fölényt csak a vezetői akarat és képesség hiánya miatt nem tudták kiaknázni.

A magyar tábornokok között is kevés akadt, aki tisztában volt azzal, hogy a náci Németország megtámadása feltétlenül szükséges lenne. Közéjük tartozott Aggteleky altábornagy, aki úgy ítélte meg: feltétlenül szükséges lett volna, hogy a magyar hadsereg átálljon a Vörös Hadsereg oldalára, és megtámadja a német megszállókat.

Székely László vezérkari ezredesnek is az volt a véleménye, hogy Magyarországnak erkölcsi és politikai kötelessége lett volna a szovjet hadsereg oldalán részt venni a német hadsereg elleni hadműveletekben. A későbbi években ezt írta Aggtelekynek: „Azt se felejtsük el, hogy ezt a kisebb veszteséget nem a legyőzött, hanem a győztes fél oldalán kellett volna elszenvednünk, amire a béketárgyalásokon hivatkozhattunk volna. Ezáltal remélhettük volna, hogy így majd kevesebb jóvátételt kell fizetnünk, és talán a visszacsatolt területeket részben megtarthatjuk..." A magyarság sokkal kevesebbet szenvedett volna – írta Székely László –, és országunk javainak pusztulása összehasonlíthatatlanul kisebb lett volna, ha az előzetes fegyverszünet feltételeit maradéktalanul teljesítve a németek ellen fordulunk.

Mint Aggteleky és Székely megállapították, semmiféle lelkiismeret-furdalásnak nem volt helye, hiszen Németország a háború folyamán egyre súlyosabb lépéseket tett, amelyek Magyarország életbevágó érdekeit sértették. De sem Horthy, sem Dálnoki Veress Lajos és Miklós Béla nem szánta rá ma-

gát, hogy a németeket megtámadja. Ahogy Veress Lajos nyíltan megírta Aggtelekyhez intézett egyik levelében: mivel a kormányzó tartózkodott a németek megtámadásától, „ezért mi – Miklós és én – ettől eltekintettük, s csak kényszerű szükség esetén számoltunk azzal a lehetőséggel, hogy őket hátba támadjuk". Ez az oka annak is, hogy Miklós Béla és vezérkari főnöke, Kéri Kálmán, akiknek majd háromszázezres hadsereg tartozott a parancsnoksága alá, szinte egy szál magukban mentek át a szovjet hadseregbez anélkül, hogy hadseregüket támadásra indították volna a németek ellen és ezzel biztosították volna a kiugrás sikerét. Hasonló okok motiválták Dálnoki Veress Lajos magatartását, aki úgyszintén nem tett megfelelő intézkedéseket arra, hogy a 2. hadsereget szembefordítsa a németekkel, azt viszont könnyű szerrel lehetővé tette, hogy a németek letartóztassák őt.

A német vezetés október 15-e után nem egyszerűen a megszállást akarta meghosszabbítani. A szövetséget akarta megújítani, mégpedig új erők bevonásával. Ehhez azonban már nem volt elég egy Sztójay-jellegű kormány, még Baky, Imrédy, Rajniss, Szász, Reményi-Schneller közreműködésével sem. Többre volt szükség, s ezt Szálasi pártja jelentette. A szélsőjobboldali erők együttes részvétele tette lehetővé, hogy nem kellett német katonai közigazgatást bevezetni és ezáltal a szövetségi rendszert leszűkíteni.

Bár a németek nehezebben tudtak szót érteni Szálasival, mint Sztójayval, Imrédyvel, Hubayval és Pálffyval, a Nyilaskeresztes Párt csakis a németek segítségével számíthatott a hatalom átvételére. A Nyilaskeresztes Párt hatalomra jutása és az a szerep, amelyet 1944. október 15-től 1945 májusáig betöltött, csakis a náci hadsereg és a fasiszta intézmények fedezetével volt elképzelhető. A magyarországi nemzetiszocialista pártok között Szálasi pártja volt a legszervezettebb, ezért lettek ők a „nemzeti koalíció" vezetői. Emellett az az „önállóság", amellyel tetszelegtek, adott nekik egy sajátos nimbuszt. S ez voltaképp jól is jött a náci vezetőknek, mert a szélsőjobboldali közvélemény szemében növelte védenceik presztízsét. Ez a közvélemény tudta, hogy Imrédy és pártja minden tekintetben a németekkel tart, s ugyanez vonatkozik Hubayra, Ruszkayra, Pálffyra, Bakyra meg a többiekre. A Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségének a nyilasok éppen azt rótták fel, hogy Himmler megbízásából magyar SS-alakulatot szervezett. Szálasinak viszont az volt az álláspontja, hogy a Hungarista Légió csak magyar egyenruhában tevékenykedhet, s nem ment bele abba, hogy pártjának tagjai belépjenek az SS-be. Ha belépnek – mondotta –, ki kell lépniük a pártból. Nem is ismerte el a Ruszkay által szervezett magyar SS-hadosztályt. Ebben régi nézeteltérések, személyi ellentétek is közrejátszottak, de az a felfogás is, hogy ők hungarista alapra épülő nemzetiszocialista államrendszert kívánnak életre hívni. Ezek a nézeteltérések kellemetlenek voltak egyes nemzeti-

szocialista vezetők számára, akik mindenféle hungarizmust elvetve, a nácikkal működtek együtt.

A Nyilaskeresztes Párt és a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége között hatalmi rivalizálás, vezetőik között személyi ellentétek is voltak. A Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége állam volt az államban, Szálasi pedig ezt nem akarta tudomásul venni.

Mindezek ellenére 1944 tavaszától a nyilasok egész tevékenysége arra összpontosult, hogy bebizonyítsák Veesenmayernak, Winkelmannak és mindazoknak, akikkel tárgyaltak: nélkülük elképzelhetetlen egy nemzetiszocialista berendezkedés. Szálasi és közvetlen munkatársai türelmetlenek voltak, s a német vezetőket olyan akciókra is megpróbálták megnyerni, amelyek nem álltak érdekükben. Veesenmayer, de kiváltképp Höttl megfontoltabbak voltak. Nem fogadták el például Szálasinak azt a még 1944 szeptemberében tett javaslatát, hogy Horthyt megint hívják Németország, és ha másképp nem megy, tartóztassák le, vagy itthon távolítsák el őt a hatalomból. A németek sokkal árnyaltabban, a helyzetet precízebben elemezve készültek arra, hogy a hatalmat – amennyire szükséges – a szélsőjobboldali pártok és a nyilasok kezébe tegyék le. Úgy tervezték, hogy Horthy személyét messzemenően igénybe veszik az új hatalom létjogosultságának elismertetésében.

Amikor azonban a németeknek már nem volt más választásuk, végül is Szálasi pártját állították előtérbe. Veesenmayer, Winkelmann és azok, akik Szálasi mellett döntöttek, mindenekelőtt Hitler, meg voltak győződve arról, hogy Szálasi pártja, ha meg akarja teremteni és meg akarja tartani a saját hatalmát, akkor szoros szövetséget kell kötnie Németországgal. Tudták, Szálasi olyan pártot képvisel, amely mindent megtesz a szövetség érdekében. S ebben nem is tévedtek.

A nyilas hatalomátvétel, a szélsőjobboldali koalíciós kormány létrejötte a háború folytatását jelentette, ami a nemzet szenvedéseinek meghosszabbodásával, a tragédia betetőzésével járt.

Hatalmon a szélsőjobboldali koalíció

Az uralom átvétele – a hatalom új birtokosai

Már október 16-án megjelent Szálasi rendelete arról, hogy kormányzói felhatalmazást kapott, és kormányzótanácsot alakít.

„Szálasi Ferenc kormányzói felhatalmazása

A kormányzó úr visszavonult az államügyek vitelétől, és tudomásul vette Lakatos Géza miniszterelnök és kormánya lemondását.

A rendkívül intézkedéseket követelő helyzetre és körülményekre tekintettel hozzájárult ahhoz, hogy az államfői kérdés rendezésére három tagú kormányzótanácsot alakítsanak, s a kormányzótanács megalakításáig, valamint az államfői hatalom gyakorlására vonatkozó javaslatoknak előterjesztése és törvényes formák közt történő elfogadása időpontjáig m. kir. miniszterelnöki minőségben ideiglenesen a kormányzói jogkört is gyakorolom, nehogy a késedelemből Nemzetünkre és Hazánkra súlyos kár és veszedelem származzék.

Budapest, 1944. október 16.

Szálai Ferenc s. k."

„Kormányzótanács megalakítása

A kormányzótanácsot felhatalmazásom alapján megalakítom, s tagjaiul azonnali hatállyal

Beregfy Károly vezérezredes, m. kir. honvédelmi minisztert,

Dr. Rajniss Ferenc m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztert és

Dr. Csia Sándort kinevezem.

A kormányzótanács hatáskörét a 3667-1944. M. E. szám alatt megjelent kormányzói felhatalmazás írja elő.

Budapest, 1944. október 16.

Szálasi Ferenc s. k."

Ugyancsak 16-án alakult meg Szálasi kormánya. Az új kormányfő miniszterelnök-helyettessé és egyúttal tárca nélküli miniszterré Szöllősi Jenőt, külügyminiszterré báró Kemény Gábort, belügyminiszterré Vajna Gábort, pénzügyminiszterré Reményi-Schneller Lajost, földművelésügyi miniszterré gróf Pálffy Fidélt, iparügyi miniszterré Szakvári Emilt, kereskedelem-

és közlekedésügyi miniszterré Szász Lajost, vallás- és közoktatásügyi miniszterré Rajniss Ferencet, igazságügy-miniszterré Budinszky Lászlót, honvédelmi miniszterré és a honvédvezérkar főnökévé Beregfy Károlyt, közellátási miniszterré Jurcsek Bélát, tárca nélküli miniszterré a nemzet totális mozgósítására és harcba állítására szóló feladattal Kovarcz Emilt, tárca nélküli miniszterré a termelés folyamatos vezetésével megbízva Hellebronth Vilmost, tárca nélküli nemzetvédelmi és propaganda-miniszterré Kassai Ferencet nevezte ki.

Mindezt az Összetartás című nyilas lap 1944. október 18. száma ekként kommentálta:

„...Mint ismeretes, a Kormányzó Úr visszavonult az államügyek vitelétől, és tudomásul vette Lakatos Géza miniszterelnök és kormánya lemondását. A rendkívüli körülményekre való tekintettel a Kormányzó Úr hozzájárult ahhoz, hogy az államfői kérdés rendezésére háromtagú kormányzótanács alakuljon. A m. kir. miniszterelnökre, Szálasi Ferencre ideiglenesen a kormányzói jogkört átruházta, és így alkotmányosan került hatalomra a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom.

A tegnap esti órákban a rádió megszakított műsorában közölte Szálasi Ferenc által kinevezett kormány névsorát, egyben a kormányzótanács megalakulását is tudtul adta. Az új kormányban a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom harcosai kaptak főszerepet. Ma reggel, a háborús idők követelte gyorsasággal vette át hivatalát az új kormány minden tagja. Valamennyi miniszter megjelent ma minisztériumában, és megkezdte munkáját."

Az új minisztertanács első ülésén a miniszterelnökön és a minisztereken kívül részt vett Henney Árpád munkarend-vezető, Gál Csaba személyi kormánybiztos, valamint Gera József, a párt vezetője. Ők Szálasi rendeletére tanácskozási joggal vettek részt az ülésen. Miután azonban Gál Csaba már az első minisztertanácsi ülésen összeütközésbe került néhány miniszterrel, a nemzetvezető megtiltotta, hogy a minisztereken kívül mások is jelen legyenek az üléseken. Csupán Gera vehetett részt, hogy tájékozódjon a kormányzat munkájáról, és Fiala Ferenc sajtófőnök.

A második ülésen Szálasi kijelentette: a minisztertanácsban megfelelő rendet kell kialakítani. Ő elmondja a véleményét, ezenkívül kérdezni lehet tőle. Ezen a tanácskozáson Szálasi már minden miniszternek kész munkatervet adott át.

Szálasi a hatalom átvétele után szinte azonnal, már az első minisztertanácsi ülésen „nemzetvezetőnek" címeztette magát. A miniszterek először az ő kezébe tették le az esküt. Budinszky igazságügy-miniszter azonban fölvilágosította a kormányt arról, hogy az 1937. évi 19. sz. törvénycikk értelmében a kormányzói szék megüresedése esetén a megbízott miniszteréknek az

országtanács kezébe kell letenniük az esküt. Ez a későbbiekben azután meg is történt.

Azért, hogy a hatalomátvétel egész folyamata megfeleljen a törvények előírásainak, az alkotmányosság elveinek, Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes volt a felelős. Horthy valójában kényszer hatására adta át a hatalmat Szálasinak. Ő viszont a közvélemény, a szövetségesek, a semleges országok előtt azt kívánta bizonyítani, hogy itt minden törvényesen történt. Ehhez a látszathoz a nyilasok makacsul ragaszkodtak.

Szöllősi éppen ezért intézkedett, hogy az 1937. évi 19. sz. törvénycikk 3. §-a által létrehozott országtanácsot hívják össze. Ezt a szervet arra az esetre hívták életre, ha a kormányzói szék megüresedik és új kormányzót kell kinevezni.

Az országtanács összesen kétszer tanácskozott: október 27- én és november 2-án. Az első ülésen tudomásul vette Horthy Miklós kormányzó lemondását. Szálasi Ferenc, mint miniszterelnök, a testület előtt letette a hivatali esküt, majd elfogadták Szálasi javaslatát, hogy a kormányzói tiszt betöltését halasszák el. Az országtanács második ülésén a Szálasi Ferenc által kinevezett miniszterek tették le esküjüket.

Az országtanács október 27-i ülésén jelen volt báró Perényi Zsigmond, az országgyűlés felsőházának elnöke, Tasnádi Nagy András, az országgyűlés képviselőházának elnöke, Szálasi Ferenc miniszterelnök, Serédi Jusztinián esztergomi érsek, bíboros hercegprímás, Jakab Mihály, a kúria másodelnöke, Sipeki Balázs Kornél, a közigazgatási bíróság másodelnöke és Beregfy Károly vezérezredes, a honvédség főparancsnoka. Az ülésen Perényi Zsigmond elnökölt. „Az országtanács összehívására az adott okot – mondotta –, hogy vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 1944. október 16-án az országgyűlés két házának elnökéhez intézett kéziratában a méltóságáról lemondott, és ily módon a kormányzói szék megüresedett."

A lemondási nyilatkozat – folytatta – október 27-én jutott el a két ház elnökéhez: a miniszterelnök-helyettes az eredeti kézirat felmutatása mellett másolatban adta át mindkettőjüknek. Bejelentette: mind a képviselőház elnöke, mind ő a legjobb ismeretük szerint megállapították, hogy a kézirat eredeti és valódi, mégis szükségesnek látják, hogy az országtanács többi tagja is megtekintse azt. Felkérte a miniszterelnököt, mutassa meg és Szálasi ezt meg is tette. Az országtanács tagjai a kézirat megtekintése után kijelentették, hogy valódisága tekintetében nincs aggályuk.

Ezután Perényi a következőképpen folytatta: „Amint méltóztatnak látni, a bemutatott kormányzói kézirat nemcsak a kormányzó lemondását tartalmazza, hanem megbízást is tartalmaz arra vonatkozólag, hogy Szálasi Ferenc úr a nemzeti összefogás kormányát alakítsa meg." Bejelentette, hogy a

kormány megalakítása megtörtént, tagjai pedig esküt tettek a megbízott miniszterelnöknek. Mivel maga a miniszterelnök még nem tett esküt, erre az országtanács ülésén került sor. Jakab Mihály felolvasta az eskü szövegét, Szálasi Ferenc utána mondta, s az elnök felkérésére annak szövegét is aláírta.

Az elnök ezután azzal folytatta, hogy az 1937. 19. sz. törvénycikk 4. §-a értelmében a kormányzói szék üresedése folytán az országtanács feladata, hogy az országgyűlést kormányzóválasztás céljából nyolc nap alatt összehívja. Szálasi a kormányzóválasztás elhalasztása és az államfői hatalom gyakorlásának ideiglenes rendezése mellett foglalt állást, s fölolvasta ezzel kapcsolatos írásos javaslatát. Ebben bejelentette, hogy „vitéz nagybányai Horthy Miklós a kormányzói tisztjéről lemondván, a kormányt 1944. október 16-án megalakítottam, hogy az államélet teljességében szakadás ne álljon be; azóta a kormányzói jogkör gyakorlását is átvettem." Ezt követően annak a véleményének adott hangot, hogy a helyzet nem alkalmas kormányzó megválasztására, s ezért javasolta, hogy az állami főhatalom kérdését egyelőre ideiglenesen rendezzék. „Amennyiben az országtanács osztja ezt az álláspontomat, kérem, hogy ily értelemben forduljon az országgyűléshez. Ha azután az országgyűlés ezt az álláspontot szintén magáévá teszi, akkor e tárgyban haladéktalanul törvényjavaslatot fogok benyújtani."

A javaslathoz Serédi Jusztinián és Jakab Mihály szólt hozzá, majd az e napirendi pontnál elnöklő Tasnádi Nagy András kimondta: a javaslatot az országtanács egyhangúlag elfogadja, és azt javasolja az országgyűlésnek, halassza el a kormányzói szék betöltését, és az államfői hatalom gyakorlását ideiglenesen rendezze.

Az ülés október 28-án hitelesített jegyzőkönyve nem tartalmazta Serédi Jusztinián hercegprímás hozzászólását. Ebből azután figyelemre méltó konfliktus támadt. A hercegprímás ugyanis a jegyzőkönyv olvastán szükségesnek tartotta, hogy hozzászólását írásban is rögzítve csatoltassa a jegyzőkönyvhöz. S a beszéd valóban megérdemli az utókor figyelmét.

„Nagyméltóságú Elnök Úr, igen tisztelt Országtanács! Mindnyájan megtekintettük a kormányzó úrnak legmagasabb tisztjéről szóló lemondó levelét, amely ugyan, mint Tasnádi Nagy András úr őnagyméltósága hangos szóval is megállapította, miniszterelnöki ellenjegyzés nélküli, de mert a rajta lévő kormányzói írás, aláírás valódiságához kétség nem fér, hitelesnek kell azt elfogadni. Ezért a lemondó levél értelmében forma szerint megüresedett a kormányzói szék... Azonban nem hallgathatom el, hogy a kormányzói szék tényleges és jog szerint való megüresedése a kormányzó úr lemondásának egyéb körülményeitől is függ, mert a rádió és az újsághírek teljes bizonytalanságban hagynak. Először ugyanis azt hirdették, hogy a kormányzó urat

eltávolították, várbeli lakását lőtték is. Úgy, hogy mind magyar, mind a másik oldalról voltak halottak is. Ha ez így van, akkor a kormányzó úr lemondása erőszak miatt érvénytelen. Később meg azt mondták – a rádió, meg az újsághírek –, hogy a kormányzó önként mondott le és helyezte magát német védelem alá. Nem tudom, ki ellen? Ha ez így van, akkor tényleg, alkotmányunk szerint is bekövetkezik a kormányzóiszék üresedés esete. A rádió, a sajtó és a miniszterelnök úr közlése alapján megállapítható, hogy Szálasi Ferenc úr a kormányzói hatalmat de facto átvette és gyakorolja. Hiszen pl. már minisztereket is nevezett ki, pedig ez nyilván a kormányzó jogkörébe tartozik."

Ezzel a hercegprímás nyíltan kifejezte azt a kritikai észrevételét, hogy Szálasi nem a törvényes eljárásoknak megfelelően járt el.

„A kormányalakítással megbízott államférfi – folytatódik a hozzászólás – ugyanis kiszemeli a miniszteri tisztre szerinte alkalmas személyeket, de a kinevezés a kormányzóra tartozik, akinek a kiválasztott személyeket kinevezésre felterjeszti. Azonban a kormányzói hatalom átvétele és gyakorlása az alkotmányjog szerint de jure érvénytelen. Érvénytelen akkor is, ha a kormányzó a maga hatalmát akár írásban, akár mint a rádió és a napi sajtó, kormánynyilatkozatok állítják, szóban adta át Szálasi Ferencnek, mert a kormányzónak az 1920. 1. tc. és az 1936. 19. tc. szerint nincs joga saját hatalmát akár egészen, akár részben másra átruházni. Ez homlokegyenest ellenkezik a nemzetgyűlés, majd később az országgyűlés kifejezett akaratával és cselekvésmódjával, amely nem a kormányzóságot akarta állandósítani, hanem a királyság intézményét. A kormányzóságot csak átmeneti intézménynek tekintette, ezért nem úgy rendelkezett, hogy a kormányzói jogkör üresedés esetére a kormányzói átruházás az örökösödés útján szálljon tovább, hanem választás útján, közben pedig a széküresedés alatt az országtanács, illetve az országgyűlés gyakorolja a főhatalmat. Ezért kellett külön törvényt hozni akkor is, amikor Horthy kormányzó úr kormányzóhelyettest kért és kapott. A de facto átvett hatalommal végzett bizonyos jogi aktusokat, melyek de jure érvénytelenek, természetesen szanálhatja az országgyűlés, de kormányzót, teljes hatalmú ideiglenes államfőt érvényesen nem választhat. Ha Horthy kormányzó lemondása jogilag érvénytelen, mert egyszerre két államfőnk nem lehet, abban a feltételezésben, hogy a kormányzói szék valóban jogilag is megüresedett, elfogadom, hogy az országtanács megkezdte működését. Fő feladata a széküresedés megszüntetése azzal, hogy a kormányzói szék megüresedésének megállapítására számított nyolc napon belül összehívja a kormányzóválasztó országgyűlést. Én ide vonatkozóan azt indítványozom, terjesztem elő, hogy az országtanács javasolja a november 3-ra összehívandó országgyűlésnek, hogy ne kormány-

zót, hanem a nagykorú és az arra alkalmas állampolgárok közül ideiglenes államvezetőt, országvezetőt, nemzetvezetőt válasszon, mégpedig titkos szavazással. Tekintettel az elkövetkező béketárgyalásokra és ezektől független is, a jelölt semmiféle politikai párt tagja nem lehet, ha pedig az lett volna, a pártjából ki kell lépnie. A megválasztottnak a kormányzói jogkörből csak annyit adnak át, amennyi az állam életének folytatásához okvetlenül szükséges. Hivatalában addig marad, amíg az új, törvényes kormány esküjét le nem teszi, illetve a törvényes kormányzó székét el nem foglalja. Én azért indítványozom ezt az ideiglenes megoldást, mert bár a két ház határozatképessége bizonyosan meglesz, mégis mindannyian érezzük, hogy az országgyűlés jogilag ugyan igen, de erkölcsileg már nem képviseli az egész nemzetet, hiszen tagjainak egy része le van tartóztatva, más része katona, ismét más része orosz megszállás alatt van, vagy már nem tud megjelenni az országgyűlésen. A választásnak érvényessége, amennyiben az országgyűlés indítványom mellőzésével kormányzót vagy teljes hatalmú ideiglenes államfőt óhajt a nemzet élére állítani, a kormányzó lemondásának érvényességén kívül, természetesen éppen mint az országgyűlés többi aktusának törvényhozása, érvényessége az országgyűlés tagjainak a szabadságától is függ. Ezért tisztelettel kérem a Miniszterelnök Urat, hogy az országgyűlés összes letartóztatott tagjait bocsássa vagy bocsáttassa szabadon; továbbá, hogy az országgyűlés két házának elnökéhez olyan táviratot méltóztassék intézni, amely szerint az országgyűlés tagjainak szabadságát, kivált hivatalos országgyűlési szereplésük alkalmával, ezekben a zavaros időkben az idevonatkozó törvényekkel külön is biztosítsa. Azokat fölszólalásaikért, szavazásaikért sem a hivatalos karhatalom, sem felfegyverzett felelőtlen elemek bántalmazni nem fogják."

A kúria másodelnöke és Tasnádi Nagy András válaszában lényegében visszautasította a hercegprímás észrevételeit. Ám ez az intermezzo világosan jelezte, hogy a katolikus egyház legmagasabb vezetői kétségbe vonták Szálasiék hatalomátvételének törvényességét. Az adott helyzetben a hercegprímás fellépése nagyjelentőségű volt, jóllehet a nyilvánosság teljes kizárásával történt. Ám ez sem változtat azon, hogy az 1994. október 27-én összeült országtanács megadta a jogfolytonosság látszatát Szálasi Ferenc államvezetői tevékenységének. Holott a jelenlévők pontosan tudták, hogy Horthy Miklós nem önkéntesen, szabad elhatározásából mondott le kormányzói tisztéről.

Szálasi Ferencet Horthy Miklós valóban kinevezte miniszterelnökké. De olyan írásos meghatalmazást, amely a kormányzói jogkört is őrá ruházta volna, nem adott neki. Szálasi egyszerűen nem mondott igazat, amikor azt állította, hogy Horthy szóbelileg átadta neki a kormányzói hatalmat. Ez nem

felelt meg a valóságnak, mert Horthy csak visszavonult az államfői, kormányzói hatalom gyakorlásától, de nem mondott le róla. Szálasi hazug állítása azt a célt szolgálta, hogy megőrizze a törvényesség látszatát és megtévessze a lakosságot.

Szálasi, amint a politika színterére lépett, minden alkalommal, amikor csak szükségességét érezte, kifejezte, hogy tiszteletben tartja a kormányzó jogkörét, s a hatalmat annak kezéből kívánja megkapni. Ám hogy mennyire nem volt őszinte, azt az is bizonyítja, hogy ő javasolta a németeknek Horthy letartóztatását. Tehát amikor a hatalom megszerzésében Horthy akadályozta, félretette az említett alapelvet.

Mindez bizonyos ellentmondásokat szült a propagandában. Egyrészt megjelent az újságokban, hogy Szálasi Horthy döntése alapján kapta meg a hatalmat. Másrészt viszont hangoztatták, hogy Horthy áruló, zsidóbérenc, aki elárulta a német szövetségest s a Várban lévő „cimboraság" befolyása alatt cselekedett, amiért jogos volt ellene a fegyveres fellépés.

Október 16-án reggel Szálasi Ferenc aláírásával falragaszok tudatták az ország népével, hogy „Horthy Miklós, Magyarország hazaáruló kormányzója kiszolgáltatta az országot az ellenségeinknek". Ez az állítás nehezen volt összeegyeztethető azzal, hogy Horthy önként ruházta át a kormányfői sőt, az államfői hatalmat Szálasira.

Szálasi ennek ellenére ragaszkodott a törvényesség látszatához. Ezért november elején összehívta a képviselőház ülését. A csonka parlament – a képviselők alig egyharmada jelent meg, sokan letartóztatásban voltak vagy bujkáltak – Szálasit ideiglenes államfővé nyilvánította, kimondva, hogy a nemzetvezetőt megilleti a kormányzó jogkörének teljessége. A felsőház ugyancsak jóváhagyta Szálasi nemzetvezetői kinevezését. Ezt követően pedig – november 4-én – megrendezték a nemzetvezető ünnepélyes eskütételét.

Ebből az alkalomból díszszemle is volt a Várban, a Szent György téren. A díszszemléről Csonka Emil – kissé dagályosan – így számolt be: Katonai alakulatok vonultak fel, s a testőrség és a pártszolgálat századai felsorakoztak nyilaskeresztes és nemzeti színű zászlók alatt. A Várba érkezett a Szálasi vezette kormány, a kormányzótanács, az országtanács, a felsőház és a csonka képviselőház. Megjelentek magyar és német politikusok és katonatisztek, a Nyilaskeresztes Párt és más szélsőjobboldali pártok vezetői. Beregfy Károly, mint honvédelmi miniszter és vezérkari főnök, szemlét tartott a kivonult díszszázadok felett. A miniszterelnökség épületében a pártszolgálat és a fegyveres nemzetszolgálat díszőrséget adott. Szálasi Ferenc eskütételére a Vár egyik legszebb termében, a fehér márványteremben került sor. Teljes volt a díszkivilágítás. A krónikás szerint „húszezer gyertya fénye tündöklött". A terem közepén piros bársonnyal letakart emelvény állt, előtte arany-

veretes ládában a korona. Mellette a koronaőrök és a képviselőház őrei. Az emelvény előtt állt Beregfy Károly honvédelmi miniszter, Csia Sándor országgyűlési képviselő, Rajniss Ferenc vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az emelvénnyel szemben az országgyűlés két házának elnöke, mellettük József főherceg tábornagyi egyenruhában; jobbra a képviselőház, balra a felsőház tagjai. A kormányzótanács mögött sorakozott föl a kormány; a miniszterek közül a Nyilaskeresztes Párthoz tartozók egyenruhában voltak. A terem karzatain foglaltak helyet a német követség tagjai, élükön dr. Edmund Veesenmayerrel; majd következtek a japán, a szlovák, a horvát és az északolaszországi fasiszta állam követei, megbízottai, valamint a pápai nuncius. Külön karzaton kapott helyet a tábornokok egy csoportja s a Nyilaskeresztes Párt tisztségviselőinek küldöttsége Gera József vezetésével. Néhány perccel 1 óra után Perényi Zsigmond főkoronaőr kivette az aranyveretes ládából a koronát, és a bársonnyal letakart emelvényre tette. A díszszemle befejeztével megérkezett Szálasi Ferenc.

A vár kapujában a várkapitány fogadta, és az előcsarnokig vezette. Onnan az országgyűlés képviselőházának háznagyai és a képviselőházi őrség parancsnoka kísérte tovább az őrség sorfala között a nemzetvezető részére fenntartott díszterembe. Ott az országgyűlés együttes ülése által kijelölt küldöttség felkérte Szálasi Ferencet az ülésen való megjelenésre. Tasnádi Nagy András közben megnyitotta a két ház együttes ülését, és bejelentette: az eskütétel következik. Szálasi Ferenc belépett a márványterembe, megállt a korona előtt, és dr. Haala Róbert országgyűlési képviselő felolvasta az eskü szövegét. Szálasi letette az esküt. „Képviselők, meghívott vendégek köszöntötték most már az esküt letett nemzetvezetőt, miniszterelnököt" – így szól Csonka Emil beszámolója.

Apróságnak tűnő mozzanat, hogy amikor Szálasi letette a nemzetvezetői esküt, ott állt Zadravecz püspök is, hogy ellenőrizze: érvényesül-e a magyar szentkorona rendeltetése? Zadravecz 1919-1920-ban a „szegedi gondolat" egyik hírhedt hirdetője volt, s Szálasinak is odaadó híve lett. Az a tény, hogy ekkor már a szélsőjobboldal minden színárnyalata egyetértett Szálasival, ebben az aktusban is kifejezésre jutott.

Mielőtt továbbkövetnénk az eseményeket, érdemes – ha röviden is – áttekinteni, kik voltak történelmünk e végzetes időszakában azok, akik vállalták a dicstelen szerepet, az országot, a nemzetet csaknem a sír szélére juttató kormányzatban való részvételt. Többségük Szálasi munkatársa volt, a Nyilaskeresztes Párt vezetői közé tartozott, s ebben a minőségükben már hosszabb-rövidebb ideje szerepet játszottak a politikai életben. Magának Szálasi Ferencnek a neve a hat hónapig tartó egész további korszakot fémjelezte.

Szálasi Ferenc 1897-ben született Kassán. Apja a K.u.K.-hadsereg tisztviselője volt. Az öt Szálasi gyerek közül három fiú katonatiszt lett. Szálasi Ferencet 1915-ben avatták hadnaggyá. 1918 őszén költözött Kassáról Magyarországra. Az őszirózsás forradalom idején a Hadügyminisztériumban a külügyi futárszolgálat tagja lett. 1923-tól 1925-ig hadiiskolában volt. 1925-ben került a HM vezérkarához. Itt jegyezzük meg, hogy ennek az embernek, aki a „hungarizmust", a „magyar vérvalóságot" és egyéb faji tisztaságot misztifikáló elméletet kiagyalta a családja magyar, német, örmény, szlovák, ruszin keverék volt.

Szálasi életének meghatározó élménye minden bizonnyal az első világháború volt. A több mint három évi, többnyire frontszolgálat mélyen befolyásolta gondolkodását és valószínűleg jellemét is. Hivatásos tiszt volt és maradt 1935-ig. Tehetséges vezérkari tisztnek tartották. Nemcsak a katonai tudományok érdekelték, de foglalkoztatták a társadalomtudományok is. Az 1920-as évek végén figyelme még inkább a társadalom, a politika felé fordult. Amikor a harmincas évek elején a világgazdasági válság mélyen érintette Magyarországot is, cikkeket, tanulmányokat írt e témakörökből.

Mint a vezérkar katonapolitikai előadója, információszerzés céljából felkereste a pártok vezetőit, a többi között a kisgazdákat és a szociáldemokratákat is.

1930-ban tagja lett egy titokban működő szélsőjobboldali szervezetnek, amelynek politikáját elsősorban ő alakította ki. Emiatt a politikai rendőrség föllhívta rá az akkori honvédelmi miniszter, Gömbös Gyula figyelmét. Gömbös kihallgatásra rendelte magához, ám a beszélgetés során jó véleményt alkotott róla, sőt környezetének a figyelmét is felhívta rá, mondván, hogy érdemes megjegyezni a nevét, mert nagy jövő vár rá.

Szálasit a miniszteri fogadás még inkább arra inspirálta, hogy továbbhaladjon a választott úton. A politikai élet meghatározó személyisége akart lenni. Ezért 1935-ben, mint vezérkari őrnagy, nyugdíjaztatta magát. Az ezután írt tanulmányai már a náci eszmék hatása alatt születtek.

Szálasi ezekben az években kezdeményezte egy új nemzeti szocialista párt, a Nyilaskeresztes Párt megalakítását. Elgondolása szerint ez majd az ország legerősebb pártjává válik, és megszerzi a hatalmat.

Ebben az időben már többféle nemzetiszocialista csoportosulás és párt működött Magyarországon. 1937-1938-ban Szálasi nevétől és pártjától volt hangos az ország. Pártját rövid időn belül befolyásos tömegpárttá tette: az 1939. május választásokon szerzett 49 nemzetiszocialista képviselői helyből 31 a nyilaskereszteseknek jutott.

Szálasi nevéhez fűződik a „hungarizmus" elméletének kidolgozása. Meghatározása szerint a hungarizmus nem fasizmus, nem nemzetiszocializ-

mus, de be kell töltenie azt a szerepet, amelyet Olaszországban és Németországban az említett világnézetek betöltenek. Ahogy néhány alvezére megfogalmazta: a hungarizmus a német náci ideológia alkalmazása Magyarországra. Hogy valójában mit jelentett a hungarizmus, reméljük, e könyv meggyőzően bizonyítja.

Szálasi pártja és mozgalma 1939-re közeljutott a hatalom megszerzéséhez. Tevékenységüket ebben a gátlástalan szociális demagógia, „forradalmi" frazeológia jellemezte. Sztrájkok, tüntetések, utcai verekedések, véres terrorakciók és féktelen antiszemitizmus kísérte a munkájukat. S annak hogy mégsem jutottak hatalomra, elsősorban külpolitikai oka volt. Romániában Antonescu fasiszta tábornok vérbe fojtotta a román vasgárdisták felkelését, s ebből Hitler azt a következtetést vonta le, hogy az közép-európai és a balkáni országokban lévő nemzetiszocialista pártoknak az a típusa, amelyet a Nyilaskeresztes Párt és a Vasgárda képvisel, nem szolgálja eredményesen a náci Németország háborús céljait, mert tevékenységük zűrzavart és felfordulást idéz elő. Hitlernek nem felfordulás kellett, hanem olyan szövetségesek, amelyek biztosítják háborús erőfeszítéseinek kiszolgálását.

Szálasit 1938-ban elítélték, s két évet töltött a Csillag-börtönben. 1940 szeptemberében Horthy amnesztiája alapján szabadult.

A börtönévek alatt nimbusza, tekintélye, befolyása tovább nőtt. Ő lett a legbefolyásosabb nemzetiszocialista vezető.

De a börtönben valami más is történt vele. Elmélyült benne az egyeduralomra, a kizárólagosságra való elhivatottság érzése. A hungarizmusra esküdött, és annak kizárólagosságában hitt. Ez is egyik oka lett annak, hogy a Nyilaskeresztes Párt 1941 és 1944 tavasza között válságról-válságra bukdácsolt.

A pártból kiváltak Hubay, Ruszkay, Baky és mások, és újból megalakították a saját nyilas pártjaikat. Úgy látták Szálasi saját hatalomvágya és hungarizmusa megakadályozza, hogy ők is bekerüljenek majd a hatalomba. Tudták, hogy Hitleréknek szükségük van a szélsőjobboldali ellenzéki pártokra, de Horthyt és rendszerét egyelőre alkalmasnak találják a szövetségesi szerepre. Szálasi ezt nem értette meg, elvakította a hatalom kizárólagos megszerzésének vágya.

Szálasi személyiségét hatalmi elhivatottságának tudata mellett sok minden befolyásolta. Egyéniségét, emberi beállítottságát legszemléletesebben fejezi ki önmagáról alkotott véleménye. „Kedélyem hullámzó. Igen erőteljes belső életet élek. De nagyon nehezen tudok kifejezést adni érzelmeimnek. Évek teltek el, amíg ki tudtam mondani feleségem előtt a szót: szeretlek. Mindig féltem attól, hogy az érzelem csak valami torz formában fog kibukkanni belőlem és így inkább magamba zártam."

Házasságát Lutz Gizellával sem siette el. Erről így ír: „Menyasszonyomat 1927-ben ismertem meg. Ettől kezdve absztinens voltam, több mint egy évtizeden keresztül..."

Mint köztudott, 1945 áprilisában vette feleségül. „Nem akartam gyereket – írja a továbbiakban –, nehogy a gyermek anyja egy napon ezt mondja nekem: nézd itt a fiad, lény rá tekintettel, térj le az utadról! Nem akartam, hogy a gyermek bármitől is visszatartson."

A gyermek kérdéshez való ilyen hozzáállást Sulyok Dezső A Magyar Tragédia című könyvében azzal magyarázza, hogy Szálasi Ferencnél 1917-ben a front hadseregénél végrehajtott általános orvosi vizsgálat során háromkeresztes súlyos vérbajt állapítottak meg.

Egyéniségét jól jellemzi, hogy miután a németektől a hatalmat megkapta. A miniszterelnökségen tartott beszédében a következőket mondta: Börtönmagányomban és harcomban levetettem magamról minden lágyságot és érzelmet.

Szálasi következő hat hónapja ezt igazolta is.

A Nyilaskeresztes Párt vezetői közül a kormányban jelentős pozíciót töltött be Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes. Sok más nyilasvezetőhöz hasonlóan az első világháború után őt is, mint katonatisztet, leszerelték. Katonai karrierjét főhadnagyként fejezte be. Eredetileg a Budapest Pázmány Péter Tudományegyetemen gyógyszerészi diplomát szerzett, a háború után visszatért szakmájába, és 1919-ben már a budapesti Csillag Gyógyszertárban dolgozott. A későbbi években Makón volt gyógyszertára.

1927-ben a makói városi képviselőtestület, néhány év múlva Csanád vármegye törvényhatósági bizottságának tagja lett. Az 1939-es választásokon baráti körének biztatására párton kívüliként képviselőnek jelöltette magát, s meg is választották.

Politikai törekvéseit támogatták a Makón működő baloldali Kossuth-párt tagjai is, akik liberális gondolkodásúnak ismerték. Meglehetős megdöbbenést váltott ki tehát, amikor a Kossuth-párt mintegy 300 tagja előtt bejelentette: belépett a Nyilaskeresztes Pártba. Szorgalmasan eljárt a hungarizmussal foglalkozó tanfolyamra, mondván, pótolnia kell a világnézeti hiányosságokat.

1941 tavaszától mind gyakrabban képviselte a pártot különféle tárgyalásokon, tanácskozásokon Szálasi mellett vagy annak megbízásából. Egyre magasabb pozíciókba került. A párt nagytanácsának ülésein vezérszónok volt, mindenekelőtt kül- és belpolitikai kérdésekben. 1943 végén az Összetartás című lap főszerkesztője lett, s gyakran írt vezércikkeket.

1944 áprilisa után Szálasival és Csiával együtt részt vett a legbizalmasabb politikai tárgyalásokon; ha nem volt ott, Szálasi közvetlenül tájékoztatta őt

a tárgyalások tartalmáról. A hatalom átvétele után a pártban természetesnek tartották, hogy Szöllősi legyen a miniszterelnök-helyettes. Szálasi mindaddig, amíg a nemzetvezető jogkörét meg nem kapta, vezette a minisztertanács üléseit; miután nemzetvezető lett, már alig jelent meg a minisztertanács megbeszélésein, ennek vezetését helyettesére hagyta. Szöllősi rendszeresen beszámolt a nemzetvezetőnek a minisztertanács üléseiről, tájékoztatta a hungarista állam fontosnak ítélt ügyeiről.

Feltehető a kérdés: Szöllősi, aki sokat olvasott a falukutató irodalomból, s Szabó Dezsőt, Féja Gézát, Veres Pétert, Erdei Ferencet nemcsak olvasta, de személyesen is ismerte, és aki mint gyógyszerész jól ismerte a makói hagymakertész-társadalmat, az agrármunkásság, a szegényparasztság életét, hogyan került a Nyilaskeresztes Párt soraiba? Ő maga azt írta erről: olyan meggondolások vezették, hogy a második világháború Hitler győzelmével fog végződni, s Németország lesz az a hatalom, amely diktálni fog Európában. Ezért szükségnek tartott egy olyan mozgalmat hazánkban, amely a németek által kialakítandó új Európában, a hitlerihez hasonló világnézettel, biztosítani tudja Magyarország további létét. Ennek garanciáját a hungarizmusban látta. Tanulmányozta a Nyilaskeresztes Párt programját, olvasta újságjait, s amikor Szálasi kiszabadult a szegedi Csillag-börtönből, csatlakozott a Nyilaskeresztes Párthoz. Képviselőként szorosabb kapcsolatba került Szálasival. S amikor 1942 februárjában a párt addigi vezetőinek egy része kivált a hungarista mozgalomból, Szálasi Szöllősi Jenőt kérte föl a képviselőcsoport vezetésére, mert addigi képviselői munkásságával megnyerte bizalmát.

Október 15-e után Szálasi Ferenc azzal bízta meg Szöllősit, hogy az országgyűlés két háza elnökének, a belügyminiszternek és az igazságügy-miniszternek a bevonásával dolgozza ki azt a közjogi alapot, amelyen véglegesen tisztázható az államhatalmi tényezők egymáshoz való viszonya. Feladata lett, hogy biztosítsa a kapcsolatot a kormány és az országgyűlés között, s „a legteljesebb mértékben részesítse a totális harcba állítás felelősségében az országgyűlés mindkét házát". Szálasi felhívta Szöllősi figyelmét, hogy „az országgyűlés mindkét házát az idő követelményeinek megfelelően kell személyi és tárgyi részében beállítani". Ez azt is jelentette, hogy azok a képviselők, felsőházi tagok, akik „megbízhatatlanok", azaz nem támogatják a nyilas törekvéseket, „mint a tárgyi feltétel negatív pontjai, eltávolítandók". Amennyiben az országgyűlés nem akarja vagy nem tudja rendezni az államfő kérdését, ugyancsak Szöllősinek kellett gondoskodnia róla, hogy a kormányzótanács kidolgozza a megfelelő javaslatokat, és azokat az országgyűlés elé terjessze.

Végeredményben Szálasi olyan feladatokkal bízta meg Szöllősi Jenőt, amelyeket ellátva, elősegítheti, hogy a nyilas kormány az alkotmányosság-

nak, a jogfolytonosságnak megfelelően működjön. Megbízatása azt mutatta, hogy Szálasiban élt némi aggodalom amiatt, hogy a képviselőház és a felsőház netán nem szavazza meg nemzetvezetői kinevezését, és nem törvényesíti a kormányt. Szöllősi Jenőben nem volt semmiféle aggály atekintetben, hogy Szálasi kormánya nem felelne meg az alkotmány szellemének. Azzal azonban tisztában volt – ez kitűnt más vezetőkkel folytatott beszélgetéseiből –, hogy amivel őt Szálasi megbízta, az a magyar alkotmány szellemében csak részben teljesíthető.

Ha figyelemmel kísérjük a képviselőház és a felsőház üléseit, a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének tanácskozásait, azt látjuk, hogy a nyilas vezetők közül a legtöbbször Szöllősi Jenő volt jelen. És ha léteztek bizonyos nézetkülönbségek a nyilas párt vezetői és a kormány tagjai között, akkor Szöllősi azok közé tartozott, akik valamivel kevésbé radikális irányvonalat képviseltek Szálasihoz, Kovarczhoz, Vajnához, Gál Csabához képest. Ez kitűnik hozzászólásaiból és nyilatkozataiból. Bizonyos támogatásra elsősorban Budinszky részéről számíthatott. Ez korántsem jelentette, hogy akár Budinszky, akár Szöllősi az alapvető kérdésekben ne értett volna egyet a nyilas politikával. Ám árnyalatbeli differenciák voltak köztük a kormány feladatainak, a képviselőház, a parlamentarizmus fönntartásának, a pártszolgálat tevékenységének megítélésében.

Szöllősi Jenő volt az, aki 1944. november 3-án a képviselőház elé terjesztette azt a törvényjavaslatot, amely törvényesítette az 1944. október 16-tól történteket. Ez azt jelentette, hogy „törvényesítette" a Horthy lemondásával előállott alkotmányjogi helyzetet, tehát Szálasi Ferenc ideiglenes államfői megbízatását, továbbá az október 16. után tett intézkedéseket.

Ám a szépségtapaszokon minduntalan átütött a vér.

Se Szöllősi, se mások nem tudtak megnyugtató választ adni a lakosságnak arra a kérdésre: tulajdonképpen miért kellett lemondania Horthy Miklósnak kormányzó tisztéről? Kivel szemben kellett magát a Német Birodalom védelme alá helyezni?

Erre egyetlen újságcikk sem tudott választ adni, a nyilatkozatok tele voltak ellentmondással. Sőt, azt a baklövést is elkövették, hogy az újságok előbb közölték Szálasi és az általa vezetett kormány hatalomra jutását Hitler döntése alapján, mint ahogy ezt a két ház törvényesítette volna. Ezt később visszavonták és megpróbálták korrigálni, de akkorra már nem lehetett meg nem történtté tenni. Természetesen azt sem lehetett megmagyarázni, milyen törvényes alapon lett Szálasi nemzetvezető még a parlamenti döntés előtt. Bármilyen szorgosan fáradozott is Szöllősi Jenő a kiáltó ellentmondások eltüntetésén, ez végeredményben reménytelen vállalkozásnak bizonyult.

A Nyilaskeresztes Párt másik vezetőjéről, Kovarcz Emilről elmondható, hogy bár jelentős szerepe volt Horthy elűzésében, mégis teljes egészében a Horthy-rendszer szülötte volt. 1919-ben tűnt fel Szegeden, a Horthy Miklós köré tömörült tisztek között. Osztenburg javaslatára Horthy egyik testőre lett. Részt vett a hírhedtté vált Osztenburg-különítmény különböző „büntető" akcióiban Szegedtől Siófokig. Horthy Miklós intenciójára Osztenburg különítménye vállalta Somogyi Bélának, a Népszava főszerkesztőjének meggyilkolását. Az erre a feladatra kiválasztott tisztek között volt Kovarcz Emil is. Ő vezette a gépkocsit, amellyel elrabolták Somogyi Bélát és a társaságában lévő Bacsó Bélát, akiket a Duna-parton brutálisan meggyilkoltak.

Kovarcz hat évig csendőrtiszt volt, onnan átkerült a hadsereghez, s 1938-ban nyugdíjaztatta magát. Még abban az évben a Nyilaskeresztes Párt szervezési vezetője lett. Kitűnt az 1938. decemberi szélsőjobboldali tüntetés alkalmával. Ugyancsak jelentős szerepe volt az 1939. tavaszi választási kampányban, amelynek eredményeképpen ő maga is képviselő lett. A Nyilaskeresztes Párt szélsőségesen radikális irányzatához tartozott. A harmincas évek végén több terrorakciót hajtott végre, köztük a Dohány utcai zsidótemplom elleni támadást. Merényletet terveztek Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és állítólag Horthy ellen is. A felelősségre vonás elől Németországba szökött, s csak 1944-ben tért vissza.

Október 16-án délben értesült róla, hogy a nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott miniszter lesz. Emellett Szálasinak, mint miniszterelnöknek, első intézkedései közé tartozott, hogy Kovarczot megtette az összes karhatalmi erő parancsnokává. Az ő parancsnoksága alatt működött a rendőrség, a csendőrség, a honvédség jelentős része, valamint a nyilaskeresztes pártszolgálat. Ez a megbízása október 20-ig tartott. A nemzet totális mozgósítására és harcba állítására létrehozott tárca nélküli miniszteri tisztség pedig többek között azt jelentette, hogy ha nehézség, súrlódás keletkezett a minisztériumok és egyéb főhatóságok között, neki kellett azokat megoldania. Ekkor már a miniszterelnökségen volt a székhelye, onnan irányította, felügyelte a karhatalmat.

Feladatköréből adódóan és hatalmi törekvéseinél fogva Kovarcz bele akart szólni a többi minisztérium ügyeibe. A miniszterek a legtöbb esetben tiltakoztak ez ellen. A honvédelmi miniszterrel például állandó vitái, ellentétei voltak. Beregfy ugyanis magának tartotta fenn az ifjúság kiképzésével, a leventék irányításával, mozgósításával kapcsolatos ügyeket. De ezekben a kérdésekben Kovarcz is adott ki rendeleteket, amit a honvédelmi miniszter kifogásolt, sőt nemegyszer kikelt ellene.

Szálasi mellett Kovarcznak volt a legnagyobb hatalma. A belügy és a hadügy közvetlenül Szálasihoz tartozott, a többi tárca azonban Kovarczhoz. Bo-

nyolította a helyzetet, hogy a totális mozgósítási és harcba állítási minisztérium mellé rendelve létrehozták azt a különbíróságot, amelynek a totális mozgósítás elleni „bűncselekményeket" kellett megtorolnia. Ezekben az ügyekben a bűnvádi eljárás megindítására a Kovarcz mellé beosztott tábornoknak volt joga, amire utasítást a miniszterétől kellett kapnia. Ilyen jogot ugyanakkor a vezérkar főnöke is gyakorolt. E bíróság hatáskörébe tartozott, voltaképpen minden olyan cselekedet, amelyet politikai bűncselekménynek minősítettek. Hogy mit jelentett ez a gyakorlatban, az kiderült a Bajcsy-Zsilinszky vezette ellenállási mozgalom felgöngyölítésekor. A gyors eljárást ez a konstrukció tette lehetővé: a bíróság Kovarcz felügyelete alatt elrendelte a nyomozást, ő hagyta jóvá az ítéletet és döntött a kegyelemről. Ugyanez a bíróság ítélkezett az október 15-i kiugrás előkészítésében részes katonatisztek fölött.

Október 20-tól Szálasi Ferenc és Kovarcz Emil végigjárta a minisztériumokat. Beszámoltatták a miniszstereket, Kovarcz készítette a jegyzeteket. A Honvédelmi Minisztériumban három napig tartózkodtak. Így tetemes adathalmaz gyűlt össze az ország gazdasági és katonai helyzetéről.

Szálasi elképzelése szerint az összes gazdasági miniszter Hellebronth Vilmos gazdasági csúcsminiszterhez, az Igazságügyi Minisztérium a miniszterlenök-helyetteshez, a két karhatalmi tárca (a hadügy és a belügy) pedig közvetlenül őhozzá tartozott. Hellebronth felettese Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes volt, Szöllősié viszont Kovarcz. Ilyen értelemben Kovarcz Emil szintén csúcsminiszter lett. Mint látható, elég furcsa konstrukció volt ez: a totális mozgósítás minisztere felette állt a miniszterelnök-helyettesnek. Szálasi azzal, hogy Szöllősi Jenőt ez utóbbi funkcióba juttatta, ki akarta emelni egyik legmegbízhatóbb emberét; csakhogy nem akarta megbántani Kovarcz Emilt sem, akit kitűnő szervezőnek tartott, és aki az október 15-i eseményekben is jelentős szerepet játszott.

Kovarcz minisztériumának megszervezése a körülményekhez képest is meglehetősen hosszú időt vett igénybe, és ő végig, amíg a Szálasi-kormány létezett Magyarországon, ezzel bajlódott. Életre hívták a paraszt-, a munkás-, az értelmiségi-, a női, a katonai és az ifjúsági osztályokat. Ezeknek volt a feladata a totális mozgósítás végrehajtása. Ám a nevezett osztályok léte azt is jelentette, hogy a minisztérium folyvást ütközött a többivel: a katonai osztály a honvédelmi, az ifjúsági osztály a vallás- és közoktatásügyi, a paraszt- és a munkásosztály az iparügyi és a mezőgazdasági minisztériummal vetélkedett. Mindez rövid idő alatt különböző konfliktusok forrásává vált, amelyek sorra-rendre felszínre kerültek a minisztertanács ülésein.

Szálasi Kovarczot teljesen hűséges emberének vélte, ezért hagyta hónapokig ebben a funkcióban. Csak akkor változott a helyzet, amikor

Szálasiban kezdett megvilágosodni, hogy Kovarcznak vannak önálló elképzelései, és ezeknek hangot is ad. Ebből december végén – január elején konfliktusaik is támadtak.

Munkatársai szerint Kovarcz a kapott utasításokat elszántan végrehajtotta, semmiféle nehézségtől nem riadt vissza, s gátlás nélkül leküzdötte az elébe tornyosuló akadályokat. Bizalmatlan, zárkózott, komor ember volt, a feladatokat a legapróbb részletekig maga dolgozta ki. Olyan embernek tekintették, akit nem lehetett befolyásolni, elképzeléseiből nem engedett. Távolabbra nem tekintett, kizárólag a jelen érdekelte; nem vette számításba, hogy pillanatnyi elhatározásainak melyek lesznek a későbbi következményei. Munkatársaitól, alárendeltjeitől vak engedelmességet követelt, semmiféle ellenvetést nem tudott elviselni.

Gál Csabának, a Nyilaskeresztes Párt egy másik vezetőjének, mint tudjuk, ugyancsak jelentős szerepe volt a hatalomátvétel előkészítésében, a funkcióba kerülő személyek kiválogatásában. Kovarcz Emiltől már október 2-án utasítást kapott, hogy tegyen személyi javaslatot a minisztériumok, hivatalok, hatóságok vezető posztjaira, az ott végrehajtandó változtatásokra. Beosztottai ki is dolgozták a javaslatokat.

Még 16-án összehívták a minisztériumokba a tisztviselőket, és Gál Csaba bejelentette a hatalomátvételt. Ahol szükségesnek ítélte, kinevezte az elnöki osztály új vezetőjét, aki a továbbiakban saját hatáskörében folytathatta – a korábban megkapott lista alapján – a leváltásokat és a kinevezéseket. Miután ez megtörtént, Gál Csaba elfoglalta helyét a Várban, a miniszterelnökség épületében.

Bár Gál Csaba neve és szerepe nem annyira ismert és főleg nem annyira látványos mint több más nyilas vezetőé, ő is a párt régi harcosai közé számított. A Nyilaskeresztes Pártba 1938 áprilisában lépett be. Szervezőképességére hamar fölfigyeltek, s kinevezték a XII. kerületben vezetőnek. A kerületben nem kevesen rokonszenveztek a Nyilaskeresztes Párttal, ám tagjuk alig, párthelyiségük pedig egyáltalán nem volt. Gál szerzett párthelyiséget, s néhány hónap alatt 1500 tagot toborzott. Szálasi meg volt vele elégedve, s még 1938 őszén kinevezték Budapest főkerület-vezetőjének. Szervezőmunkája eredményeképpen 1939 februárjára, amikor a Nyilaskeresztes Pártot feloszlatták, Budapesten 15 000-rel nőtt a taglétszám. Az 1938. december 1-jei nyilaskeresztes tüntetést Kovarcz Emillel együtt szervezték, innen kezdődött együttműködésük.

Gál a párt illegális szervezetinek is egyik mozgatója volt. Jó néhány akciót szervezett, és nem jutottak a nyomára. Csak 1942-43-ban kezdett gyanakodni rá a rendőrség. Gál azonban valahogy mindig megúszta, ezért többen gyanúsnak találták, de Szálasi megvédte Gált.

Az 1939. tavaszi országgyűlési választások eredményeképpen Gál Csaba képviselő lett. A választások után a pártban átvette az országos szervezést. Kapott még egy fontos titkos megbízatást: szervezzen és vezessen nyilvántartást olyan emberekről, akik állásuknál, hivataluknál fogva nem lehettek párttagok, de anyagilag, politikailag támogatták a pártot.

Szálasi, miután 1940-ben kiszabadult a Csillag-börtönből, kinevezte a párt elnöki osztályának vezetőjévé, és megbízta, hogy minden köz- és magánintézménynél derítse föl kik a megbízhatók, faji és politikai tekintetben, és ezekről készítsen kartotékrendszert. Szisztematikusan vizsgálták a Nyilaskeresztes Párt tagjainak származását is, azt kutatva, nincsenek-e náluk zsidó „beütések". A párttagoknak okmányokkal kellett igazolniuk árja származásukat. Az okmányszerű bizonyítást azonban nem tartották teljesen megbízhatónak, ezért ezt politikai és antropológiai vizsgálatokkal egészítették ki.

1940-ben létrehozták a rendvédelmi gárdát, a pártszolgálat elődjét, Gál Csaba irányításával. A gárdát fölhasználták illegális akciókra, de információszerzéssel is foglalkozott. A Barcsai Árpád vezette nyomozócsoport, más néven Fekete Front, közvetlenül Gál Csaba alá volt rendelve. Ez információkat gyűjtött, nyomozást folytatott, megfigyeléseket végzett, kihallgatásokat szervezett.

Gál Csaba és munkatársai komolyan vették a dolgukat: több tízezer olyan személyről készítettek kartont, akik vezető tisztségben vagy fontos helyen dolgoztak, illetve utánpótlásként jöhettek számba. Az „országos származási igazoló bizottság" minden héten két ülést tartott, s egy-egy ülésen hat személyt vizsgáltak meg; két év alatt összesen 2496 személyt igazoltak. Ugyanígy működtek a vidéki „származási igazoló bizottságok" is. Összesen 12150 személy antropológiai vizsgálatát végezték el.

A párt minden egyes tisztségviselőjének, kinevezett vezetőjének, alá kellett vetnie magát az antropológiai vizsgálatnak, amelyet „szakértők" végeztek. A vizsgálat koncepcióját Kelecsényi István munkálta ki. Kelecsényit valóságos zseninek tartották, aki – a világon állítólag először alkalmazott speciális módszerek segítségével – „halálos biztonsággal" meg tudta állapítani, hogy van-e valakiben zsidó vér, akár a legcsekélyebb mértékben is. Ez a húsz-egynéhány éves „csodagyerek" sánta volt, kancsal és dadogott. Az antropológiai vizsgálatokat először kísérleti alapon végezte. Egyes csoportokat elemzett azzal a céllal, hogy megállapítsa, tagjai között milyen arányban fordulnak elő magyarok; ennek eredményeit fontosnak tartotta a magyarság vezető szerepének biztosítása érdekében egy későbbi hungarista rendszerben. A vizsgálatok eredményei és módszerei megtetszettek Szálasinak, és Kelecsényi hivatalos beosztást kapott Gál Csaba osztályán. Elrendelték,

hogy minden jelentősebb szerepet játszó hungarista köteles magát alávetni a vizsgálatnak. A vizsgálat eredményét jelekkel ellátott kartotékokra vezették, de a megvizsgált személlyel nem közölték. Az antropológiai vizsgálatokat 1941-től mind szélesebb körre terjesztették ki, egyre több személynek volt titkos kartotékja, s ennek alapján Gál Csabának alkalma nyílhatott bárki ellen a „kétes származás" vádját emelni. Ellenőrző szakértő nem volt a pártban, még a hatalom átvétele után sem. Ez a párt vezetői között is nyugtalanságot keltett, mert Gál Csabának olyan hatalmat és befolyást biztosított, amelynek révén bármikor fölléphetett a számára nem kívánatos személyek ellen.

Gál az antropológiai vizsgálat Damoklész-kardját felhasználta saját munkatársaival szemben is, ha valamelyikükkel konfliktusba került. Ez történt például Hansági Gyula, Barcikai Tibor, Posta Péter esetében, akik pedig jelentős szerepet játszottak a Nyilaskeresztes Pártban. Postát 1943 során azzal a váddal, hogy zsidó vér van benne, Szálasi Ferenc minden feladattól felmentette. Ezért Posta elhatározta, hogy kilép a pártból. Szándékától csak akkor állt el, amikor Gera közbenjárására Szálasi visszavonta intézkedését.

Az antropológia Szálasi kezében is fegyver volt. Azokat a párttagokat, akikkel megromlott a viszonya, sakkban tudta tartani Gál anyagai alapján azzal, hogy megmondta, hány százalékos zsidó beütés van az illetőben. Ez történt Maróti Károllyal, Toll Péterrel, Szentirmay Istvánnal, Vajtai Zoltánnal és másokkal. Sok vitában ez volt az utolsó ütőkártya.

Mindazokat, akik nem voltak elég lojálisak Szálasihoz, ismételt vizsgálatoknak vetették alá. Még olyan hungaristát is, mint Vágó Pál, aki a mozgalom megalapítói közé tartozott. Csakhogy Vágó 1944. március 19-e után egy pártvezetői tanácsülésen kijelentette, hogy a németek elvesztették a háborút. Emiatt Gál hevesen támadta, defetistának nevezte, retorziót és újabb antropológiai vizsgálatot követelt. Ez az incidens magyarázza, hogy Vágó Pál október 15-e után „csak" államtitkári funkciót kapott, jóllehet múltjánál, szerepénél fogva az általános vélemény szerint miniszternek kellett volna kinevezni őt.

Szálasi október 15-én Gál Csabát a személyi ügyek kormánybiztosává nevezte ki. Ettől kezdve – szórványos esetektől eltekintve – Szálasi és a miniszterek mindig elfogadták Gál javaslatait. Ez a munka mindaddig folyt, amíg át nem települtek Németországba.

Gál Csaba titkos hálózata alapján a nyilasok betekintést nyertek az ország legtöbb üzemének, hivatalának életébe, a hivatali titkokba is. Vajna Gábornak és másoknak, akiknek volt csendőrnyomozói, hírszerzési tapasztalatuk, az volt a véleményük, hogy Gál Csaba a megszerzett nyomtatványok és információk értékelése révén olyan óriási adathalmaz birtokába jutott, amely

egyedülálló volt Magyarországon, s vetekedett a belügyminisztérium nyilvántartásával.

Október 15-e után csak a miniszterek kinevezésében döntött Szálasi, a Veesenmayerrel való megállapodás alapján. Minden újonnan kinevezett államtitkár, főispán, hivatalvezető, gyárigazgató, pártmegbízott Gál javaslatára került funkciójába. A személyi ügyi kormánybiztos tiszte nem tartozott a látványosak közé, de befolyása nagy súllyal esett a latba. Egyike volt azoknak, akik feketelistákat készítettek, nemcsak a leváltásokra, hanem internálásra és felelősségre vonásra is.

Ám ahogy folyt a hungarista állam felépítése, egyre sűrűsödtek az ellentétek egyfelől a miniszterek, az államtitkárok, a hivatalok vezetői, másfelől a pártmegbízottak között. Gál Csaba minden esetben a pártmegbízottaknak adott igazat, és ha valami nagyobb sérelem érte, azonnal Szálasihoz fordult. A minisztériumokban a legfontosabb személyi ügyek „átállítását" a pártmegbízottak saját hatáskörben, a Gál Csabától kapott adatok segítségével voltak kötelesek végrehajtani. Egymás után tiltakoztak a miniszterek, hogy elveszik tőlük a hatáskört. A pártmegbízottak működése a párt vezetői között is erős kritikát váltott ki, mert nem voltak eléggé tekintettel sem a régi hungarista érdemekre, sem a szakszempontokra. A pártmegbízottak intézményrendszerét, amely ily módon sok súrlódásra, vitákra adott okot a minisztertanácsban is, Szálasi végül is egy tollvonással megszüntette. Ekkor a kormánybizottság a nemzetvezető személyügyi irodájává alakult át.

Gál Csaba mindenesetre az utolsó pillanatokig folytatta működését. 1945 januárjától a Vas megyei Velem községben tartott kéthetenként megbeszéléseket 20 főnyi törzsével. Odahívták tanácskozni a minisztériumok, hivatalok elnöki osztályainak vezetőit, s megjelentek a különböző pártmegbízottak is. Még ekkor is változatlanul tovább folyt az ellenőrzés, az antropológiai vizsgálat.

Földművelésügyi miniszterként a kormány tagja lett gróf Pálffy Fidél földbirtokos. Pálffy Fidél 1932-től nagy szerepet játszott a szélsőjobboldali mozgalmakban. Kezdetben Meskó Zoltán pártjához, a Magyar Nemzetiszocialista Földműves és Munkáspárthoz csatlakozott. A magát földművesek és munkások pártjának nevező szervezet vezetői közé tartozott gróf Festetics Sándor és egy másik földbirtokos is. Az 1934-es választások eredményeképpen bejutottak a képviselőházba. Ám a siker után a vezetők között viszály keletkezett és a párt szétesett.

Pálffyt 1935-ben felkereste dunakiliti otthonában Szálasi. Ettől kezdve személyes kapcsolatban voltak. Szálasi kifejtette nézeteit az általa képviselt hungarizmusról, és arra kérte Pálffy Fidélt, legyen segítségére a mozgalom szervezésében. Pálffy nem fogadta el Szálasi javaslatait, aggályai voltak a

hungarizmus miatt, s ragaszkodott a Hitler „Mein Kampf"-jában foglalt elvek teljes körű alkalmazásához.

1940-ben ismét tárgyalásokat folytattak, s ezek eredményeképpen a Pálffy által vezetett Magyar Nemzetiszocialista Párt beolvadt a Szálasi vezette Nyilaskeresztes Pártba. Pálffy Szálasi helyettese lett. De nem találta meg a számításait. Elnyomva érezte magát a nála népszerűbb Szálasi mögött, s a másodrendű szerepet nem vállalta. 1941-ben kivált a nyilas pártból, és Baky Lászlóval, Hubay Kálmánnal összefogva, ismét megalapították a Magyar Nemzetiszocialista Pártot. 1944 áprilisától Pálffy tárgyalásokat folytatott Sztójay Dömével és Imrédy Bélával egy szélsőjobboldali koalíciós kormány ügyében. Szorosan együttműködött Veesenmayerrel, Winkelmann-nal, Hötllel, s kiváltképp ez utóbbival, az SD hírszerző szervezet délkelet-európai megbízottjával. Winkelmann és Veesenmayer többször is megvitatta vele a helyzetet.

1944. március 19-e után úgy vélte: mindenütt jelen kell lennie, ahol felszólalhat, írhat, kifejtheti a véleményét. 1944 nyarától Veesenmayer és Winkelmann tájékoztatták arról, hogy tárgyalásokat folytatnak Szálasival és megbízottaival; lehetséges, hogy a Nyilaskeresztes Párttal együtt kell kormányt alakítani. Október első napjaiban közölték vele, hogy a leendő kormány elnöke Szálasi lesz, és őt is számításba vették miniszterként.

Különös, hogy a Nyilaskeresztes Párt vezetői, sőt az új miniszterek közül is sokan nem tartózkodtak Budapesten a kritikus pillanatban. Így volt ez Budinszky Lászlóval is, aki igazságügy-miniszter lett Szálasi kormányában. Október 14-én Hegyeshalomra utazott, és csak 16-án reggel érkezett vissza a fővárosba.

Amikor látta a zűrzavart, feleségét és két gyermekét Sopronba vitte, ott elhelyezte őket, és csak 17-én a délelőtti órákban érkezett vissza Budapestre. Akkor közölte vele ügyvédi irodájának a titkárnője, hogy miniszter lett, és már sokan keresték a Várból, meg az Andrássy út 60-ból. Budinszky megtudakolta Szöllősitől, hogyan alakult meg a kormány. Az megmutatta neki az okiratot, amelyben Horthy Miklós kinevezte Szálasit miniszterelnöknek, s már rajta volt Lakatos Géza miniszterelnök ellenjegyzése is. Ez megnyugtatta Budinszky Lászlót, aki mint jogász, fontosnak tartotta az alkotmányos formákat.

A hatalomátvétel utáni első időkben több alkalommal volt alkotmányjogi vitája Szálasival, mert Budinszky azon az álláspontón volt, hogy Szálasinak a kormányzói szék megüresedése után kormányzóvá kell választatnia magát. Nem tartotta jónak, hogy az államfői tisztségnek más elnevezése legyen, mert ez szerinte ellentétben állt a jogfolytonossággal. Szálasi azonban nem osztotta a véleményét.

Budinszky László 1922-ben fejezte be jogtudományi tanulmányait, és doktorátust szerzett. 1926-ban ügyvéd lett. Politikával 1935 előtt nemigen foglalkozott. Először a Rassay Károly vezetése alatt álló Szabadelvű Párttal szimpatizált, eljárt a párt I. keruleti szervezetébe. Rassay pártja polgári liberális elveket vallott, s ez megfelelt akkori elképzeléseinek. Azután egy nagy fordulattal ebből a táborból előbb egy kisebb nemzetiszocialista alakulat, majd a Nyilaskeresztes Párt soraiba kerult. Ennek az volt a magyarázata, hogy itt látott erőt. Európa meghatározó hatalmának Németországot vélte. 1939-ben a Hubai Kálmánnal folytatott eszmecsere inspirálta arra, hogy a parlamenti választásokon – bár nem volt a párt tagja – a rétsági választókeruletben a Nyilaskeresztes Párt listavezetőjeként lépjen föl. Így kerult be a parlamentbe. Magába a Nyilaskeresztes Párt csak 1944-ben lépett be. Jogi tanácsadója lett a párt vezetőinek, elsősorban Szálasi Ferencnek. Ugyanakkor minisztériumában értésére adta Horthy megmaradt híveinek, hogy nem tartozik a „radikális" irányzat képviselői kozé.

Szakvári Emil 1944. október 15-én reggel templomba ment, utána fél 2-ig dolgozott az Iparugyi Minisztériumban. A kormányzói manifesztumról csak otthon értesult. A hír erősen meglepte, otthon töltötte leverten az egész délutánt. Egyszer csak felhívták telefonon: kocsit küldtek érte, s a minisztériumban a parancsőrtiszti fogadóterembe vezették, ahol már több tábornok, torzstiszt, valamint egyenruhás nyilas párttag tartózkodott. Egy idő után a miniszterelnökségre hívták, ahol közölték vele, hogy ő lesz az iparügyi miniszter.

Szakvári nem volt a Nyilaskeresztes Párt tagja, de a politikai életben már ismerték. Katonatisztként részt vett az első világháborúban. A Ludovika Akadémiát kiváló eredménnyel végezte, s így a budapesti 1. honvéd tábori tüzérezredhez nevezték ki hadnagynak. Negyvenkét hónapot töltött a harctéren, s mint utegparancsnok szerelt le. Utána gépészmérnöki diplomát szerzett. 1933 májusában őrnagy lett. Gömbös Gyula felfigyelt rá, és segítette előmenetelét. 1935 áprilisától a miniszterelnök haláláig Gömbös Gyula titkára volt. 1936-ban alezredes, a hadi műszaki törzskarban. 1936 novemberében szolgálati érdekből az Iparugyi Minisztériumba nevezték ki miniszteri tanácsosnak, ahol az állami üzemeket ellátó osztály vezetője lett, 1942 februárjában címzetes ezredes, 1945 februárjában valóságos ezredes lett.

Mint miniszteri titkár néhányszor beszélt Szálasival, amikor az Gömbösnél járt audiencián. Gömbösnek az volt a véleménye, hogy Szálasival számolni kell. Utánunk sokan fognak következni – mondta Szakvárinak –, s köztük lesz Szálasi is.

Szakvári nem tartozott a szélsőségesek közé, felfogása közel állt Imrédyéhez. Úgy tartották számon őt, mint a hungarista mozgalommal ro-

konszenvező, Szálasit tisztelő szakembert, katonatisztet, akire a párt mindig számíthat. Amikor Gál Csaba megkérte, hogy gyűjtsön adatokat az Iparügyi Minisztérium tisztviselőinek képzettségéről és megbízhatóságáról, készséggel elvállalta.

A Szálasi-kormányt azért tekintette megoldásnak, mert szerinte kifejezte a nemzeti összefogást, és alkotmányosan jött létre. Különösen fontosnak tartotta, hogy ezáltal megszűnik a Német Birodalom bizalmatlansága Magyarország iránt, és segíteni fogja a honvéd haderő felszerelését. Bízott abban, hogy a magyar ipart teljes mértékben a háború szolgálatába állíthatják, és az ipar vezetőinek többsége egyetértéssel fogadja majd ezt célzó rendelkezéseit.

Rajniss Ferenc, mielőtt a Szálasi-kormány kultuszminisztere lett volna, már jelentős tényező volt az ország politikai életében. Mint újságíró sok cikket jelentetett meg, amelyekben a háborúban való végső kitartásért szállt síkra.

Szélesebb körben akkor vált ismertté, amikor 1941 nyarán Pesti Futár című újságját megindította. Rajniss cikkeinek hangja túlszárnyalta az addigi jobboldali és szélsőjobboldali sajtóban szokványos hangvételt, sőt még a Signal című náci lap magyar nyelvű kiadását is túllicitálta. Kollegái szerint minden gyűlésre, minden társaságba szinte bedübörgött. Nők jelenlétében kidüllesztett mellel járt, mint aki ezzel is mutatja: Íme, itt vagyok! Ezt sugározták cikkei, beszédei, egyébként logikusan fölépített fejtegetései is. Az volt róla az általános vélemény, hogy anyagiakért bármilyen rezsimet hajlandó kiszolgálni. Korábban, az Országos Társadalombiztosító Intézet tisztviselőjeként, igen szerény körülmények között élt, nemegyszer még kétszobás lakásának bérét sem tudta kifizetni, s ezért ki akarták lakoltatni. Miután mint politikus és újságíró föltűnt a szélsőjobboldalon, nem telt bele sok idő, már egy előkelő bérpalotában lakott, fényesen berendezett luxuslakásban.

Attól fogva, hogy a horogkereszt szolgálatába lépett, irgalmatlan támadásokat indított elsősorban a zsidóság, de a munkásmozgalom ellen is. Pedig Rajniss sem a szélsőjobboldalon kezdte pályafutását. Az Országos Társadalombiztosító Intézet önkormányzati osztályának tisztviselőjeként barátságot tartott fenn az intézet elnökségének szociáldemokrata tagjaival. Ám ahogy a náci Németország csillaga felívelt, Rajniss egyre nagyobb híve lett a nácikkal való barátságnak. A háború idején a parlament külügyi bizottságának ülésén nemegyszer követelte, hogy a magyar kormány nagyobb létszámú csapatokat küldjön a harctérre. Tanult ember lévén, fölényben volt a nyilaskeresztes képviselőkkel szemben, s ezt éreztette is velük. Bizonyos mértékig szellemi terror alatt tartotta a kormány külügyi bizottságát is. „Köztudomású volt – írta erről Peyer Károly –, hogy ami ott elhangzott, azt

továbbadja a német követségnek." Kezdeményező szerepet játszott a munkásmozgalom elleni hajszában is. Mindenáron el akarta érni a szakszervezetek feloszlatását.

Rajniss a Magyar Megújulás Pártjában helyettese volt a párt vezetőjének, Imrédy Bélának. Miután 1944 nyarán Imrédynek több konfliktusa támadt a német hatóságokkal (Veesenmayerrel is, de főképpen Winkelmann-nal), továbbá mert Imrédynek régi ellentétei voltak Szálasival, aki gyűlölte őt, 1944 októberében kézenfekvő volt, hogy a Magyar Megújulás Pártjának képviseletében inkább Rajniss kerüljön be a nyilas kormányba. Így lett Veesenmayer kezdeményezésére kultuszminiszter.

Veesenmayer már korábban arra ösztönözte Szálasit, hogy a szélsőjobboldal köreiben teremtsen egységet. Így került sor 1944 szeptemberében Szálasi és Rajniss között megbeszélésre a „belpolitikai és elvi kibontakozásról". Hamar kitűnt, hogy a fő kérdésekben egyetértenek: meg kell akadályozni a kiugrást, a németekkel kötött szövetség fölbontását, s tovább kell folytatni a harcot a Szovjetunió, az antifasiszta koalíció ellen. Szálasi azt írta naplójában, hogy Rajniss Ferenc kedvező benyomást tett rá, különösen azzal, hogy a beszélgetés végén megkérte őt: tekintse meg nem történtnek mindazt, ami a múltban történt közöttük. Szálasi szeptember 21-én feljegyezte naplójában: „Csak azt vagyok hajlandó a Magyar Megújulás Pártjából közel engedni magamhoz, akik Rajnisshoz közel állnak, vagy akikért ő felel."

Rajniss az október 15-i fordulatban csekély szerepet játszott, de a kormányban való részétele – mely mintegy kifejezte a szélsőjobboldal összefogását – fontos tényező volt. A németek megbíztak benne. Ugyanakkor Rajniss is változtatott Szálasiról alkotott véleményén, s ez nagymértékben Veesenmayernek volt köszönhető.

Rajnisst az a gondolat vezérelte, hogy ő és a hozzá hasonlók közvetlen életveszélybe kerültek azáltal, ha a háború megindítói – köztük a kormányzó is – most kilépnek belőle és feláldozzák korábbi híveiket. Nem tartotta tisztességesnek, hogy a kormányzó eldobja a magyar jobboldalt, amely egész idő alatt hűségesen követte őt, s az ő holttestükön keresztül akar kikerülni abból a helyzetből, amelynek létrejöttéért elsősorban ő maga a felelős.

Rajniss kezdeményezte a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének megalakulását. Előzetesen többször tárgyalt az összes jobboldali párt egy táborba való tömörítéséről, ami már a Sztójay-kormány idején napirenden volt. Rajniss elkészített egy közös deklaráció-tervezetet, amelyet összeolvasztottak Bárdossy László tervezetével, és ebből született egy olyan okirat, amelynek alapján október 12-én megalakult a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége. Elnöke Szász Lajos lett, alelnökei Szöllősi Jenő a Nyilaskeresztes Párt, és

Rajniss Ferenc az Imrédy-párt részéről. Tagjai a Magyar Élet Pártja jobboldalának, a Nyilaskeresztes Pártnak, az Imrédy-pártnak és a Pálffy-féle Nemzetiszocialista Pártnak a képviselői voltak. Később létrejött a szövetség felsőházi tagozata, amelynek elnökévé Zadravecz Istvánt választották. Mintegy 150 képviselő és felsőházi tag csatlakozott hozzá. A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége azzal a céllal alakult, hogy parlamenti síkon akadályozza meg a fegyverszünet megkötésében, a háborúból való kiválásban Horthyt és a kormányt.

A Nemzeti Szövetség megalakulása után vezetői Tasnády-Nagy Andrást, a képviselőház elnökét elküldték a kormányzóhoz, jelentse be a megalakulás tényét, és mivel fegyverszüneti tárgyalások híre terjed, közölje: tisztelettel figyelmeztetik a kormányzót, hogy a törvényhozás hozzájárulása nélkül nem lehet megkötni a fegyverszünetet. A kormányzó idegesen hallgatta Tasnády-Nagy fejtegetését, majd kijelentette: ismeri a magyar alkotmányt és csak alkotmányosan fog eljárni. Ebből a Nemzeti Szövetség vezetői arra következtettek, hogy a kormányzó meg akarja téveszteni őket. Így került sor arra, hogy a Nemzeti Szövetség küldöttsége kihallgatást kért Lakatos miniszterelnöktől.

Lakatos a beszélgetést azzal kezdte: nem ért a politikához, de úgy érzi, a Nemzeti Szövetség ő ellene alakult. Ám – mondta –, az ország vele érez, sok száz támogató levelet kap. Rajniss nyilván tudja, kik rabolták el Bakay Szilárd hadtestparancsnokot. Szász Lajos megpróbálta enyhíteni a hangulatot, ám ez nem sikerült, a vita elmérgesedett. A tanácskozás sikertelenül végződött, egyik fél sem győzte meg a másikat.

A Nyilaskeresztes Párt aktivistái nemigen voltak tisztában a Nemzeti Szövetség jelentőségével, s ez később zavarokat okozott a többi szélsőjobboldali párttal való együttműködésükben. A nézeteltérések enyhítésére 1945 januárjában a Nyilaskeresztes Párt nagytanácsi ülésén Szöllősi Jenő ismertette a Nemzeti Szövetség szerepét. Szöllősi fontosnak tartotta azt is, hogy a hozzá tartozó képviselők, amikor a Dunántúl még kezükben lévő városaiba, falvaiba látogatnak, tájékoztassák a nyilas pártszervezetek vezetőit a szövetség szerepéről az október 15-i fordulat előkészítésében.

1945 márciusában Rajniss már megbánta, hogy a németek fölkérésére belépett a kormányba. Ekkor jegyezte föl: Rahn nagykövet, amikor arról beszélt vele, hogy neki feltétlenül a kormányban van a helye, mindig hozzátette, hogy szerinte ő a nyugodt, úri, tisztességes megoldást képviseli. Rahn megígérte, hogy feltétlenül támogatni fogják azt az irányzatot, amelyet a kormányzótanácsban Rajniss képvisel. Rahn és Veesenmayer azt is mondták Rajnissnak – még október 15-e előtt –, hogy csak a végső szükség készteti őket Szálasi hatalomra juttatására, ám Rajniss kormányzótanácsi tagsága

biztosíték lesz a józan politikai vezetésre. Ám Szálasi egyetlen egyszer sem hívta össze a kormányzótanácsot, Rahn pedig visszautazott Mussolinihoz, és semmi sem úgy történt, ahogy Rajnissnak megígérte.

Dr. Csia Sándor egyike volt a Nyilaskeresztes Párt legrégibb vezetőnek. Hosszú ideig Szálasi helyettese volt a párt élén. Csia az első világháborúban mint fiatal tiszt került a frontra. Tabi Árpád testőrszázados környezetéhez tartozott, aki a harmincas évek elején egy szélsőjobboldali mozgalom szervezését irányította. Csia is részt vett ebben, majd Tabival együtt politikai, később baráti kapcsolatba került Szálasi Ferenccel. Már 1935-ben csatlakozott Szálasi pártjához, illetve részt vett Szentendrén annak megalakításában. 1939-ben a pomázi kerületben megválasztották képviselőnek. Szálasi megbízásából a Nyilaskeresztes Párt szervezési ügyeinek felelőse, vezetője lett. Ő készítette elő 1941-ben Szálasi találkozóját József főherceggel. Amikor Hubay kivált a pártból, ő lett Szálasi általános helyettese, az országépítési, a gazdasági, a szociális és a jogi osztályt irányította. Lelkes híve volt a háborúnak. A parlamentben nemegyszer támadta a kormányt, amiért nem mozgósítja e célra az ország minden erőforrását. Szálasi közvetlen munkatársaként szerepe volt mindabban, amit a nyilas párt 1944 áprilisától október 15-ig tett.

Kovarcz Emil mellett Csia Sándor kapta az egyik legfontosabb feladatot: ő irányította a hadsereg átállítását. A választás azért esett rá, mert korábban éveken keresztül foglalkozott a hadseregen belüli szervezőmunkával. Volt egy tiszti csoport Andreászki Jenő alezredes vezetésével, melynek tagjai anyagi támogatást nyújtottak a pártnak, és terjeszteni igyekeztek a nyilaskeresztesek szellemi befolyását. A Nyilaskeresztes Párt egy „Hazáért" föliratú bélyeget nyomtatott 1-10 pengő értékben, s ezeket a tisztikarban lévő titkos párttagok vásárolták, egyfajta tagdíjként. Csia Sándor tartotta a kapcsolatot azokkal a a civil potentátokkal, akik jelentősebb anyagi segítséget nyújtottak a pártnak. Ilyen volt egy időben az ún. szürke taxi vállalat igazgatója, továbbá más gyárigazgatók és politikusok.

Október 15-én Csiának kellett biztosítania, hogy a hadsereg Budapesten lévő alakulatai csatlakozzanak Szálasihoz. Ennek ellenére 15-én Szentendrén tartózkodott a lakásán. Ott értesült a rádióból a kormányzó proklamációjáról, és csak másnap jött Budapestre. Még az október 16-ára virradó éjjel sem jelent meg, noha Szálasi helyettese volt. Ez jól mutatta óvatosságát. Egyébként korábban sem tudták soha tetten érni, nem került a rendőrhatóságok őrizetébe, noha minden illegális akcióban részt vett. Miközben az események kellős közepében élt, mindig tudott tájékozódni és egyfajta távolságot tartani. Ezért tartották társai is az egyik legmegfontoltabb és legóvatosabb vezetőnek.

Csia állt kapcsolatban Péntek Istvánnal, aki 1942-ben az illegális szervezkedés miatti büntetés elől Németországba szökött, majd 1944 tavaszán mint SS-százados tért vissza. Akkor bízták meg propaganda- és nemzetnevelési feladatokkal.

A kormányzótanácsnak Beregfy Károly és Rajniss Ferenc mellett Csia Sándor is tagja lett. Ezt követően minden erejével a háború folytatásán munkálkodott. Följegyzései szerint csak akkor ébredt tudatára annak, hogy Németország elvesztette a háborút, amikor 1945 tavaszán Németországba menekült és látta, hogyan bánnak a német hatóságok a magyarokkal.

Szálasi 1944 májusában Gera Józsefet nevezte ki a pártépítés vezetőjévé. Ennek az volt az előzménye, hogy Henney Árpád csak úgy lett volna hajlandó továbbra is intézni a pártépítés ügyeit, ha a párt gazdasági ügyeinek vezetését is rá bízzák. Szálasi ebbe nem ment bele, mivel ez az osztály Csia Sándorhoz tartozott, és Szálasi nem akarta a gazdasági ügyeket kivenni Csia kezéből.

Gera ún. pártszemlélőket állított be az ország területén. A pártszemlélők vasárnapi kiszállásaik alkalmával ellenőrizték a megyékben a szervezetek helyzetét, és erről írásban vagy szóban beszámoltak.

Szálasi instrukciói alapján 1944 augusztusában Gera intézkedett, hogy az erdélyi, a kárpátaljai, a felvidéki, a délvidéki peremszervezetek vezetői és tagsága álljon a magyar és a német katonai hatóságok rendelkezésére, ha partizánok, ellenállók akcióit kell leküzdeni. Ha e célból ellátják fegyverrel a Nyilaskeresztes Párt tagjait, akkor azok a magyar és a német biztonsági alakulatokkal együtt részt vesznek a partizánok elleni harcban. Ez ügyben Gera 1944. augusztus 4-én levelet írt Csatay Lajos honvédelmi miniszternek. A miniszter azzal hárította el Gera József ajánlatát, hogy a honvédség elég erős a feladat elvégzésére.

A Lakatos-kormány 1944 augusztus végén betiltotta a pártok működését. A Nyilaskeresztes Párt legális tevékenysége is félbeszakadt, tagjai illegálisan működtek tovább. Gera József és Kovarcz Emil illegális lakásokban szervezett találkozókat és építette ki a kapcsolatokat a párt szervezőivel.

Gera József az első világháborúban tiszt volt, s 1924-ben a Vitézi Rend tagja lett. Később elvégezte a budapesti tudományegyetem orvosi fakultását. 1939 áprilisában lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. Jó kapcsolatot alakított ki több vezetővel, így Hubay Kálmánnal és Hennyey Árpád tüzérőrnaggyal, Szálasi régi hívével. Grúber Lajos, a pártszervezés vezetője, hamarosan megbízta a Csanád megyei pártszervezetek vezetésével. 1940 októberében néhány hónapra elítélték, szabadulása után Szálasi megbízásából a szegedi főkerület vezetője lett. A párt központjában 1942 tavaszán került, Csia Sándornak, a pártépítés vezetőjének helyetteseként. 1943-ban a sajtó-

és propaganda osztály élére került. Hozzá tartozott az az osztály is, amely Magyarország ún. zsidótlanításának előkészítésével foglalkozott, s e célból országos méretekben adatokat gyűjtött a zsidóság szerepéről, gazdasági, kulturális, politikai befolyásáról.

Gera Szálasitól kapott közvetlen megbízást a hatalomátvételre való felkészülésre. Ez egész kérdéskomplexumot ölelt föl. Ő volt az összekötő kapocs Kovarcz központja és a párt szervezetei között. A vidéki szervezetekhez futárokat küldtek ki. Ilyen futár volt Osztián Antal, aki a németek, illetve az SS által rendelkezésre bocsátott kocsival látogatta a vidéki szervezeteket, tájékoztatta őket a politikai eseményekről, s továbbította Gera és Kovarcz utasításait. Ilyen utasítás volt, hogy a várt események bekövetkezésekor a párt szervezetei azonnal lépjenek érintkezésbe a helyi német erőkkel, de már előzetesen vegyék fel velük a kapcsolatot. Ostián Antalt német összekötő tisztek is kísérték, akik segítségére voltak abban, hogy kapcsolatot tudjon teremteni a helyi nyilas vezetők, illetve a német katonai és rendőri alakulatok parancsnokai között. Az utasítások között szerepelt, hogy ahol erre a feltételek adottak, a nyilaskeresztes szervezetek vezetői vegyék fel a kapcsolatot a csendőrségi, rendőrségi alakulatokkal is.

Fontos szerepet töltött be a nyilas hatalmi apparátusban Temesvári László. Ő is részt vett az első világháborúban. A háború befejezése után 100-120 volt bajtársával rendszeresen összejártak, s 1924-ben Horthy javaslatára egy pártot is létrehoztak, melynek főtitkára Temesvári László lett. Később csatlakozott Gömbös Gyulához, s egyre inkább szélsőjobboldali irányba tolódott. 1937-től tulajdonosa és főszerkesztője lett a szélsőjobboldali Nép című hetilapnak. Ennek során került politikai kapcsolatba Szálasival, és lett a Nyilaskeresztes Párt tagja. Rendszeresen publikált tanulmányokat, cikkeket. Szálasi kérésére Temesvári 1937-től a Nyilaskeresztes Párt rendelkezésére bocsátotta a Népet. 1938-ban megjelentette „A nemzeti pénz- és hitelpolitika" című könyvét. Ebben a tengelyhatalmak diadalmas gazdasági előrenyomulását hirdette, amihez Magyarországnak minden tekintetben csatlakoznia kell. Szálasi és Gál Csaba egyaránt őt jelölték a Nemzeti Bank elnökének. Tudták, hogy a Nemzeti Bank a pénzügyi politika gerince, a pénzügyi igazgatás legfontosabb intézménye, s ezért annak elnöksége a miniszterénél is fontosabb pozíciót jelent.

Temesvári, mint a Nemzeti Bank elnöke, önállóan intézte ügyeit. Szálasival és Gál Csabával konzultálva úgy döntött: a Nemzeti Bank minden szakértője a hatalom átvétele után is a helyén marad.

Mohai Gyula, a nyilasok közigazgatási szakembere, 1930-ban lépett be a Keresztény Községi Pártba, s 1935-ben beválasztották a törvényhatósági bizottságba. Később itt szembekerült a párt vezetőivel, nem értett egyet azzal

a korrupcióval, amelyet pártja valósított meg a polgármesteri hivatalban. Abban a hitben vonzódott a Nyilaskeresztes párthoz, hogy az föllép majd a korrupció ellen is. Megismerkedett Szálasi Ferenccel, belépett a párba, és városházi csoportjának vezetője lett. A későbbiekben, a párt legfőbb fegyelmi bíróságának elnökeként, Szálasi közvetlen környezetéhez tartozott.

Mohai is azok között volt, akiket október 15-én délután a lakásán értesítettek, hogy jöjjön a Pasaréti út 10-be. A futár fölhívta rá a figyelmét, hogy vegye föl a zöld inget, de fölébe egy másikat is, mert az utcákon bizonytalan a helyzet. Október 16-án Szálasi kinevezte őt főpolgármesternek, s egyben azt is hozzátette, hogy beosztása január 1-jéig tart, utána az alkotmányjogi bíróság országbírója lesz. Már aznap reggel a városházára ment, s délután a főtisztviselők, üzemvezetők letették előtte az esküt Szálasira. Azokat a tisztviselőket, akiket megbízhatatlannak tartott, behívta az elnöki osztályra, a közölte velük, hogy további intézkedésig vegyenek ki szabadságot.

A főpolgármester december 24-én, a főváros körülzárása előtti utolsó pillanatban elhagyta Budapestet. Akkorra már a kormány és a legtöbb jobboldali, nyilaskeresztes politikai és állami vezető is távozott a fővárosból.

Október 15-én Barcsai Árpád nyugalmazott csendőralezredes is megjelent a Pasaréti út 10-ben. Fontos személyiség volt ő is, hiszen évek óta vezette a párt egyik titkos nyomozó csoportját Szálasi megbízásából. A Pasaréti út 10. sz. ház mellett volt Jávor Pálnak, az ismert színésznek a villája. Barcsaiék lefoglalták, Jávort letartóztatták, és a villájában ütötték fel a főhadiszállásukat. Az épület pincéjét, fürdőszobáját és más mellékhelyiségeket, valamint a manzárdhelyiségeket kihallgató szobákká alakították át. Néhány napig Jávor Pált is itt tartották.

A villába hurcoltak között volt Garamvölgyi Zoltán Beszkárt-ellenőr, a szakszervezet elnöke; Gyárfás István indító; Murányi Béla kalauz, Valentini Károly gyári raktárkezelő. De tartottak itt fogva előkelőbb személyeket is: Bethlen István feleségét, Kánya Kálmán volt külügyminisztert, báró Hatvany Ferencnét és komornáját, gyárigazgatókat, a Nemzeti Bank egyes tisztviselőit, művészeket és másokat. Naponta új autórakomány foglyot hoztak, a régebbieket pedig elszállították a Gestapóhoz, a politikai rendőrséghez. Többeket a helyszínen kivégeztek. A csoport nyomozói novemberben és decemberben Budapesten és a Dunántúlon több razziát tartottak.

Érdemes néhány szót szólnunk a Barcsai Árpád által vezetett nyomozócsoport múltjáról. Hivatalosan Országos Pártvédelmi Osztálynak nevezték, s 1941 végén alakult meg. Csak válogatott, megbízható emberek kerülhettek be. Feladata kettős volt: egyrészt Szálasi megbízásából a párton belül fölfedni a megbízhatatlanokat, akiket a rendőrség vagy más szervezet küldött be, vagy akik Szálasi ellen szervezkedtek a párton belül. Másrészt irányította a

különböző pártszervezeteknél lévő nyomozó osztályokat. A részleg feladatai közé tartozott a párttagok, párttisztviselők, képviselők megfigyelése, különös tekintettel a pártból kilépettekre. Egy ideig Nyilaskeresztes Nyomozó, Figyelő és felderítő Részleg volt a neve, de nevezték „Szálasi szemének", „Szálasi fülének" is. A részleg tagjai számot kaptak, es egymást csak számokról ismerték. E központi védelmi osztályhoz szép számmal kerultek emberek az ún. szabadcsapatok tagjai közül, akik 1938-39-ben tevékenykedtek Szlovákiában és Kárpátalján. Néhányszor átszervezték, s 1944 októberére már jelentős tapasztalatokkal rendelkezett.

Az osztály munkatársainak többsége a későbbiekben Sopronkőhidára került, ahol részt vett a Nemzeti Számonkérő Szék vizsgálataiban. Más részük később a menekülésben segédkezett Szálasinak és a párt más vezetőinek.

A Nyilaskeresztes Párt

A nyilas uralom hónapjairól szólva önkéntelenul felmerül a kérdés: egyáltalán lehet-e megfelelőképpen érzékeltetni a fiatalabb nemzedékekkel, hogy mi történt Magyarországon 1944. október 15-e után? Meg lehet-e a maga valóságában jeleníteni a razziákat, a halálmeneteket Budapesttől a határig, a Duna-parti kivégzéseket, a kitelepítéseket, azt, amikor a falu, a város, az otthon fronttá válik. Hogy mit kellett Budapest lakosságának átélnie, amikor utcáról utcára, házról házra folyt a harc, s már nem volt élelem, tüzelő, villany és víz. Föl lehet-e mindezt tárni, vagy indokoltabb lenne hagyni, hogy a „szálló idők suhanó fövenye betemesse". De a kérdés meg is fordítható: szabad-e nem föltárni történelmünk e korszakát? Megértheti-e a jelent, aki nem ismeri a múltat?

Akkoriban a propaganda azt hajtogatta: a nyilasok az igazi nemzeti érdeket képviselik, mert a Németországgal való szövetség Magyarország számára a lét vagy nemlét kérdése. A nyilas hatalom vereségével – mondták – bekövetkezik a nemzethalál. Az egye szélesebb méreteket öltő terrort is ezzel indokolták, mondván, hogy azt a háborús helyzet, a bolsevizmussal szembeni élethalálharc követeli meg. A plakátok ezt hirdették: „Aki nem vállalja a harcot, annak pusztulnia kell", „Megsemmisülünk vagy megsemmisítünk". E jelszavak jegyében folytatták a kíméletlen hadjáratot a lakosság jelentős része ellen.

A valóságban azonban a Nyilaskeresztes Pártot nem a háborús helyzet, az ország hadszíntérré változtatása kényszerítette az emberirtásra. Amit 1944 őszétől tettek, annak terveit már évekkel korábban kimunkálták és

nyíltan hirdették. Sőt, a Nyilaskeresztes Párt bizonyos hagyományokra épült. Ahogy Szálasi fogalmazta „talajgyökeres" párt volt; szívesen nyúlt vissza a különítményesek tetteihez. Nem véletlen tehát, hogy a különítményesek közül sokan a nyilas párt tagjai, sőt vezetői lettek.

Az 1920–1930-as években feltűntek olyan szervezetek, amelyek az előzményekhez, illetve részben a társszervezetekhez tartoztak. A Sasok, A Kékkeresztesek, a Böszörményi vezette Kaszásszervezetesek, Matolcsy Mátyás Nemzeti Frontja, a brutális verekedéseiről hírhedtté vált Kémery Nagy István Nemzeti Szocialista Pártja.

A számos szélsőjobboldali, nemzeti szocialista és nyilaskeresztes pártok közül a Szálasi vezette Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom kiemelkedett taglétszámban és tömegbefolyásban.

Propagandájukban a legképtelenebb gondolatokat hirdették. Antiszemita szólamaik kiemelkedtek gátlástalanságukkal. Sikerrel alkalmazták Hitlernek azt az elvét, hogy egy ellenségre kell összpontosítani – ez volt a zsidóság.

Ez idő tájt hazánkban sok százezer föld nélküli paraszt nyomorgott. Szálasiék azt hirdették, hogy ennek oka a zsidóság. A munkást elnyomták, kizsákmányolták – ki teszi ezt? A zsidó nagytőke. Pusztít a tüdővész – felelősek a zsidó orvosok. Trianon – oka a nemzetközi zsidóság... és még folytathatnánk a sort.

Nem tartották titokban, hogy ha hatalomra jutnak, könyörtelenül kiirtják mindazt, ami szerintük megrontja a nemzet faji tulajdonságait. A párt vezetői – Szálasi, Szöllősi, Vajna és mások – azt hangoztatták, hogy a zsidókérdést a legradikálisabban kívánják megoldani. A munkásmozgalmat rendszeresen fenyegették olyan eszközök alkalmazásával, amilyeneket aztán 1944. október 15-e után használtak. Ezek a nyíltan vallott nézetek formálták azoknak a hungaristáknak a gondolkodását, akik 1944 októbere után a kormányt, a hivatalokat, az intézményeket, s nem utolsósorban a hadsereget és az erőszak-szervezeteket irányították. A hadszíntérré válás azután ürügyet teremtett arra, hogy a nyilasok megvalósítsák programjukat, s hozzálássanak a liberális polgári ellenzék, a munkásmozgalom, a szociáldemokraták, a szakszervezetek, a kommunisták és nem utolsósorban a zsidók fizikai megsemmisítéséhez.

A Hubay és Ruszkay vezette Nemzetiszocialista Párt, meglehetősen éles belső harcok után, 1942-ben kivált a Nyilaskeresztes Pártból. Úgy látták, Szálasi politikai elképzelései megnehezítik, hogy a hatalom részesei legyenek. Szálasi az egész hatalomra igényt tartott, jóllehet szavakban – minden fontos esemény kapcsán – a Horthyhoz való hűségét hangsúlyozta. A kormányzó iránti hűség szerepel a Nyilaskeresztes párt 1943-ban megjelent

szervezési szabályzatában is. Miközben Szálasi farizeus módon kijelenti Horthynak „...nekem mindig volt államfőm, mindig van államfőm és mindig lesz államfőm", aközben röpcédulákat adnak ki „Ki a Rebekával a várból" címen. Azt terjesztik, hogy a kormányzó a zsidó, plutokrata klikk rabja. A zsidó tőke elleni harc így megy át bizonyos antikapitalista propagandába.

Hosszú időn át sem a német nemzetiszocialista párt vezetése, sem a Német Birodalom állami vezetői, sem a budapesti követség tagjai nem érintkeztek a Nyilaskeresztes Párttal. Csupán a különböző hírszerző, elhárító szervek tartottak – meglehetősen szoros – kapcsolatot a párt vezetőivel. A németek a szélsőjobboldali szervezetek közül inkább az Imrédy vezette Magyar Megújulás Pártját és a Pálffy-féle Nemzetiszocialista Pártot tekintették kormányképes erőnek, az „izgágább" Nyilaskeresztes Pártot viszont nem. A velük való hivatalos kapcsolattól azért is tartózkodtak, mert nem kívánták rontani viszonyukat Horthyval és kormányával. Miután azonban kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy a márciusi fordulat révén létrejött koalíció, amelyet Sztójay kormánya jelképezett, nem lesz elegendő az ország Hitler oldalán tartásához, a náci vezetés magyarországi megbízottai a Nyilaskeresztes Párt vezetőivel is kapcsolatokat építettek ki.

A náci vezetés tartózkodása összefüggött a Nyilaskeresztes párt által hangoztatott erőteljes „forradalmi" frazeológiával, a szociális propagandával. A nyilasok azt hangoztatták, hogy ők a dolgozók, a kisemberek gazdasági, szociális igényeinek kielégítéséért küzdenek, ezért harcolnak a zsidó tőke ellen. Ez a propaganda sok helyütt összefonódott egyfajta kapitalistaellenes demagógiával. Ennek következtében a szociális feszültségeket a maguk javára tudták hasznosítani. A párt már 1936-37-től, de a háború alatt még inkább, híveket toborzott nemcsak a kiskereskedők, a kisiparosok, a parasztok körében, de a munkások és a szegényparasztok soraiból is. Egy időben különböző sztrájkmozgalmakat indítottak, például 1940-ben a bányászok körében, vagy a fővárosban az autóbuszvezetők között. Fő bázisukat mégis a középosztálybeliek a tisztviselők, a katonatisztek alkották.

A nyilas párt sikereihez nagymértékben hozzájárult a nemzetközi körülmények alakulása. A náci Németország megerősödése, Ausztria megszállása, a Szudéta-vidék megszerzése, a második világháborús német sikerek 1943-ig. Az Anschluss és Franciaország térdre kényszerítése után tömegesen léptek be a nyilaskeresztes pártba. S ez a párt jól ki tudta használni Németország és a Tengely sikereit.

1943-ban azonban ennek vége szakadt, sőt ellenkező folyamat indult meg. Eltávolodások, kilépések kezdődtek, amit szintén felerősít az 1944. júniusi partraszállás Franciaországban és a kibontakozó katonai sikerek. Ezt

fokozták Németországnak és szövetségeseinek súlyos vereségei a keleti fronton.

A nyilas párt számára a követendő példát a náci Németország és a fasiszta Olaszország nyújtotta, ám programjának „sajátos magyar" színezete is volt: az ún. hungarizmus és konnacionalizmus elve. A frazeológia, amelyben sok homályos megfogalmazás szerepelt, demagógiát, szélsőségesen radikális követeléseket is tartalmazott. Ez lehetővé tette, hogy kapcsolatokat építsenek ki a lumpenproletáriátussal. A lumpenelemek vonzódtak a párthoz; tagjai, funkcionáriusai lettek, és részt vettek különböző akcióiban. Megmutatkozott ez már az 1938-as decemberi tüntetésen, majd az illegális szervezkedésekben és a fegyveres akciókban is. A radikális jelszavakat ugyanis gyakorlati tettek követték. Szomorú, de igaz, hogy sok munkásember, szakszervezeti tag is csatlakozott a párthoz, akiket megtévesztett a „forradalmi" frazeológia.

A párt korántsem volt homogén, többféle irányzat fért meg benne. Az egyik legerősebb a szélsőségesen radikális volt, amely a terrorista akciókat is eszköznek tekintette a hatalom megszerzéséhez. A legális párton belül ezért titkos szervezetek jöttek létre (Fekete Front, Védelmi Szervezet, Tizek Tanácsa).

1939-ben a pártnak egyes adatok szerint mintegy 250 000-300 000 tagja volt, és egymillióan szavaztak a szélsőjobboldalra. A párttagság létszáma később csökkent. Amikor Németország megtámadta a Szovjetuniót, megkezdődött a nemzetiszocialista pártok, köztük a Nyilaskeresztes Párt befolyásának visszaesése. Mind többen ismerték fel programjának demagóg jellegét és azt, hogy csak megtévesztésül használja a „forradalmi" jelszavakat. A párton belüli botrányok, a szüntelen kilépések is sokakat eltántorítottak a mozgalomtól. De szerepe volt ebben annak is, hogy Horthy és az uralkodó körök realista politikusai – mint Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter – fölléptek a nyilasok ellen.

1944 októberében a párt mintegy 80 000-90 000 taggal rendelkezett, de ezeknek is csak egy része volt aktív. Ennek ellenére a nemzetiszocialista pártok közül a Nyilaskeresztes Párt volt a legszervezettebb. A német megszállás után a volt tagok egy része ismét visszalépett a párt soraiba, abban a reményben, hogy az hamarosan hatalomra jut. A párt magva, a „régi harcosok" gárdája pedig számottevő erőt képviselt.

A Pálffy, illetve Imrédi pártja – amelyek sok tekintetben hasonultak a kormánypárthoz – főleg a választási, a parlamenti tevékenységre szerveződött. Nem így a Nyilaskeresztes Párt, amelynek központja a főkerületek, kerületek, körzetek, háztömbök hálózatán keresztül egészen az egyes lakóházakig eljutó szervezeteket épített ki. A területi szervezetekkel párhuzamosan lét-

rehoztak szakmai és rétegszervezeteket, így női és ifjúsági szervezetet, úgynevezett céh-szervezetet az iparosok, a kereskedők és azokon belül a különböző ágazatokhoz tartozók számára, a gyárakban pedig üzemi tanácsokat hívtak életre. Ezek október 15-e után a vállalatoknál hatalmi testületekként kezdtek működni. A Nyilaskeresztes Párt tehát szervezett erőt jelentett, s így végül is természetes volt, hogy a nemzetiszocialista koalíción belül az övé legyen a vezető szerep.

A szervezettséghez nagy hatású politikai propaganda társult. A párt propagandistái vitathatatlanul értettek a szónoklathoz, az íráshoz, volt bizonyos érzékük a tömegpszichológiához, a hatáskeltéshez. S bár a nemzetiszocializmus valójában sem nemzeti, sem szocialista nem volt, de – ha torzan is – tükrözte a társadalom valós ellentmondásait, konfliktusait.

Razziák

Október 15-e éjszakáján a nyilaskeresztes hatalomátvétellel együtt a törvényességnek még a megmaradt töredéke is eltűnt. A jogtalanság uralma egyértelművé vált. Akárhol el lehetett fogni embereket – a lakásokban, az utcán –, agyba-főbe lehetett verni őket, kirabolni, letartóztatni, elhurcolni, agyonlőni, fölkoncolni. Már 15-én, de szélesebb körben 16-án és 17-én tömegessé váltak a razziák, amelyeket a pártszolgálatosok a rendőri, csendőri és katonai alakulatokkal együtt tartottak elsősorban a zsidók, de minden „gyanús" elem ellen. A razziákat nemcsak Budapest területére terjesztették ki, hanem a vidéki városokra is, bár elsősorban a fővárosban folytak. Az akkor még önálló településnek számító Újpesten, Csepelen, Kispesten, Lőrincen, Rákoscsabán, Rákosszentmihályon éppúgy sűrűn voltak razziák, mint Budapest belső kerületeiben.

Ezekben a napokban ismét feléledt az 1919 után divatos szólam a „bűnös" fővárosról, amelytől tartani kell, s amelyet felelősségre kell vonni, hogy ne lehessen többé a „romlás" városa. Ezért a nyilasok Budapesten különös kegyetlenséggel érezteték hatalmukat. A razziákkal betoppantak a lakásokba, az emberek életébe, s ez már az első óráktól súlyos áldozatokat követelt.

Az első állomás az ún. Népszínház utcai „ütközet" volt október 15-én. Az újságok erről annak idején azt írták, hogy zsidó munkaszolgálatosok egy sárga csillaggal megjelölt házból, amely a zsidó lakosság elkülönítésére szolgált, rálőttek német katonákra. SS-csapatoknak, pártszolgálatos és rendőr alakulatoknak kellett rendet teremteniük. A Harc című lap november 4-i számában Somody István a következőket írta:

„... A kritikus vasárnapon és a következő napon egymást követték a zsidó atrocitások, lövöldözések. A felfegyverzett zsidók a honvédek, a német katonák, a fegyveres hungaristák jelenléte ellenére fegyverüket használták.

Elképzelhető, milyen gyűlölet és elkeseredés fűthette az egyébként gyáva és csak a fegyvertelen ellenében hősködő zsidókat, hogy most helyenként fegyveresek ellen is támadást mertek intézni.

Igaz, hogy a támadások orvtámadások voltak német és magyar katonák vagy hungaristák ellen. Az esti sötétben rálövöldöztek német katonai szállásokra is. Főként a körútnak azon a táján, amely a régi gettóval érintkezik, úgyszintén a környező utcákon. Így a Népszínház utca és Teleki tér, valamint kapcsolt részein történt a legtöbb zsidó kilengés, amelyet természetesen szigorúan megtoroltak. Olyan esetről is hallottunk, hogy magányosan haladó német vagy magyar katonákat zsidók este kapujuk előtt megrohantak, berántottak házukba, összeverték és kidobták a harmadik emeletről az utca kövezetére...

...Természetes, hogy ezekért a gyalázatos bűncselekményekért súlyosan bűnhődtek a zsidók.

A Tátra utcában megtörtént, hogy az egyik zsidóház előtt, amelyből szintén adtak le lövéseket, nagy peckesen, fegyveresen állt őrt sárga karszalagos, zsidó munkaszolgálatos. Ebben a házban gépfegyverük is volt a zsidóknak, és komoly harc után lakásról lakásra kellett elfoglalni a házat és megbüntetni a fegyvert használó zsidókat. Az egyik óbudai gyárban nagyobb számú zsidó munkaszolgálatos lázadt fel és került harcba a katonákkal. A harc során számos zsidó elesett. Az elfogottak arra a kérdésre, honnan szerezték a fegyvert, először azt mondták, hogy honvédektől lopták, de azután bevallották, hogy egy bizonyos zsidó szervezet fegyverezte fel őket. Ez kétségtelen is, mert hiszen olyan nagy mennyiségben találtak náluk fegyvert, gépfegyvert, géppisztolyt vadonatúj állapotban, hogy ennyit összelopkodni nem sikerült volna."

Ezen a leíráson is túltett Budinszky László szövege, amely olyan képet festett a helyzetről, hogy október 15-én „őrjöngő réteg ömlött ki a főváros utcáira, leszaggatta sárga csillagjait, kézigránátot dobált a német katonákra, a zsidó házakban lakó keresztény lakosokat kiverték az utcára" és így tovább.

Ezzel szemben mi volt az igazság? A zsidó lakosság természetesen örült a kormányzati proklamációnak, de hogy megtámadták volna a német katonaságot, az merő kitalálás volt. Az idézett és hasonló tartalmú más írások csakis azt célozták, hogy igazolják és tovább szítsák a leszámolást, a terrorhadjáratot. Érdekes módon ezek az állítások azután átkerültek a visszaemlékezésekbe, könyvekbe is, gyakran persze már teljesen ellentétes funkcióval, mintegy azt akarva alátámasztani, hogy volt azért ellenállás a náci-nyi-

las hatalomátvétellel szemben. Ám akárhonnan is nézzuk, valójában mind ez ideig egyetlen olyan ember sem kerult elő, aki az említett munkaszolgálatos egységnek a tagja lett volna. Eltűntek volna mindazok, akik részt vettek ilyen akcióban, s egyetlen tanú nem maradt volna?

Bármi történt – vagy nem történt semmi –, maga a híresztelés jól jott ahhoz, hogy fölvonuljanak a német biztonsági alakulatok, mozgósítsák a pártszolgálatosokat, a csendőri, rendőri, katonai erőket. Hangulatot lehetett kelteni mindenkivel szemben, akit a nyilasok ellenségüknek tekintettek. S ha nem történt fegyveres ellenállás – hát ki kellett találni. A rádió és a lapok hírt adtak a dologról, s ez elég indok volt arra, hogy „rendet" csináljanak, razziákat tartsanak, fegyverek után kutassanak és mindenkit elhurcoljanak, kivégezzenek, akit a helyszínen gyanúsnak találtak. Még az erre feljogosító hivatalos rendeletet sem kellett megvárni.

A támadások egyik célpontjának a Népszínház utca 59. számú csillagos házat tettek meg, amelyet október 17-én páncélosok szabályosan tűz alá vettek. Előzőleg az egyik nyilas a házban lakó Rieger Jakabra lőtt, de nem őt találta el, hanem egy SS-katonát, aki az utca kozepén állt. Ezután kezdődott a lovoldozés. Amikor a páncélosok beszuntették a tuzet, a lakókat kiparancsolták, s ahogy jottek kifelé, a nyilas pártszolgálatosok sorra lelőtték őket. Az akciónak 22 halálos és 11 sebesult áldozata volt. Az említett Rieger Jakabnak az volt a szerencséje, hogy egy pártszolgálatos gumibottal fejbe verte, s elájult a lépcsőházban, így nem kerult a kivégzettek kozé.

Sok tragikus eset történt a ház „ostroma" során is. Klein Gyorgyot név szerint keresték, ő nem jelentkezett, de valaki felismerte és rászólt, hogy jelentkezzen. Kozben az egyik nyilas azt ordította, akinek gyermek van a karján, menjen be a házmester lakásba. Klein Gyorgyné gyermekével odamenekult, férjét viszont agyonlőtték.

Steingiszer Lajosné és férje átszaladt a Népszínház utca 46-ba, ám ott már szintén folyt a razzia. Steingiszer Lajost hasba lőtték; feleségét puskatussal fejbe verték, megsebesult, de életben maradt. A férjét megpróbálták megmenteni, tobben a segítségére siettek, végul sikerult kórházba vinni, ott azonban másnap meghalt.

A Népszínház utcai és kornyéki atrocitásokban részt vevők tobbsége a Pasaréti út 10-ben gyulekezők kozul kerult ki.

Rémulet lett úrrá a Bérkocsis, a Víg, a Conti utca lakói kozött, a keresztények soraiban is. Bár erről a kornyékről sok lumpenproletár, alvilági figura kerult a nyilasok kozé, a nyilasok mégis megbízhatatlannak tekintették az egesz kornyéket, mivel a lakosok egy része zsidó volt. Így kerult sor a tobbi kozott a Bérkocsis utca 26. és a Víg utca 25. számú ház lakóinak inzultálására is.

A Népszínház utca 6. számú házban 15-ről 16-ra virradó éjjel a lakók őrséget szerveztek. A fegyveres nyilasok azonban 17-én betörtek a házba. A keresztények az óvóhelyen tartózkodtak, a zsidók lakásaikban bújtak meg. Lövöldözések és ütlegelések közepette összeterelték, majd elhurcolták őket.

A Népszínház utca 24. számú házban 16-án házkutatást tartottak. A nyilasok behatoltak Rosenfeld Károlyékhoz is, s bár az asszony nem volt zsidó, átkutatták a lakást. Rosenfeld Károlyt elhurcolták, többé nem került elő.

A Vay Ádám utca 8. számú ház lakói a környékbeli lövöldözéstől való félelmükben bezárták és eltorlaszolták a kaput. 16-án délelőtt felfegyverzett nyilasok és SS-katonák be akartak hatolni, s mivel a lakók nem akarták beengedni őket, lövöldözni kezdtek és kézigránátokat dobtak a házra. A ház légóparancsnokának fellépésére a rémült lakók kinyitották a kaput, a nyilasok berohantak, s elrendelték: minden lakó egymás után haladva vonuljon az utcára, feltartott kézzel. A lövöldözés során többeket megöltek vagy megsebesítettek.

Lőtték a nyilasok, a németek és a csendőrök a Teleki tér 6., 7., 8., 9. számú házakat is. Ezek nem mindegyike volt csillagos ház, így a Teleki tér 7. sem. Az ott lakók egyike, aki nyilas volt, kikiabált az ablakból, hogy ne lőjetek, itt nincsenek zsidók. Abbahagyták a lövöldözést, de az egyik nyilas pártszolgálatos kiabálni kezdett: ki hajlandó életével felelni azért, hogy nem laknak zsidók a házban? Az említett nyilas párttag lement a fegyveresek közé, együtt átkutatták a házat, s mivel nem találtak zsidókat, beszüntették a ház átkutatását.

A Bérkocsis utca 18. számú ház lakóit a nyilasok leparancsolták az udvarra, mindenkit megmotoztak, értékeiket elvették. Burger Ferenc kocsmárost egy keresztény ismerőse figyelmeztette, hogy meneküljön. Burger kiszaladt az utcára, ahová már különböző házakból terelték kifelé az embereket. A tumultusban sikerült taxiba ugrania és elmenekülnie, bár a fegyveresek lőttek a taxi után.

A Népszínház utca 22-ben egy részeg csendőrőrmester a ház udvarán három pisztolylövéssel agyonlőtte Fülöp Mihály munkaszolgálatost. A lakásokban végzett kutatás után a pártszolgálatosok 12 zsák holmit vittek magukkal. De utcáról bejöttek civilek is részt vettek az értékek eltulajdonításában.

A fegyveresek a Népszínház utca 19. számú házba behatolva németül, magyarul kiabáltak, fenyegetőztek. Miközben a férfiakat az udvarban külön állították, Dávid Mórt többször fejbe verték, amíg el nem ájult. Úgy maradt életben, hogy a további ütlegeléstől, lincseléstől egy pártszolgálatos ismerőse megmenekítette és kórházba vitte.

A Gyulai Pál utca 6. számú házat már 15-én este 10 és 11 óra között megrohanták a pártszolgálatosok. Az akciót az válthatta ki, hogy este 9 óra után a ház lakói őrséget szerveztek. Az őrség azonban nem tudta megakadályozni a nyilasok behatolását. Parancsnokuk elrendelte: az összes zsidó jöjjön le az udvarra. Pánik keletkezett, sokan menekülni próbáltak. Minderre Springer Ervin így emlékezett vissza: Amikor az első emeletről lefelé tartott, szembetalálkozott két fegyveres nyilassal. Kérdezték tőle, hol lakik dr. Riess Sándor. Megmondta. Azok berontottak Riess lakásába, ahonnan kiabálás hallatszott. Az egész házat lárma, zűrzavar, félelem öntötte el. Neki sikerült a hátsó lépcsőházba menekülnie, s a negyedik emeleten egy mángorló mögé bújt el.

Másnap délután 6 órakor azonban újra megjelentek a nyilasok, és felsorakoztatták az udvaron a zsidókat. Mindenkit megmotoztak, majd az osztag parancsnoka felszólította a lakókat – zsidókat, nem zsidókat egyaránt –, hogy akinél fegyver van, adja elő, mert ha találnak valakinél, annak a legsúlyosabb következményei lesznek. Springer Ervint többekkel együtt elvitték először a Centrum Nyomda épületének pincéjébe, onnan a Svábhegyen levő Mirabell panzióba, a Gestapo egyik épületébe.

Sokan kerültek akkor a rendőrség vagy a Gestapo fogságába. Ilovszky Gyulát például néhány napig a Pasaréti úti főhadiszálláson tartották, onnan átvitték a budapesti rendőr-főkapitányságra, majd a Svábhegyre, a Majectic panzióba, ahol akkor a rendőrség rendezkedett be. Később a foglyokat teherautóra rakták és kivitték az ügetőpályára, onnan ismét a Majectic panzióba, ezután a toloncházba, majd a Dohány utcai zsidótemplomba. Ilovszky Gyulának sikerült megszöknie.

A 32-esek terén gyülekező nyilasokat felszólították: aki részt akar venni megbízhatatlan emberek vagy fegyverraktárak felkutatásában, az jelentkezzen. Több csoportot szerveztek belőlük, s ezek 17-én, 18-án léptek akcióba. Az egyik csoport a Déry utca 6. számú házba ment, ott kutatott fegyverek, zsidók és baloldaliak után. Fegyvereket nem találtak, de töltőtollakat, levéltárcákat, borotvakészülékeket igen, s azokat el is vitték. Egy másik, pártszolgálatosokból és rendőrökből álló különítmény, ugyanebbe a házba behatolva, összetalálkozott ezzel a csoporttal, s igazoltatta a tagjait. Végül is bevitték őket a Víg utcai kapitányságra, a náluk lévő holmikat elszedték. Majd az ügyészségre kerültek, ott voltak tíz napig, míg végül a kerületi nyilasszervezet közbenjárására kiengedték őket azzal, hogy katonának kell jelentkezniük.

A Teleki tér környékén, a Népszínház utcában októbertől január közepéig szüntelenül folytak a razziák, az elhurcolások, a gyilkosságok. November 10-én például az Erdélyi utca 19. számú házban razziáztak, ahol néhány ül-

dözött bujkált a pincében a ládák között. Róth Imrét elfogták és a Teleki téren kivégezték.

Január 4-én egy katonai különítmény el akarta foglalni a Bezerédy utca 3-ban lévő nyomdahelyiséget. A raktárban három civilt találtak, akik menekülni próbáltak, és sikerült is kijutniuk a raktárhelyiségből. A katonai különítmény tagjai rájuk lőttek, a menekülők visszalőttek, és egy katonát eltaláltak. Eljutottak a Csokonai és a Népszínház utca sarkáig, de addigra már mások is bekapcsolódtak üldözésükbe. A három menekülő egyikét a helyszínen agyonlőtték, egy másikat súlyosan megsebesítettek, a harmadiknak sikerült megszöknie.

A nyilasok az elfogottakat a Teleki tér 4. számú házban zsúfolták össze, s azután innen szállították tovább. Előzőleg kiürítették a házat, amelyet mindenkinek el kellett hagynia. Így a Teleki tér 4. sok embernek lett keserves átmeneti otthona, ha csak néhány órára is.

Atrocitásokra került sor a VI. és a VII. kerületben is, ahol nagyobb számú zsidó lakosság élt.

A VII. kerületben már október 15-én délután gyülekeztek a pártszolgálatosok, akik a pesti elosztóból kaptak fegyvereket. Az esti órákban már a rendőrökkel együtt igazoltatták a „gyanús" személyeket. Október 16-a után több száz, a Nyilaskeresztes Párttal rokonszenvező fiatal csatlakozott a pártszolgálatos alakulatokhoz. Részt vettek egyebek között a Népszínház utca 27. számú ház lakóinak elhurcolásában. Egy részüket a Városi (ma: Erkel) Színház elé vitték, arccal a fal felé állították őket, miközben a levegőbe lövöldöztek. Ugyanez a társaság október 17-én a Tisza Kálmán tér 16. számú házból is több embert hurcolt el, arra hivatkozva, hogy a házból lövik az utcán haladókat (amiből egy szó sem volt igaz). Az elhurcoltak egy része – például Gerlóczi Sándor OTI-tanácsos, akit alsóneműben, papucsban vittek el – többé nem került elő.

A Nagyatádi Szabó utca 27-ből kisebb csoportokban vitték el az embereket. Köztük jó néhány keresztényt is, akiknek zsidó férjük, hozzátartozójuk volt, így Weiner Sándornét és Branstetter Gyulánét. Faragó Jenő felismerte egyik nyilas ismerősét, és segítségét kérte, mondván: ő nem zsidó, miért akarják elvinni? Az ismerős ráordított: „nem vagy zsidó, te zsidóbérenc vagy!"

Azokban a VI., VII. és VIII. kerületi csillagos házakban, amelyekről a proklamáció után a zsidó lakók örömükben levették a csillagot, e tettnek súlyos következményei lettek. A Dob utca 61. számú ház lakói is így jártak. Október 16-án a nyilasok és a németek megszállták a házat, s az embereket a Nagydiófa utca 40-be kísérték, ahol a férfiak egy részét súlyosan inzultálták. A Dob utca 61-be alig néhányan tértek vissza közülük.

Az István út 51-et egy csendőralakulat szállta meg. A csendőrök azt állították, hogy a házban titkos fegyverraktár van. Fegyvereket ugyan nem találtak, de a lakók értékeit összeszedték.

A Nagyatádi Szabó utca 42-44. számú házban 16-án reggel több nyilas és német katona jelent meg. A ház zsidó lakóit a pincébe hajtották, s a környékről még több száz zsidó férfit és nőt hoztak a házba, akiket az utcán szedtek össze. Őket is megmotozták, és mindent elvettek tőlük.

A Csengery utca 64. számú házban 15-én este egy nő által vezetett különítmény több férfit elhurcolt, közöttük Eisenstetter Miksát, aki nemrégiben súlyos operáción esett át. Másnap visszatértek, s elhurcolták Szilágyi Sándort is. Barátai kapcsolatot kerestek a nyilas különítmény vezetőjével, aki ötezer pengő ellenében megígérte, hogy Szilágyi Sándort kiengedi. A pénzt felvették, Szilágyi Sándor vissza is jött, de kiderült: annak, akinek a pénzt adták, semmi köze nem volt a kiszabadulásához. A ház lakóit a különítmény továbbra is zaklatta, fenyegette, a keresztény lakóknak megtiltották a zsidókkal való érintkezést.

A Király utca 12-ben október 20-án reggel 9-10 óra között megjelent két rendőr és egy nyilas, és felszólították a férfiakat, három napi élelemmel jöjjenek le az udvarra. A lakosság már olyan mértékben meg volt félemlítve, hogy az 56 férfi gondolkodás nélkül engedelmeskedett három személy utasításának. Weisz Izsák kérte, hadd maradjon otthon, mert beteg; a nyilas vissza is engedte a lakásába, ám a házba érkezett egy másik nyilas, aki viszont azonnal visszaparancsolta. Weiszt és 55 társát először az ügetőre vitték, majd onnan Pestszentimrére hajtották őket. Weisznek négy társával együtt sikerült elbújnia egy óvodában, ott kaptak segítséget.

A Nagyatádi Szabó utca 33-ból és a környező házakból a 27-be vitték feltartott kézzel az embereket. Mintegy 200-300 embert gyűjtöttek ott össze, s estig ütötték-verték őket. Halmos Tamás a nyilasok között felismerte egyik gimnáziumi diáktársát, és hozzá fordult segítségért, ám hiába. Halmos Tamást, apját, dr. Halmos Manót és másokat az Andrássy úti nyilasközpontba vitték.

Voltak házak, ahová úgyszólván csak azért hatoltak be a pártszolgálatosok és a hozzájuk csatlakozók, hogy értékeket szerezzenek. Név szerint ismertek néhány jobb módú lakót.

Az Eötvös utca 19-ben például október 17-én minden lakót személyi motozásnak vetettek alá, majd visszatértek azokba a lakásokba, amelyekben komolyabb értékek voltak. Glacz Józseffel közölték: le van tartóztatva, minden értéket szedjen össze és adjon át. Kilencezer pengő készpénzt és ékszereket vittek el tőle, őt magát elhurcolták; feleségét a házkutatás közben támadt tumultus során lelőtték.

A Szövetség utca 17. számú házban is rendszeresen visszajártak néhány jobb módú család kirablása végett. Witz Andráséknál a nyilasok látogatásai 16-án kezdődtek, majd folytatódtak 17-én, 18-án és mindaddig, amíg a szőnyegeket, a szövetet, az ezüstneműt és az ékszereket el nem vitték.

A Nyilaskeresztes Párt vezetői – Budapesten a főkerület vezetője – parancsba adták, hogy a razziák alkalmával összeszedett értékeket az erre kijelölt nyilaskeresztes székházakba kell szállítani. Természetesen ez nem valósult meg maradéktalanul, sok érték az egyes nyilasoknál maradt.

Általánossá vált ezekben a napokban, hogy embereket az utcán megállítottak, s aki nem tudta igazolni magát, azt bevitték a nyilas pártházakba, a rendőrkapitányságra vagy az e célra kijelölt gyűjtőhelyekre. Október 15-20-a között még általában nem lőtték agyon őket. December közepétől azonban már többnyire ez a sors várt rájuk.

Az Erzsébet sörözőt rendszeresen látogatták a rendőrök, nyilasok, pártszolgálatosok. Itt is, mint számos más kávéházban, sörözőben, vendéglőben sokan gyűltek össze olyanok, akiknek bizonytalan volt a létük, nem volt megfelelő papírjuk. Ezekbe a vendéglőkbe jártak olyan alvilági, lumpenelemek is, akik a Nyilaskeresztes Párttal rokonszenveztek, vállalkoztak a besúgásra, és segédkeztek a razziáknál.

Ám nemcsak ilyen emberek voltak. Sokan próbáltak segíteni az üldözötteknek. Több csillagos házban az ott lakó keresztény családok elrejtettek zsidókat. Mások is bújtattak embereket, segítettek nekik a menekülésben és az elrejtőzésben.

Tapasztalható volt egy másik jelenség. Az a nyilas pártszolgálatos pl., aki a Népszínház utca 59-ben a kivégzéseket vezette, néhány hét múlva feltűnt az egyik kisegítő karhatalmi alakulatban, segítette az ellenállási mozgalom egyes csoportjait, miközben változatlanul részt vett a pártszolgálat brutalitásaiban is. Tette ezt azért, mert be szerette volna biztosítani magát a jövőre nézve is. Ez a jelenség a későbbi hetekben mind több helyen volt észlelhető.

A hatalomátvételt követően a belső pesti kerületekben tartott razziák során mintegy 30 000 embert szedtek össze, akiket a Tattersallba, az ügetőpályára vittek. Életüket a semleges országok követségeinek közbenjárása mentette meg. A kormányzat Kemény Gábor külügyminiszter előterjesztésére, annak reményében, hogy a semleges országok elismerik a Szálasi-kormányt, intézkedett hazaengedésükről.

Ám nemcsak a zsidó lakosságot üldözték. Hajsza indult a még szabadlábon levő szociáldemokraták, szakszervezeti tagok ellen is. A Nyilaskeresztes Párt X. kerületi szervezetének Hölgy utcai helyiségében szolgálattételre jelentkező pártszolgálatosok a városszéli telepen élő kommunista családok

letartóztatását kapták feladatul. Az egyik családra – K. Nagy Ferencékre és K. Nagy Antalékra – vonatkozóan úgy szólt az utasítás, hogy valamennyiüket ki kell végezni. Razziákat tartottak a kőbányai utcákon, s az üzemekből is összeszedték a baloldali munkásokat. Őrizetbe akarták venni a Fischer Pál-féle újpesti nyerges-bőrös üzem tulajdonosát is, de neki sikerült megszöknie. Weisz Nádor szíjjártót és még néhány más munkást, akiket kommunistaként tartottak nyilván, elvitték az üzemből. Először a X. kerületi nyilasházban bántalmazták őket, majd onnan a Svábhegyre kerültek a Gestapóhoz, de már nem voltak olyan állapotban, hogy ki lehetett volna hallgatni őket. Weisz Nándort, másokkal együtt, utóbb az egyik rendőrkapitányságra vitték, ahol egy rendőrőrmester segített neki megszökni.

Budán ugyancsak kibontakozott a nyilasok terrorja. A Ganz Villamossági Gyárban október 15-e és 17-e között a pártszolgálatos különítmény – amely a légoltalmi őrségre épült – a kerületi szervezet instrukciója alapján több baldali gondolkodású személyt őrizetbe vett. Letartóztatták többek között Erdős Sándor műszaki tisztviselőt, Pekár János gépészmérnököt, valamint Horváth Viktor géplakatost, akit azzal vádoltak, hogy Franciaországban magába szívta a komununista szellemet. Ezeket a „megbízhatatlanokat" egy tanonciskolában gyűjtötték össze.

A műhelyekben és az irodákban 1944 nyarán gyakran támadt politikai vita. Ebből a nyilas párttagok számára nyilvánvalóvá vált, kik szeretnék, ha Magyarország kilépne a háborúból; így sok helyen elkészítették a baloldali emberek listáját. A hatalom átvétele után a pártszolgálatosok azonnal utasítást kaptak, hogy tartóztassák le azokat a munkásokat és tisztviselőket, akik rajta vannak a listán. Ezért kerültek letartóztatásba a Ganz-gyáriak is. Útjuk a rendőrségi fogdába vagy valamelyik nyilas pártház pincéjébe vezetett.

Október 18-án délelőtt a budapesti Szent György Gyógyszertárba berontott három fegyveres nyilas. Az ajtót lezárták, az ott tartózkodó személyzettől megkérdezték, hol bújtatják a katonaszökevényeket vagy a zsidókat. Nemleges választ kaptak. Ennek ellenére – ugyanis információjuk volt – az egész gyógyszertárat átkutatták. A laboratóriumban megtalálták Környei Pált, a gyógyszertár egykori tulajdonosát, akit a helyszínen szitává lőttek. A gyógyszertár pincéjében lévő nagy mennyiségű gyógyszert elvitték.

Az egyik pártszolgálatos csoport október 16-án a Gyálligeten állomásozó munkásszázadból négy munkaszolgálatost kivégzett. Sok elhurcoltat a Radeczky-laktanyába vittek, akik ott kerültek a halált őrlő mechanizmus kerekei közé.

A hűvösvölgyi, a budafoki, a nagytétényi, az albertfalvai pártszolgálatosok a Városmajorban kaptak fegyvereket és kézigránátot. Budafokon nyom-

ban megindult a baloldaliak összeszedése. Munkásokat, kisembereket, tisztviselőket tartóztattak le, így Veczkó Jenőt, Erszényi Istvánt, Hideg Jánost, Kemény Józsefnét, Cseh Sándort, Rotter Róbertnét és másokat. Először a rendőrségre vitték, majd onnan átszállították őket a Gestapóhoz. Más ismert baloldaliakat, köztük Keresztes Károlyt és Tivadart, Stern Dávidnét, a nyilas székházba vittek. Közülük Keresztes Károly többé nem tért vissza.

Sok-sok ilyen történetet lehetne ismertetni a nyilas hatalomátvétel utáni napokból. És nemcsak a főváros, hanem a vidéki települések lakói is tanúi lehettek az erőszak tobzódásának.

Nyergesújfalun október 18-án este egy nyilas csoport, amelyet a németek fegyvereztek föl, megszállta a gyári lakótelepet és letartóztatta Pázsint Mihály igazgatót, Rozzovits Józsefet, Lázár Józsefet és másokat, akiket megbízhatatlannak tartottak. Néhányukat – mivel nélkülözhetetlen szakmunkások voltak – egy hét múlva a magyar katonai parancsnok szabadlábra helyezte, ám a lakóhelyüket nem hagyhatták el. A letartóztatottak többsége a Gestapo őrizetébe került.

Lovitz János ólomforrasztó mestert már korábban megfenyegették a nyilasok, hogy ha hatalomra kerülnek, ő lesz az első, akit letartóztatnak. Így is történt. Rácz Zoltán lakatost, szakszervezeti aktivistát, október 18-án már várták, mikor vonaton megérkezett Nyergesújfalura. Körbevették a vasútállomást, Ráczot lefogták, s azt sem engedték meg neki, hogy vele levő gyermekét hazakísérje.

Voltak szerencsés városok, mint Kalocsa és Kecskemét, ahol nem tartott hosszú ideig a nyilasok uralma. Kalocsán a vármegyei nyilasszervezet vezetője néhány társával 16-án felkereste a város polgármesterét és követelte, lobogózzák fel a várost a nyilaskeresztes zászlókkal. Ám a hónap végén már a város kiürítéséről tartottak értekezletet, s hamarosan el is hagyták Kalocsát. Kecskeméten is rövid ideig tartott a nyilas hatalom: október végén már a kecskeméti pártszolgálatosok is Budapesten voltak. Ahová viszont később értek el a szovjet csapatok, ott a nyilasok uralma hónapokig is eltartott.

A pártszolgálat

A Szálasi hatalomra jutása után általánosan kibontakozó terrorcselekményekbe nagy számban kapcsolódtak be a lumpenproletárok és az alvilági elemek. Vonzotta őket a nyilas hatalomátvétel, hiszen lehetőséget teremtett a fosztogatásra. Az irányító fő erőt azonban a régi hungarista gárda képezte. Döntő szerepet játszott az általuk vezetett pártszolgálat, amelynek révén

a nyilaskeresztes pártszervezetek egészükben a terror intézményesített centrumává váltak.

A lumpenproletáriátus, az alvilág korábban is jelentős szerepet töltött be a hungarista mozgalomban. 1943-ban a Nyilaskeresztes Párt vezető gárdájának több mint egynegyede köztörvényes okokból büntetett előéletű volt. Részletesen elemezte ezt. dr. Schweinitszer Józsefnek, a politikai rendőrség vezetőjének 1943 őszén készült összefogható jelentése.

Figyelmet érdemel, ahogyan Rajniss Ferenc vélekedett erről. Szerinte az volt a legnagyobb baj, hogy Szálasi „mezítlábas" hívei a szociálpolitikát saját felruházási akciójuknak tekintették. A géppisztoly lett a szerzés eszköze. Először a zsidókat fosztották ki, majd a kirabolható parasztokra összpontosították a figyelmüket. Az okosabb nyilasok beültek a gyárak, bankok, vállalatok vezető pozícióiba, a saját maguk által megállapított fizetésért. Pesten a Nyilaskeresztes pártnak azt a jelszavát, hogy „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás", ekkor így módosították: „Nagy pénzek nélkül nincs feltámadás". Rajniss szerint „a kis senkik azt hitték, egy új világba lépnek, ha 60 000-80 000 pengőt összeharácsolnak, egész életükre meggazdagodnak. Igaz, ez az optikai csalódás érthető olyan embereknél, akik 200-300 pengőnél többet korábban soha nem láttak, s most minden földi jó a géppisztolyuk elé hullott."

A leggazdagabb fantáziával is nehéz felfogni, ami azokban a hónapokban lejátszódott. A leszámolások foganatosítására elsősorban a pártszolgálat, a fegyveres nemzetszolgálat érezte hivatottnak magát, de bekapcsolódott a Nemzeti Számonkérő Különítmény, a különböző önálló különítmények, a csendőralakulatok, de a közigazgatás egy része is. A nemzet ketté vált: üldözőkre és üldözöttekre. Felmérhetetlen, hányféle módja, formája, eszköze volt az üldözésnek.

Dokumentumok bizonyítják: a pártszolgálatot azért szervezték, hogy felkutassa az antifasiszta, a baloldali, a háborúellenes szervezeteket. Feladata volt, hogy a katonaszökevényeket átadja a katonai hatóságoknak, vagy saját hatáskörében vonja őket felelősségre. De különösen a származásuk miatt üldözöttek zaklatására, kifosztására, tömeges legyilkolására összpontosította erőfeszítéseit.

A pártszolgálatos alakulatoknak nemcsak a felépítésük volt mindenütt azonos, hanem a módszereik is szinte mindenhol ugyanazok voltak. Ez már önmagában is sok mindenre rávilágít. A Nyilaskeresztes Párt világnézete határozta meg, a párt központi irányító szerveinek parancsai alakították ki az azonos módszereket. Voltak ugyan önálló helyi kezdeményezések is, ám ezek ugyancsak arra irányultak, hogy az általános irányelveket minél hatékonyabban valósítsák meg.

Erre a feladatra elsősorban azok voltak alkalmasak, akik magukévá tették a Nyilaskeresztes Párt programját, elképzeléseit, és évek óta magukba szívták a gyűlöletet. A nyilas politika lényege az emberiesség helyett a gyűlölet, a jog helyett a jogtalanság, a törvényesség helyett a törvénytelenség volt. Ezt tették meg az emberi együttélés alapjává, gátlástalanul semmibe véve az emberi méltóságot, szabadságot, életet, mindazt, ami az emberi kultúra és az erkölcs fogalmai szerint értéket jelentett.

A pártszolgálatban megtestesült a hungarista eszme múltja és jelene. A múltja annyiban, amennyiben a nyilas párt folytatását jelentette az 1919 utáni Nemzeti Hadseregnek és különítményeseinek. Mint korábban szó esett róla, a harmincas évek második felében volt már egy „reneszánsz", amikor a különböző nemzetiszocialista pártok – közöttük elsősorban a Nyilaskeresztes Párt – terrorakciókat szerveztek munkásotthonok ellen, megtámadtak szakszervezeti vezetőket, a természetjáró egyesület kirándulóit, a munkás testedző egyesület sportolóit, s véres verekedéseket provokáltak.

Bár a Nyilaskeresztes Párt szembenállt a Horthy-rendszerrel, programja sok tekintetben annak elveiből táplálkozott. Ami október 15-e után megvalósult, az Horthyék korábbi propagandájának és gyakorlatának betetőzése volt. Amit amazok csak félig tettek meg, a hungarista állam igyekezett tökéletesíteni.

Auschwitz rejtély – mondja Arthur Miller. S ha szerinte Auschwitz titkokat rejt, titkokat rejt az is, ami a Szent István körúton, az Andrássy út 60-ban, a nyilasházakban, a pártszolgálatok, a Nemzeti Számonkérő Különítmény szobáiban, a Vannai-különítménynél és a hasonló alakulatoknál történt. Hogy megfejtsük a titkokat, meg kell keresnünk a történeti összefüggéseket, vissza kell mennünk néhány évtizedet a magyar és nemcsak a magyar, hanem a közép-európai, a balkáni, az európai történelemben. A megdöbbentő események ugyanis a magyar történelem olyan tendenciáiban gyökereznek, amelyek ebben a helyzetben az emberek legrosszabb tulajdonságait, ösztöneit hozták felszínre. Olyan emberekét, akiket megvadított Trianon, a háború, a bombázások, a nyomorúság, az éles társadalmi különbségek és egyenlőtlenségek, a több száz éves múltra visszanyúló vallási gyűlölködés.

Erre épített a nyilasok sajátos mítosszal megtoldott fajelmélete. Szálasi és „ideológusai" 1935-től újságcikkekben, tanulmányokban, könyvekben és beszédeikben hirdették ezt az elméletet. A mozgalom híveit és a befolyása alatt állókat egy évtizeden át folytatott propaganda készítette elő szellemileg a terrorcselekményekre. Mindazt, ami 1944 utolsó és 1945 első hónapjaiban történt, már megalapozták a korábbi években.

A rengeteg példa közül elég egyet idézni, Budinszky László beszédét, amely 1940. november 27-én hangzott el a képviselőházban: „Van itt a ház-

ban egy csoport. Sajnos és van és létezik, ami marxista és leninista elvek alapján áll. Azt hiszem, a Tisztelt Háznak azonos világnézetű tagjai ezt a legélesebben és a leghatározottabban elítélik, és nekem az a meggyőződésem, hogy a belügyminiszter is elítéli. De politikai rezonból, vagy miért, Budapest székesfővárosánál megtűrik ezeket a patkányokat, akik az 1918-as összeomlást okozták." Ilyen hangnemben beszélt a nyilas képviselő a szociáldemokratákról. És mennyi ilyen beszéd hangzott el! Támadták a szociáldemokratákat, a szakszervezeteket, a liberálisokat, a legitimistákat és a kommunistákat. A legutolsó pillanatig hirdették a leszámolás szükségességét. Az Összetartás című lap 1945. március 6-án közölte a párt nagytanácsának ülésén elhangzott beszédeket.

Csonka Emil többek között a következőket mondotta: „Aki elárulja szenvedő testvérei áldozatát, aki itt remeg, hitetlenül beszél, másokban gyengeséget ébreszt, azt mind egy szálig kiirtjuk. A gyávákat, a tudatos bomlasztókat, a munkátlanokat, a kishitűeket kiirtjuk nemzetünk testéből, és a győzelem érdekében halállal sújtjuk azokat a csirkefogó intrikusokat, akik nem hisznek a hungarizmus győzelmében, vagy aki az öngyilkosságtól megmentett nemzeten még egyszer kísérletet próbál abból a szempontból, hogy eltérítse a feltétlen győzelem útjáról. Kivégezzük, bárki is legyen az, bárhol álljon is." És így folytatta: „Dacos akarattal indulunk tovább a harcban, nekünk hiába bizonyítgatnak, hogy hiába a hit, a lélek, ha velünk szemben van az anyagi fölény, a mechanizált anyag. Igaz, hogy a harchoz fegyver kell, felszerelés, lőszer, de ahhoz a munkához, amellyel ezt gyártják, igenis lélek kell, mégpedig hungarista lélek. Mert tudjuk, hogy abban a fegyverben, amit a hungaristák gyártottak és amit mi fogunk megszorítani, abban még a golyó is hungarista lesz, és nem fogja célját téveszteni. A harc útján pedig megyünk az új életnek elébe. Milyen hallatlan, gyönyörű lesz ezen a megtépett országon mindent elölről kezdeni."

A Nyilaskereszteş Párt, militarista jellege folytán, nemcsak irányította a terrort, hanem közvetlenül részt vett megvalósításában is. A párt központja és a pártházak egyben az őrizetbe vételek, a nyomozások színhelyei is voltak.

A párt egész tevékenysége a parancson alapult. Ezt legutolsó, 1943-ban kiadott szervezési szabályzata is tükrözi. A szabályzat kimondta, hogy a „pártvezető az egy akarat és felelősség kifejezője. A pártvezető-tanács a pártvezető legfelsőbb tanács-szerve, tagjai kiutalt munkaköreiben a pártvezetőnek egyenként, személyesen felelősek." A pártvezető-tanácsot nem választják, tagjait Szálasi Ferenc jelöli ki. Katonai jellegét hangsúlyozza az alá- és fölérendeltségi viszony. A keletkező konfliktusok kivizsgálása bírósági tárgyaláshoz hasonlít, vádlottak, tanúk, védők vannak, s mindig a vezető dönt;

a helyetteseit és a beosztottjait legfeljebb meghallgatja, de a döntése az övé és vitathatatlan: bírálni nem, csak végrehajtani lehet.

A párttagok és a pártvezetők közötti érintkezést például a szabályzat így határozta meg: „A szervezési szabályzatban megállapított felelős vezetők érintkezése az elöljárókkal és az alárendeltekkel közbenső vezetők útján történik."

A szervezési szabályzat négy oldalon át rögzítette a pártszolgálat országos vezetőinek feladatát, hatáskörét és szervezetét. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a pártszolgálat a Nyilaskeresztes Párt fegyveres testülete volt. A pártszolgálaton belül működött a védelmi és megtorló részleg, amelynek feladata a felderítés, az elhárítás, illetve a megtorlás irányítása, továbbá a pártszolgálati propaganda szervezése. Ez a gárda irányította, szervezte azt a terrort, amely túltett még az inkvizíción is. Sokszor még nyilas párttagok is visszarettentek a borzalmaktól.

A hatalom átvétele után Szálasi külön rendeletben szabályozta a párt működését az elkövetkező időszakban. Szövegét Gera Józsefnek mondta tollba, Kemény Gábor jelenlétében. A rendelet október 18-án jelent meg a lapokban, Gera József aláírásával. A párt működésén kívül szabályozták benne a pártszolgálat, a pártszervezet és az államrendészet közötti kapcsolatot.

A nyilas párton belül formálódott az ún. makói csoport: Szöllősi Jenő, Henney Árpád, Gera József és más, Makóból elszármazott vezetők tartoztak ide. Tagjai nagy befolyásra tettek szert. Október 16-a után gyakorlatilag Gera lett a párt vezetője, mivel Szálasi mind ritkábban foglalkozott a párt közvetlen ügyeivel. Rajta tartotta a szemét, de megbízott Gerá Józsefben. S ahogyan a pártszolgálat egyre nagyobb hatalomra tett szert, úgy vált Gera pozíciója is mind fontosabbá. Hatáskörét növelte, hogy a német hatóságok, a közbiztonság, az állambiztonság és a zsidókérdés ügyeiben egyre nagyobb feladatokat róttak a Nyilaskeresztes Pártra. Ily módon a nyilas karhatalmi szervek egyre gyorsuló tempóban ragadták magukhoz a végrehajtó hatalmat is. A vezetésen belül ugyanakkor sokaknak az volt a véleménye, hogy Gera nem tud megbirkózni a rá zúduló feladatokkal. Határozatlan, habozó, erősen közepes képességű embernek tartották, aki nem tudja áttekinteni az összfeladatokat, és elmerül a részletekben.

1944. október 23-án belügyminisztériumi rendelet jelent meg, amely szabályozta a közigazgatási hatóságok, a közbiztonsági szervek és a pártszolgálat együttműködését annak érdekében, hogy a „hungarista állameszme célkitűzései minél előbb és minél eredményesebben, erőteljesebben érvényre jussanak". A rendelet úgy intézkedett, hogy eljárás esetén a parancsot mindig a közbiztonsági szerv vezetője adja, kivéve azt az esetet, amikor a késedelemből veszély származna. Ha véleménykülönbség támadna valamely ál-

lami közigazgatási hatóság, közbiztonsági szerv, illetve a Nyilaskeresztes Párt valamely szervezete között, akkor a felettes hatóságoknak együttesen kell dönteniük. Amennyiben nem tudnak megegyezni, végső fokon a belügyminiszter és az országos pártszolgálat vezetője dönt.

A pártszolgálat a közrendészeti feladatok megoldásában is részt vett a rendőrséggel és a csendőrséggel együtt. A pártszolgálatosok között a csendőrség osztotta ki a rendelkezésre álló tartalék fegyvereket; Budapesten a rendőrségtől és a katonaságtól is kaptak.

Országosan és a főkerületekben, kerületekben, körzetekben a régi hungaristák irányították a pártszolgálat védelmi és megtorló osztályait. A pártházak összeköttetésben álltak a Nemzeti Számonkérő Különítménnyel, a Politikai Rendészeti Osztállyal, a Csendőrnyomozó Központtal és a csendőrség különböző alakulataival, valamint a Gestapóval.

A pártszolgálat régóta létezett, de igazán október 15-ére készülve állt talpra, és az azt követő napok első razziahullámán továbbfejlődött, erősödött. A budapesti kerületekben a nyilas pártházak benépesültek a párt régi tagjaival és olyan emberekkel is, akiket vonzott a lehetőség. Ezek azán együttesen, ki elvből, ki pedig nyereségvágyból, gátlás nélkül vetették magukat a „program" megvalósításába. Mindez Gera József tudtával történt: egy olyan embernek a tudtával és beleegyezésével, aki orvos volt, akit eskü kötelezett az emberi élet megmentésére.

Gera József a pártszolgálat vezetésével Olaszy Sándort bízta meg, aki aztán Szálasitól kapta a pártszolgálatra vonatkozó parancsokat. A pártszolgálat ezeknek a parancsoknak alapján folytatta tevékenységét.

Olaszy Sándor 1938 tavaszán került a Nyilaskeresztes Pártba.

Egy Aréna úti vendéglőben ismerkedett meg több nyilassal, akik bemutatták őt Szálasi Ferencnek. Részt vett tüntetéseken, majd a lovasberényi választókerületben segítette Hubay Kálmán képviselővé választását. Ettől kezdve igen intenzíven ügyködött a Nyilaskeresztes Párt propaganda- és szervezőmunkájában. Ott volt a nyilas megmozdulásokon, amelyeknek egy része botránnyal végződött. Rendőri felügyelet alá helyezték, majd 1939-ben internálótáborba került. Ott ismerkedett meg Ostian Antallal, Kassai Ferenccel és más nyilas vezetőkkel.

Azok közé tartozott, akik az 1939-es szélsőjobboldali parlamenti előretörés után attól tartottak, hogy a Nyilaskeresztes Párt elpolgáriasodik. Ennek megakadályozására életre hívták a Szálasi-gárdát, amely tántoríthatatlan hűséget fogadott Szálasi Ferencnek.

A Nyilaskeresztes Párt más radikális vezetőivel együtt az 1939-es pártfeloszlatás után Olaszy rendvédelmi gárdát szervezett; tagjai fegyvert kaptak, s megrohantak egyes munkásotthonokat. Ő és társai már akkor szükséges-

nek látták, hogy szervezetük egységei katonai osztagokká alakuljanak, s ezt a jellegüket öltözetük is kifejezze.

Olaszy Sándor a nyilas pártban különböző vezető pozíciókat töltött be. Volt a budapesti főkerület helyettes vezetője, a propagandamunka egyik irányítója. A pártszolgálat vezetőjévé való kinevezése mégis elég nagy meglepetést okozott azon nyilas vezetők körében, akik ismerték. Még Vajna Gábor belügyminiszter sem tartotta szerencsésnek Olaszy kinevezését, akit alkoholistának és egzaltált embernek tartott.

Olaszy a pártszolgálat vezetőjeként sűrűn látogatta a budapesti kerületeket és a vidéki városokat. Később már altábornagyi egyenruhában járt (holott ez nem illette meg), és szinte állandóan illuminált állapotban volt.

Olaszy székhelye az Andrássy út 60-ban, az első emeleten volt. A mellette lévő szobában a megtorló és védelmi osztály vezetője ült. Ilyen osztály minden pártszolgálatnál működött, mégpedig kettős alárendeltségben: részben a pártszolgálat helyi parancsnoka, részben pedig az országos védelmi és megtorló osztály parancsnoksága alá tartozott. Ugyancsak az Andrássy út 60-ban, az első emeleten történtek a kihallgatások. Időnként az egész emeleten visszhangoztak a jajgatások, jajveszékelések.

December 24-én a nyilas kormány és a párt vezetői nagyrészt elhagyták Budapestet. Ezt tette Olaszy is. Kapuváron telepedett meg, ott rendezte be a pártszolgálat központját. 1945. január elején Kovarcz Emil megbízta őt a hungarista légió megszervezésével. A légiót önkéntesekből szervezték, 16-tól 38 éves korig. Az önként jelentkezők között szép számmal voltak olyanok, akik arra számítottak, hogy így megúszák a frontszolgálatot. A hungarista légió felépítésében az alapegység a kopja volt; a kopjafő századosi rangnak felelt meg. Olaszyt, mint a hungarista légió vezetőjét, „altáborfőnek" nevezték.

Bár létrehozták a hungarista légiót, ellátni már nem tudták. Tagjai vásárlási cédulákat kaptak, s ezekért az alkalomszerűen készített, értéktelen cédulákért cserébe a parasztoktól elvették az élelmiszert. Kiképzésük is igen kezdetleges volt. A légió egyik századát mégis bevetették Várpalotán, s tagjainak nagy része ott pusztult. Az életben maradtak ezt követően csendőrszolgálatot teljesítettek.

Február második felében Gera József megtiltotta Olaszynak, hogy a légió dolgaival törődjön, s a pártszolgálat további szervezése lett a feladata. Olaszy Várpalotán, Győrött, Érsekújváron, Veszprémben, Nagykanizsán, Bártfán, Csornán és az akkor még nyilas kézen lévő más helységekben szervezte a pártszolgálatot. A pártszolgálat megjelenésével a Dunántúlon még inkább elszaporodtak az erőszakoskodások. Egymást követték a letartóztatások, a vallatások, a rablások, folyt az „összeesküvések" leleplezése; ennek

szélesedő hullámai végül már olyanokat is elértek, akik a Szálasi-kormány hívei voltak. A megtorló és védelmi osztály számos településen hajtott végre tömeges letartóztatásokat és kivégzéseket.

Márciusban Gera Józsefet egyik napról a másikra felmentették a pártépítés vezetőjének pozíciójából, és a kormányzótanács tagjának nevezték ki. Helyébe dr. Jancsúskó Gábor lépett. Jancsuskó március 18-án – miután addigra már számtalan panasz érkezett nemcsak a lakosság, hanem miniszterek, főispánok részéről is a pártszolgálatra – értesítette Olaszy Sándort, hogy leváltja tisztségéből. Sopronban például Somsics alispán átadta Jancsuskónak egy jegyző levelét, amelyben az fölpanaszolta, hogy a községben megjelent három pártszolgálatos, és Olaszy „alátbornagy" nevében lefoglalták a község három havi teljes zsírkészletét. Ezt Jancsuskó szóvá tette Szálasinak, aki kifakadt, és elrendelte Olaszy félreállítását. Olaszy, ekkor Gera József tudta nélkül 150 000 pengőt vett föl a pártkasszából a hungarista légió számára (későbbi elszámolásra), majd a pénz jó részével elmenekült.

A pártszolgálat terrorja közepette sajátos körforgás jött létre. A pártszolgálattól a letartóztatottakat a fegyveres nemzetszolgálathoz vitték a gestapósok, a politikai rendőrség tagjai, a csendőrnyomozók pedig átadták az embereket a pártszolgálatnak. A Radeczky-laktanya, az Andrássy út 60, a Teleki tér, a Royal Szálló, a Szent István körút, a Városház utca, a Városmajor utca, a Németvölgyi út, a Hain Péter-féle rendőrség svábhegyi központja, az óbudai Téglagyár, a toloncház mind-mind olyan hellyé váltak, ahol összegyűjtöttek, megkínoztak, azután halálba küldtek sok ezer embert.

A pártszolgálat soraiban voltak dolgozó kisemberek. Akadtak munkások, de főként a kisiparban, a kiskereskedelemben, a vendéglátásban dolgozók, közlekedési alkalmazottak közül kerültek ki. Szép számmal jelentkeztek a vidékről Budapestre jött szegényparasztok, akik a fővárosban is nehezen tudtak megélni, s elégedetlenségük vitte őket a szélsőjobboldali mozgalmak soraiba. A középosztály rétegeiből is toborzódtak bizonytalan egzisztenciájú és társadalmi helyzetű emberek, akik úgy érezték, hogy elrontott életükért elégtételt kell venniük; itt keresték minden társadalmi és egyéni gondjukra a megoldást.

De számos olyan ember is volt a nyilas párt soraiban, akiben a mély indulat szadizmussal, embertelenséggel párosult. Magatartásukba belejátszott egyfajta bosszú is amiatt, hogy kirajzolódott a háború elvesztésének rémképe. Nem kevesen úgy vélték: ez az utolsó lehetőségük a kapuzárás előtt. A mozgalom mindig is, de október 15-e után fokozottan magához vonzott olyan embereket, akikben erőteljes volt a brutalitásra való hajlam. A kegyetlenség a kedvező légkör és lehetőség határása sokaknál felszínre került, elhatalmasodott.

A nyilaskeresztes terror áldozatai közül nem kevesen a Dunában lelték sírjukat. Az alsóruhára vetkőztetett áldozatokkal a hideg téli éjszakában géppisztoly-sorozatok végeztek. Akadtak azonban, akik lélekjelenlétüknek köszönhetően, a sortűz előtti utolsó pillanatban a vízbe vetették magukat, megmenekültek, és módjukban volt később az átélteket elmondani.

A hatalom átvétele utáni napokban a különböző nyilasházak pártszolgálatosai a reggeli órákban a város különböző pontjain, nap-nap után egyre több és több agyonlőtt ember holttestét hagyták maguk után. A pártszolgálat vezetője utasította a parancsnokokat, hogy ne hagyjanak az utcákon, a házak kapujában vagy udvarában holttesteket, tüntessék el azokat. Az utcai kivégzések ezután sem szűntek, de a „súlypont" áthelyeződött a Dunapartra.

A pártszolgálat folyamatosan működött Budapest felszabadulásáig. Ténykedett vidéken is, s a főváros eleste után a Dunántúlon vált erőteljesebbé az atrocitások sorozata.

December közepétől sok nyilas vezető elhagyta Budapestet, s a Dunántúlra, majd Nyugat-Magyarországra ment. Azok, akik részben parancsra, részben saját elhatározásukból Budapesen maradtak, azt remélték, hogy a németek megtörik a szovjet ostromgyűrűt. Addig is soha vissza nem térő lehetőséget szimatoltak a bosszúállás kiteljesítésére és az egyéni meggazdagodásra, amit semmiképp nem akartak elmulasztani.

Budapest főkerület-vezetőjének, Tóth Bélának jelentős szerepe volt abban, hogy a fővárosban a pártszolgálatosok szabadon garázdálkodhattak. Érdemes néhány szót ejteni erről az emberről.

Tóth Béla nyugalmazott őrnagyként került a Nyilaskeresztes Pártba. Az első világháborúban hadnagyként szolgált, és román fogságba került. Kiszabadulása után jelentkezett a Nemzeti Hadseregbe, s mint főhadnagy részt vett a különítményes akciókban. 1935-től 1939-ig őrnagyi rangban a Ludovika Akadémián volt tanár. Megismerkedve Szálasi politikai elképzeléseivel, csatlakozott hozzá, és 1939-ben a Nyilaskeresztes Párt csepeli szervezetének vezetőjel ett. Innen vezetett az útja a budapesti főkerület vezetői székébe. Ezt a tisztséget 1942. júniusától 1944. december végéig töltöte be. Ő irányította Nagy-Budapest területén nemcsak a pártszervezeteket, hanem a pártszolgálatot is. 1944. november végén a főkerület hivatalát, amely a Csengery utcában volt, áttették a Városház utca 14-be. Később onnan menekült el Tóth Béla civil ruhában. Dobogókőnél szovjet fogságba került, és letartóztatásáig kalandos utat tett meg.

November végén már erőteljes hatalmi villongások voltak a pártszolgálat vezetője és a budapesti főkerület vezetője között. A súrlódások személyi ellentétté fajultak, amiben szerepe volt az egyéni érdekeknek is. Mert akinek

befolyása volt a pártszolgálatra, annak nemcsak hatalma volt, hanem vagyonok fölött is rendelkezett. A pártházak ekkor már szinte zsúfolásig tele voltak elkobzott, elrabolt értékekkel, amelyek leltározása, nyilvántartása körül sok zűrzavar támadt. Nagy értéket, ékszert, pénzt, valutát, bútort és szőnyeget tulajdonítottak el. Szálasi uralma hihetetlen gyorsasággal zülesztette a közéletet, s tette gyilkosok, martalócok birodalmává.

A mélypont egyik mutatója volt Nidosi Imre kinevezése a budapesti főkerület főparancsnokának.

Rajniss Ferenc az egyik minisztertanácsi ülésen Nidosival kapcsolatban szóvá tette: nem tudja helyeselni a „tyúkszemvágó kultúra" terpeszkedését. Nidosi ugyanis korábban a Gellért Szálló tyúkszemvágója és masszőrje volt. 1939 óta tagja a Nyilaskeresztes Pártnak, október 15-e után pártszolgálatosként különböző razziák részese, majd leszerelt, és Tóth Béla megbízásából a Budapesti Gyógyforrások és Gyógyfürdők központi üzemszervezetője lett, egészen december 26-ig, amikor magához ragadta a budapesti pártszolgálat vezetését.

Történt pedig hogy Nidosi december 25-én elment a pesti főkerületi központba érdeklődni, mi a helyzet a kitelepüléssel. Ott senkit nem talált, csak annyit tudott meg, hogy másnap, december 26-án Szalai Pálnál, a párt rendőrségi összekötőjénél megbeszélést tartanak. Ekkor már a párt fővárosi vezetőinek jó része elmenekült, és Szalai a további teendők megbeszélésére hívta össze a kerületvezetőket vagy azok helyetteseit. Rettmenn Kurt, az ugyancsak elmenekült főkerületvezető helyettese közben Dobogókőről visszatért Budapestre és megbeszélte Nidosival, hogy átveszik a párt vezetését. Másnap megbízható pártszolgálatosok kíséretében el is mentek a toloncházi értekezletre, ahol arról értesültek, hogy Szalai Pál a pártszolgálatos alakulatokat be akarja osztani a romeltakarítási munkákba. Úgy gondolták, hogy Szalai ezzel el akarja téríteni őket az eredeti céloktól. Rettmann a tanácskozáson bejelentette, hogy átveszi a főkerület vezetését. Az ő befolyása azonban annak következtében, hogy eredetileg eltávozott Budapestről, megrendül a nyilasok között. Nidosi még a tanácskozáson úgy döntött, hogy Rettmantól átveszi a vezetést. Ez nem ment simán. Nidosi a jelenlevő pártszolgálatosok támogatásával, fegyverrel kényszerítette Rettment a hatalom átadására.

December 27-én az esti órákban Szálasi megbízásából német repülőgéppel Budapestre érkezett Vajna Ernő, mint a főváros védelmének politikai felelőse. Vajna Budapesten már kész helyzetet talált. Nidosit megbízta Budapest védelmének irányításával, egyben Szálasi jóváhagyásával alezredesi rangot adott neki, hogy tárgyalhasson a katonákkal. Ám a Budán levő nyilaskeresztes szervezetek és pártszolgálatosok vezetője, Csiki Erik, közölte

Vajnával, hogy a budai erőket nem rendeli alá Nidosi Imrének. Erre Vajna Ernő, hogy a személyi ellentéteket elsimítsa, Csiki Eriket is kinevezte alezredesnek, és egyben megbízta őt a budai nyilaskeresztes szervezetek és pártszolgálatosok vezetésével.

Nidosi a kinevezése után nyomban elment Rettmann-nal a rádióba, és bejelentette: a Pesten elhelyezett összes fegyveres erők – kivéve a katonai alakulatokat – a közigazgatással egyetemben az ő vezetése alá kerultek. A következő napon falragaszok útján rendeletet tett kozzé, amelynek fenyegető hangneme a korábbiakon is túltett. Az összes nyilaskeresztes alakulat parancsot kapott, hogy „a budapesti zsidók és defetisták teljes felszámolását biztosítani kell".

Nidosi parancsnoksága alá tartozott a pártszolgálat, a fegyveres nemzetszolgálat, a kozigazgatás, a rendőrség. A fegyveres nemzetszolgálat megerősítésére az Andrássy út 60-ban sorozóbizottságot állított fel; vezetésével Bokor Dénest bízta meg, akit őrnaggyá nevezett ki. Megegyeztek Vajna Ernővel, hogy Nidosinak jogában van nyilas pártszolgálatosokat katonai rangra emelni. Nidosi ezzel a lehetőséggel élt is bőven.

Nidosi vezetésével tovább fokozták a lakosság elleni hajszát. A pártszolgálatosok sorozatosan tartottak razziákat, s az előállítottakat fizikai állapotukra és kiképzésukre való tekintet nélkul bevetették a szovjet csapatok ellen. Kiképzetlenségük csak fokozta az amúgy is nagy veszteséget.

A Budapesti Népbíróság NB 1.931/1945/8-as számú ítéletében, bőven találhatunk részleteket eredeti dokumentumokból, amelyek a pártszolgálat által Budapesten és az országban másutt foganatosított tomeges letartóztatásokról, embertelen kínzásokról, kivégzésekről adnak hírt. Megemlítunk néhány esetet, korántsem a teljesség igényével.

Egy alkalommal az Andrássy út 60-ban székelő kozponti megtorló és védelmi osztály több pártszolgálatosa egy „öreg zsidót" letartóztatott, mert hamis menleveleket gyártott a svéd vöröskereszt égisze alatt. Az ő vallomása alapján a József korút 12-ben letartóztattak tíz embert, akiket az első emeleti kihallgatószobába vittek „kezelésre".

Berson Géza január 8-án egy razzia alkalmával kerult a nyilasok kezére. Az Andrássy út 60-ba vitték, levetkőztették, értékeit elvették, és fogdába zárták őt. A helyiségben egy általa ismert zsidó lányt arra kényszerítettek, hogy egy cigány férfival közosuljon. Az illető annyira össze volt verve, hogy erre képtelen volt. Ekkor a zsidó férfit akarták kényszeríteni, de ez sem járt sikerrel. Ezután gumibottal defloreálták a leányt.

Sokan jártak úgy – esetuk már-már típusnak tekinthető –, hogy letartóztatták, bántalmazták őket, majd sikerult kiszabadulniuk, ám utána ismét a nyilasok kezére kerultek. Ennek az esetek nagy részében az volt oka, hogy

nem tudtak hova menni, s azon a környéken maradtak, ahol addig éltek; így aztán újból megtalálták őket. Ez történt Weiss Hermannéval és három lányával is. 1944. december 28-án feljelentés alapján elhurcolták őket az Andrássy út 60-ban. Hamis papírral igazolták magukat, s elengedték őket. Ám 1945. január 4-én újból elvitték őket ugyanabból a lakásból. Weiss Hermanné 1945 áprilisában a következőképpen emlékezett vissza a történtekre: „Január 4-e volt, négy nyilas jött, ismeretlen emberek. Lakásunkban megtalálták a fiam ballonkabátját, annak zsebében a szakszervezeti igazolványát. Ezt a kabátot is elhozták a nyilasházba, amikor bennünket, három lányommal együtt odavittek. Az Andrássy út 60-ba kerültünk, az első emeleten egy szobába. Ott már volt 10-12 ember. Nekünk is arccal a fal felé kellett állni. A helyiség kis mécsessel volt megvilágítva. Este volt már. A fiam szakszervezeti igazolványát mutogatták egymásnak a nyilasok. Átvittek a Royal Szállóba, az Erzsébet körútra, onnan pedig – azt mondták – elvisznek bennünket a gettóba. Tizennégyen voltunk, sok nyilas vett minket körül. Az utcán a kísérők szorosan körülöttünk jöttek. Valamire várhattak, mert fél 8 órakor értünk az Eötvös utcába, amikor eldördült a sortűz. Nem messze álltak tőlem Elza, Ilonka és Margit nevű leányaim, ők meghaltak. Engem is ért egy golyó. A nyilasok távozása után magamhoz tértem, és egy ismeretlen férfi kórházba vitt."

Valló Sándort 1944. november 7-én igazoltatták a Vörösmarty és az Andrássy út sarkán. Munkaszolgálatos volt, és szolgálati jeggyel tartózkodott Budapesten. Megállapították, hogy zsidó, az Andrássy út 60-ba vitték az első emeletre, s ott irgalmatlanul megverték. Kinyílt a szomszéd szoba ajtaja; az ott lévő Olaszy Sándor látta, mi történik, s annyit mondott: Ne itt csinálják, vigyék a pincébe.

Édesapját, Valló Dezsőt november 7-én éjjel a nyilasok ugyancsak bevitték az Andrássy út 60 pincéjébe. Előhozták a fiát, akinek gyalázkodó szavakkal kellett „üdvözölnie" az apját, majd az apját is megverték. Innen a Radeczky-laktanyába került, majd egy főhadnagy levitte a Duna-partra. Valló Dezső, világháborús kitüntetéseire hivatkozva, amelyek nála voltak, rábeszélte a főhadnagyot, engedje el; azután a Szent István parkban egy úgynevezett védett házba került.

Farkas Imre szökött katona elfogásáról és kivégzéséről az alábbi olvasható a Hűség Házában 1945. január 9-én készült jegyzőkönyvben: A vizsgálat során kiderült, hogy Farkas Imre „kommunista beállítottságú, bolsevista mételyezettsége, Marx-cionista mérgezettsége bebizonyítást nyert.". Statáriális eljárás elé utalták, ahol úgy döntöttek, hogy „az elkövetett bűncselekmény súlyossága a legsúlyosabb büntetést követeli". Farkas Imrét kivégezték.

A még nyitva lévő éttermekben, büfékben is rendszeresen folytatták a hajtóvadászatot. Egy ilyen razzia alkalmával 1945. január 1-jén a Berlini téren lévő Ilkovics vendéglőben tartoztatták le Braun Évát, a Kommunista Ifjúsági Szövetség egyik vezetőjét. Táskájában röpiratokat találtak, ezért bevitték az Andrássy út 60-ba, onnan a Nemzeti Számonkérő Különítményhez került. A Vörös Brigád tagjaival együtt a Várban végezték ki.

A fegyveres nemzetszolgálat

A pártszolgálat még októberben kettévált, s kötelékéből megalakult a fegyveres nemzetszolgálat (FNSZ), amely kezdetben Kovarcz minisztériumához tartozott, majd a belügyminisztérium fennhatósága alá került dr. Návay Imre parancsnoksága alatt. A pártszolgálattól eltérően a fegyveres nemzetszolgálat állami testületként működött. Tagjai kezdetben hungarista karszalaggal, nyilas formaruhában jártak, de november végén már katonai egyenruhát öltöttek.

Október 15-én néhány honvédtiszt segítségével a pártszolgálatosok elfoglalták a Pálfy téren (ma: Bem tér) lévő Radeczky utászlaktanyát, ahol berendezkedtek. Ez a laktanya lett a fegyveres nemzetszolgálat székhelye. Nyomozócsoportja később a Naphegy utcába költözött.

A nemzetszolgálathoz jelentkezőket úgy tekintették, mintha a hadseregbe léptek volna be. November-decembertől már mindenkit felvettek, aki jelentkezett. Március elején a honvédelmi miniszter rendeletet adott ki, amely így intézkedett: „A fegyveres nemzetszolgálat a katonai szolgálattal egyenlőnek tekinthető. Ugyanolyan katonai szervezet, mint a csendőrség. Azokat a pártszolgálatosokat, akik még nem teljesítettek katonai szolgálatot, első tényleges katonai szolgálatra a fegyveres nemzetszolgálathoz kell behívni." A rendelet arról is intézkedett, hogy a Nyilaskeresztes Párt tisztségviselői katonai szolgálatra csak a fegyveres nemzetszolgálat keretében vehetők igénybe.

A Radeczky-laktanya hamarosan hírhedtté vált. Az első kihallgatásokon még szelektáltak: a lényegesebbnek ítélt ügyek résztvevőit átadták a politikai rendőrségnek, illetve a Gestapónak. De ez fordítva is megtörtént: akikre a rendőrség vagy a Gestapó nem tartott igényt, azokat a nemzetszolgálat kezére adtak.

A Radeczky-laktanyában lévő alakulatok, a kopják, október 20-tól sorrarendre részt vettek a razziákban. A Dohány utca és a Dob utca környékén mintegy 500 embert szedtek össze, akiket 25-30-as csoportokban kísértek a laktanyába, onnan az Óbudai Téglagyárba. Íme, néhány konkrét eset.

Az egyik kopja néhány tagja 1944. október 31-én a Csaba utca 7. számú ház lakói közül többeket – így özv. Fehér Józsefnét, Varga Ilonát és másokat – letartóztattak, zsidók bujtatása miatt.

Egy 33 emberből álló csoportot – köztük Dobos András litográfus tanoncot – december közepén a Duna-partra vittek. A 33-ból Dobos Andrásnak sikerült megszöknie, s mint szem- és fültanú, később beszámolt a történtekről.

1944. november 10-én a Rákóczi téren a nemzetszolgálat tagjai a rendőrökkel és csendőrökkel együtt tartottak razziát. Minden házba bementek, minden lakót igazoltattak, s több mint 400 embert szedtek össze a környékről. Áthajtották őket a Radeczky-laktanyába; ott már sokan voltak, ezért továbbmentek az Óbudai Téglagyárba.

A Török utca sarkán lévő nyilvános segélyhelyre jó néhányszor lecsapott a nemzetszolgálat, akiket ott ért, azokat elvitte. Ugyanez történt a Marcibányi téren is. Azok után kutattak, akik nem tettek eleget a behívóparancsnak. Többeket amiatt hurcoltak el, mert üldözötteket bújtattak. Szolk Jenő autófényező munkást pedig azért tartóztatták le, mert hallgatta a moszkvai és a londoni rádió adásait.

Nemzetszolgálatosok tartottak razziát december 24-én a Munkácsy Mihály utca 57. szám alatti zsidó árvaházban is, amely a Nemzetközi Vöröskereszt gyermekotthona volt. Miután a gyermekotthon kis lakóit a Radeczky-laktanyába vitték, átkutatták az épületet, s akiket még ott találtak, azokat a helyszínen lelőtték.

Amikor a Radeczky-laktanya megtelt, s már nem volt hely másutt sem az újabb letartóztatottak számára, Návay utasítást adott, hogy kisebb csoportokat vigyenek ki a Duna-partra... Ettől kezdve a fogolylétszám szemlátomást csökkent. Inkább csak a szabókat, cipészeket, asztalosokat hagyták meg egy ideig, akiket házimunkára osztottak be. A létszámcsökkenés azonban csak átmeneti volt, mert folyamatosan hoztak újabb és újabb csoportokat.

A későbbiekben Kovarcz Emil utasította a fegyveres nemzetszolgálatot, hogy ellenőrizze a Budapest-környéki erődépítési munkálatokat és gondoskodjon róla, hogy a munkásszázadok megfelelő módon dolgozzanak. Amikor megkezdődött Budapest ostroma, a fegyveres nemzetszolgálat egyes alakulatait is bevetették a szovjet csapatok elleni harcba.

A bekerítés elől a fegyveres nemzetszolgálat parancsnokai is elmenekültek Budapestről, Návayval az élükön.

A parancsnokságot Dunaszerdahelyre, majd Szentistvánfára helyezték. A szolgálat tagjainak egy része azonban Budapesten maradt, és igyekeztek újabb embereket is toborozni.

A fegyveres nemzetszolgálat parancsnoksága 1945. január végén Vasegerszegen elrabolt egy ott veszteglő katonai szerelvényt; a vagonokban élelem, ruhanemű, kincstári holmi volt. Néhány napig, amíg az élelmiszer és ital kitartott, nyugton maradtak; de hamarosan a székhelyükön és a környező falvakban a parasztokat kezdték fosztogatni. Elvették tőlük csekély tartalékaikat, a sertéseket elhajtották. Ebből aztán botrány lett, amelynek híre eljutott Szálasihoz is. Magához rendelte Návayt, aki azzal vágta ki magát, hogy szükségük volt minderre a további harcokhoz. Návay azonban ekkor már szeretett volna kiszállni, s februárban fel akarta oszlatni a fegyveres nemzetszolgálatot. A belügyminiszter ezt nem engedélyezte; a továbbiakban a tábori biztonsági szolgálati ellátását bízta rájuk.

A nyilas pártházak

A Szent István körút 2. szám alatt lévő nyilas pártház hamarosan hírhedtté vált. Sok embert hurcoltak ide, és innen utolsó útjukra. Akiknek mégis sikerült életben maradniuk, elmondták, mi történt ott velük és a többiekkel. Ezenkívül jelentős mennyiségben találtak a nyilasok által készített jelentéseket, jegyzőkönyveket a történtekről.

Már a nyilasok odaköltözése is úgy kezdődött, hogy a ház zsidó lakóit, 120-130 embert, leterelték a pincébe. A szellőzőnyílásokat elzárták, élelmet, vizet nem engedtek levinni. Azután napokon keresztül kínozták az éhségtől és hidegtől elgyötört embereket. A pincébe kényszerített lakókat október 20-án elengedték. De nem mindenkit. Hernád Pált például elvitték a Pasaréti út 10-be, onnan pedig a Jávor-villába, ahol nyolc napon keresztül „foglalkoztak" vele. Mások továbbra is a pincében maradtak. Számukra október végén kezdődött igazán a tortúra. Dr. Leschitz Ferencet és Ferencnét, Egyedi Miklósnét, Gál Lászlót, Greck Rudolfot, Toldi Sándort, Vurcel Józsefet és feleségét és sokan másokat akkor hurcolták el, és többé nem kerültek elő.

Schreiber Tamásnak sikerült a ház pincéjéből megszöknie, de balszerencséjére november 20-án fölismerték a Tátra utcában. Elfogták, majd november 27-én többedmagával egy kompra terelték őket. A kompon a pártszolgálatosok lövöldözni kezdtek. Schreiber Tamásnak sikerül a vízbe vetnie magát, és hosszabb, víz alatti úszással szerencsésen partot tudott érni. Erről a kompról talán egyedül ő menekült meg.

Simor Jenő, Frankl Sándor és felesége is azok között volt, akik végigélték és túlélték a Szent István körúti pártszolgálatosok „vendégszeretetét". Őket

január 6-án egy nagy csoporttal elindították a Duna-partra, útközben azonban sikerült megszökniük.

1944 karácsonyán a ház pincéjében lőgyakorlatot tartottak élő emberekre. A pártszolgálatosok egyenként lőttek az eléjük állítottakra. Volt, aki azonnal halálos sebet kapott, mások csak hosszas lövöldözés után pusztultak el.

A pártházban működött egy nyomozórészleg, az ún. felderítő és védelmi osztály. Vezetőjének hatásköre korlátlan volt. Még a pártszolgálatosok is féltek tőle: hirtelen haragú, gátlástalan embernek tartották. A részlegnek számottevő informátor-hálózata volt, s így felkutathatta a bujkáló zsidókat és katonaszökevényeket.

A Szent István körút 2-ben levő nyomozórészleg jutott a nyomára a Klotild utca 22. szánú tartózkodó ellenállási csoportnak, amelynek egyik vezetője Stollár Béla volt. A fegyveres összetűzésben a csoport nagy részét megölték.

Somló Bélát és hat társát, akik egy svájci védelem alatt álló ház lakói számára élelmiszert szállítottak, 1945. január 3-án pártszolgálatosok elfogták. Az élelmiszert elkobozták, őket bevitték a Szent István körút 2-be. Somló Bélának, aki 16 éves volt akkor, sikerült megszöknie. A többieket, Erdős Jenő kivételével, még aznap kivégezték a házban.

A Szent István körúti pártszolgálatosoknak rendszeresített kivégzőhelyeik voltak: november közepétől a Duna-partnak az Országház mögötti része, a Személynök utcában egy teniszpálya, a Szent István park, és későbbiekben már a körút környéki utcák. Ám az utcákon heverő hullák kellemetlen látványt nyújtottak, ezért megállapodtak: a legmegfelelőbb hely a Duna, mert ott nem maradnak áruló nyomok.

A kerületi pártszolgálatoknak előírták, hogy mennyi értéket kell a főkerületnek hetenként, illetve havonta beszolgáltatni. Az V. kerületnek – figyelembe véve, hogy az Újlipótvárosban gazdagabb zsidók laktak – viszonylag magas értéket állapítottak meg. Ezen felül bizonyos mennyiséget a pártszolgálatosok szétoszthattak egymás között. A szétosztás természetesen nem ment simán, mindenki minél többet akart. Árgus szemekkel figyelték egymást. Észrevették, hogy a pártszolgálat vezetője és helyettese az ő tudtuk nélkül ékszereket rejt el. A kerület nyilas parancsnoka kifigyelte, hová ástak el két, ékszerekkel teli kazettát, hogy alkalomadtán majd elvigyék onnan. Az ékszerek azonban már csak 1945 áprilisában kerültek elő, amikor az új rendőrség nyomozói az egyik kazettát megtalálták. A kincsek bűnjelként kerültek az V. kerületi nyilasok felelősségre vonásakor a bíróság elé.

A fosztogatás álcázására a legképtelenebb ürügyek alapján indítottak eljárást a kiszemelt áldozatok ellen. Sok esetben titkos rádióleadót kerestek.

Ilyen címen a lakások tömegét fosztották ki. Amikor dr. Rositz Ernőt elhurcolták, kisfia átölelte a pártszolgálatos lábát, akit ismert, s úgy kérlelte: „Ne tessék az apukámat elvinni." Mégis elvitték.

Január elején két pártszolgálatos azzal állított be a Szent István körút 2-be, hogy az egyik bajtársuk elesett. Hozták a véres katonaköpenyét is. Boszszúból 23 őrizetest kivittek a Duna-partra, és kivégezték őket.

Akadtak, akik egy ideig bújtatták, segítették az üldözötteket, de később a sok fenyegetés hatására megijedtek, s még a legrosszabbra is elszánták magukat. Ez történt a Csáky utca 15. I. emelet 2-ben, ahol a lakás egy kis szobájában bujkált dr. Frisch Ernő és családja, valamint Márer László, összesen öten. Megbíztak a lakás bérlőjében, aki azonban félni kezdett, és feljelentette őket. December 18-ról 19-re virradó éjjel mind az ötüket elvitték a Szent István körúti pártházba, majd még az éjjel levitték a Duna-partra. Ötük közül egyedül Márer László menekült meg, aki sebesülten kiúszott a folyóból.

1945 vízkereszt napján Mátrai Máté Ferenc iskolaparancsnok egy KISKA-alakulat élén kiszabadított a toloncházból hat szociáldemokrata szakszervezeti vezetőt: Kabók Lajost, Karácsony Sándort, Kuty Dezsőt, Sághy Jánost, Schmarilla Gézát és Haimann Jánost. A Rákóczi út 65-ben, egy biztonságosnak tűnő helyen bújtatták el őket. A Divatcsarnok egyik vezetője, aki először segítette szökésüket, később följelentette őket a Városház utcai nyilas házban. A hat kiszabadult foglyot, továbbá Mátrai Mátét és mindazokat, akik részt vettek a kiszabadításukban, letartóztatták.

Utóbb Schmarilla Géza mondta el, mi történt velük elfogásuk után. Átvitték őket a Gestapóhoz, onnan január 11-én a Markó utcai fogházba. Ám ott nem vették át a csoportot, hanem telefonon megkérdezték a városparancsnokot, hogy mi történjen velük. A városparancsnok azt az utasítást adta, hogy vigyék a Szent István körút 2-be. Ahogy bevitték őket, a nyilas nyomozók, pártszolgálatosok nekiestek Kabóknak és Karácsony Sándornak, s agyonverték őket. Mindketten a vasasszakszervezet vezetői voltak.

Nem kevésbé hírhedt hely volt a Városház utcai pártház, ahol a pesti nyilas főkerület központját rendezték be. Sok embert hurcoltak ide, de nagy mennyiségű élelmiszert és ingóságot is, kifosztva az elhagyottnak vélt belvárosi üzleteket.

A Városház utcai nyilas ház egyik legsötétebb figurája egy nő volt: Hay Lujza.

Ez a lány, akit csak Csöpinek neveztek, korábban egyáltalán nem politizált. De a körülötte történtek fölkeltették legrosszabb ösztöneit. Az 1946-os bírósági tárgyaláson több mint 90 gyilkosságot bizonyítottak rá. Ő maga beismert ennél többet is, de a bíróság csak azokat az eseteket fogadta el, amelyeket bizonyítani lehetett. Ez a fiatal nő kezdetben érdeklődőként, később

segítőként és közreműködőként, majd egyik szervezőként vett részt a gyilkosságokban.

A dolog azzal kezdődött, hogy öccsének a menyasszonya zsidó származású volt. Amikor a helyzet rosszra fordult, a fiú a lakásán elbújtatta menyasszonyát és annak édesanyját. Csöpi az akarta, hogy öccse szakítson a lánnyal, s a nyilas párt VII. kerületi szervezetében bejelentette az esetet. Ott nem vették komolyan, ezért néhány nap múlva megsürgette, tegyenek már valamit. Még aznap éjjel elvitték az öccsét, a menyasszonyt és annak anyját. Csöpi ettől kezdve kapcsolatban maradt a pártszolgálatosokkal, eleinte csak érdeklődőként, majd maga is részt vett a razziákban.

A Városház utcai épület egyik szobáját „műtőnek" nevezték, ott folytak a verések. Csöpi főleg a nőket verte. Mivel Nidosi szerette a muzsikát, ezért a bántalmazottaknak énekelniük kellett, hogy „Nincs kegyelem!"

Egy-egy „jó este" után a pártszolgálatosok vacsorát rendeztek, ahol rendszerint jó hangulat uralkodott. Egyik ilyen alkalommal Csöpi javasolta, hogy nézzék meg a Bethlen téri kórházat. A razzia során több embert bevittek, közöttük egy 12 éves kislányt, aki ijedtében azonnal beismerte, hogy zsidó. Ki akarták végezni, de a lövés nem volt halálos, s a lány életben maradt. Egy tömeges kivégzés alkalmával ugyancsak csodával határos módon maradt életben Markovics Róbert, bár fejlövést kapott. A megkínzott, ám mégis életben maradt zsidók közül utóbb tizenhatan tudtak áttekintést adni Csöpi tetteiről, amelyeket a Városház és Városmajor utcában s a Németvölgyi úton követett el. Ellenőrzött, utasított, intézkedett; „nemzetes asszony" lett a neve.

Január 7-éről 8-ára virradó éjszaka egy pártszolgálatos csoport a VI. kerület Jókai utca 1. szám alatt lévő svéd védett házból mintegy 350-380 embert hurcolt el a Városház utcai nyilasházba; közülük 180-at a rákövetkező éjszakákon a Duna-parton kivégeztek.

A Pajor-szanatóriumból mintegy 110 embert vittek el: zsidókat, katonaszökevényeket és orvosokat, akik az üldözötteket bújtatták. Kihallgatásukon Csöpi is részt vett. A tortúra után ismét összeterelték és az utolsó percig azzal áltatták őket, hogy a gettóba kerülnek. Amikor a kijárati ajtóhoz értek, párosával összekötözték őket. Ettől fogva már Csöpi irányított. Egy kétgyermekes anya kiabálni kezdett a gyermekei után, mire parancsba adta, hogy „kössék hozzá a két kölykét is", hadd menjenek együtt. A gyerekeket jobbról-balról az anya kezéhez kötötték és beállították a sorba. Csöpi észrevette a beépített aranyfogakat, s kiadta a parancsot: „szedjétek ki a szájukból".

Január 12-én este egy nagyobb csoportot végeztek ki a Városház utcában. A kivégzés után Csöpi zseblámpával világított az áldozatok arcába, ellenőrizve, van-e még élő közöttük. Volt, de nem vette észre. Danzingerné élet-

ben maradt, s még arra is emlékezett, hogy mit mondott Csöpi ezen az estén: „Siessünk, mennünk kell Budára." Ott, a Németvölgyi úton, majd a Várban volt találkozója vezető nyilasokkal, köztük Vajna Ernővel, Szálasi budapesti megbízottjával, akivel gyakran találkozott.

Amikor már menekülni kellett, azok között volt, akik megpróbáltak Budán kitörni az ostromgyűrűből. Megsebesült, s kórházban feküdt április közepéig. Ekkor megpróbált nyomtalanul „felszívódni". Már volt egy új vőlegénye, ahhoz költözött a Váci utcába. Május 24-én azonban az utcán valaki felismerte, és bevitték a Vadász utcai kapitányságra.

Csöpin kívül még jó néhány más, hasonlóan eltorzult lelki alkatú személy akadt a pártszolgálatosok között. Ilyen volt az a nyomozó is, akit lódoktornak neveztek, mert úgy vizsgálta a foglyok száját, mint az állatorvosok a lovakét, csakhogy ő ezt azzal a céllal tette, hogy az értékes aranyfogakat kiszedje. A felszabadulás után a rendőrség ennek a pártszolgálatosnak a lakásán egy nagy dobozt talált, tele aranyfogakkal.

December végén Nidosi úgy rendelkezett, hogy a szállodákat föl kell osztani az egyes pártszolgálatos alakulatok között és módszeresen át kell fésülni őket. A Carlton Szállóban például többször is megjelentek. Január 2-án 30 embert vittek el onnan a Városház utcába. A csoport vezetője az összeszedett értékeknek csak egy részével számolt el Nidosi Imrének, s ebből veszekedés támadt. Volt olyan csoportvezető, aki az elfogottakat azonnal ki akarta végezni, mondván, nincs sok idő, hamarosan el kell hagyni a Városház utcát. Nidosinak az volt a véleménye, hogy nem kell sietni, előbb meg kell tudni, hol rejtegetik az értékeiket. Nidosi azt is szorgalmazta, hogy szervezettebben történjenek a kivégzések, mert előfordult, hogy a rendőrség egyes részlegei megakadályozták az akciójukat.

A háborús és népellenes bűncselekményeket tárgyaló per iratai szerint az egyik Városház utcai halálbrigád 1944. októbertől 1945. január 11-ig mintegy 500-600 gyilkosságot követett el. És ez a pártszolgálatosoknak csak egyik alakulata volt.

A pártszolgálat módszerei közé tartozott, hogy az elfogottak között besúgóhálózatot épített ki. Néhányan, hogy megmeneküljenek a haláltól, a kínzásoktól, segítséget nyújtottak a nyilasoknak. Az volt a dolguk, hogy a fogdában összegyűjtött emberektől megtudják, hol vannak elrejtve értékeik.

A Városház utcában ilyen besúgó volt Balázs Sándor és Stern Jenő. Ők még a kivégzendő csoportok összeállításában is segítettek. Ez a két ember már korábban is együttműködött a kémelhárítással, így nem esett nehezükre képességeiket Nidosi rendelkezésére bocsátani. Egyébként azt is megígérték Nidosinak és társainak, hogy ha az oroszok elfoglalják Budapestet, segíteni fognak nekik. És valóban: amikor 1945-ben a szovjet csapatok már föl-

szabadították Pestet, a Városház utcában megjelenő magyar hatóságok, ott több nyilas vezetőre bukkantak. Balázs Sándor hamis papírokkal igazolta magát mint NKVD-nyomozó, és kijelentette, hogy ő majd átkíséri a négy nyilas vezetőket az NKVD parancsnokságára. Az utcán elengedte őket, s így csak később kerültek rendőrkézre.

A Thököly út 80. számú házban működött a Nyilaskeresztes Párt XIV. kerületi központja. Ez a ház is hamarosan hírhedtté vált. Bár 1945 és 1948 között is folyt már bizonyításos vizsgálat, az 1966-ban lefolytatott és befejezett újabb vizsgálat során több mint ezer ember meggyilkolása nyert bebizonyítást, amelyet a kerületi nyilas pártszolgálatosok követtek el.

A Thököly úti nyilasházat november 12-én avatták föl. Wirth Károly nyilas képviselő beszédével annyira felkorbácsolta a hangulatot, hogy az ünnepség után a hallgatóság egy része szinte megvadult, és a közelben 25 embert (férfiakat, nőket, gyerekeket) kegyetlenül bántalmaztak. Áldozataikat egy mosókonyhában tarkón lőtték, és tetemeiket a város különböző pontjain szétszórták.

Miután az ellenállási mozgalom tagjai bombarobbantással megzavarták a Városi Színházban tartott nyilas nagygyűlést, a pártszolgálat a zuglói kerületben is utasítást kapott, hogy a letartóztatottak között folytassanak vizsgálatot, mit tudnak a robbantásról. A szerencsétleneket korbáccsal, bikacsökkel „hallgatták ki", holott semmit sem tudhattak a robbantásról, hiszen már korábban őrizetben voltak. Harmincat közülük kivégeztek a mosókonyhában, tetemükre táblát tettek, a következő felirattal: „Ez a robbantásért!" Ezután a holttesteket a Tisza Kálmán téren szétszórták.

1944. november 4-én a kommunista párt egyik nyomdájának nyomára jutottak, amelyet a bőrdíszműves-szakszervezet egyik vezetője, Richtmann Sándor irányított. Richtmann fegyverrel védekezett, és a helyszínen megölték. December 20-án pedig a Győri Illés vezette ellenálló-szervezkedést göngyölítették föl, s a résztvevők közül többeket megöltek.

A Rókus Kórháznak a Nyilaskeresztes Párttal szimpatizáló orvosai feljelentették azokat, akik segítették a bujkálókat. Így tartóztatták le dr. Berend Miklós alorvost és állapotos feleségét november 28-án este. A XIV. kerületi nyilasházba vitték őket, ahol az asszonyt is bántalmazták, az orvost a Lánchídon meggyilkolták.

Benczúr Gyulánét november 4-én Stefánia úti lakásáról elhurcolták. Másokkal együtt kivitték a Stefánia útra, a korzóval szemben lévő sétányra, ahol már látott a padon négy nőt; egyikük egy csecsemőt szorongatott. Megszólaltak a géppisztolyok. Benczúrnénak a sötétség leple alatt sikerült egy telefonfülkébe menekülnie. Ott várta ki a vérengzés végét, s amikor világosodni kezdett, bemenekült egy védett házba.

Zuglóban összesen 26 alkalommal hajtottak végre tömegkivégzést. Az 1966-os felelősségre vonás alkalmával a Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a kerületi pártszolgálatosok között voltak, akik 21, mások 18, de valamennyien legkevesebb 5 alkalommal vettek részt tömeges kivégzésekben. Kedvelt kivégzőhelyük a Városliget különböző pontjain, főleg a városligeti tó mellett, valamint az Aréna út és az Ajtósi Dürer sor sarkán voltak.

Hírhedtté vált a Royal Szállodában működő pártszolgálatos központ is, amely a VII. kerület nyilas fegyvereseinek vált otthonává. Már október 17-től ennek az épületnek a pincéjében gyűjtötték össze az elfogott üldözötteket, s innen kísérték őket az Óbudai Téglagyárba, a Radeczky-laktanyába, a Kapás utcába vagy a Duna-partra.

A Royalban is bizonyos fokig specializálódtak a csoportok aszerint, hogy kik mennek razziázni a lakóházakba, a szórakozóhelyekre, a mozikba, cukrászdákba, éttermekbe. Elsősorban a kis helyen elférő, drága ékszerekre vadásztak, de ha ilyen éppen nem akadt, akkor a pénz, a szőnyeg, a festmény is megtette. Előszeretettel keresték fel a kórházakat és a szanatóriumokat is, mivel azt gyanították, hogy *ott sok jómódú ember bujkál.*

Nem egy eset akadt, amikor az üldözöttek pénzzel próbálták megmenteni, megváltani életüket. Ez a kísérlet olykor eredménnyel járt, gyakorta azonban sikertelennek bizonyult. November közepén például az egyik csoportban, amelyet a Royalból az Óbudai Téglagyár felé vittek, egy Weisz Gyula nevű orvos rábeszélte az őket kísérő két pártszolgálatost, hogy 20 000 pengő váltságdíj ellenében fiát meg őt elengedjék. Ezért mintegy két órán át várakozott a csoport a többi nyilas őrizetében a Duna-parton, míg a két pártszolgálatos visszajött, mondván, hogy rendben van, majd később elengedik őket. Az Óbudai Téglagyárnál azután nekik is a halál lett az osztályrészük.

Lindner Sándornak viszont szerencséje volt. November végén összetalálkozott a körúton egy régi ismerősével, akiről nem tudta, hogy időközben pártszolgálatos lett. Az viszont tudta Lindnerről, hogy zsidó. Bevitte a Royalba, ahol Lindner felajánlott neki 5000 pengőt, csak hogy engedje szabadon. Ezt a pártszolgálatos elfogadta, de amikor a szolgálatvezetője megtudta a dolgot, megparancsolta, hogy Lindner Sándort ki kell végezni. Útba indították őt néhány pártszolgálatossal a Duna-partra. Lindner egy óvatlan pillanatban futni kezdett, a pártszolgálatosok rálőttek, ám nem találták el. Az volt a szerencséje, hogy jött egy katonai járőr, amely tűz alá vette a nyilasokat, mire azok sietve visszavonultak. Így Lindner Sándor életben maradt.

November 13-án a Royalból egy nyilas különítmény szállta meg az Alpár utca 7-es számú házat. Egyenesen Zsille Zsigmond rendőr százados lakásába hatolta be, aki több üldözöttet bújtatott. A feleségét a Rakeczky laktanyá-

ba vitték, a többieket a Royalba. Zsillének egy nyilas ismerőse révén sikerült a feleségét kimentenie. A többiek sorsát a nyilasok szabták meg.

November 22-én az Elemér utca 18. számú ház pincéjében lévő tömegbe golyószóróval belelőttek. Ketten meghaltak, többen súlyosan megsebesültek. Steiner Lászlót azért hurcolták innen a Royalba, mert segítette a házban lakó üldözötteket.

Az Aréna út 6. és 10. számú házakból tíz embert szedtek össze, akiket gyanúsnak tartottak, s elindították őket a Royal felé. A Grassalkovich utcában a pártszolgálatosok sortüzet adtak rájuk. Az áldozatok között volt a 17 éves Klinovszky István, akit több lövés ért, de egyik sem volt súlyos. Visszavánszorgott az Aréna út 6-ba az óvóhelyre, s ott segítséget kapott.

December 12-én az Eötvös utca 30. számú ház óvóhelyén tartottak razziát. A pártszolgálatosokat egy postás egyenruhába öltözött férfi vezette. Név szerint keresték Nagy Helgát és Gárdos Lajosnét, majd mindkettőjüket lelőtték a kapu alatt. Aztán utasították az ott lévőket, hogy hantolják el a holttesteket.

Néhány embernek a csodával határos módon sikerült életben maradnia. Ez történt Török Lászlóval is, aki megsebesült, de nem súlyosan, és így sikerült a Dunából kiúsznia. Valeim Józsefet az mentette meg, hogy a lövések eldördülése előtt beugrott a Dunába. Akadt olyan csoport, amelynek tagjai a Duna-partján már letérdepelve várták a halálos lövést, ám véletlenül német katonák jártak arra, és megakadályozták kivégzésüket. S voltak esetek, amikor a rendőrök védték meg az embereket. Ez történt például Gábor Gézánéval, aki a nyilasok megjelenésekor összeesett; a férje könyörgött, hadd segíthessen rajta. A rendőrök közbenjártak érdekében, és így nem vitték el a feleségét.

A kialakult helyzetre bizonyos mértékig jellemző az alábbi eset. A Royal egyik vezető pártszolgálatosa megsebesült, mivel a Dohány utcában rálőttek. Sérülése azonban nem volt súlyos. Néhány pártszolgálatos elébe állította az állítólagos merénylőt, akit ő kivitt az utcára, s a Körút és a Király utca sarkán pisztolyával tarkón lőtte. A lövésre odaérkezett egy rendőrjárőr, amely elfogta a pártszolgálatost és fölkísérte a Royalba, ám ott már a rendőrök kerültek bajba, alig tudtak elszabadulni.

Mint már láttuk, a polgári lakosok közül nem kevesen segítettek az üldözötteken. Akadt olyan, aki segített az üldözöttek egyik csoportjának, hogy másoknak ártani tudjon. Voltak akik októberben, novemberben tevékenyen közreműködtek a terrorista akciókban, ám decemberben már – nyilván előrelátásból – néhány emberen segítettek. Akadt család, ahol az egyik fiú beállt a pártszolgálatosok közé, az öccse az ellenállási mozgalom fegyveres csoportjában harcolt, az apa szakszervezeti tag volt, míg a leány a VII. kerü-

leti nyilasok egyik aktív informátora lett. De sorolhatnánk még a sokféle esetet, amelyek ebben a vérzivataros időben megtörténtek.

November 17-én tartóztatták le Qvitt Lipótot és családját, akik a Király utca 32-es számú házban rejtőzködtek. A jómódú textilkereskedőt ismerőseik rejtették el. De mivel tudták, hogy tulajdonában jelentős értékek vannak, egyúttal fel is jelentették. A Qvitt családot a toloncházba hurcolták, ingóságaikat elvették. Qvitték nem tudták, ki jelentette fel őket, és az internálótáborból megszökve ugyanahhoz a személyhez fordultak segítségért. Az el is bújtatta őket, s így sikerült életben maradniuk.

Nem mindennapi, de nem is egyedülálló annak a két fiatal zsidó lánynak az esete, akiket a nyilasok egy razzián elfogtak, majd mivel csinosak voltak, „megbocsátották származásukat", s velük éltek. A lányok rövidesen csatlakoztak a nyilasokhoz, részt vettek razziázásokban is. Később már távozhattak volna, de nem mertek, mert féltek, hogy egy másik nyilas csoport kezébe kerülnek, amely nem lesz „elnéző". Így 1945 januárjában részeseivé váltak rendkívül súlyos bűncselekményeknek.

Külön fejezetet alkot a nyilas rémuralom történetében a XII. kerületi pártszervezet tevékenysége, amely a korábban már említett Városmajor utca 34-ben alakította ki székhelyét. Január 2-ig egy részlegük az Andrássy út 47. számú házban működött. Innen vonultak vissza a Városház utca 14-be, majd ismét a Városmajorba és a Németvölgyi útra, ahol mindaddig tartózkodtak, amíg Budapest teljesen fel nem szabadult. A városmajoriak 15-20 alkalommal hajtottak végre tömeges kivégzéseket. 1945-ben a nyomozóhatóságok kezébe került a nyilasház irattára. Ennek alapján meg lehetett állapítani, mi történt ott, kik voltak a pártszolgálatosok, és mód nyílt az életben maradt tanúk felkutatására.

Az irattárból eredeti dokumentumok információs jelentések kerültek elő, melyek 1944. október 15-e és 1945. január eleje között készültek. Olvasható például egy feljegyzés, mely szerint: „Delmár Valter mérnök, XII. kerület, Zalai út 3. szám, családi villa. Számítani lehet fegyveres ellenállásra, bolsevista ügynök, angolbarát volt mindig, 4 rádiót tart, zsidó nőt rejtegetett a lakásában, szoros kapcsolatban van a svájci követség titkárával, a kormányzói árulást kitörő örömmel fogadta, Szálasi Ferencet börtöntölteléknek titulálta." Letartóztatták.

A Városmajor utcai pártszolgálatosok is kifosztották a letartóztatottakat, még a ruhájukat is elvették. November 24-én 80 embert kísértek a Dunapartra; közülük csak Simonyi Endréné, Goldberger Vilmosné és Bokor Péterné maradt életben. November 27-én 75 embert, december 10-én 34 embert, 11-én 75 embert, 23-án 58 embert végeztek ki a Duna-parton. Közülük összesen csak hárman maradtak életben.

Korniczer Simont 1944. december 15-én munkahelyéről vitték el a Városmajor utcai nyilas házba, 67 éves édesanyjával és még 14 emberrel együtt. Összekötözték őket, és elindították a gettóba. A Városmajor utcából az alagúton, a Lánchídon át a pesti hídfőnél elérték a Duna-partot. Arccal a Duna felé leültették őket a partra. Korniczer sejtette, hogy mi készül; kioldotta a szíjat, amely őt és egy Gutmann nevű fakereskedőt összekötötte. Amikor eldördültek a lövések, beugrott a vízbe. A nyilasok azonnal tüzelni kezdtek rá. Egy ideig a víz alatt úszott. Amikor felbukkant, látta, hogy vele együtt úszik egy nő is. Az Erzsébet híd és a Lánchíd között a nő partra úszott, és segítségért kiáltott. Korniczer az Erzsébet híd alatt jött ki a vízből. Késő délután visszament a Paulay Ede utca 1-be, ahol a házmester elrejtette. Édesanyja többé nem került elő.

A pártszolgálatosok között feltűnt egy minorita rendi szerzetes is. Neve hamarosan hírhedtté vált: ő volt Kun András, a rettegett Kun páter.

Ennek voltak előzményei. Kun András éveken át Olaszországban tanult, s ott meggyőződéses fasisztává vált. Olasz irodalmat tanult, majd itthon olasz és latin nyelvű leckeórákat adott. 1943. december 5-én a kézdivásárhelyi minorita rendházból jött Budapestre; 1944 szeptemberében a magyar zeneszerzők, szövegírók és zenei műkiadók szövetkezeténél kapott állást. Amikor a nyilas Sámi Zoltán zenei kormánybiztos felmentette a szövetkezet főtitkárát liberális felfogása miatt, Kun Andrást nevezte ki a helyébe.

1944 márciusában megkérdezte Szálasit, hogyan viszonyul az egyházhoz. A válasz megnyugtatta, s erre nyomban közölte: „Máris tagja vagyok a Nyilaskeresztes Pártnak." 1944 október 15-én már a pártszolgálatosok között volt a Pasaréti út 10-ben. Papi ruhába öltözve, karján nyilas karszalaggal, derekán pisztollyal állított le személygépkocsikat, és igazoltatott.

Saját bevallása szerint kezdetben csak kíváncsiságból nézett be a Városház utcai nyilasházba, és a látványtól visszariadt. De miután adott egy pofont az egyik letartóztatottnak, kedvet kapott a dologhoz. Ahogy később maga fogalmazta: „Embertelen örvénylések ragadtak magukkal." Hamarosan már éjjel-nappal a Városmajor utcai nyilasházban tartózkodott, s tevékenyen részt vett a razziákban. Működését némileg szemléltetik az alábbi esetek:

Müller Károlyt először az Andrássy út 60-ba vitték, ahol Kun páter és más vezető pártszolgálatosok hallgatták ki. Kun páter azon szavakkal, hogy „te voltál Wallenberg jobb keze", a nála levő kést belevágta Müller kezébe. Később Müller Károlyt kilenced magával egy szobában levetkőztették, de mint arany vitézségi éremmel kitüntetettet, egy külföldivel együtt, aki magyarul sem tudott – azt sem tudta, hogyan került oda – félreállították. Müllert ké-

sőbb elengedték. De január 12-én újból elfogták, s ez alkalommal a Németvölgyi út 5-ben lévő nyilas házba vitték. Innen átkerültek a Városház utcába, ahol többekkel együtt egy ún. vészbíróság elé állították. Végül is a Pilvax közben két embert kivégeztek közülük.

Részlet egy rendőri jelentésből:

„Alezredes Úr!

Tegnapelőtt küldöttem egy katonával jelentést, de választ nem kaptam, és így nem tudom, mi lett azzal.

Alázatosan jelentem, hogy a Nemzeti Számonkérő Különítmény egyik csendőr századosa közölte, hogy Kun páter egy Lehotay nevű rendőrtisztet még Pesten agyonlőtt, s ezt a páter be is ismerte. Most ebben az ügyben nyomozást kellene indítani. Emlékszem, hogy még Alezredes Úrhoz jelentették be kb. 4 héttel ezelőtt, hogy Lehotay Barna r. tanácsos (útlevél osztály, Szolnokról menekült) eltűnt, s nem tudnak róla hozzátartozói. Ugyancsak azon időben jelentették, hogy állítólag az Andrássy úton agyonlőttek egy rendőrtisztet. Hogy ezen bejelentésekre vonatkozóan indult-e eljárás, azt nem tudom. Valószínű, hogy jelen eset összefüggésben áll a fentivel. Most kérném akkor utasítani, hogy ha nyomozni kell, hogyan csináljam, mert tekintettel a személyekre, veszélyes a dolog.

Alázatos tisztelettel

dr. Keszthelyi"

A pártszolgálatosok egyik legborzalmasabb tette a Maros utcai kórházban elkövetett vérengzés volt. Egy tanú így vallott a kórház betegeinek kiirtásáról:

„1944 októberétől 1945. január végéig voltam mint beteg kezelés alatt a Maros utcai kórházban. A Maros utcai kórház betegeinek legyilkolásával kapcsolatban az alábbiakat kívánom előadni:

Legjobb emlékezetem szerint 1945. január 12-én a déli órákban nyilasok szállták meg a Maros utcai kórházat, akik a kórházban tartózkodókat összeterelték és a kórház halljába tömörítették. Itt valamennyi embernek alsófehérneműre le kellett vetkőzni, és értéktárgyaiktól teljesen kifosztották őket... Kb. 13-14 óra körül kezdődhetett meg az üldözöttek legyilkolása. Valamennyi kivégzés az udvaron zajlott le a következőképpen: A hallból kettesével kellett kimenni az embereknek, és kinn az udvaron páter Kun, Tuboly Miklós és Czigány Ferenc fogadták őket. Én kb. az esettől 10-12 méternyire álltam, így világosan láttam 32 társam legyilkolását. A legyilkolásra szántaknak a fáskamra mellett levő szemétgödörhöz kellett menni. A szemétgödörrel szemben a nyilasok álltak fel, akik kb. 6-8 méter távolságból géppisztollyal lőttek rájuk. Mint már fentebb említettem, 32 ember legyilkolását, illetve annak végrehajtását páter Kun, Tuboly és Czigány végezte el.

Nekem közben – erélyes fellépésemre – sikerült elintéznem azt, hogy a földszinten levő 18. sz. szobába lekerüljünk, ti. sikerült elhitetnem a nyilasokkal, hogy keresztény vagyok. Velem együtt került a szobába Schönwald Pálné és a kórház gazdasszonya és mindhármunk gyermekei, tehát összesen hat ember. Kinn az udvaron azonban a gyilkolás tovább folyt. Ekkor nem tudom, hogy szám szerint mennyi embert öltek meg. Az egész kivégzésben összesen 94 ember pusztult el. ...A gyilkosságok lezajlása után kb. este 8 óra tájban a nyilasok eltávoztak. Eltávozásuk után azonban egy másik csoport érkezett, akik beszállásolták magukat a kórházba. Hallottam, amikor egy nyilas mondta, hogy mindenkit meg kell ölni, mert a kórház szállás céljára nekik kell.

A gyilkosságok lezajlása után a fent említetteken kívül kb. 10 üldözött maradt a kórház területén, akik részben gipszben feküdtek. Másnap azonban Bokor Dénes vezetésével megjelent a nyilas különítmény. A gipszben fekvőket maga Bokor végezte ki, amíg a többieket társai..."

Budapest, 1947. december 22.

Stern Jenőné."

Egy életben maradt kórházi ápolónő tanúvallomása:

„1945. január 14-én mint alkalmazott működtem a Maros utcai kórházban. A fenti napon egy teherautó állt meg a kórház kapujában és nyilasok érkeztek, akik körülvették a kórház épületét és behatoltak, majd összeterelték a betegeket és a személyzeti alkalmazottakat. ...

Az életben maradottakat, köztük engem is, elvittek a Németvölgyi út 5. szám alatti villába, ahol őrizetben voltunk egy napig, majd az esti órákban elszedték felső ruhánkat, cipőnket, utána kettesével össze lettünk kötözve, kikísértek a közelben levő térségre, ahol letérdeltettek bennünket, és hátulról sortüzet kaptunk. Én úgy menekültem meg ebből a biztos halálból, hogy előbb lebuktam, mint lőttek, és ezáltal én egyedül maradtam életben a tíz halálraítélt közül. ...Említésre méltónak tartom, hogy a Németvölgyi úti villában nagyon sok szökött katona volt velünk együtt összepréselve annyira, hogy egymás testén jártunk. Amikor engem kivégeztek, abban a csoportban kb. hat magyar katona volt halálra ítélve, akik ott mind meghaltak a nyilasok golyóitól. Én úgy menekültem meg, hogy amikor kivégzés után a nyilasok eltávoztak, én még sok ideig fekve maradtam. Amikor meggyőződtem arról, hogy senki sincs a közelben, felálltam, majd elmentem és bujkáltam a felszabadulásig...

Budapest, 1947. december 21.

Tamás Lászlóné tanú."

A Városmajor utca 64-ben levő kórházban ugyancsak megjelentek a pártszolgálatosok, katonaszökevényeket keresve.

„1945. január 14-én a Városmajor utcai Bíró Dániel szanatóriumban feküdtem mint beteg. Ezen a napon déli 12-kor SS-katonák és nyilasok vették körül az épületet, és megkezdték a bent fekvő betegek igazoltatását. A járóbetegeket lekísérték a társalgóba, az ő igazoltatásuk ott történt, a magukkal tehetetlen betegeket pedig szobájukban igazoltatták. Az igazoltatás alkalmával kb. 150 embert találtak zsidónak, ezeket hetes csoportokban kivitték a szanatórium udvarára, és ott értékeik és felső ruhájuk megfosztása után az udvaron halomra lőtték őket...

Néhány nyilas végigjárta a kórtermekben fekvő betegeket, és a magukkal tehetetlen embereket fekve agyonlőtték. Kb. 100 embert keresztényeknek nyilvánítottak, ezeket felszólították arra, hogy csomagolják össze értékeiket, mert el lesznek szállítva máshová. Ez alatt az idő alatt az udvaron három máglyát készítettek, és arra hordták az agyonlőtt zsidók hulláját. Ennek a százas csoportnak az elköltöztetése január 17-én történt meg, a közbeeső idő alatt a nyilasok állandóan a szanatóriumban tartózkodtak, ahol kirabolták az egész szanatóriumot, úgy élelmiszert, mint a betegek értéktárgyait és a kórházi felszerelést. 17-én délután öt órakor az udvaron felállított három máglyát lelocsolták benzinnel, majd szobáról szobára járva a kórház berendezési tárgyait szintén lebenzinezték, utána az egész épületet felgyújtották...

Budapest, 1946. február 23.

Balog Ödön tanú."

Az I. kerületi pártszolgálat központja a Mészáros utca 14. számú házban volt. Innen a Krisztina körútra vitték az elfogottakat, ott került sor a kivégzésekre. Amikor a nyilas uralom a végéhez közeledett, a Mészáros utcai pártszolgálatosok olyan gyorsan menekültek, hogy az irattáruk nagy részét otthagyták, s az a rendőrség kezébe került. Így sok dokumentum, levél, jelentés megmaradt, amelyek képet adtak a letartóztatásokról, a vizsgálatokról.

A Mészáros utcai pártszolgálatosok szorosan együttműködtek a Naphegy utca 2. szám alatt levő Nemzeti Számonkérő Különítménnyel. Ha valakinek olyan iratai voltak, amelyeket nem mertek elvenni, az illetőt átvitték oda.

A Naphegy utcában sűrűn tartottak razziákat. 1945. január 10-én elvitték a 64 éves Frei Ede képkereskedőt, majd három nap múlva többedmagával kivitték a Duna-partra, és a víz szélén sorba állították őket. A nyilasok a hátuk mögött álltak géppisztolyokkal. Frei Ede hallotta, valaki a géppisztolyát csattogtatta. Elmondta a Miatyánkot, majd meghallotta az első lövést. Ösztönszerűen a Dunába ugrott. Nem találták el, úszás közben is sortüzet hallott, majd egyes lövéseket is. Sikerült a Dunából kijönnie, s egy ismerőse elbújtatta.

Az előbb említett csoportban volt Plédi Béláné is. Férje keresztény volt, amit iratokkal tudott igazolni; az asszony viszont zsidónak minősült. Mindkettőjüket bevitték a Mészáros utcába, a férjet elengedték, a feleséget viszont ott tartották. Plédi mindent megtett, hogy megmentse feleségét. Nem nyugodott, amíg Hindy Ivánnal személyesen nem beszélt. Könyörgött neki, mire Hindy azt mondta, adja be kérelmét írásban, és intézkedni fog. Ám az intézkedés elmaradt, a Mészáros utcai nyilasházban pedig azt mondták neki, hogy a felesége már a gettóban van. A felszabadulás után tudta meg, hogy az asszonyt a Duna-parton meggyilkolták.

Jakab Istvánné tisztviselőnő a Szent Kereszt Egyesület irodájában dolgozott. November 17-én megjelent ott több tucat nyilas. Mintegy 200 ember tartózkodott az irodában. Elhajtották őket a Dohány utcai templomba. Jakab Istvánné nem volt zsidó, mégis elvitték a többiekkel. Átkerült a Mészáros utcába. Precíz tisztviselőnő lévén, ahogy kiszabadult, név szerint összeírta, kiket fosztottak ki és vittek el különböző nyilas házakba és a Dohány utcai templomba.

Székely Mihálynét, az ismert operaénekes feleségét Horváth Imréné bújtatta. November 17-én reggel pártszolgálatosok hatoltak be lakásába azzal, hogy „itt egy szőke nő bujkál". Ő is a Dohány utcai zsidó templomba került, ahonnan összeköttetései révén sikerült néhány nap múlva kiszabadulnia.

Kis híján életét vesztette Szedresi Kokas Ferenc borkereskedő is. Barátját, Gránicz Jánost, aki árja volt, de a felesége nem, bevitték a Mészáros utcai nyilas házba. Szedresi mindenképpen ki akarta szabadítani, ezért kapcsolatot keresett az egyik pártszolgálatossal, aki hajlandó volt nagyobb összegért Grániczot elengedni. Megállapodtak a helyben és az időpontban. A megegyezés úgy szólt: ő átadja a pénzt, és Grániczot a helyszínen elengedik. A pártszolgálatosok azonban megtévesztésül egy társukat öltöztették Gránicz ruhájába, s amikor Szedresi megjelent, elfogták és bevitték a Mészáros utcába. Az volt a szerencséje, hogy az elfogás pillanatában egy tiszti járőr érkezett egy főhadnaggyal a helyszínre. A főhadnagy velük együtt ment, és intézkedésére a tiszti járőr a Mészáros utcából a Margit körúti katonai fegyházba vitte Szedresit, majd onnan a Markó utcába, ahonnan elengedték.

Szerencsésen végződött Kosztolányi Dezsőné Halmos Ilonkának, az ismert, kitűnő író feleségének a története is. November 19-én több nyilas csöngetett be a lakásába, majd írásban adták, hogy nem lesz bántódása. De később meggondolták a dolgot, az írást elvették, az asszonyt autóba ültették, és elvitték az Óbudai Téglagyárba. Egy rendőrtiszt felismerte, és kiengedte. Kosztolányiné bement a miniszterelnökségre, ott azt mondták neki, hogy nyugodtan hazamehet. Úgy is tett. Amikor a lakásába lépett, négy párt-

szolgálatos éppen a holmijait válogatta. Az egyik nő, mikor meglátta Kosztolányinét, elkezdett hisztérikusan kiabálni: agyon kell lőni! Ismételten bevitték a Mészáros utcai nyilas házba, elvették a jegygyűrűjét és minden pénzét, majd ismét a téglagyárba hurcolták. Az említett rendőrtiszt újból elengedte, a lelkére kötve, hogy többé ne mutatkozzon a lakásán. A Mészáros utcai pártszolgálat vezetője megtudta az esetet, és jelentette a számonkérő különítménynek, bepanaszolva a rendőrtisztet, hogy kétszer is kiszabadította az asszonyt. Ezután újból keresték, de már nem találták meg.

A Mészáros utcai pártszolgálatosok már október 28-tól rendszeresen figyelték a svéd követség ottani épületét, és lecsaptak azokra, akik az üldözéstől való mentesítés céljából svéd útlevelet kaptak. November végéig 160-200 embert fogtak el, elvették papírjaikat, és bevitték őket a nyilas házba, majd a gettóba.

Raul Wallenberg, a budapesti svéd követség titkára sok ember életét mentette meg. Magatartása természetszerűen kiváltotta a pártszolgálatosok ellenszenvét. Központjuk köröztette Raul Wallenberg fényképét azzal a paranccsal: ha valaki találkozik vele, végezze ki. Egy Szulner nevű férfit, aki a svéd követségen dolgozott, november 5-én letartóztattak, s a Mészáros utcai nyilas házba vitték, majd onnan a Nemzeti Számonkérő Különítményhez. Végül is annyi támadás érte a svéd követséget, hogy kénytelen volt átköltözni az Üllői útra.

A XI. kerületi nyilas pártszolgálatosok központjából december 31-én egy különítmény ment a Légrády Károly utca 48. számú házba, amely svéd védelem alatt állt. Összeszedtek tíz embert; közöttük volt Gáti Lajos és felesége. A Pozsonyi úti nyilasházba, majd a Duna-partra vitték őket, s közülük Gáti kivételével senki sem maradt életben.

Január 1-jén a Nagyatádi Szabó utcai svájci védett házból az összes lakót, mintegy 150 ember, először az Andrássy út 47-be, majd onnan a Városmajorba hurcolták. Tizenegy napig folyt a bántalmazásuk; akkor közülük 50-60 embert a Duna partjára vittek. „Júda fiai, meg fogtok halni!" – kiáltották a pártszolgálatosok. A vezetőjük tüzet nyitott, egy férfit tarkón lőtt, azután általános lövöldözés kezdődött. Sokan futva igyekeztek menekülni, de ez keveseknek sikerült. Kecskeméti Andor el tudott bújni egy közelben lévő szennyvízcsatornába, ahonnan végignézte az öldöklést. Amikor a nyilasok elmentek és kijött a csatornából, a part tele volt halottakkal.

December 31-én Nidosi parancsára pártszolgálatosok teherautókkal a Vadász utcai svájci védett házba törtek be azzal az indokkal, hogy élelmiszert rekvirálnak. Elrendelték, hogy a lakók menjenek az utcára, s értékeiket helyezzék el a kapu előtt. Már 800-1000 ember volt az utcán, amikor egy rendőrosztag érkezett, és vitába bonyolódott a pártszolgálatosokkal. A pártszol-

gálatosok végül is visszahúzódtak, a nyilas nyomozócsoport tagjait pedig a rendőrök bekísérték a kapitányságra. Nidosi személyesen ment értük, s kiszabadította őket. Arra gyanakodtak, hogy egy Weiss Alfréd nevezetű férfi értesítette a rendőröket. Elhatározták, hogy végeznek vele. Bevitték Nidosi szobájába, aki kihallgatta, majd átadta a nyomozócsoportnak, s rövid úton kivégezték.

1944. november 7-én a lapok hírül adták, hogy Prónay Pál különítménye újból megkezdte működését, s a Kapron utca 3. szám alatt, az Ébredő Magyarok Egyesületének helyiségében várja a soraiba jelentkezőket.

Prónay Pál az 1919-es ellenforradalom egyik hírhedt alakja volt, akit azután rémtettei miatt félreállítottak. A nyilas vezetők közül sokakat személyesen is ismert, hiszen egykor a Nemzeti Hadsereg különítményeiben tűntek föl. Prónay ismerte Ruszkayt, Kovarcz Emilt, Baky Lászlót és sok politikust, katonát, csendőrtisztet. Felkereste Kovarcz Emilt, és közölte vele: fölállít egy különítményt, amely a honvédelmi minisztérium engedélyével működne. Kovarcznak nem volt kifogása a dolog ellen. Ezután fölkereste Hindy Iványt, a budapesti magyar katonai alakulatok parancsnokát is, és elmondta neki, hogy a kormánytól engedélyt kapott a különítmény felállítására. Fegyvert és ruházatot kért, de Hindy azt mondta neki, hogy kérésével forduljon inkább a kormányhoz.

A Prónay-különítmény felépítése a régi mintát követte: voltak nyomozó részlegei, gazdasági, beszerző csoportjai és így tovább. Olyanok csatlakoztak hozzá, akik nem akartak a frontra menni: katonatisztek, akiknek elegük volt a háborúból, sőt szökött munkaszolgálatosok, üldözöttek is.

A különítmény megalakulása után nem sokkal az egyik parancsnok, Vannai László, Kovarcz Emilnél panaszt tett Prónayra amiatt, hogy ismeretlen forrásból 20 pengős napidíjakat osztogatnak az alakulatánál. Vannai László egyébként szintén ismert figurája volt a szélsőjobboldali mozgalmaknak. Mivel megingott a bizalma Prónay irányító képességeiben önálló alakulatot szervezett magának.

A Prónay-különítményből való kiválása után a Toldi Ferenc utcai reálgimnáziumban rendezkedett be, kémelhárító osztálya a Donát utca 6-ban működött.

A Vannai zászlóalj egyik parancsnoka Hess Aladár volt, aki egy időben a nyilas párthoz tartozott, majd szembefordult vele. 1944 decemberében a Vannai zászlóaljban bukkant fel, gumikabátban, sötét, nagy szélű kalapban, karján nyilaskeresztes karszalaggal, gomblyukában nyilas jelvénnyel, kezében lovaglópálcával, övében két darab kézigránáttal. Feladata az volt, hogy döntsön a zászlóaljhoz beosztott csendőrök által elfogott katonaszökevények ügyében; továbbá ő döntött arról is, saját tagjaik közül kiket vessenek

be a fővárosban folyó harcokba. A zászlóaljban levő 500-600 embernek a felét kivezényelték. Nagy részük kiképzetlenül került bevetésre, emiatt igen nagy volt a veszteségük.

Mindkét különítmény részt vett a razziákban. A karácsony előtti napokban például végigkutatták a Pasaréti út villáit, a Belváros egyes részeit. Itt is előfordult, hogy egy-egy kiszemelt áldozatnak sikerült megmenekülnie.

A Vannai-féle különítmény például Stern Mátyásnét férjével együtt elvitte az Aranykéz utca 3-ból. A Toldi Gimnáziumba kerültek. Innen férjét a Margit körúti katonai börtönbe, őt a Kapás utcai pártházba vitték. Társait agyonlőtték; ő is golyót kapott, de sebesülése nem volt halálos. Amikor a nyilasok elvonultak, egy orvos bekötözte a sebeit.

A Prónay-különítmény a nyomára bukkant olyanoknak is, akik 1943-44-ben a Békepárt tagjai voltak. Közéjük tartozott Horváth László, akinek a Csáky utca 24-ben volt szabóüzlete. Amikor érte jöttek, nemcsak őt és feleségét vitték el, hanem öccsét, Horváth Lajost is, továbbá Benedek Istvánnét, Stern Györgyöt, Balogh Mihályt, Péter Istvánt, Balázs Erzsébetet, Guttenberg Tivadart és dr. Korda Gézát.

Terrorhullám a főváros környékén

Erőteljes tevékenységet fejtett ki a pártszolgálat a főváros környékén: Kispesten, Lőrincen, Rákoscsabán, Rákosszentmihályon, Újpesten, Rákosligeten és másutt. Ezekből a városokból a zsidó lakosságot már a nyári deportálások során Németországba hurcolták. Ezúttal a terrorhullám elsősorban a baloldali gondolkodású emberek ellen irányult.

A Budapest környéki, kisebb helységekben az emberek jobban ismerték egymást, mint a fővárosban, s tudták, kik a baloldaliak. Könnyebb volt a letartóztatásuk, különösen, ha a lakásukon maradtak. Így fogták le a pártszolgálatosok Rákoshegyen, a Klapka utca 58-ban Vári Bélát és a nála bujkáló Fazekas Józsefet és Fazekas Istvánt. További sorsuk ismeretlen. Soroksáron a német ajkúak között is akadtak baloldaliak, mint Mertz Lőrinc, akit ugyancsak letartóztattak. Rákosligeten többek között Pápai Vince kereskedőt. Bevitték a nyilasházba, s mivel onnan megszökött, a feleségét vették őrizetbe.

Árpádföldön október 16-án tíz szociáldemokratát tartóztattak le azzal, hogy a nyilasok ellen merényletet akartak elkövetni. A letartóztatottakat a Radeczky-laktanyába vitték.

Pestújhelyen október 17-én letartóztatták Kónya Istvánnét, Mayer Jánosnét és kislányát, valamint édesanyját, Laki Lajosnét és egész családját.

Pestszentlőrincen ugyanaznap lefogták a pártszolgálatosok többek között Keresztes Károlyt, Mirah Tivadart és Stern Dávidnét, azzal gyanúsítva őket, hogy kommunisták; Keresztes Károly orokre eltűnt. Október végétől november végéig a pártszolgálatosok sok szervezett munkást tartóztattak le, különösen olyanokat, akik katonaszökevényeket bújtattak. Hetet közülük kivégeztek a pestszentlőrinci sóderbányában.

Farkas György tisztviselőnél egy reklámnaptárt találtak, amelynek egyik oldalán egy dzsóker-figura volt. Erről a pártszolgálatosok azt sutották ki, hogy ez a kommunisták titkos uzenete, s csaknem agyonverték, hogy a titkos kódot elárulja.

A Pest környéki városokból, falvakból sok ezer embert szedtek össze sáncmunkára, erődépítésre is. Pestszentimrén mintegy 2500 embert dolgoztattak, akiknek nagy részét november 2-án Kovarcz rendeletére a Dunántúlra vittek további erődítési feladatokra. A helyi óvodában mintegy 120-140 beteg ember maradt összezsúfolva. November 3-án a nyilasok kihajtották őket a szeméttelep mellett megásott hatalmas sírgödörhöz, minden élelmet, pénzt elszedtek tőluk, és egyenként az árokba lőtték őket. Közöttuk volt Rutkai Jenő újságíró is; sebesulten belezuhant az árokba, de nem halt meg. Amikor a pártszolgálatosok elmentek, Rutkai elvánszorgott a tomegsírtól, s Lőrincen egy munkáscsalád befogadta. Segítségukkel eljutott a kispesti katonai városparancsnokhoz, onnan az Üllői úti klinikára, ahol megoperálták. December 29-én este a klinikát egy nagy csoport pártszolgálatos szállta meg, s a betegek közul tizennyolc zsidót elhurcoltak azzal, hogy a gettóba viszik őket. Többségük nem volt járóképes; ezek között volt Rutkai Jenő is. Az egész csoportot a Duna-partra vitték, s ott végeztek velük. Ám most is volt valaki, dr. Kepes József, aki golyót kapott ugyan, de nem halt meg, s a Deák téri evangélikus leányiskola tanárai segítségével meg tudott menekulni. Ő adott hírt a történtekről.

Újpesten a kihallgatásokat, a kivégzéseket a Nyilaskeresztes Párt Klíma nevű keruleti vezetője irányította. Egyik jobbkeze, Asztalos Zoltán naplójában feljegyezte, kiknek a kihallgatásában, kivégzésében vett részt, hányszor voltak a Duna-parton, és miképpen intézték el a foglyokat.

Tiránszki István 28 éves újpesti tanárt november 26-án előállították, azzal gyanúsítva, hogy kézigránátos merényletet követett el. Felszólították, adja át a pisztolyát és a megmaradt kézigránátokat. Ő az igazságnak megfelelően állította, hogy nem vett részt semmiféle merényletben, nincs sem pisztolya, sem kézigránátja. A pártszolgálatosok széklábakkal estek neki és addig verték, amíg elvesztette az eszméletét. Azt remélték, hogy segítségével eljutnak az újpesti partizánokhoz, ezért 27 napig tartották fogva a nyilasház pincéjében. Másodnaponként kínozták, míg végül kínjában elvállal-

ta, hogy elvezeti őket a bujkáló kommunistákhoz. Megnevezett egy vendéglőt, ahol találkozhatnak kommunistákkal. Mindez merő kitalálás volt, de Turánszki azt remélte, hogy így sikerül megszöknie. Erre az is sarkallta, hogy a nyilasházban eltöltött hetek alatt saját szenvedésein kívül sok mindent látott és végigélt.

Galambos Dezső vasesztergályost is az újpesti nyilasházba vitték. Ő részt vett az ellenállási mozgalomban, tudott a partizánok tevékenységéről; ő is úgy akart megmenekülni, hogy hamis nyomra vezeti a nyilasokat. Azok már előre megfenyegették, hogy ha a megadott cím hamis, végeznek vele. Ám szerencsére az arra a napra virradó éjszakán őt és 48 társát a Földes László vezette újpesti partizánok kiszabadították a nyilasok kezei közül.

Lengyel Jánosnénak végig kellett néznie, amint 1944. december 17-én a Széchenyi hegyen lévő Isten Szeretett Leányai zárdából, ahol elrejtették őket, az újpesti nyilasok elhurcolták két lányát. A kisebbik meg tudott szökni, a nagyobbik viszont az újpesti nyilasházba került, onnan a Duna-partra vitték, és a megyeri csárdánál kivégezték.

A zárdából összeszedett lányok között volt Radványi Éva is. Később elmondta, hogy az említett napon a nyilasok végigkutatták az egész zárdát, és összeszedték mindazokat, akiket gyanúsnak találtak. Őt az újpesti nyilasházba vitték. Már a házba érve rémület fogta el, mert üvöltéseket hallott. A csoport túlnyomó többségben 13-16 év körüli lányokból állt, mindegyiket bántalmazták, és sokat közülük megerőszakoltak. A 19 éves Kertész Vera egyetemi hallgatótól és társaitól ékszereket követeltek, s mivel nem volt nekik, megverték őket. Négy napig volt a fogdában. Neki és édesanyjának szerencséje volt, mert őket kiválasztották, hogy varrjanak a nyilasoknak. A lányok többségét azonban meggyilkolták.

Krakovics Miklósnét november 17-én tartóztatták le, mert a lakásán 15 embert bújtatott, s ő szerzett számukra hamis papírokat is. Krakovicsnét és a többieket az újpesti nyilasházba vitték. Amikor kihallgatásukat befejezettnek tekintették, tizenegyüket két személyautóba gyömöszölték, s útnak indították. Az egyik kocsi azonban elromlott – ebben volt Krakovics Miklósné is –, így utasai megmenekültek, a másik kocsiban levő foglyokat viszont kivégezték.

Gyenge kísérletek

A pártszolgálatosok terrorakciói még a nyilas kormány támogatóinak egy részében is visszatetszést keltettek. Ezt tükrözi, hogy ezekből a körökből rendszeresen érkeztek bejelentések, panaszok a különböző minisztériumokba.

A józanabbak azért emeltek szót, mert szerették volna a lakosságnak legalább egy részét megnyerni, és úgy vélték, hogy az atrocitások ezt megakadályozzák.

Másokat azért irritálták a véres nyilas akciók, mert el akarták fogadtatni a nyilas kormányt a semleges kulfölddel, s ennek lehetőségét féltették. De az egymással vetélkedő pártvezetők, valamint a nem Nyilaskeresztes Párthoz tartozó, szélsőjobboldali miniszterek is megpróbálták kihasználni pozícióik megerősítésére az atrocitásokat.

A pártszolgálat és a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége (KABSZ) között megállapodás jött létre, hogy a KABSZ beolvad a pártszolgálatba. Ennek ellenére a KABSZ alakulatai a pártszolgálattól függetlenül továbbra is véghez vittek terrorakciókat, fosztogatásokat. Előfordult, hogy a nyilasok emiatt fegyveresen léptek fel ellenük.

A még Budapesten tartózkodó Kovarcz Emil a kirívó esetek miatt felkérte Hindy Iván városparancsnokot, próbáljon valamit tenni a fosztogatók ellen. Legalább fél tucatot nyilvánosan ki kell végeztetni – mondotta –, hogy visszatartó hatása legyen. Hindy ezzel egyetértett, de miután meghallgatta embereit, közölte, nem tudja garantálni, hogy nem lesz vérengzés. Ezzel a kérdés lekerült a napirendről.

Kovarcz szemrehányást tett Gerának, akinek hivatali jogkörébe tartozott, hogy eljárjon, ha a pártban valamilyen bűncselekmény történik. Ennek egyetlen következménye az volt, hogy 17 személy ügyében, akik dr. Falusi Rózsát kifosztották, vizsgálat indulat.

November elejétől a belügyminisztériumban rendszeresen tartottak ún. közbiztonsági tanácskozásokat, ahol a közbiztonsági szervezetek vezetői és a nyilaskeresztes megyevezetők is jelen voltak. Jó néhányszor megjelent Gera is. Olykor a „kilengések" is szóba kerültek, s Gera ilyenkor mindig konkrét adatokat kért, de tenni nem tett semmit. Még Baky László is szót emelt Geránál az Andrássy út 47. számú házban működő csoport cselekedetei miatt, ám hiába.

December elején a Mexikói út közelében egy hajnalban több mint 20 felkoncolt holttestet találtak.

A rendőrség nyomozni kezdett, s hamarosan eljutott az egyik pártszolgálatos alakulathoz. Ezt jelentették Gera Józsefnek, aki elrendelte a nyomozás beszüntetését azzal az indokkal, hogy a felkoncolás a kerületi pártvezető tudtával történt, és jogos volt.

A Szabadság téren nyolc katonaszökevényt találtak felakasztva. A megbeszélésen, ahol Vajna is jelen volt, Gera kijelentette, ő semmit nem tud tenni, mert felülről nyomás alatt áll. Ezzel éreztette, hogy ezekben az ügyekben is Szálasié a döntő szó.

A főkapitányság bűnügyi osztályának vezetője, Csizmadia Károly rendőrfőtanácsos, elment Árbóc János csendőrezredeshez, a belügyminisztérium közbiztonsági osztályának vezetőjéhez.

Elpanaszolta neki, hogy Budapest különböző kerületeiben hullákat találnak és a nyomozást nem tudják lefolytatni, mert a nyilas pártszolgálat akadályozza őket. Árbóc egy konkrét ügy kapcsán Csizmadiával együtt elment Gerához, aki megígérte, majd kideríti, miről van szó. De két hét múlva visszaadta az ügyet azzal, hogy a rendőrség folytassa le a nyomozást.

Gera József a látszat kedvéért időnként megbízta Kiszeli Alajos pártügyészt, hogy vizsgáljon ki bizonyos atrocitásokat. Tényleges intézkedés azonban alig történt. Csak akkor intézkedtek, ha olyan eseményekre került sor, amelyeket már a németek is túlzásnak tartottak, és zavarták a katonai hatóságokat.

A pártügyésznek nem kevés gondot okozott, hogy a pártszolgálatosok sok közigazgatási vezetőnél, szélsőjobboldali politikusnál is házkutatást tartottak, és bántalmazták őket. Amikor az illetők kiszabadultak szorongatott helyzetükből, jelentést tettek. Az ilyen ügyekben Kiszelinek kellett volna igazságot tennie. Némelykor nézeteltérés támadt ilyen okokból a pártszolgálat országos vezetője és a budapesti főkerület vezetője között, az atrocitások azonban ettől nem szűntek meg.

A rendőrség nyomozói eljárást indítottak több pártszolgálatos ellen, mert áldozataik között voltak képviselők, magas rangú közigazgatási tisztviselők is. Itt már nem lehetett szemet hunyni. Több mint 40 pártszolgálatost letartóztattak, és rengeteg aranyat, ezüstöt, gyémántot, ékszert, órákat, valutát és értékes szőnyegeket foglaltak le.

Több panasz volt például Bognár György IX. kerületi pártvezető ellen. Feljelentették, hogy erőszakkal elvette több erdélyi képviselő gépkocsiját, továbbá, hogy a Nyilaskeresztes Párt egyik jogászát erőszakkal lefogatta, és feleségétől 50 000 pengőt kért férje szabadon bocsátásáért. Az asszony a követelt összeget nem tudta azonnal előteremteni, s amikorra megszerezte, a férje eltűnt, a kerületi pártvezető pedig nem akart felvilágosítást adni hollétéről. Kiszeli mindent megtett, hogy eltűnt kollégáját előkerítse, akár a holttestét is, de minden fáradozása eredménytelen maradt. Végül a panasztevő asszony maga kérte, hogy ne fáradjon tovább, mert tudomására jutott, hogy Bognár kijelentette: ha az ügyet tovább erőlteti, ő is a férje sorsára jut. Kiszeli írásban tett jelentést Gera Józsefnek és Szőllősi Jenő miniszterelnök-helyettesnek, javasolva a kerületi vezető letartóztatását. Gera azonban nem volt hajlandó Bognárt még leváltani sem. Kiszeli nem nyugodott bele a dologba, s mivel jó kapcsolatban állt Omelka Ferenccel – aki ugyan nem volt olyan befolyásos, mint Gera –, lefogatta Bognár Györgyöt. A házkutatás so-

rán nagy mennyiségű aranyat találtak nála. Ám Gera azonnal intézkedett, hogy Bognárt engedjék szabadon.

December 22-én a belügyminisztérium közrendészeti osztályának vezetője, Hajnácskói László és Hódossy Pál rendőrfelügyelő panaszt tett Vajna Gábor belügyminiszternek néhány pártszolgálatos kegyetlensége és rablásai miatt. Vajna magához rendelte Gera Józsefet, s fölszólította Hódosit, ismételje meg előtte panaszait. Gera elismerte, hogy a nyilas pártszervezetek nem mindig járnak el szabályosan. Kettőnél vizsgálatot indítottak, és nagy mennyiségű ékszert, aranyat, bundákat, szőnyegeket találtak. Vajna Gábor a belügyminisztérium dísztermét jelölte ki arra a célra, hogy oda szállítsák be az összerabolt értékeket. Ez azért nem történt meg, mert 36 óra múlva a szovjet hadsereg körülzárta Budapestet, és az érdekeltek közül sokan – többek között Gera és Vajna is – sietve elhagyták a fővárost.

A gyilkosságok egyes esetekben olyan méreteket öltöttek, hogy a rendőrség bűnügyi csoportjai kénytelenek voltak nyomozást indítani. Voltak olyan rendőrtisztek, akik hivatásuknál fogva kötelességüknek tekintették, hogy megpróbálják kideríteni, mi is történt valójában. Ők azonban az életükkel játszottak.

Hogy mennyire eredménytelenek maradtak az ilyen próbálkozások, azt mutatja az alábbi eset is. November 20-ra tanácskozásra jöttek össze a pesti főkerület vezetői, ahol jelen voltak az államrendőrség irányítói, valamint a Nyilaskeresztes Párt központja által a rendőrség mellé delegált Szalai Pál is. A rendőrség képviselői előadták, hogy a polgári lakosságtól több bejelentés érkezett gyilkosságokról és arról, hogy az utcasarkokon, a tereken holttestek hevernek. Tóth Béla ezt visszautasította, s élesen támadta a rendőrséget. Szalai a rendőrség mellé állt, és kifejtette: lehetővé kell tenni, hogy azokban az ügyekben, amelyekben a rendőrséghez bejelentések érkeznek, nyomozhassanak. Ám a tanácskozás eredménytelenül végződött.

Nem járt sikerrel dr. Bodonyi Pál rendőr százados sem, akinek december 9-én a Szieszta Szanatórium ügyeletes orvosa jelentette: beszállítottak egy nőt honvédségi gépkocsin tarkólövéssel. Bodonyi beszélni tudott az asszonnyal, aki elmondotta, hogy előző napon a Szent István körút 2. alatti nyilasházba vitték, ahol több pártszolgálatos megkötözte, majd egyikük lakására vitték, s az éj folyamán erőszakot követtek el rajta. Ezután a Sashegyre vitték, bekötötték a szemét, és tarkón lőtték. Több órán keresztül feküdt ott eszméletlenül, majd egy arra haladó honvédségi gépkocsi beszállította a szanatóriumba. Az asszony pontos személyleírást tudott adni Bodonyinak a pártszolgálatosokról. Bodonyi a kerületi pártszolgálat vezetője előtt több pártszolgálatos jelenlétében előadta a hallottakat. Időközben megérkezett a főkerület vezetője, Tóth Béla is, aki kijelentette: egy zsidó nő

miatt öt magyar embernek nem lehet megkeseríteni az életét. A rendőrtisztek viszont lehetetlennek tartották, hogy ne nyomozhassanak egy ilyen ügyben. Már-már elmérgesedett a vita, amikor az egyik detektívfelügyelő azt mondotta: „Testvérek, ne bántsuk egymást, hiszen mindnyájan magyarok vagyunk!" Ezek után a főkerületvezető kijelentette, nem gördít akadályt a nyomozás elé. Be is kísérhették az öt pártszolgálatos, ám hamarosan ki kellett engedni őket.

Bármilyen panasz merült is fel, a nyilas párttagok ellen csak Szálasi engedélyével lehetett eljárást – beleértve a bűnvádi eljárást is – indítani. Szálasi 1945. február 11-én egyik országjárása alkalmával Zalaszentgrót községben a következőket mondta: „Biztosíthatok róla mindenkit, hogy én mindig a pártnak fogok igazat adni." Ezért hiába is jelentették a nemzetvezetőnek akár a legsúlyosabb atrocitásokat is, ő e bejelentéseket félretette. Január elején például a Sopron megyei pártvezető és a pártszolgálat konfliktusba került a pénzügyminisztériummal, mivel erőszakot alkalmaztak minisztériumi tisztviselőkkel szemben. Emiatt Turbölgyi Kálmán pénzügyi államtitkár tiltakozott. Szálasi január 5-én írásban kinyilvánította: „A megyei vezető és a pártszolgálat fellépése jogos volt, vele a legteljesebb mértékben egyetértek." Egyben utasította a soproni rendőrkapitányságot az ügy kivizsgálására. De kiknek az ügyét kellett kivizsgálni? A pénzügyminisztériumi államtitkár és a minisztériumi tisztviselők „bűneit", akiket a kivizsgálás megtörténtéig felfüggesztettek állásukból, és kényszerlakhelyet jelöltek ki számukra.

A Nemzeti Számonkérő Különítmény és a többiek

A hungarista államban az erőszakos cselekmények több intézmény égisze alatt folytak. S aligha vitatható: ahhoz, hogy ez az állam fél éven keresztül fennmaradjon, a belügyminisztérium és intézményei jelentékeny mértékben hozzájárultak.

Vajna Gábornak nagy érdemei voltak Szálasi és a németek szemében, ennek köszönhette a belügyminiszteri posztot. A belügyminiszternek és minisztériumának nagy súlya volt. Hatóköre messzemenően kibővült: a fegyveres nemzetszolgálat, a Nemzeti Számonkérő Különítmény, a politikai rendőrség, a csendőrség egésze hozzá tartozott. Ha vitás kérdés adódott – márpedig sűrűn adódott – a pártszolgálat és a fegyveres nemzetszolgálat vagy a belügyminisztérium között, a belügyminiszter szava volt a döntő. Vajna az utolsó pillanatig Szálasi bizalmasai közé tartozott. A nemzetvezető az idők során még Kovarcz Emilt is, akiben pedig messzemenően megbízott és akihez nagy reményeket fűzött, kénytelen volt félreállítani.

Beregfyben ugyan nem ingott meg a bizalma, de hatott rá, hogy a hadügyminiszterrel szemben több minisztertársának, sőt a végén már saját vezető beosztású tisztjeinek is sok kifogása volt: egyenesen a felmentését javasolták. Vajna az utolsó pillanatig, Németországban is megmaradt a legfőbb vezetők sorában.

A hadi helyzet alakulása következtében egyre több közhivatalnok ismerte fel a háború értelmetlenségét, és fordult szembe Szálasi kormányával. S amilyen mértékben meggyengült és szétzilálódott a régi közigazgatási és rendőri apparátus, oly mértékben lépett helyükbe a pártszolgálat, a fegyveres nemzetszolgálat, a Nemzeti Számonkérő Különítmény és más alakulatok.

A Szálasi-kormány kezdettől fogva nagy gondot fordított arra, hogy megfelelő rendőri és karhatalmi intézmények álljanak rendelkezésére. Újjászervezték az Állambiztonsági Rendészetet, Hain Péter vezetése alatt. Működött a Csendőr Nyomozó Központ szerteágazó szervezete. Továbbra is fennállt a Vezérkari Főnökség 2-es osztálya, meggyengülve, egyes láncszemeiben bizonytalanná válva, sőt szembe is fordulva a Szálasi vezette kormánnyal. Ezek mellé a kormányzat Szálasi korábbi tervei alapján új intézményeket is életre hívott, melyek között az egyik legjelentősebb a Nemzeti Számonkérő Különítmény volt. Jellemző a zűrzavarra, hogy még a vezetők közül is többen összetévesztették ezt a szervet a Nemzeti Számonkérő Székkel, amelyet egy kúriai bíró vezetett, és közvetlenül Szálasinak volt alárendelve azzal a feladattal, hogy kivizsgálja az 1944. október 15-ét megelőző évtizedek kormányainak tevékenységét.

A Nemzeti Számonkérő Különítmény megszervezésével Vajnai Gábor Orendy Norbert csendőr-alezredest bízta meg.

Orendy különös figyelmet fordított a nyomozó osztály megszervezésére. A nyomozó osztály katonai, ipari, politikai és más alosztályokra tagozódott.

Mindenkivel szemben eljárhattak, akiről feltételezték, hogy szembeszegül a hungarista állammal, vagy akár ellenzi tevékenységét.

A különítmény felderítő osztályán dolgozókat a Nyilaskeresztes Párt küldöttjeiből válogatták össze, és kifejezetten az volt a feladatuk, hogy a pártszolgálatosok, a fegyveres nemzetszolgálat, a nyilaskeresztes szervezetek segítségével értesüléseket gyűjtsenek. Szálasi utasítására őrködni kellett afelett is, hogy a bíróságok „megfelelően" ítélkezzenek.

A Nemzeti Számonkérő Különítmény először a Naphegy tér 2. alatti laktanyában rendezkedett be. Ám alig egy-két hét elteltével ez a hely már szűknek bizonyult, mert állandóan emelték a különítmény létszámát, mint ahogy növekedett a letartóztatottak száma is.

A Nemzeti Számonkérő Különítmény Szálasi teljes bizalmát élvezte. Hiszen olyan feladata is volt, hogy ellenőrizze a Magyar Nemzetiszocialista

Párt, a Magyar Élet Pártja, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége, sőt a Nyilaskeresztes Párt olyan politikusait, akiknek nézeteltérései voltak Szálasival. Többek között megfigyelés alatt tartották Baky Lászlót, Rácz Jenőt. Lehallgatták még Winkelmann jó néhány beszélgetését is, mert úgy vélték, hogy más szélsőjobboldali szervezetek vezetőivel Szálasi ellen konspirálnak.

A különítmény egyik legfontosabb tette a Bajcsy-Zsilinszky Endre által vezetett ellenállási mozgalom katonai bizottságának földerítésére és tagjainak letartóztatása volt. 1944. december 2-án jelentést készítettek az ügyről. Ez a jelentés megvilágítja, hogyan jutottak el e szervezethez, és fölfedi a letartóztatás méreteit. Felsorolja, hogy kiket tartóztattak le 1944. november 22-én: dr. Bajcsy-Zsilinszky Endre országgyűlési képviselőt, vitéz Kiss János nyugalmazott altábornagyot, Nagy Jenő vezérkari ezredest, Almásy Pál hadmérnök-alezredest, Balássy Miklós vezérkari őrnagyot, Tóth István vezérkari századost, Schreiber Róbert egészségügyi őrnagyot, Kővágó József hadműszaki törzskari századost, Révay Kálmán tartalékos huszárszázadost, dr. Tartsay Vilmos nyugállományú vezérkari századost és másokat. A felsoroltak jegyzőkönyvi kihallgatása után megállapítást nyert – írják a jelentésben –, hogy 1944. október 15-e után a Magyar Frontba tömörült baloldali pártok és szervezetek felszabadító bizottságot alakítottak, melynek elnökévé az illegalitásban élő, Bíró Zsigmond álnéven szereplő Bajcsy-Zsilinszky Endrét választották. Az ellenállási mozgalom arra törekedett, hogy az angolszász és a szovjet szövetséges hatalmakkal egyetértésben és azok segítségével ellenállást szervezzen a hungarista állam és a német hadsereg ellen, mindenekelőtt a szovjet hadsereggel együttműködve. A mozgalomnak a célja az volt, hogy hatalomra juttassa a Magyar Front pártjait, és ehhez katonai, karhatalmi erőket szervezzen. A különítmény jelentése szerint a mozgalom még kezdeti állapotban volt, kiterjesztéséhez azon a napon akartak hozzáfogni, amikor a vezetőket letartóztatták.

Az ellenállási mozgalomban részt vevők letartóztatásáról Szöllősi miniszterelnök-helyettes tájékoztatta a képviselőket Sopronban december 1-jén. Elmondta: Budapesten szervezkedést leplezett le az állambiztonsági szolgálat, amelyben igen komolynak tartható emberek vettek részt. Ezeknek – ahogy Szöllősi kifejezte – megtörtént a „teljes kiemelése" s rövidesen várható az ítélethozatal.

1944. december 9-én a csonka képviselőház megtárgyalta Sopronban Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselő mentelmi ügyét. Az előadó, vitéz Váczi György képviselő elmondta, hogy a vezérkar főnökének 3-as számú bírósága Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kérte, bűnvádi eljárás lefolytatása céljából. A bíróság bejelentette: „tettenérés

esete forog fenn". Az előadó a kérést megalapozottnak nevezte, s a mentelmi bizottság nevében javasolta a mentelmi jog felfüggesztését. Javaslatát a képviselőház vita nélkül elfogadta. Miután az országgyűlés Bajcsy-Zsilinszky Endrét kiadta, Sopronkőhidára szállították, és 1944. december 24-én reggel kivégezték. Kiss Jánost, Nagy Jenőt és Tartsay Vilmost még december 8-án végezték ki.

Február 6-án a képviselők előtt tartott beszédében Vajna Gábor visszatért a Bajcsy-Zsilinszky-féle szervezkedésre és annak katonai kapcsolataira. Kifejtette: hogy nem sikerült nagyobb bajt okozniuk, az annak is köszönhető, hogy október 15-e és november közepe között „tizenkétezer bolsevistát szállítottak ki Németországba".

December 24-én a belügyminiszter utasította Orendyt, hogy a Nemzeti Számonkérő Különítmény különböző részlegei távozzanak Budapestről Sárvárra. A különítmény egy részlege, mintegy száz csendőr és nyomozó, akik ezt önként vállalták, Budapesten maradtak. Ezt a részleget Hindy altábornagynak, a budapesti helyőrség parancsnokának rendelték alá.

A különítmény Budapesten maradt részlege a rendészeti-karhatalmi akciókra összpontosította erejét. A tábori csendőrség bevonásával a nyomozók nap mint nap razziáztak. A különítmény másik részlege Sárváron folytatta tovább tevékenységét, de egy-egy alosztály Győrött, Sopronban és Vép községben is működött. Egy alosztály, mintegy 30 nyomozóval, csak a nyilas párttagok és vezetők által az úgynevezett zsidó ingóságok elosztásánál elkövetett „visszaélésekkel" foglalkozott. A nyilas párt vezetői és befolyásos tagjai, valamint más szélsőjobboldali vezetők között ugyanis nézeteltérések támadtak a zsidó vagyon eltulajdonítása körül. Ez ügyben állandóan feljelentették egymást, s ezeket a bejelentéseket kellett kivizsgálni. De érkeztek feljelentések főispánok ellen is. A főispánok viszont állandóan panaszos leveleket küldtek Szálasinak és Láday Istvánnak, a BM politikai államtitkárának, hogy a Nemzeti Számonkérő Különítmény felderítői házkutatásokat tartanak, s letartóztatnak olyan személyeket is, akiknél ez „indokolatlan".

A különítmény a Dunántúlon honvédtisztek között is folytatott nyomozást. Ennek során tartóztatták le 1945. január 11-én Horváth Béla ezredest és Vécsey Egon alezredest. Horváth Béla, aki már nem bízott a németek győzelmében, két másik tiszttel együtt azt tervezte, hogy átmennek a szovjetekhez. Valaki ezt jelentette a különítményeseknek. Egy nyomozót elbújtattak a szekrényben, amikor a három tiszt megbeszélésre ült össze, s a nyomozó lejegyezte az elhangzottakat. Ennek alapján Horváth Bélát és Vécsey Egont letartóztatták és őket Sopronkőhidára hurcolták.

Győr városában a különítmény nyomozói nyomára jutottak az 1944. március 15-én alakult, József Attila nevét viselő titkos szervezetnek. Tagjai a há-

ború ellen, a független, demokratikus Magyarországért szálltak síkra, ilyen szellemű röpiratokat adtak ki, fegyvereket szereztek. Vezetőit és a szervezet jó néhány tagját 1944 decemberében letartóztatták. Kihallgatásuk a vármegyeházán, a különítmény helyiségében folyt. A szervezet tagjainak többségére halál várt. Egyeseket Sopronkőhidán végeztek ki, másokat a kihallgatások során vertek agyon; akik életben maradtak, azokat Németországba, koncentrációs táborba szállították.

Letartóztatták a Győri Dobozgyárban lévő ellenállási szervezet tagjait is.

A különítmény együttműködött a Gestapóval Budapesten, Győrött, Sopronban, Komáromban és a Dunántúl más nagyobb városaiban is. A különítményesek és a Gestapó együtt döntöttek arról, hogy Urbancsuk Tibort, a Győri Vagongyár főmérnökét, akit kommunistának véltek, ki kell végezni, annak ellenére, hogy semmilyen konkrét tény vagy adat nem erősítette meg a feltevést. Őt már a németek bevonulása óta megfigyelés alatt tartotta a Gestapó. Október 15-e után a nyilasok letartóztatták és a komáromi Csillagerődbe vitték, de onnan kiszabadult. December 2-től 3-ra virradó éjjel a számonkérő különítmény emberei a lakásán agyonlőtték.

Közreműködött a különítmény az ún. zsidó vagyon elkobzásában és annak eldöntésében, hogy kik kapjanak ezekből az értékekből. Igyekeztek felkutatni azokat, akikről feltételezték, hogy ékszert, pénzt, valutát rejtettek el.

Győr városában a különítményesek felderítő részlegét báró Stralendorf Gyula vezette. Az általuk kivégzettek többsége munkaszolgálatos vagy olyan zsidó személy volt, akiket nem deportáltak. Más részük a baloldalinak ismertek közül került ki. De nagy számban voltak olyan esetek is, amikor nyereségvágyból végeztek áldozataikkal.

A kivégzések nyomait igyekeztek eltüntetni, a tömeggyilkosságokra mégis fény derült. Néhányat felidézünk ezekből.

Smergel Géza, egy parkettagyártó vállalat tulajdonosa, 1945 január első napjaiban került Győrbe a 201. számú munkaszolgálatos alakulat tagjaként. A Győri Vagongyár telepén dolgoztak. Február 19-én átadták őket a győri gyűjtőtábornak, ahonnan naponként jártak dolgozni különböző munkahelyekre. Március 2-án délután 5 órakor az Olajgyárból érkeztek haza, s a táborban Stralendorf fogadta őket néhány civil ruhás nyomozóval. Név szerint felszólították a tíz munkaszolgálatost, hogy minden értéktárgyukat, málhájukat, iratukat tegyék le. Miután ez megtörtént, a báró közölte velük, hogy takarítani mennek a hungarista légió tisztjeinek lakására. Este 7 óra tájban kivitték őket a Rába partjára, és meglepetésszerűen géppisztoly sorozatot adtak le rájuk. Smergel Géza az arcán sebesült meg, egy időre elvesztette az eszméletét, de hamarosan magához tért. Mivel még hallatszottak hörgő-haldokló, nyöszörgő hangok, újabb sortűz dördült. Ezután a bakancso-

kat leszedték az emberek lábáról, és a holttesteket bedobták a Rábába. Egyikük – ezt Smergel Géza érzékelte – úszni kezdett, amire vad lövöldözés kezdődött, aztán a víz elcsendesedett. De az úszó férfinak, Hoffman Lajos budapesti mérnöknek, sikerült átúsznia a Rábát, és visszavánszorgott a gyűjtőtáborba. Még aznap este ismét kiadták őt a számonkérő különítménynek, s Hoffmannt másnap végérvényesen meggyilkolták. A kivégzők azt hitték, hogy Smergel is halott, mert mozdulatlanul feküdt. Lehúzták a bakancsát, majd bedobták a Rábába. Sikerült magát fenntartania a vízen, és amikor a kivégzők elvonultak, kiúszott a partra, és menedéket talált.

Egy másik tíz tagú csoport kivégzését is Stralendorf irányította. Ezt a csoportot február 27-én vitték a Rába partjára. Tagjai közül egyedül Vass Tibor maradt életben.

Február 10-én este 7 órakor gyilkolták meg Köteles Lenkét. A Kisfaludy utcából vitték el, hárman kísérték a Darányi rakparton. Köteles Lenke tudta, mi lesz a sorsa, de ellentétben a többi áldozattal, egy szóval sem könyörgött. A rétfalusi töltésen mintegy 200 métert haladtak a Duna felé, amikor egy lejárót találtak. Akkor rászóltak Köteles Lenkére, hogy menjen le a vízhez, egészen a töltés alsó széléig. Amikor odaért, szembefordult a kivégzőkkel, és azt mondta: „Hál' istennek, megérkeztünk!"

Egyikük egészen közelről belelőtt. A lövés talált, de nem volt halálos. Újra lőttek, még mindig élt, jajgatott. Akkor egy géppisztolysorozatot lőttek ki rá, elesett, de még mozgott. Erre az egyik kivégző a hajánál fogva felemelte a fejét, és a halántékába lőtt. De Köteles Lenke még mindig élt. Akkor a fejét szétroncsolták pisztolyaggyal. A kivégzőket később babonás félelem fogta el; rémülten mesélték a bárónak, milyen nehezen halt meg a lány. A gyilkosság után nem mulasztották el, hogy levegyék róla nagy prémgalléros, fekete télikabátját.

1945. február elején megkísérelték megszerezni a Grábel-gyár tulajdonosainak értékeit.

Letartóztattak, kihallgattak több alkalmazottat, s így megtudták, hogy az értékek egy részét Ikrénypusztán elásták. Megtalálták azokat a dolgokat is, amelyeket mérnököknek és tisztviselőknek adtak át megőrzés végett. Mindezeket a számonkérő különítmény vezetői és más nyilas vezetők, valamint a főispán maguk között elosztották, és csupán egy kisebb részét szolgáltatták be.

Jellemző, hogy amikor az egyik véletlenül életben maradt áldozatnak sikerült kórházba jutnia, s ott elmondta, mi történt vele, az orvos ezt jelentette a rendőrségnek. A rendőrséget azonban a főispán leintette, sőt, Árvai Zoltán rendőrtanácsost, aki mégis szükségesnek tartotta volna a nyomozást, figyelmeztette: vigyázzon, nehogy végül őt is a Dunába küldjék.

Szombathelyen és környékén is számos razziát tartottak. Nemcsak azzal a céllal, hogy katonaszökevényeket, munkaszolgálatosokat fogjanak el, hanem hogy a lakosságtól is elkobozzanak ruhaneműt, élelmiszert.

1945 elején az ún. nyilas munkarend vezetője egy jelentésben felhívta Gera figyelmét arra, hogy a Nemzeti Számonkérő Különítmény nyomozói szombathelyi diákgyerekeket agyba-főbe vertek, és a gyerekek szülei panaszt tettek nála. A rendőrség megpróbált vizsgálatot indítani, de ezt a különítmény megakadályozta.

Máshonnan is érkeztek panaszok a különítmény különböző részlegeire. Bogár László, a Nyilaskeresztes Párt országgyűlési képviselője szintén bejelentést tett a különítmény túlkapásairól. Am amíg „csak" zsidókat, katonaszökevényeket fogtak el, azt nem tették szóvá az említettek; amikor azonban állami tisztviselőket kezdtek zaklatni, durván bántalmazni, ez már soknak találtatott.

Azokban a városokban, amelyeket a német és a magyar csapatok átmenetileg visszafoglaltak, a nyilas pártszolgálatosokkal együtt a Nemzeti Számonkérő Különítmény nyomozói is megjelentek. Siófokon például ők végezték ki Váradi Adolf vízvezetékszerelő mestert, aki 75%-os hadirokkant volt. 1945. január 26-án a Balaton Szálló borpincéjében fogták el. A gazdakör helyiségébe vitték, ahol a különítmény nyomozói azzal vádolták, hogy felkereste a szovjet parancsnokságot. Ez elegendő volt ahhoz, hogy megöljék.

A belügyminisztérium – a honvédelmi minisztérium közreműködésével – tervezetet dolgozott ki arra, hogy a visszafoglalt területeken átmenetileg katonai közigazgatást szervezzenek, a lakosság magatartását felülvizsgálják, s mindazok, akiknek politikai magatartása nem volt megfelelő, egy bizottság elé kerüljenek.

Úgy rendelkeztek, hogy a bizottság vagy felmentést ad, vagy halálos ítéletet hoz, fellebbezés nincs. Ha szavazategyenlőség van, akkor a Nemzeti Számonkérő Különítmény dönt az ügyben. A javaslat Szálasi elé került, aki a legkíméletlenebb felelősségre vonás mellett döntött. Hazaárulásnak minősült, ha valaki a szovjetek által felszabadított területeken segítséget nyújtott a hatóságoknak az élet megindításában.

A Dunántúlon november-decemberben egy sor internálótábort is létesítettek. Bővítették a már korábban létrehozott nagykanizsait, de Zalaegerszegen, Harkán és másutt újakat is létesítettek. Harkán a tábor mellett volt egy méhes, ahonnan néhány fogolynak sikerült mézet szereznie. Emiatt itt öt embert végeztek ki. A táborban fogva tartott 1600 személy közül több mint 700-an pusztultak el kínzás, éheztetés, fagyás, járványos megbetegedés következtében.

Tokodon nyolc embert tartóztatott le a különítmény egyik alakulata: dr. Berényi Zsigmond járási tiszti orvost, a feleségét és 32 éves fiúkat, Wild Artúr esztergomi kereskedőt, Barta István, Pár Mihály, Bónis János bányászokat és Ridinszki Henrik lengyel menekültet. A tokodi szőlőhegyen végezték ki és egy pincébe hurcolták el őket. Csupán Ridinszki maradt életben, akit nem ért halálos találat, néhány óra múlva visszanyerte eszméletét, és elvonszolta magát a pincéből.

Tömegmészárlást hajtottak végre Ács község mellett is a Duna-parton március 4-én reggel. Erről a Duna-part közelében sertéseket őrző Heiter Ferenc számolt be később, aki látta, hogy egy nagyobb csoportot fegyveresek a partra kísérnek, ahol lelövik őket. Másnap a leapadt Duna-parton 52 hullát számolt meg. Ezt a kivégzést a számonkérő különítmény egyik járási parancsnoka irányította. Pontosan nem sikerült megállapítani, hogy 1944 decembere és 1945 márciusa között hány csoportot vittek ki a Duna-partra.

Budapest környékéről már 1944. szeptember végén, október elején összeszedték a cigány lakosságot, és cigány-munkaszolgálat címén a Duna-Tisza közére és a Dunántúlra vitték őket. A későbbiekben sokakat kivittek Németországba, koncentrációs táborba. Novembertől a cigányok összegyűjtése mind tömegesebbé vált Zala, Vas, Győr, Sopron megyékben is. Az ilyen akciók megszervezésében és végrehajtásában egyre nagyobb szerepet játszott a Nemzeti Számonkérő Különítmény.

A Zala megyei alispán 1945. február 22-én elrendelte: a hatóságok két nap alatt a vármegye területén élő valamennyi cigányt telepítsék gyűjtőtáborba. Az ellenszegülő vagy szökni próbáló cigányokkal szemben a legradikálisabb eszközök is igénybe vehetők – adta ki az utasítást a Vas megyei hadműveleti kormánybiztos. A celldömölki járás főszolgabírója Keléd községben állított fel tábort. A vasvári járás főszolgabírója viszont megoldhatatlannak ítélte összegyűjtésüket, felügyeletüket, élelmezésüket. A muraszombati járás főszolgabírója szintén nem hajtotta végre a cigány lakosság összegyűjtését.

Tatán például a számonkérő különítmény csendőrei elfogtak egy Balogh Kálmán nevezetű cigányt, akit lopással vádoltak. Baloghot a különítmény egyik részlegéhez vitték Komáromba, ott viszont úgy döntöttek, hogy vissza kell vinni Tatára, ahol a lopás történt, és ott családjával együtt felkoncolni. Így is történt: összeszedték a családot, s a temetőben mindannyiukat kivégezték: köztük egy 10 év körüli, három 2 és 5 év közötti gyereket és egy hathetes csecsemőt.

Január közepén Várpalotán egy 15 főből álló kötelék cigányok kivégzésére „specializálódott". Markó Márkus bányász véletlenül a közelben volt, amikor gyermekeket, nőket, férfiakat lőttek agyon az Inota felől elterülő

akácerdő keleti részén. Hallotta a könyörgéseket, a kiáltásokat. Később az általa megjelölt helyen megtalálták a meggyilkoltakat.

Az Állambiztonsági Rendészet

Amikor október 15-én elhangzott Horthy proklamációja, az Állambiztonsági Rendészet Sváb-hegyen működő központját és különböző intézményeit, szervezeteit készenlétbe helyezték. Néhány nap múlva megjelent a központban az 1944 júliusában leváltott Hain Péter. Rövid beszédében bejelentette, hogy ismét átveszi az osztály irányítását.

Hain Péterről jól véleménnyel voltak a nyilasok. Október 16-a után néhány napig Szálasi védelmének megszervezésével foglalkozott, csak azután fogott a politikai rendőrség újjászervezésének feladatához.

Egy ízben Vajna közölte Szálasival, hogy Hain Péter jelentette: a német biztonsági rendőrség vezetői fontos megbízást kívánnak adni neki. Hain ragaszkodott ahhoz, hogy csak abban az esetben vállalja, ha Szálasi nem ellenzi. Szálasinak egyetlen feltétele az volt, hogy a megbízás a hungarista eszmével összeegyeztethető legyen.

Hain Péter közvetlenül Láday államtitkár irányítása alatt dolgozott. De szabad bejárása volt Vajna Gábor belügyminiszterhez is, akinek az utolsó pillanatig rendszeresen beszámolt mindenről. Az általa irányított politikai rendőrség a Szálasi-kormány megbízható szervezetévé vált.

A visszahelyezett Hain Péter első dolga volt, hogy az államvédelmi központtól átkérte Wajand Tibort és megbízta, hogy felügyelje az Államvédelmi Rendészet összes nyomozóját. Dr. Wajand Tibor a politikai rendőrség egyik ismert, „jó" szakembere volt.

A Hain Péter vezette politikai rendőrség beépült a rendszer megtorló hálózatába. Gera József rendelkezése szerint a pártszolgálatosok az általuk lefogottakat kötelesek voltak átadni az Államvédelmi Rendészetnek. Ez sok esetben átküldte őket a Nemzeti Számonkérő Különítményhez. Előfordult, hogy onnan is továbbszállították őket. Ugyanakkor a Gestapó is átadta az általa letartóztatottak egy részét a Hain-féle politikai rendőrségnek, s onnan esetleg továbbvitték őket – a pártszolgálathoz. Mindez sok zűrzavarral járt, ám esetenként bizonyos szerencsét is jelenthetett, mert előfordult, hogy a sok ide-oda küldés során egyesek életben maradtak, vagy megszöktek.

Vajna megpróbálta szervezettebbé tenni a különböző nyomozó hatóságok munkáját. E célból több ízben tanácskozásokat hívott egybe, amelyeken részt vettek csendőr- és rendőrtisztek, Hain Péter, Láday István politikai államtitkár és néhány alkalommal Gera József is.

A Sváb-hegyen működő „magyar Gestapo" – ahogyan az Állambiztonsági Rendészetet nevezték – a pártszolgálatosokkal együtt rendszeres razziákat tartott a legnagyobb szállodákban, a volt miniszterek lakosztályaiban és másutt. Kemény Gábor felkérésére például a külügyminisztérium nyomozócsoportjával együtt megszervezték gróf Eszterházy János képviselő ellenőrzését. Azzal gyanúsították, hogy ellenállási csoportot szervez katonatisztekből és arisztokratákból.

Ebben az időben Budapest környékén meglehetősen sok lengyel tiszt és altiszt volt internálva. Közülük jó néhányan részt vettek az ellenállásban. Fegyvereik is voltak. A lengyelek közötti ellenállási csoportok felkutatásával is a Hain Péter-féle rendőrség foglalkozott.

Hatalomátvételük után a nyilasok tárgyalásokat folytattak Kállay Miklós volt miniszterelnök kiadatásáról, aki a török követségre menekült. Hain Péterék megszervezték a török követség figyelését. Ehhez segítséget kaptak a Gestapótól, mert a török követ inasa a német biztonsági szolgálat embere volt, a követség portása pedig a politikai rendőrségnek adott rendszeresen jelentéseket Kállay Miklósról.

Kállay, attól félve, hogy a nyilasok behatolnak a követségre és elrabolják, beleegyezett, hogy önként elhagyja az épületet. Hain Péter személyesen ment érte néhány detektívvel és a pártszolgálat egyik vezetőjével. Haint ezért az akcióért Vajna Gábor belügyminiszter dicséretben részesítette.

A politikai rendőrség ekkor már minden ellenőrzés nélkül folytatta a zsidó vagyon felkutatását. Ha ilyennek nyomára jutottak, a talált értékek zömét felosztották maguk között.

A politikai rendőrség nagy részét december 24-én és 25-én telepítették ki Budapestről, s elfoglalták kijelölt helyüket. A feladatuk most már némileg más volt, mint korábban: szemmel kellett tartaniuk a menekülteket, felderíteni, nincsenek-e közöttük szabotáló csoportok, kémek, partizán-alakulatokkal kapcsolatot tartó személyek.

Hain Péter összhangban Szálasi elképzelésével Wajand Tibornak azt a fontos megbízatást adta, hogy a szovjet csapatok háta mögött szervezzen felderítő csoportot. Az elképzeléseket Wajand 1945. február elején Szombathelyen egy detektív főfelügyelővel együtt dolgozta ki. Tapasztalt és megbízható embereket küldtek Székesfehérvár és Érsekújvár környékére híreket, információkat szerezni. Márciusban Hain arra kérte Wajandot, hogy tegyen jelentést a felderítést végző ügynökök munkájáról. Erre 1945. március 15-én került sor, amikor Vajna Gábor Hain Péterrel Győrbe érkezett. Vajna megtartotta ünnepi beszédét, majd az ünnepség után Wajand Tibor beszámolt az általa életre hívott és a front mögé küldött csoport tevékenységéről és az összegyűjtött adatokról. Vajna azt javasolta, hogy jelentse mindezt a Győr-

ben állomásozó hadtest kémelhárító osztálya vezetőjének, és vele beszélje meg a további feladatokat. Wajand ennek eleget is tett.

Vajna Gábor még decemberben megállapodott Himmlerrel, hogy szükség esetén a rendőr- és csendőrszázadokat Németország területére vonják vissza. Megállapodtak abban is, hogy a csendőr- és rendőrszázadoknak a rendőri feladatok megoldása mellett – ha a helyzet úgy alakul – részt kell venniük a harcban is. Ennek alapján március 25-én Szombathelyen Hain Péter közölte Wajanddal, hogy a rendőrség megmaradt egységei Ausztriába vonulnak vissza, s Bécsből szervezik a munkát. Ám a helyzet további romlása következtében a bajorországi Ramsdorf községbe kerültek, ahol egy vendéglő tekehelyiségében ütöttek tábort. A tábor 1945. novemberéig állott fenn.

Ahogyan a szovjet hadsereg előrehaladt az ország területén, a rendőrség jelentős része kezdett elbizonytalanodni. Főképp a bűnügyi, de még a politikai nyomozók között is akadtak, akik megpróbálták szabotálni az egyes intézkedéseket, hangulatot keltettek a nyilas pártszolgálatosokkal és nyomozókkal szemben. Előfordult, hogy titokban értesítettek olyanokat, akiket Hain Péterék le akartak tartóztatni. Még egy tikos rendőrtiszti csoport is alakult, amely segítséget nyújtott a bajba jutottaknak.

Amikor a rendőrség nagy részét a Dunántúlra telepítették át, sokan szereztek olyan kitöltetlen, lebélyegzett űrlapokat, amelyeken ez állt: „Belső parancs folytán Nagy-Budapest területén visszamaradt és bizalmas nyomozást teljesít." Ezekkel a nyílt parancsokkal szintén embereket mentettek meg. Igaz, sokan ezzel önmagukat is menteni akarták, hiszen csak akkor fordultak szembe ezekkel az intézményekkel, amikor azok már végóráikat élték. Ennek ellenére is volt jelentősége tettüknek, mert ténylegesen segítettek az üldözötteknek, az ellenállóknak, bármilyen ok játszott is közre ebben.

Mint említettük, a Nemzeti Számonkérő Különítmény mellett létezett úgynevezett Nemzeti Számonkérő Szék is, dr. Pethő Tibor törvényszéki tanácselnök vezetésével és azzal a feladattal, hogy a Szálasi-kormány előtti kormányok tevékenységét vizsgálja. Dr. Pethő Tibor már október 20-án megbízást kapott, hogy vizsgálja ki azon diplomaták ügyét, akik szembefordultak a Sztójay és a Szálasi vezette kormányokkal. E diplomaták politikai magatartása fölött a Kovarcz Emil mellé beosztott ún. tábori bíróság 1944. december 5-i főtárgyalásán ítélkezett: 19 diplomatát – távollétükben – kötél általi halállal büntetett.

Az Államvédelmi Központ és a Csendőrnyomozó Központ is működött még, bár egyre csökkenő lelkesedéssel. A főkapitányságon lévő politikai detektívek, a csendőrnyomozók és a Vkf. kémelhárító nyomozói közül sokan meginogtak, s egyre kevésbé akarták kiszolgálni a haldokló rendszert. Jól

mutatja ezt a következő eset. A Rökk Szilárd utcában letartóztatott politikai foglyokat a csendőrök és a karhatalmisták le akarták mészárolni. Ám Juhász István, a Csendőrnyomozó Központ ún. baloldali alcsoportjának vezetője – aki éveken keresztül az egyik legbrutálisabb irányítója volt a baloldal elleni nyomozásnak – akkor már nem akarta vállalni a felelősséget, s november elején váratlanul átszállíttatta a politikai foglyokat a Margit körúti katonai fogházba, közöttük Hazay Jenőt, Szikra Sándort, Iklady Lajost, Trajbiák Rózsit és másokat.

Mielőtt a szovjet hadsereg bekerítette Budapestet, az alcsoport egy része a Dunántúlra, Répcelakra ment. Egy másik részleg Ferenczi László alezredes parancsára a Margit körúton maradt. Ez a részleg december 26-án a Várba vonult, és január első két hetében még folytatott házkutatásokat, letartóztatásokat.

December végén Juhász István Mikó vezérkari századostól olyan parancsot szerzett, amely szerint a Budapesten maradt nyomozók feladata a külképviseletek védelme. A nyomozók egy része – közöttük Juhász István is – a követségek őrzésének címén a követségek védelme alá próbálta helyezni magát. A Nemzeti Számonkérő Különítmény parancsnokságának utasítására el kellett volna hagyniuk a követségeket, ennek azonban a nyomozók közül csak kevesen tettek eleget. Akik mégis elmentek, azok a Böszörményi úti csendőrlaktanyában, majd a Feri Oszkár út 47. számú ház pincéjében húzódtak meg a hadműveletek befejeztéig.

A végkifejlet közeledésével mind többen nyújtottak segítséget az ellenállóknak. Ilyen volt Horváth Sándor, aki a politikai rendőrségnél eltöltött több évtizedes munka után most számos baloldali embert, szociáldemokratát, kommunistát mentett meg, s ezzel jóvátett valamit korábbi tevékenységéből. S még jó néhányan voltak, akik – ha az utolsó pillanatban is – segítették az üldözötteket.

A polgári ellenállási csoportoknak volt kapcsolatuk politikai detektívekkel és a belügyminisztériummal. A Magyar Nemzet korábbi főszerkesztője, Pethő Sándor köré csoportosult kisgazdapárti képviselők és vezetők több rendőrségi tisztségviselőben találtak szövetségesre. Dr. Gyurics Aladár rendőrkapitány, Barcz Tibor rendőrfelügyelő és mások is rokonszenveztek ezzel az irányzattal. Dr. Szobonya Endre rendőrtanácsos például a belügyminisztérium tervezett rendelkezéseiről informálta őket. Ez a csoport a nyilasok hatalomátvétele után is változatlanul összejött a Carlton Kávéházban, s a velük együttműködő rendőrökkel karöltve igyekezett megakadályozni, hogy a németek lerombolják a főváros közintézményeit.

A magyar zsidóság 1944. évi tragédiájában október 15. újabb állomást jelentett. Akkorra már deportálták a vidéki zsidókat, Budapesten azonban még mintegy 200 000 zsidó élt, közülük 110 000-130 000 az ún. csillagos házakban összezsúfolva. Ezenkívül mintegy 25 000-30 ezer keresztény is volt, akiket zsidónak minősítettek.

Sokan rendelkeztek ún. kormányzói mentesítéssel, amit az első világháborúban kapott kitüntetés, az ellenforradalmi mozgalmakban való részvétel vagy valamiféle kiemelkedő tevékenység fejében kaptak a kormányzótól. Ezt a belügyminiszter 1944. november 15-e után módosította. A Hivatalos Közlönyben megjelent rendelet csak azoknak a mentesítését hagyta meg érintetlenül, akiknek arany vagy két nagyezüst vitézségi érmük vagy Vaskorona rendjük volt, továbbá a 75 százalékos rokkantaknak. Később ezeket a kivételezéseket is megszüntették.

A rendelet értelmében a zsidók minden vagyona az államra szállt át, azzal, hogy a háborús költségek fedezésére kell felhasználni. A rendelkezés végrehajtásáról a belügyminiszternek kellett gondoskodnia, az erre kinevezett kormánybiztos révén. Csupán az istentiszteleteknél használt vallási tárgyak, a magánlevelek, a taneszközök, a jegygyűrűk, a tüzelő- és világítószerek, edények, főzőeszközök és a személyi szükségletű tárgyak mentesültek az elkobzás alól. Egy-egy zsidó családnak együttesen legfeljebb 300 pengő, ezen felül családtagonként további 100 pengő készpénze lehetett. Elrendelték, hogy minden zsidó személy – a kivételezettek is – október 19-én köteles beköltözni a számára kijelölt sárgacsillagos házba.

A nyilas vezetők leszögezték: nincs különbség zsidó és zsidó között, a keresztény vallás vagy a mentesítés alapján sem. Jellemző, hogy Kovarcz Emil egyik rokona, Miskovszki János bányatanácsos, zsidó származású feleségével együtt öngyilkos lett. Fiaik az öngyilkosság után felkeresték Kovarcz Emilt, de azt nem hatotta meg a panaszuk. Sőt, jónak látta egy baráti társaság vacsoráján kifejteni: össze kell szedni és ki kell telepíteni a zsidókat, majd ki kell irtani őket, másképp Magyarország nem nyerheti meg a háborút.

A nyilas uralom kezdetétől fogva egymást követték a zsidókat sújtó rendelkezések. November 5-én összeírták és behívták hadi munkára a zsidó varrónőket. November 9-én rendelet jelent meg, mely szerint a zsidók három napig nem közlekedhetnek az utcán, házaikat, lakásaikat nem hagyhatják el. Ez azt a célt szolgálta, hogy felkutassák a munkaköteleseket.

A jogfosztottak körét tovább szélesítette az a törvény, amelyet az igazságügy-minisztérium javaslatára december elején fogadott el Sopronban a

csonka képviselőház ülése. Ez a zsidók és nem zsidók között kötött házasságok felbontására vonatkozott, s kimondta, hogy a nem zsidó házastárs hat hónapon belül kérheti házasságának felbontását. Ha a másik házas fél a törvények szerint zsidónak minősül, a házasságot a bíróságnak fel kell bontania. A törvény szigorú szankciókkal fenyegette azokat a kereszténveket, akik nem válnak el zsidó házastársuktól, kimondva, hogy ez esetben a keresztény fél is zsidónak minősül. A törvény előadója, Haála Róbert kijelentette, hogy ezt az intézkedést a közvélemény már régen kérte. Biztos benne, hogy a képviselők közül senki sem fog felszólalni a javaslat ellen, hiszen a társadalom egészségét aláásó métely, hogy keresztények és zsidók összeházasodtak. A képviselőház el is fogadta az úgynevezett „árja-párja" személyek sorsát megpecsételő törvényt, amely egyébként számos olyan embert is érintett, aki a Szálasi-kormány idején vezető tisztségben volt.

A budapesti gettó

A Minisztertanács 8935/1/1944. BM. szám alatt november elején hozott rendeletet a budapesti gettó felállításáról. Egyúttal intézkedett a semleges országok által védett zsidók ügyében is.

November 7-én Kemény Gábor külügyminiszternél tanácskozást tartottak, amelyen a nemzetközi vöröskereszt, a svéd vöröskereszt, a semleges államok képviselői és a pápai nuncius megbízottai vettek részt. A semleges követségek és a kormány között megállapodás született arról, hogy a követségek által védettnek minősítettek ne a gettóba kerüljenek, hanem az úgynevezett védett házakba, amelyeknek biztosítják a területen kívüliséget.

A nyilas vezetés azért volt hajlandó erre az engedményre, mert rendkívül fontosnak tartotta, hogy a semleges államok elismerjék a Szálasi-kormányt. Ezt Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes is így fogalmazta meg a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége által december közepén rendezett képviselői tanácskozáson. Valójában azonban e törekvés csak kevés sikerrel járt. A Vatikán december elsején elismerte a Szálasi-kormányt. Svédország és Svájc is elismerték de facto, ám a de jure elismeréstől vonakodtak, s a zsidókérdés kezelésétől tették függővé a döntést. Szálasi mindenesetre ennek reményében határozott úgy, hogy elismeri az e kormányok által kiadott védleveleket.

Az első arra vonatkozó javaslat, hogy melyek legyenek a védett házak, 1944. november 8-án készült el, és november 15-én Vajna Gábor már jóvá is hagyta a végső változatot. Eszerint a védettek részére kiürítendők a Pozso-

nyi út, a Szent István park, az Újpesti rakpart csillagos házai, valamint a Sziget utca 40., 41., 43., 45. számú házak. Ezekben a házakban – mondták ki – el kell helyezni 7800 svájci, 4500 svéd, 2500 vatikáni, 698 portugál, 100 spanyol menlevéllel rendelkező személyt.

November közepén megkezdődött a védett zsidók beköltöztetése a Pozsonyi úton és környékén kijelölt házakba. Összesen több mint tízezer embert kellett elhelyezni azokban a házakban, ahol eddig 3969 lakó élt. Valójában még ennél is sokkal több emberről volt szó. Számukról különböző adatok találhatók, de az a legvalószínűbb, hogy 40 000 körül volt.

A semleges követségek arra törekedtek, hogy minél több ember kerüljön a védelmük alá. A svájci kormány védleveleinek számát nyolcezerben maximálták, ám a követség huszonötezret adott ki. A Szálasi-kormány a diplomáciai elismerés érdekében tudomásul vette ezt. A nemzetközi vöröskereszt megbízottainak nyolcezer védlevelet engedélyeztek azzal, hogy az illetők elszállítása után megint feltölthetik ezt a keretet, amelyet állandó kontingensnek ismertek el. A svéd, a spanyol, a portugál követség, a Vatikán képviselője is kapott bizonyos lehetőséget, amit ugyancsak túlléptek. A svéd követség 8000, a spanyol 5300 védlevelet adott ki, s ezenkívül rengeteg volt a hamisított papír is.

A megállapodás alapján a honvédelmi miniszter utasítást adott ún. védett századok felállítására. A svéd követség pedig arról is megállapodott a kormánnyal, hogy a svéd okmányokkal (útlevél, védlevél, vöröskeresztes menlevél stb.) rendelkező zsidók nem tartoznak munkaszolgálatot teljesíteni. Ezt a rádió és az MT útján az illetékes hatóságok külön is közhírré tették. Akadtak is olyan katonai parancsnokok, akik a menlevéllel rendelkező zsidókat elengedték a munkaszolgálatból vagy a hadimunkára behívottak közül.

A Zsidó Tanács november 10-én kapott hivatalos értesítést Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettestől a gettó felállításáról. Ezzel tulajdonképpen két gettó jött létre: a védett házak gettója, és a VII. kerületben létesített gettó. A zsidók ügyeinek intézésével és a gettó fölállításával Solymosi János rendőr törzsfelügyelőt bízták meg.

1944. november hónapban a miniszteri biztos a következő felhívással fordult a főváros zsidó lakóihoz: „A magyar királyi kormány a Budapesten élő, sárga csillag viselésére kötelezett lakóknak a VII. kerület Dohány – Nagyatádi Szabó István – Király utcák és a Madách Imre út – Madách Imre tér – Károly király út által határolt területen való összeköltöztetését és... a nem zsidó keresztények... elköltözését elrendelte. Ezt a kijelölt területet a betelepített zsidó személyek el nem hagyhatják, és a lakásaikba többé visszza nem térhetnek.

A rendelet értelmében a kijelölt területre való azonnali bevonulás végett minden zsidó személy két órán belül a ház udvarán, helyszűke esetén a ház folyosóin kint, menetkészen gyülekezni köteles. Vissza egyedül a kirendelt karhatalom által menetképtelennek ítélt betegek maradhatnak. Azonban a zsidó családtagoknak a rendelkezésére álló két órán belül ezeket is be kell szállítaniuk a házfelügyelő által kijelölt egy földszintes lakába. Onnan pedig a Zsidó Tanács 24 órán belül köteles ezeket a betegeket is a gettóba elszállítani." A felhívás intézkedett arról is, hogy mit vihetnek magukkal: a rajtuk lévő öltözéket, két rend fehérneműt, egy rend ágyneműt, élelmiszerkészletüket és kisebb értékeiket.

Akik eredetileg is ott, a létesítendő gettó területén laktak, ott maradtak, a keresztények viszont kiköltöztek onnan. A Zsidó Tanácsnak kellett felajánlania olyan lakásokat, amelyekbe a gettónak kijelölt területen élő nem zsidó lakosok átköltözhettek. A gettónak kijelölt környéken élt addig is a fővárosi zsidóság jelentős része, főképpen a szegény és a középrétegekhez tartozó kisemberek. Gazdag zsidó kevés volt ezen a környéken.

Elkészült a gettó térképe. Rendelet született, hogy a keresztény vallású zsidók külön házcsoportokban lakjanak. Nekik megengedték, hogy csillag helyett sárga foltot viseljenek, továbbá lehetővé tették számukra vallásuk gyakorlását.

November végén kezdték meg, és december 2-áig le is bonyolították a zsidók túlnyomó többségének beköltöztetését a gettóba. Sok helyen a betegeket mindenféle segítség nélkül ott kellett hagyni a kapu alatt. Esetenként a keresztény lakók segítettek rajtuk, etették őket. A mentőegyesület orvosai kocsijaikkal éjjel-nappal hordták a járóképtelen embereket a gettóba.

December 10-én lezárták a gettót. Négy kapujánál felfegyverzett pártszolgálatosok és rendőrök őrködtek. Azt a parancsot kapták, hogy a gettót teljesen zárják el a külvilágtól. A pártszolgálatosok ennek ellenére rendszeresen tartották bent a razziákat. December 16-án például megszállták a Rumbach Sebestyén utca 10. számú házat, és minden lakást átkutattak. Ugyanez történt a Klauzál tér 5., majd a Klauzál utca 30. számú házban is. Ugyanakkor segítség is érkezett kívülről. A bent élők barátai, ismerősei, távoli rokonai élelmet csempésztek be, megvásárolva vagy megnyerve maguknak jobb érzésű rendőröket.

December végén a gettó lakóinak száma elérte az 55 000-et, és napról napra növekedett. Megbízható adatok szerint volt olyan időszak, amikor mintegy 70 000-en zsúfolódtak össze a gettó területén, túlnyomórészt idős emberek és gyerekek.

Vajna Gábor belügyminiszter 1945. február elején a képviselőház ülésén arról számolt be, hogy Budapesten a gettóban 60 000 zsidót helyeztek el: a

gyermekeket 15 éves korig, a nőket 50, a férfiakat 60 éves kortól. Elmondta: a több mint húszezer keresztény vallású zsidónak megengedték, hogy a gettó szélén, külön gettóban éljenek, s a katolikus vallásúaknak istentiszteletet is tarthatnak. Elkülönített zsidók a Margitszigettel szembeni Palatinus-házakban is vannak – mondta –, ahol a borzalmas légitámadások következtében nagyok a veszteségek. Mint mondotta, 18 000 keresztényt „emeltek ki" ebből a körzetből, s helyükbe ugyanennyi védett zsidót költöztettek, majd hozzátette: „Jelenthetem, nem kívánom egyik úrnak sem (mármint a képviselő uraknak), hogy ezekben a házakban lakjanak." A keresztény vallású zsidókról kijelentette: nem csinál egyebet, mint hogy ezeket, saját jól felfogott érdekükben, „kivonja a forgalomból", nehogy a felháborodott tömeg agyonverje őket. Ezeket az embereket munkába állíttatja, vagy gyógyszerért elcseréli a külfölddel.

Mind a gettó, mind a védett házak rendkívül zsúfoltak voltak. Az emberek súlyos közegészségi és élelmezési viszonyok között éltek. El lehet képzelni, milyen viszonyok uralkodtak ott, amikor ekkorra már a főváros egész lakossága súlyos helyzetbe került.

A Zsidó Tanács tőle telhetően igyekezett rendet tartani a gettóban. Közigazgatást hoztak létre, tíz körzeti elöljárósággal. Délelőtt 9-11, délután 2-4 között lehetett az utcára menni, a többi időben az utcák teljesen kihaltak voltak. A lakásokban lakásparancsnok, a házakban házparancsnok működött. Az embertelen zsúfoltság következtében egyre nagyobb lett a feszültség, az ingerültség.

A rend fenntartásának célját szolgálta az úgynevezett gettórendőrség létrehozása is. A rendőrök megkülönböztető jele a fekete svájci sapka volt. Tevékenységük ellenére szaporodtak a gettón belüli fosztogatások; ugyanis amikor a házak égtek, sokan fosztogattak. Nem kevés üzletet a gettóba behatoló nyilasok fosztották ki.

A legnehezebb a gettó élelmezése volt, ami egyébként akkor már a főváros egész területén nagy gondot okozott. Az élelmezést népkonyhákkal próbálták megoldani. Január elejétől ez már majdnem lehetetlenné vált. Öt konyha és három sütőüzem működött. A konyhák azonban belövéseket kaptak, és elfogyott a tüzelő. Napi egy tál főzelék vagy leves volt a fejadagja a gettólakók túlnyomó többségének. Ehhez időnként járult 8-10 deka kenyér, amelyet a nemzetközi vöröskereszt lisztszállítmányából sütöttek. Nagy eredmény volt, ha sikerült a gyerekek számára fejenként 5 deka aszalt almát, 2 deka mézet, 5 deka szójakolbászt szerezni. A kiéhezett emberek nemegyszer megrohanták az ételosztókat, és ilyenkor csak nehezen lehetett visszaállítani a rendet. Január 10-én például 58 000 ebédet osztottak ki, miközben a gettó létszáma meghaladta a 65 000-et. A kenyér hivatalos ára 1944. de-

cember végén-január elején (jegyre) kilónként másfél pengő volt. Jegy nélkül, feketén 10-12 pengőért árusították a kenyeret a gettón kívül, ugyanakkor a gettóban 500 pengő volt a becsempészett kenyér kilója, amit az ott élők 98 százaléka nem tudott megfizetni.

A vízszolgáltatás már kezdetben is akadozott, később pedig megszűnt. Ez arra késztette a gettó vezetőit, hogy a házakban megkeressék és helyreállítsák az egykori kutakat, s így szerezzenek vizet.

December 24-én a szovjet csapatok bekerítették a Budapesten lévő német és magyar katonai alakulatokat. A pártszolgálat végképp megvadult, úgy érezte, elérkezett a végső bosszú ideje. A gettóba zárt zsidók között mindezek következtében fokozódott a pánikhangulat.

A zsidók összeköltöztetésére kirendelt miniszteri biztos a további katonai művelet elősegítése céljából rendeletet adott ki, amely a következőképpen szólt: „Azonnal hatállyal elrendelem a Zsidó Tanácsnak, hogy a munkaképes férfi és női személyekből azonnal alakítson 12 munkaezredet. Ezek az ezredek úgy helyezendők el, hogy minden pillanatban és azonnal igénybe vehetők legyenek. Felszerelésükről a tanács gondoskodjon. Lapát, csákány, gereblye. Ezen rendelet pontos végrehajtásáért a legfelsőbb német parancsnokság a Zsidó Tanácsot személyileg teszi felelőssé." Csak hát a gettóban nem volt olyan lakosság, amelyből 12 munkaezredet ki lehetett volna állítani.

A Budapest körüli harcok megkezdésével a gettót is érte aknatűz, ágyútűz. Az élet egyre félelmetesebb lett, a helyzet egyre kilátástalanabbá vált. Nehéz volt a rendet fenntartani, az éhínséget, a félelmet, a hisztériát leküzdeni. A bombázások következtében mind gyakrabban fordult elő, hogy épületek, óvóhelyek dőltek romba.

December végén a gettó már zsúfolt volt; az Universal bútorüzlet egyik raktárában például, amely a Wesselényi utca 9. szám alatt volt, annyi ember zsúfolódott össze, hogy már mozogni sem tudtak. Villany, élelem nem volt, a vízcsap körül százak álltak edényekkel, nem törődve az ágyú- és aknatűzzel. Sok embert a vízcsapok környékén találtak el a becsapódások.

A Wesselényi utca 44-ben volt a gettó kórháza. Később ez elégtelennek bizonyult, és még néhány helyen szükségkórházakat hoztak létre, amelyek egy-két szobából állottak. Mindezek zsúfolva voltak betegekkel, mert állandóan hoztak félig agyonvert, meglőtt, megsebesített embereket. Ilyenformán az úgynevezett szükségkórházak hamarosan nyomortanyákká váltak. A Wesselényi utca 44-ben levő kórházi épület teljesen megtelt, végül már a harmadik emeleten levő templomból is kórtermet kellett csinálni. December végén a 240 férőhelyen 1400 beteg szorongott. A konyhaasztalt is műtőasztallá léptették elő, és naponta 40-50 sebesültet operáltak az orvosok.

1944. karácsonya után már nem volt villanyvilágítás, gyertyafény mellett folytak az operációk.

A pártszolgálatos különítmények január első napjaitól rendszeresen tartottak razziákat és kivégzéseket a gettóban, s a gettókórházat is többször megtámadták.

A gettóba időnként be-betért egy-egy német alakulat, hogy kiválogasson embereket lőszerszállításra. A följegyzések szerint ezek a német katonák emberségesebbek voltak, mint a nyilas pártszolgálatosok.

Az éhség, a betegségek, a bombatámadások, a nyilasok gyilkosságai következtében mind több és több lett a halott a gettóban, akiket nem tudtak eltemetni. A Klauzál téren, a Kazinczy utcai fürdőben, a Dohány utcai főtemplom udvarán, a Rumbach Sebestyén utcai templomban, de az utcákon, a házak kapualjában is holttestek feküdtek.

Hivatalosan tízezerre tették azoknak a számát, akiket ilyen módon megöltek Budapesten, ám a tényleges szám ennél jelentősen nagyobb volt. Magában a gettóban is ezrével haltak meg betegség, éhezés és atrocitások következtében. Hogy a gettóban az éhezés, a zsúfoltság, a rendszeresen ismétlődő atrocitások nem vezettek teljes pusztuláshoz, az a Zsidó Tanács vezetőinek, Stöckler Lajosnak, Földes Istvánnak, Nagy Józsefnek, Domonkos Miksának és segítőtársaiknak az érdeme volt.

A gettó vezetői, a rendészek, az elöljárók, az orvosok meg akarták menteni a gettóba tömörített sok ezer embert. Erre meg is volt a lehetőség, hisz a szovjet hadsereg egyre közeledett a gettóhoz. Ezért elkeseredetten küzdöttek, nehogy a pszichózis esetleg olyasmire ragadtassa az embereket, ami indokot adna a pártszolgálatosoknak valamiféle pogromra.

1945. januárjának első napjaiban a gettó vezetői különböző forrásokból értesültek arról, hogy a németek és a nyilasok azt tervezik: még mielőtt a szovjet csapatok elérnék, likvidálják a gettót. Domonkos Miksa ekkor Szalai Pálhoz fordult, aki akkor a Nyilaskeresztes Párt összekötője volt a rendőrség országos felügyelője és a budapesti rendőrfőkapitány mellett.

Szalai Pál esetében rendkívüli jelenséggel állunk szemben.

Szalai 1937-ben lett az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt tagja, majd annak feloszlatása után a hungarista mozgalomhoz csatlakozott, s a Nyilaskeresztes Párt VII. kerületi szervezetének lett a vezetője. 1939-ben elítélték, s egy évet volt börtönben. Október 15-e után az északi választókerület nyilas munkarendje vezetőjének nevezték ki. Már akkor megpróbált az üldözött zsidóságnak segítséget nyújtani. Többek között a kiürítendő házakban lakó családokat három nappal előbb értesítette, mi vár rájuk, próbálják menteni fontosabb értékeiket. Ez történt például az Erzsébet körút 14-22. számú házban.

Szalait november 20-án nevezték ki említett tisztségébe. Összekötői minőségében minden reggel megkapta a jelentést az előző napi bűnesetekről. Bozai rendőrfőtanácsos, a bűnügyi osztály vezetője is sok alkalommal fordult hozzá megrendülve, hogy tenni kell valamit, mert a törvénytelen állapotok kétségbeejtőek. Szalai november végétől egyre világosabban látta a történteket, s ettől kezdve akár élete kockáztatásával is törekedett az üldözöttek megmentésére. Ebben nem tartotta vissza, hogy például Hódossy Pál, a rendőrség országos felügyelője figyelmeztette: jelenteni fogja Vajna Gábornak, hogy túllépi a hatáskörét.

Szalai szabadlábra helyeztette és megmentette Rózsahegyi Kálmánt, az ismert színészt. Kimentette Egyed András piarista pap-tanárt a Gestapó fogságából. De sokan mások is neki köszönhették az életüket.

Szalai Pál tehát megtudta, hogy a gettó elleni támadást a VII. kerületi pártszolgálat vezetője szervezi. A terv szerint az SS és a Wehrmacht 500 katonája, valamint 200 rendőr a kijelölt időpontban körbeveszi a gettót, és az ott lakókat géppisztolytűzzel agyonlövik. Szalai a pontos értesüléssel felkereste dr. Vajna Ernő nyilaskeresztes megbízottat, aki kérdésére azt válaszolta: tud az akcióról, annak vezetésében Nidosival együtt vesz részt. Szalai – hogy ezt megakadályozza – érintkezésbe lépett Wallenberg megbízottjával, Szabó Károllyal. Szabó Károly tudta, hogy a Royal Szállóban levő nyilasok Nidosinak megbízható emberei, s számára sem volt vitás, hogy Nidosi elpusztítja a gettót, ha erre lehetősége nyílik. Mint Szabó Károly később Nidosi népbírósági tárgyalásán elmondta, azt tanácsolta Szalai Pálnak, hogy forduljon a Pesten maradt SS-erők parancsnokához. Felhatalmazta, hogy Wallenberg nevében tiltakozzon a gettó elpusztítása ellen, és magyarázza meg a tábornoknak: ha ezt végrehajtják, mint gyilkosok állnak a világ közvéleménye előtt, és úgy is fognak velük szemben eljárni. Szalai el is ment Schimdthuber SS-tábornokhoz. Közbelépésének eredményeként Schimdthuber magához hívatta Vajnát, s tiltakozott az ellen, hogy a gettóban pogromot hajtsanak végre. Vajna ezután visszatartotta Nidosiékat.

Domonkos Miksa tárgyalt e kérdésről Lőcsei Róbert őrnaggyal, a zsidó ügyek kormánybiztosításával is. Lőcsei Szalai Pál tanácsára száz fegyveres rendőrt helyezett el a gettó területén, biztosítékként. Ezzel azonban nem volt megoldva a védelem, mert senki, még Szalai Pál sem volt biztos abban, hogy egy pogrom esetén a rendőrök hogyan fognak viselkedni, készek-e a gettóban levőkért harcba keveredni a nyilasokkal és a németekkel. Közben Szalai értesítette Domonkost, hogy a német haderő budapesti parancsnokának segítségével sikerült a likvidálási tervet megakadályozni.

Domonkos Miksa és a gettó más vezetői január elején, Szalai Pállal párhuzamosan, Lőcsei rendőr őrnagy segítségével, kapcsolatba léptek Vajna Er-

nővel, és fölvetették neki: az állandóan ismétlődő atrocitások olyan helyzetet idézhetnek elő, amelyben nem tudnak úrrá lenni a kirobbanó feszültségeken. A gettóban levő több mint 70 000 ember idegei felmondhatják a szolgálatot, és ebből számukra is beláthatatlan következmények származhatnak. Vajna ennek hatására elrendelte, hogy a gettó területére illetéktelen személyeknek felkoncolás terhe mellett tilos belépniük.

Vajna ezt abból a meggondolásból tette, hogy egy kitörés esetén kevés remény lenne a gettó likvidálására, mert a menekülőket január elején már rendkívül nehéz lett volna összefogdosni. Vajna számára sokkal célszerűbb volt a gettót viszonylag nyugalmi állapotba helyezni, és ezáltal olyan helyzetet teremteni, hogy egy alkalmas pillanatban az egész gettót el lehessen pusztítani.

A január 17-ére virradó éjjel a gettót környező utcákból már visszavonultak a német és magyar katonai alakulatok, a pártszolgálatosok. Egyes pincékben a német katonák még védték magukat. Sok ház égett, hullák feküdtek az utcán. Reggelre a gettó lakói megérték, hogy a szovjet katonák felszabadították őket.

Nem jutott könnyebb sors a védett házak lakóinak sem. Már november végétől rendszeressé váltak a nyilas pártszolgálatosok razziái a védett házakban. A pártszolgálatosok elsősorban a hamis, de a valódi menlevelekkel rendelkezők közül is sokakat a nyilas párházakba, jobb esetben a gettóba szállítottak.

A Légrády Károly utca 39. számú svéd védett házból például a Pozsonyi út 35-ben lévő nyilas házba vitték a lakók egy részét, majd mezítelenre vetkőztetve kivégezték őket. A Katona József utca 21. sz. svéd védett ház lakóit a gettóba vitték, de közülük 60 férfit a Duna-parton agyonlőttek. A Légrády Károly utca 48/b-ből 40 embert végeztek ki. Az áldozatok között volt Bánó Dezső, a pesti hitközség egyik vezetője.

A Vadász utca 29-ben lévő üvegházban, ahol a svájci követség „Idegen érdekek képviselete" elnevezésű kirendeltsége működött, 3000 zsidót bújtattak. A pártszolgálatosok rajtuk ütöttek, Weisz Artúrnak, a ház parancsnokának azzal sikerült megakadályoznia a készülő pogromot, hogy értesíteni tudta a főkapitányságot, ahonnan rendőrök érkeztek, s visszatartották a pártszolgálatosokat a tömegmészárlástól. E tettéért Weisz Artúr hamarosan az életével fizetett.

Január elején a rendőri hatóságok – és mindenekelőtt a pártszolgálatosok – megkezdték a nemzetközi gettó fölszámolását; a védett házak lakóit szisztematikusan áttelepítették a gettóba. Ezt a nyilas megbízott, Vajna Ernő azzal indokolta, hogy a semleges országok nem ismerték el a Szálasi-kormányt, ezért ők sem tartják be a velük kötött megállapodást. Január 5-én

a Pozsonyi út páros oldalán lévő svéd házak lakói közül mintegy ötezret vittek a gettóba. Január 6-án pedig a svájci, a portugál, a vatikáni házak lakóit kísérték be. Így érte el a gettó a 70 000-es létszámot.

A védett házak ellen is pogrom készült a Pozsonyi úton, ahol még mindig ezrével voltak védettek.

Wallenberg és mások közbenjárására az a néhány tábori csendőr és egy debreceni rendőralakulat, akik oda voltak kirendelve, fékezték a pártszolgálat föllépését. Jelenlétük megakadályozta, hogy a pártszolgálat a védett házak még élve maradt lakóit legyilkolja.

A semleges országok követségei nagy erőfeszítéseket tettek e folyamat megállítására. Szalai Pál ehhez is jelentékeny segítséget nyújtott. Neki telefonálták meg például, hogy el akarják hurcolni az Üllői úti svéd ház lakóit. Szalai maga ment a helyszínre egy riadóautóval. Amikor odaért, Szabó Károly, a svéd követség megbízottja elmondta neki, hogy az embereket már elszállították a nyilas pártházba. Azután együtt mentek a Ferenc körút 41-be, ahonnan 166 embert kiszabadítottak. .

Szalai Pál mind nehezebb körülmények között folytatta a munkáját. Alfred Gottsein, az SS politikai osztályának vezetője, Hitlerre hivatkozva azt hangoztatta, hogy a budapesti gyűrűből egyetlen zsidónak sem szabad élve kikerülnie. Ezért akciót indított a gettóban lévők likvidálására, s kimondta a halálos ítéletet a védett házakban lakóikra is. Szalai ezt közölte Wallenberg helyettesével, Szabó Károllyal. Megegyeztek abban, hogy Szalai a Nyilaskeresztes Párt Pesten levő vezetőségét megpróbálja átküldeni Budára. Ez részben sikerült is. Szalai levélben értesítette Nidosit, hogy a fronthelyzet rendkívül gyorsan romlik, s ezért célszerű lenne Budára átköltözni. Szabó Károly azután megkérte Szalai Pált, hogy menjen ő is Budára és segítse ott az üldözötteket.

1945. tél végén, a fölszabadulás után, Szalai Pál jelentkezett a budapesti főkapitányságon, hogy ügyét teljes egészében vizsgálják ki. Szalai Pált a Budapesti Népbíróság 1945. október 24-én tartott tárgyalásán felmentette. Joggal írhatta naplójába: úgy érzi, a neki felróható korábbi tevékenységét a legválságosabb időben cselekedeteivel jóvá tudta tenni.

Rajta kívül még sokan segítettek valamilyen módon az üldözötteken. S nemcsak Szalai Pálnak, de másoknak is nem kis erőfeszítésbe került, hogy leszámoljanak korábbi előítéleteikkel.

Megemlítjük Mérey László nevét, aki 1944 áprilisában Pest megye főispánja lett. Nyugalmazott altábornagy, MOVE-tag, a jobboldali mozgalmak tevékeny résztvevője volt, ám nemzeti érzelmei és humanizmusa folytán a Szálasi-kormány alatt nem vállalta tovább magas közjogi funkcióját, az ország legnagyobb vármegyéje közigazgatásának vezetését. Sőt, főként októ-

ber 15-e után, önfeláldozóan, saját életét veszélyeztetve segítette az üldözötteket, zsidókat és nem zsidókat egyaránt.

Gaál Endre, a Tejközpont egyik vezetője, október 15-e után lehetőségeinél fogva sok üldözött ellátásában segített: tejet, vajat, sajtot juttatott a gettóba, s novembertől a védett házakba is.

Igen sok üldözött talált menedékre jólelkű embereknél, akik elrejtették, bújtatták őket. Pedig ez egyáltalán nem volt veszélytelen dolog. Vajna Gábor belügyminiszter december 23-án szigorú büntetéssel fenyegette a zsidók bújtatóit, sőt azokat is, akik hivatásuk, beosztásuk vagy körülményeik folytán tudtak vagy tudhattak zsidók bujkálásáról, bújtatásáról, és ezt nem jelentették. Ilyen esetben a családfő munkatáborba szállítása és az összes közvetlen családtagok internálása volt a büntetés. „A rendelet ellen vétő katonai személyek, statáriálisan rendelkezésem értelmében, mint katonaszökevények lesznek elbírálva, és megbüntetésük végett a Magyar Királyi Honvédségnek átadva" – szólt a belügyminiszter rendelkezése.

A munkaszolgálat

Az október 15-én történtek a zsidó munkaszolgálatosok sorsát is nagymértékben befolyásolták. A Szálasi-kormány még szigorúbban és kegyetlenebbül folytatta a korábbi gyakorlatot, kivezénylésüket a legkülönbözőbb feladatokra. Jelentős számú munkaszolgálatost bocsátottak a németek rendelkezésére is. A Honvédelmi Minisztériumban működő munkaügyi csoportfőnök, aki a munkaszolgálattal foglalkozott, együttműködött Wilhem Meierrel: az ő hatáskörébe tartozott a munkásszázadok és a polgári munkaerő igénybevétele, illetve felhasználása a német haderő céljaira.

November 29-én megállapodás jött létre a Gestapo egyik vezetője, Hans Geschke, valamint Beregfy Károly honvédelmi miniszter és Vajna Gábor belügyminiszter között. A megállapodás értelmében 17 000 magyar munkaszolgálatost átadtak a németeknek. A Józsefvárosi pályaudvarról szállították el őket, köztük sok idős, beteg embert, akik útközben az ideiglenes szálláshelyeken haltak meg. Voltak még úgynevezett nemzetiségi munkaszolgálatos századok is, amelyeket románokból, délszlávokból, cigányokból állítottak össze.

A nyilas puccs után a magyarországi német gazdasági bizottság és a különböző katonai központok igen fontosnak tartották a repülőgépgyártás zavartalanságát és bombabiztos csarnokokat akartak építeni. Nagy figyelmet fordítottak a bauxit- és az olajtermelés fokozására is. Ezért több mint 30

munkásszázadot bauxittermelésre Gátra és Iszkaszentgyörgyre, 25-30 munkásszázadot az olajtermelés növelés érdekében pedig a MAORT telephelyeire irányítottak.

Az egyes német katonai parancsnokságok külön is igényeltek munkásszázadokat a minisztériumtól. Például a Margit-vonal erődítési munkálataihoz, a Nyugat-Magyarországon létesítendő védőövezet kiépítéséhez, a Rába-vonal építéséhez, valamint a közlekedési vonalak helyreállításához szintén szükségük volt emberekre. Fakitermeléshez, valamint más munkálatokhoz is használtak fel zsidó és nemzetiségi munkásszázadokat. Nemegyszer nézeteltérések is keletkeztek Kovarcz és Beregfy között, hogy melyikük minisztériuma irányítsa a munkásszázadokat.

A HM ezzel foglalkozó szervezete, a munkaügyi csoportfőnökség már 1944. november közepén a dunántúli Ják községbe települt. December 11-én már az egész parancsnokság ott volt. Részt vettek az új hungarista állam munkaerő-gazdálkodási szervezetének a kiépítésében, és ezt a munkát egész 1945. március utolsó napjáig végezték.

A munkaszolgálatosok sorsa is tragikus volt. Nehéz körülmények között dolgoztak, kevés élelemmel; ennek következtében soraik megritkultak, s az életben maradtak legyengültek. Ha már munkaképtelenné váltak, Németországba deportálták őket.

A fővárosban maradt munkásszázad 1944. november végén jobb helyzetbe kerult, mert a semleges államok követségeitől bizonyos védettséget kapott. Később azonban a belügyminisztérium ennek tagjait is átvette és deportáltatta.

Sok múlott a munkásszázadok parancsnokain. Kovács Károly és Kovács Teodor visszaemlékezésükben leírták, hogy annak a munkásszázadnak, amelynek ők is tagjai voltak, s amely a Kőbányai Sörgyárban dolgozott, Wagner Gyula főhadnagy, egy Kaposvár környéki tanító volt a parancsnoka. Október 15-e után a főhadnagy összegyűjtötte a század tagjait, és a következőket mondta: „Amíg én élek, egyetlen munkaszolgálatos ebből a századból Magyarország területét nem fogja elhagyni. Ezt életemmel szavatolom. Ha majd nem élek, nem tudom, mi lesz a század sorsa." A századot Mosonmagyaróvárra vezényelték, s Mányra érkezve, német SS-katonák vették körül. Wagnernek volt bátorsága kivezetni a munkásszázadot, s ezzel 230 munkaszolgálatos életét mentette meg. Wagner Gyula főhadnagy betartotta szavát: egyetlen zsidó munkaszolgálatosának sem esett baja.

Wagner nem állt egyedül bátorságával és emberségével. Ám, sajnos, a parancsnokok többsége nem ilyen volt, a körülmények hatására vagy belső meggyőződésből egyetértett azzal, hogy a munkaszolgálatosokat Németországba deportálják és elpusztítsák.

Hitler meg akarta építeni az ún. dél-keleti falat, amely a Kárpátoktól Zágrábig nyúlt volna. A munkálatokhoz sok ezer zsidóra volt szükségük. 1944. november 24-én 24 000-et indítottak útnak gyalogszerrel nyugatra, majd később, különböző transzportokban, még 38 000-et. Sopron környékén barakktábort építettek nekik, ami nem sokban különbözött a koncentrációs táboroktól.

A Vörös Hadsereg előnyomulása következtében ezt a tábort a határövezetnek ebből a részéből kivonták, és a zsidó kényszermunkásokat Mauthausen, Felisdorf és Lichtenwört felé irányították. A nélkülözések és a kegyetlen bánásmód következtében igen sokan elpusztultak.

A föltárt ausztriai tömegsírokban – például Eisenstadtban – sok ismeretlen magyar zsidó tetemét találták meg. Tömegsír volt Schulondorf mellett, Eisenarznál, valamint Leopodsteinmarkban is. A felixdorfi temetőben 2000 magyar áldozat fekszik. A Bünskirchen mellett elpusztultak tiszteletére emelt emlékmű 6500 névtelen zsidó deportáltról emlékezik meg.

1944 november-decemberében sok munkaszolgálatost és mozgósított zsidót vittek Budapestről Burgerlandba, erődítmény építésére. A Bécs melletti Lichtenwörtben női munkaszolgálatosok voltak, több mint 2400-an, s közülük több mint 600 pusztult el. A Siegendorfban levő férfi munkatáborban ezren voltak, kiütéses tífuszban 200-an haltak meg közülük.

A Graz melletti Tobelbaldban az SS-katonák és a magyar csendőrök által elfogottakat erődítési munkálatok végzésére összpontosították. De dolgoztak a grazi pályaudvaron is, ahol romeltakarítást végeztek, a vasúti pályát állították helyre. A munkaszolgálatosok egy részét azután lemészárolták.

A zsidósággal történtek a budapesti és a dunántúli lakosság körében megdöbbenést váltottak ki. Ez a hangulat sajátos formában a képviselők között is jelentkezett. Maróti Károly nemzetiszocialista képviselő a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége 1944. december 11-i ülésén kifejtette, hogy félti az antiszemitizmust a túlzásoktól, amelyek a lakosságban részvétet keltenek a zsidóság iránt. Szerinte egy-két fiatal nyilas pártember és a németek követik el a túlzásokat. Maróti azt javasolta, hogy a zsidókkal való leszámolást a lakosság tudta nélkül vigyék véghez. Elmondta, hogy Sopron környékén a falvakban az utcán vezetik végig a zsidókat, holott vezethetnék a községeken kívül is, ahol a lakosság nem látja őket. Gyakori – mondta –, hogy katonaruhába öltözött német megbízottak ütlegelik a zsidókat, egyik-másik belezuhan a vizesárokba és reggeltől-estig ott fetreng; tömegesen pusztít közöttük a vérhas, és a betegek azon az úton mennek, amelyen a magyar lakosság is jár. Naponta ezer zsidóból nyolc-tíz hal meg, részben a járványok következtében. A németek a haldoklókat meszesgödörbe rakják, ahol sokszor két-három napon keresztül agonizálnak. Erről tud a falu. Az orvosok jelen-

tik, hogy ezer zsidóból 200-250 meg fog halni vérhasban. A halottakat magyar községekben anyakönyvezik. A németek sürgetik, hogy a zsidók anyakönyvi kivonatát azonnal, haláluk pillanatában el kell tüntetni a községből, ezzel fedni akarják magukat, nehogy felhasználhassák ellenük a propagandában. „Közerkölcsiség szempontjából is vigyázni kell" – folytatta Maróti. – A zsidók tele vannak férgekkel, a zsidó nők meztelenre vetkőznek, a leventék messziről bámulják őket. Pajtákban, kukoricagóré-szerű épületekben vannak elhelyezve, a hó befúj, fennáll a megfagyás veszélye. Nem szabad engedni, hogy a magyar lakosság lássa a tömeges elhalálozást. Gondoskodni kell arról, hogy az elhalálozások ne a magyar községek anyakönyveibe kerüljenek bele, ugyanis ha ezek a községek orosz megszállás alá kerülnek, ezek az anyakönyvek dokumentumok lesznek.

Maróti Károly után Tasnádi Nagy András és mások szólaltak föl, rámutatva, hogy a keresztény lakosság is nélkülöz, ott is van megbetegedés, tífuszjárvány, haláleset. (Amiben volt is igazság, mert a háború az egész magyar nemzetet érintette, bár vitathatatlanul nem egyformán.) Ezzel az érvvel akarták menteni azt a helyzetet, amelyet a zsidónak minősített magyar állampolgárok számára teremtettek. Tasnádi Nagy András szükségesnek tartotta, hogy a napilapokban „kellő megvilágításba" helyezzék a zsidókkal szembeni bánásmódot. Ezt Szöllősi miniszterelnök-helyettes is szükségesnek tartotta. Az a tapasztalata – érvelt –, ha „a magyar sorsot jobban tálalják", az emberek egész másképp nézik a zsidókérdést, kevesebb lesz a szánalom irántuk.

A kormány külföldi propagandájában megpróbálta befolyásolta a semleges országok közvéleményét. Ezért hangsúlyozta, hogy a munkaszolgálatosok jelentős része a németek parancsnoksága alá tartozik, s elhelyezésükért a magyar kormány nem vállal semmiféle felelősséget. Ám a vöröskereszt képviselői és a külföld a magyar kormányt hibáztatták azért, ami a zsidókkal történik.

A semleges államok követségei és a vatikáni apostoli nuncius 1944. november 17-én tiltakozó jegyzéket jutattak el Szálasinak, s fölléptek az atrocitások ellen. A jegyzéket Angelo Rotta apostoli nuncius, Carl Ivan Danielsson svéd miniszter, Harald Feller svájci ügyvivő, Angel Sans-Briz spanyol ügyvivő, Pongrácz gróf portugál ügyvivő írta alá.

Életveszélyes körülmények között több külföldi diplomata részt vett a mentési munkálatokban, így Carles Lutz svájci konzul, Branquino portugál ügyvivő, Giorgio Perlasca, valamint egy baloldali olasz, aki illegálisan tartózkodott Budapesten és mint spanyol ügyvivő működött. A Nemzetközi Vöröskereszt ugyancsak tevékenykedett ebben az irányban. De a legjelentősebb szerepe kétségtelenül Raul Wallenbergnek volt. A különböző védleve-

lek közül leghatékonyabbnak a svédek által kiadott „schutzpass" bizonyult. E védlevelek sok ember életét mentették meg.

Wallenberg és az általa vezetett követségi humanitárius osztály munkatársai október 15-étől, szinte éjjel nappal folytatták mentési akcióikat. Ott voltak a téglagyáraknál, mentettek embereket, munkaszolgálatosokat, szakszervezeti és szociáldemokrata vezetőket, zsidó templomokból kivittek embereket kórházakból, gyermekotthonokból.

A totális háború

Az elvetélt kiugrási kísérlet következményeként az ország hadszíntérré vált. A háború mind több szenvedéssel járt a lakosság számára. Ahogyan a szovjet csapatok előrenyomultak, az állam tömeges méretekben próbálta megvalósítani a kitelepítést, először Budapestre, azután a Dunántúlra, majd Németországba. Tömegével végezték ki a katonaszökevényeknek minősített embereket. Ezrével hajszoltak ki baloldaliakat az országból.

Magyarországra a hitleri vezetés úgy tekintett, mint a Bécshez és Dél-Németországhoz vezető kapura, amelyet mindenáron védeni kell. A Szálasi vezette kormány pedig ehhez minden segítséget megadott, mit sem törődve a magyar nemzet létérdekeivel.

Az ország területén hat hónapon keresztul dúlt a háború. Mindez a katonák és a civil lakosság, gyerekek, asszonyok, idősek, fiatalok tömeges pusztulásával, otthonok földúlásával járt. Budapest majd kéthónapos ostroma a lakóházak, a középületek, az uzemek jelentős részének lerombolását okozta.

A Nyilaskeresztes Párt hozzálátott, hogy megvalósítsa a nemzet egészének totális bevetését a háború céljaira. Minden hadra fogható erőt bevontak a már nyilvánvalóan elvesztett háború továbbfolytatására. Igyekeztek feltölteni a hadsereget, új alakulatokat szervezni, önkénteseket toborozni. Mozgósították a leventéket, fölállították a hungarista légiót, a lakosságot bevonták a közmunkákba. Az olajat, a bauxitot, mindazon nyersanyagokat, amelyekre a háborúhoz a németeknek szükségük volt, fokozott erővel termelték ki és adták át. A németek rendelkezésére bocsátották az igényelt szakmunkásokat, a segédmunkára a zsidó és nemzetiségi munkaszolgálatosokat. A nyilas kormány mindent megtett annak érdekében, hogy az erőforrásokat az 1941 és 1944 közötti időszakot messze meghaladó mértékben a háború szolgálatába állítsa. Egyre nagyobb mennyiségű élelmiszert vontak el a lakosságtól, és Németországba szállították. Noha az 1944-es év jó mezőgazdasági termést hozott, a városi lakosság nélkulözött.

A nyilasok büszkék voltak ezekre az erőfeszítésekre. Szöllősi miniszterelnök-helyettes a képviselőházba azzal kérkedett, hogy a hungarista mozgalom felkészültsége folytán nem lépett ki Magyarország a harcolók sorából. „Harcászati szempontból is abban látom a reménységet – mondotta –, hogy Magyarországon fog megtörni az angolszászok, illetve a Szovjetunió katonai ereje." Szöllősi azt hangoztatta, hogy Magyarország lesz a hullámtörő gát, amely megállítja a keletről betört szovjet hadakat.

Szálasi kormánya már első tanácskozásán elfogadott egy munkatervet a nemzet totális harcba állítására, a háború politikai, gazdasági és társadalmi vezetésére a győzelmes befejezésig. A tervet Szálasi készítette, és megszabta benne az egyes miniszterek feladatait 1944. október közepétől 1945. januárig. „A kormány – mondották ki – az országgyűléssel együtt akarja az ország ügyeit vezetni és a totális harcba állítás felelősségében az országgyűlés mindkét házát a legteljesebb mértékben részesíteni." A belügyminiszter feladatai között szerepelt a közigazgatás újjászervezése. A honvédelmi miniszter teendője volt a harcoló honvédség tevékenységének összehangolása a német hadseregével. Az igazságügy-miniszter feladatul kapta a zsidókérdés rendezését.

A nyilasok mindehhez segítséget kaptak a szélsőjobboldal más csoportjaitól is. Október 22-én este József főherceg a rádióban szólt a honvédekhez, s kifejtette: biztos, hogy a magyar honvédek méltóak lesznek az első világháború hőseihez. Ha a honvédség lankadatlanul küzd, akkor a győzelem biztos! – jelentette ki.

Október 25-én összehívták a miniszterelnökségen dolgozókat, és előttük is beszédet mondott Szálasi Ferenc. A többi között a következőket mondta: „Aki nem akar dolgozni, az elpusztul. A mi világunk megújuló harc, különösen ennek a pillanatnak mindent felülmúló kényszerítő parancsa a harc. Aki nem tud megbirkózni ebből a nagy küzdelemből reája jutó résszel, ez esetben azzal a munkával, amit most a legteljesebb mértékig el kell végezni, az önmagára mondja ki az ítéletet: felesleges ember." Saját magáról pedig azt mondta Szálasi, hogy ő hosszú magányában levetette az érzelgősség meleg és ellágyító sallangjait, és ezeket levetkőzvén, könyörtelen és rideg tárgyilagossággal figyelte a történteket és tekintett az események elé. Végső konklúziója az volt: nincs helye az egyéni érzelmességnek és a szenvelgő ellágyulásnak.

Ebben a szellemben adta ki október 26-án új hadparancsát, amelyet minden újság közölt; a rádió is közreadta, és röpiratokban is terjesztették. Ez már nem volt olyan terjengős és helyenként érthetetlen, mint az első, amelyet 15-én olvastak be a rádióban. Szálasi hangsúlyozta, hogy az addigi sikertelenségért nem a honvédség a felelős, hanem az, hogy nem állt mögöt-

te egy odaadó, nemzeti és szociális szempontból egységes hátország. Szálasi biztosította a hadsereget, hogy a hátország most már szilárd és odaadó. Senki ne csüggedjen – jelentette ki –, nem vagyunk egyedül, ma is azzal a német bajtárssal harcolunk vállvetve, akinek becsületes szövetségesi hűségét megismertük az első háborúban, és ebben a háborúban is vérrel megpecsételt bajtársi szálak fűznek össze bennünket. Jutalmunk olyan lesz, ahogyan harcolunk – fejezte be.

A honvédelmi miniszter hadseregparancsában, amelyet október végén adott ki, a következők olvashatók: „Élethalálharcot vívunk, most vagy soha! Most már nincs több megalkuvás, most már mindenki magáért, otthonáért, gyerekéért, jobb jövőjéért küzd. Ha mi nem állunk helyt, úgy a magyar nemzet, mindnyájan és egyénileg is elpusztulunk." A hadparancs nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a kormány első számú feladata a nemzet totális harcba állítása a szövetséges oldalán.

A honvédelmi miniszter többször is szólt a katonákhoz hasonló pátosszal. November 18-i rádióbeszédében közölte: ezután minden honvéd elérheti a tiszti rendfokozatot. A kitüntetéseket azonnal, a hősies tett elkövetése után átnyújtják. Fölemelték a katonák családjának juttatott segély összegét. „Most már nem kell aggódni – jelentette ki –, mert a hungarista állam gondoskodik a gyerekekről, a feleségről, a családról. Gondoskodunk arról, hogy a hozzátartozókat a veszélyeztetett területekről biztos területekre telepítsük át." Közölte azt is, hogy intézkedés történt új önkéntes alakulatok felállítására.

A közlekedésügyi miniszter október 19-én tartott beszédet a minisztérium tisztviselői előtt. Ő is kijelentette: minden erőt, tehetséget, képességet a harc szolgálatába kell állítani.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter október 27-én rendeletet adott ki az iskolai oktatás ideiglenes szüneteltetéséről. A rendelet bevezetőjében leszögezte a célt: a nemzet minden személyi és anyagi erejét a honvédelem közvetlen érdekeinek szolgálatába kell állítani. Ezért „az iskolákat a hadsereg rendelkezésére kell bocsátani a katonák, a sebesültek ellátására. Az iskolákban, az egyetemeken kórházakat, egészségügyi intézményeket helyeznek el. A tanítók és a tanárok bevonulnak, fegyverrel szolgálni a hazát. Az egyetemi hallgatók nagyobb része honvéd lesz, és a kiteljesedő totális mozgósítás közös testvéri csatasorba állítja az ifjúságot, a nevelőket; de a nemzet példátlan katonai erőfeszítése és harci elszántsága nem szüntetheti meg a magyar kultúra önkéntes szolgálatát..."

Az újságokban szinte mindennap megjelent ilyen szellemű miniszteri nyilatkozat. Vitéz Szakvári Emil iparügyi miniszter például a Magyar Távirati Iroda munkatársának így nyilatkozott november elején: „A totális há-

borús mozgósítás megkívánja az ipar totális háborús átállítását is. Ennek a célnak minél tökéletesebb megvalósítása érdekében mind az Iparügyi Minisztérium, mind a magyar ipar területén megtettem azokat az intézkedéseket, amelyekkel a teljes háborús átállítás leggyorsabban és legeredményesebben érhető el." Bejelentette, hogy a vas- és gépipar már teljesen a háborús célokat szolgálja, s a textilipar is elsősorban a hadsereget látja el. A vegyipar a nem háborús célokat szolgáló gyártmányok egész sorát állította le, s ugyanezt teszi a papírfeldolgozó ipar is. A bőrgyárak teljesen a bakancsgyártásra állnak át. Az élelmiszer- és faipar is csak a háborús szükségleteket elégíti ki. A magánépítkezéseket kénytelenek teljesen beszüntetni, csupán a hadi célokat szolgáló építkezés folyhat. Megkezdődött a totális háború szolgálatára a kisiparos munkaközösségek szervezése is. Hasonló jellegű munkálatok folynak az olajiparban, az energiatermelő és -szolgáltató vállalatoknál is.

Nem felejtette el hozzátenni: Minden munkáskezet a háború szolgálatába kell állítani..

Gróf Pálffy Fidél földművelésügyi miniszter október végi rádióbeszédében arra hívta föl a figyelmet, hogy kisebb földön jóval több magyar ember szükségleteit kell kielégíteni. A győzelemhez mindnyájunk teljes erőfeszítése kell, katonáinké, a föld és az ipar munkásáé egyaránt.

Budinszky László igazságügy-miniszter az Összetartás című lap október 26-i számában a háború alakulásáról a következőket írta: „Ha van igazság a földön, amint ez minden istenhívő és a történelem logikájával bíró ember számára világos, akkor Hitler Adolfnak és a nemzetiszocializmusnak, a német népnek győznie kell. Soha a krisztusi eszmét a valóságban senki ezen a Földön nem valósította meg a gyakorlati életben annyira, mint Hitler Adolf nemzetiszocializmusa." Budinszky, aki a hungarista államban a jog és az igazság érvényesítésére volt hivatott, Borsod megyében november végén a következőket mondotta: „Nincs más választás, mint küzdeni, harcolni. Hinni kell a győzelemben, akinek nincs hite, az elbukik ebben az élethalál-küzdelemben, mint ahogy el kell pusztulnia mindenkinek, aki nem akar dolgozni és harcolni."

Közben a háború mind közelebb ért, és az ország mind nagyobb területét fogta át. Az angol-amerikai légierő támadásai egyre nyomasztóbbá váltak. A bombázásoknak sok halálos áldozata és sebesültje volt.

Rendeletet hoztak, hogy a gyújtóbombákat elsősorban a lakosságnak kell hatástalanítania. „Az égő bombákat guggolva kell megközelíteni, az ajtón, ha csukva van, csak kis rést kell nyitni, azon keresztül kell támadni a tüzet. A tűzfészkek közelében még nem égő tárgyakat vízsugárral kell benedvesíteni, hogy azok gyulladását megakadályozzák. Oltásnál gázálarc kell, annak

hiányában mérgező hatás lép fel. A légóparancsnoknak kell gondoskodnia arról, hogy a gyújtóbombák becsapódását idejekorán észleljék és a keletkezett tüzeket még csírájában megtámadják."

Mint láttuk, a kormány megalakulása után létrehozták Kovarcz Emil vezetésével a totális mozgósítás minisztériumát. A minisztérium csúcsszervként működött olyan jogkörrel, hogy az ország minden anyagi és személyi ereje felett rendelkezhet. November 20-ig három rendeletet adott ki: az első a minisztérium hatáskörét szabta meg, a második felállította a munkaerőgazdálkodási központot, a harmadik a munkaerő igénybevételének mérvét és terjedelmét szabályozta. Ezt követően a minisztérium vidékre költözött. Budapesten csak egy kisebb törzse maradt.

A rendeletek alapján megkezdték a hungarista munkahadsereg szervezését. Feladata a hadsereg erősítése, a hadiipar támogatása, valamint a tavaszi mezőgazdasági munkák elvégzése lett volna. Ebből a célból született meg az a rendelkezés, amely a Nagy-Budapest területén tartózkodó, 1921-1926 között születetteket honvédelmi munkára kötelezte azzal, hogy két napon belül jelentkezzenek a kijelölt helyeken.

A munkaerő megszervezése céljából létrehozták a munkaerő-gazdálkodási parancsnokságot is. Feladatkörébe tartozott 12 évestől 70 éves korig az összes munkaerő nyilvántartása és a háború okozta pusztítások helyreállítására, a bombázások következtében a szállítás területén keletkező zavarok elhárítása.

A munkahadsereghez az elképzelések szerint különböző alakulatok tartoztak: hídépítő, -javító, vasútépítő, -karbantartó munkásszázadok. A terv szerint egy-egy munkásszázadot vetettek volna be a legkülönbözőbb ipari és mezőgazdasági munkahelyekre. A Kovarcz-féle minisztérium hatáskörébe kerültek át a zsidó, a román, a szerb, a szlovák nemzetiségi munkásszázadok is. Ekörül sok huzavona volt a honvédelmi minisztériummal, s végül is csak március 27-én, egy nappal az ország elhagyása előtt született meg az erre vonatkozó döntés.

Kovarcz Emil néhány kérdésben vitába keveredett Szálasival. Indítványozta: ha nyilvánvalóvá válik a főváros védhetetlensége, kezdeményezzék a németeknél Budapest kiürítését. Szálasi ezt – a hadműveletek kedvező kilátásaira hivatkozva – elutasította. Kovarcz azt is javasolta Szálasinak, hogy Beregfy Károly honvédelmi miniszter helyébe azonnali hatállyal olyan személyt nevezzen ki, akinek a német parancsnokság előtt megfelelő súlya van, és aki képes elérni, hogy a Magyarországot érintő hadműveletekről kellő tájékoztatást kapjanak. Ezt Szálasi elutasította, mire Kovarcz a felmentését kérte. Szálasi azt felelte: a katona azon a helyen van, ahová állították, s aki elhagyja a posztját, gyáva katonaszökevény.

1945 januárjától Szálasi egyre elégedetlenebb volt Kovarcz működésével. Mosonyi Győző, Kovarcz helyettese már december 20-án kérte Szálasinál a felmentését, mondván: nem tud együttműködni Koraczcal, nem tud egyetérteni gátlástalanságával. Mosonyit 1945. január 1-jén felmentették, Kovarcz pedig vizsgálatot indított ellene. Kovarcz azonban nemcsak helyettesével került konfliktusba, de úgyszólván az összes miniszterrel is. Az ellentétek egyik – bár nem alapvető – forrása a hatásköri vitákban rejlett, s az ebből fakadó összeütközéseket felerősítették a politikai nézeteltérések az Imrédy és a Pálffy-párti miniszterekkel. Közrejátszott Kovarcz erőszakossága is: egyes minisztertársait – például Kassai Ferencet – megfenyegette. A honvédség működését rossznak tartotta, bírálta Beregfyt, hogy a fiatalokat kiképzés nélkül, hiányos felszereléssel veti harcba. A hungarista légió szervezése körül kiéleződött a viszonya Gera Józseffel is. A légióba csődített fiatalok számára ugyanis nem volt sem ruházat, sem élelem. A tél kopogtatott a kapukon, és Kovarcz Emil elhárította a felelősséget magáról. Gera szóvá tette ezt, de Kovarcz minden kritikai észrevételt elutasított.

Kovarczban – mint később mondta – az okozta az első törést, hogy Szálasi, visszatérve Hitlernél tett látogatásáról, közölte: Hitler megfelelő katonai erőt biztosít Magyarország védelmére, amelyet úgy fog védelmezni, mintha német föld lenne. Eközben a szovjet csapatok már Vácig törtek előre. Ezért elment a német parancsnoksághoz, hogy tájékozódjon, s kifejezze aggodalmát, a Szentendrei sziget veszélyeztetettsége miatt, ahová a hungarista légió tagjait összpontosították. A németek megnyugtatták, ám a helyzet tovább romlott.

Ugyanebben az időben Szöllősi azzal biztatta a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének tagjait, hogy új német alakulatok érkeznek az országba, és azok majd segítenek a szovjet hadsereget megállítani. „Bármennyire fájdalmas is nekünk azonban – tette hozzá –, a német hadvezetés a nyugati front eseményeire fordítja a nagyobb figyelmet." Szöllősi szerint a német hadvezetés mindazonáltal tisztán látja a hadi helyzetet, azt is, hogy az oroszoknak mi a szándéka. Pécs városának elvesztése ideiglenesnek tekinthető, mert a német vezetés a Duna vonalát tartani akarja. A magyar hadvezetőség is megteszi a magáét, de hetenként csak két zászlóaljat tud újjászervezni és a németek rendelkezésére bocsátani. Ezt – Szöllősi szerint – szép teljesítménynek kell minősíteni, ha figyelembe vesszük a fegyvergyártás állapotát és azt, hogy az utóbbi időben csökkent a fegyverszállítás Németországból is. De ígéret van arra, hogy megfelelő mennyiséget bocsátanak a magyar hadsereg rendelkezésére. Tehát bármennyire aggodalommal figyeli is a kormány a katonai helyzet alakulását, „biztosítékot látok arra – mondta Szöllősi –, hogy a német hadvezetőség rövidesen megállítja az oroszokat... „A kikép-

zéshez szükséges embererő rendelkezésre áll, a németekben megvan a készség, hogy a felszerelést megadják. A kiképző tisztek rendelkezésre bocsátása is megtörtént. Várni lehet a rohamos javulást, akármilyen rossz a pillanatnyi helyzet 1944. december 1-jén." Beszédét azzal fejezte be: „Bizalommal, jó várakozással kell a katonai helyzet további alakulása elé tekinteni, már túl vagyunk a mélyponton, amely még az előző kormány cselekedetei következtében állt elő."

1944. október végétől az egész meg nem szállt országrészt hadműveleti területté nyilvánították, ami lényegesen kihatott a közigazgatásra. Megpróbálták az élet minden területét a totális hadviselés igényeinek megfelelően átállítani. Fölhívással fordultak a parasztgazdákhoz, hogy az egyéni szempontokat félretéve, messzemenő áldozatok árán is, minden erejüket állítsák a termelés szolgálatába. Fölhívással fordultak mindazokhoz, akik a bombatámadások elől vidékre költöztek: személyesen vagy megbízottaik útján adjanak módot arra, hogy a kibombázottak és a menekültek elhelyezhetők legyenek a lakásaikban.

A Budapesti Közlönyben megjelent a belügyminiszter rendelete, amely a megyei főispánokat hadműveleti kormánybiztosi hatáskörrel ruházta fel. Ennek értelmében a különleges közigazgatási szabályok hatálya alá eső területeken az egyes minisztereket megillető ügyintézési hatáskört, ide értve a végső fellebbviteli jogkört is, a hadműveleti kormánybiztos gyakorolja. Kinevezésük a nemzetvezető fenntartott joga. A rendelet feljogosította a főispánokat, hogy drákói rendszabályokat foganatosítsanak olyan ügyekben, amelyek a hadműveleteket érintették. Ha valamelyik hivatalnok nem megfelelően teljesíti kötelességét, az ellen azonnal fegyelmi eljárás indítható, szolgálatából felfüggeszthető, katonai törvények útján felelősségre vonható – mondták ki. A legenyhébb esetben is nyugdíjazni kell, vagy végkielégítés nélkül el kell bocsátani az illetőt.

A dunántúli megyékben a közigazgatás mozgósítását a totális háború érdekében beszédekkel, intézkedésekkel, gyűlésekkel, a tisztviselők megnyerésével próbálták elérni.

Vas megye főispánja hadműveleti kormánybiztosi minőségében például kijelentette: ismeri azokat az embereket, akik tartózkodnak a háborús erőfeszítésekben való részvételtől. „De ne higgyék, hogy a hallgatás feledékenységet is jelent. Tudunk mindenkiről, aki nem hajlandó ebből a küzdelemből részt vállalni. Tudunk róluk, és egy pillanatig sem felejtjük el őket, azt sem, hogy vannak, és azt sem, hogy a kötelesség elől bujkálnak, mert azt hiszik, hogy ha a négy fal mögé emigrálnak, a maguk részéről elintézhetik a háborús veszélyt, a megpróbáltatást." Beszédét a Vas Vármegye című lap 1944. december 8-i száma is közölte.

Hasonló buzgalmat tanúsított Tolna megye főispánja, aki több gyűlést tartott, ahol azt hirdette, hogy teljes erővel támogatni kell a német hadsereget. A magyarság egyedül alkalmas faj a Kárpát-Duna nagyhazában – fejtegette –, ezért vezető szerepét biztosítani kell a többi népcsoport felett. Dombóváron összehívta a gazdatisztek és közigazgatási vezetők értekezletét, akiket további erőfeszítésekre buzdított a győzelem érdekében. Ám a hadszíntér hamarosan Tolna megyéhez közeledett.

A fenyegetőzés egyébként nem maradt üres szó. A nagykanizsai internálótáborba hamarosan újabb foglyok érkeztek. Tábort állítottak föl Pécsett, Kaposvárott és más nagyobb városokban is.

Szálasi, Szöllősi, Rajniss és mások az újságokban, a rádióban, különböző beszédeikben azzal próbálták magyarázni az országban uralkodó egyre tragikusabb állapotokat, hogy mindezért a korábbi rendszer a felelős, mert engedte és támogatta a destruktív szellemet. Keresztes-Fischer Ferenc volt belügyminisztert egyenesen azzal vádolták, hogy amíg a nemzetiszocialistákat üldözte, addig a kommunistáknak mindent megengedett. Abszurd tételeket állítottak föl: a korábbi rendszer destruáló szelleme tette lehetetlenné például azt is, hogy a hadsereg megállja a helyét a Donnál. A politikai állásfoglalásokban minduntalan visszatért a vád: a helyzet azért rossz, mert Horthy és korábbi kormányai árulók voltak. Ezért romlik a fronthelyzet, ezért vannak súlyos gazdasági nehézségek, a katonaságnál ezért mutatkoznak a bomlás jelei. Ha az emberek nem akartak tömegesen kitelepülni, azért is a múltból itt maradt destruktív szellem volt felelős. A közigazgatás kapkodását, lélektelenségét ugyancsak azzal magyarázták, hogy még nincs átitatva az új, nemzetiszocialista világnézettel. Ám ez az érvrendszer egyre kevésbé bizonyult hatásosnak.

Ugyanakkor a kormányban, a képviselők és a vezetők között ott voltak azok is, akik az előző 25 évben nagyon jelentős szerepet játszottak, például Bárdossy László; ott voltak főispánok, tábornokok, a tisztikar jelentős része, akik a Horthy-korszakban a hatalom részesei, reprezentánsai voltak. Ők természetesen nem értettek egyet az említett minősítéssel és okfejtéssel. Sértette őket, s véleményüknek hol halkan, hol hangosabban, de hangot adtak.

Reményi-Schneller, Jurcsek, Szász Lajos viszont – ugyancsak régi emberek – miniszteri működésükben még a Nyilaskeresztes Párthoz tartozó minisztertársaikat is túllicitálták. Az ő kezükben voltak a gazdasági tárcák, és minden vonakodás nélkül, gátlástalanul kiszolgáltatták a náciknak Magyarországot. Ezt több nyilas vezető – Posta Péter, Fiala Ferenc, néhányszor Kassai Ferenc is – szóvá tette Szöllősinek, kérve, hogy próbálja meg visszafogni a minisztertanácsban egy kicsit ezt az irányzatot, mert rossz vért szül a lakosság körében. Szöllősi viszont, jóllehet segítséget ígért, sorozatosan Re-

ményinek, Jurcseknek, Szásznak adott igazat, amikor a minisztertanács ülésén gazdasági kérdésekben vita támadt.

A képviselőház 1945. január 16-i ülésén Szöllősi kezdeményezésére napirendre került a nacionalista és nemzetiszocialista eszméért küzdő pártok, egyesületek és mozgalmak érdemeinek megörökítéséről szóló törvényjavaslat. Vitájában gróf Surányi Miklós nyilas párti képviselő kifejtette, hogy a Nyilaskeresztes Pártnak nagy szerepe volt és van a totális háború megvalósításában. Ez a párt mindent megtett annak érdekében, hogy Budapestet védjék, a totális mozgósítás céljából mindent elkövettek, s ők maguk is az első sorokban küzdöttek. Budapesten és a Dunántúlon még az utolsó időkben is „ártalmatlanná tették a legveszedelmesebb kommunistákat és zsidókat". Kiemelte a nyilaskeresztes ifjúsági szervezet vezetőinek, Csonka Emilnek és másoknak a szerepét abban, hogy a hungarista és a jobboldali ifjúságot felrázták a letargiából; Budapest védelmére szólították őket, hogy hősiesen vérezzenek; az asszonyok hordják a férfiaknak az ételt, a lőszert, és ott legyenek, ahova a harc szólítja őket.

A Szálasi-kormány kezében maradt országrészben, Nyugat-Magyarországon, a Dunántúlon a helyzet egyre romlott. Romlott a viszony a lakosság és a német hadsereg, de a magyar és a német hadsereg között is. Ugyancsak éleződtek az ellentétek a nyilaskeresztesek és más szélsőjobboldali csoportosulások között. Konfliktusba keveredett egymással az államhatalom és a pártszolgálat is.

A politikai viták középpontjában a német hadsereg megítélése állt. Nem tagadható – fejtegette Rajniss egy január eleji beszédében a képviselők előtt –, hogy a németellenes propagandának van alapja. Arról van szó, hogy a háború hetedik esztendejében tartunk, és a veszélyben, szenvedésben más a megítélés, mint volt a háború kezdetén. Ezzel számolni kell, ahogyan számolni kell a német csapatok lelkiállapotával is. A visszavonuló katona csak azt látja, hogy visszafelé kell mennie, s ami hátramarad, az az oroszoké lesz. Ezért úgy gondolja: amit elvisz, az legalább nem kerül az ellenség kezébe. Aki felvilágosító munkát akar végezni, köteles megmagyarázni mindenkinek: a legnagyobb bajunk a kis dolgokon való fennakadás, amikor történelmi vihar tombol körülöttünk. Be kell látnunk: egyetlen előrenyomulás milliószor többet ér azoknál az értékeknél, amelyeket a német katonák a lakosságtól elvisznek.

Szó, ami szó, a német katonaság valóban mindent elvitt, amit csak ért. A lakosság látta, hogy a németek hajtják el a marhát, a sertést, a lovakat, szinte mindent, ami mozgatható. Amit meghagytak, elvitte a magyar katonaság. Ezen nem segíthetett az a filozofikus szemlélet, hogy egy világégés közepében vagyunk. Ezt nem lehetett azzal elintézni, hogy a magyar jogászkodó

nép, és a legkisebb dolgot is szőrszálhasogató módon magyarázza. S bár Rajniss hévvel fejtegette ezeket az érveket, saját tulajdonát ő is féltőn őrizte. Mivel az autók eltulajdonítása tömeges méreteket öltött, Rajniss két revolvert is tartott magánál, úgy vigyázott az autójára.

Az előrenyomuló szovjet hadsereg is igénybe vette a lakosság egy részét kőművesmunkára, a hidak helyreállítására, az utak rendbehozatalára, s a front mögött biztonsági rendelkezéseket foganatosított. A nyilasok azonban minden bajért a szovjet hadseregre, a velük együtt harcoló magyar alakulatokra, az ideiglenes kormányra, a demokratikus pártokra próbálták hárítani a felelősséget.

Azután, hogy Debrecenben megalakult az ideiglenes kormány, a Szálasi-kormány, a Nemzeti Szövetség, a Nyilaskeresztes Párt a német propagandaszervezetekkel együtt ellene is tüzet indított. Különösen azt igyekeztek kihasználni, hogy az ideiglenes kormány elfogadta az antifasiszta koalíció fegyverszüneti feltételét, amely szerint az ország határait az 1937-es állapotnak megfelelően kell megvonni. Itt kezdődött az a propaganda-hadjárat, amely szerint a Horthy- és a Szálasi-rezsim által hátrahagyott súlyos örökség az új rendszer számláját terheli. Ennek az örökségnek egyik fájdalmas pontja a párizsi békeszerződés volt, amelyet nem utolsósorban éppen az okozott, hogy a Szálasi-kormány a végsőkig kitartott a nácik mellett, és ezzel egyik utolsó szövetségese maradt a hitleri Németországnak.

A hadsereg

Az 53-as számú háziparancs, amelyet Beregfy adott ki október 17-én, a honvédség tagjait felmentette eddig érvényben lévő esküjük alól és intézkedett az új honvédesküről. Eszerint esküt kellett tenni a Szálasi iránti hűségre és engedelmességre, továbbá a hungarista eszmerendszer elfogadására.

Az új honvédelmi miniszter és a különböző parancsnokok első intézkedései közé tartozott megszabni, mi történjék Horthy képeivel, szobraival, amelyekből a hadseregben különösen sok volt. Hindy Iván budapesti hadtestparancsnok, 1944. november 21-én, 119. számú parancsában elrendelte, hogy Horthy Miklós kormányzónak a honvédségi helyiségekben kifüggesztett arcképeit, szobrait el kell távolítani és továbbiakig megbízható módon tárolni. Később Hindy már nem elégedett meg ennyivel, hanem december 7-én elrendelte, hogy az arcképeket és szobrokat a felismerhetetlenségig össze kell törni.

A nyilas hatalomnak megpróbáltak népi jelleget adni. Ez többek között abban is megnyilvánult, hogy a honvédelmi miniszter elrendelte: az „úr"

megszólítás sem szóban, sem írásban nem használható. Elrendelték, hogy az eddig használatban levő „hódolatteljes", „legkegyelmesebb", „legmagasabb" stb. kifejezéseket a jövőben mellőzni kell.

A nyilas hadügyminisztériumnak kezdetben gondot okozott az 1. és a 2. hadsereg, amelyeket korábban Dálnoki Miklós Béla, illetve Dálnoki Veress Lajos vezérezredes vezetett. Beregfy nem bízott magasabb parancsnokaikban, ezért fokozatosan eltávolította őket, és helyükbe olyanokat tett, akikben Szálasi és ő teljesen megbízott. De az 1. és a 2. hadsereggel szemben – jóllehet azoknak ekkor már új vezetésük volt – a német katonai vezetés is bizalmatlan volt. Ezért arra törekedtek, hogy ne maradjanak meg egységes alakulatokként. Ily módon magyar egységeket osztottak be német seregtestekbe, a magyar seregtestet német vezetés alá rendelték.

Beregfy, aki folyamatosan jelentést kapott erről, nem tett ellene semmit. Ennek következtében a magyar katonai vezetés önállósága eltűnt.

Sajátos helyzetet teremtett a magyar hadseregen belül, hogy a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségének (amely az SS irányításával jött létre és tevékenykedett) a németek nyomására a Szálasi-kormány különleges státust biztosított, s ezzel elismerte működését. Ám a KABSZ-szal szemben még a honvédség németbarát tábornokai, sőt Beregfy Károly is bizalmatlanok voltak. Szálasi viszont október 15-i szereplése miatt bizonyos mértékig lekötelezve érezte magát Ney Károlynak, a KABSZ titkárának. A KABSZ-nak az október 15-i eseményekben való szereplésével Himmler is meg volt elégedve, aminek kifejezéseképpen Ney Károlyt főhadnagyból őrnaggyá léptették elő.

A KABSZ tagjainak egy része a különböző városokban – ahol szervezeteik voltak – beolvadt a Nyilaskeresztes Pártba, máshol viszont megmaradt a szervezet önállósága. Már csak azért is, mert Ney Károly egyenrangúnak tartotta magát Szálasival. A nemzetvezetőnek ez ugyan nem tetszett, de Winkelmann megvédte Ney Károlyt és az önállóan működő KABSZ-alakulatokat Szálasi fellépésével szemben.

Ettől fogva nyíltan és formailag is az SS irányította a KABSZ-ot. Bár a galléron SS-jelzés helyett a KABSZ-alakulatok ezüst, hímzett búzavirág jele volt, az alakulatoknak joguk volt használni a „fegyveres magyar SS" elnevezést. Tagjaik nem tettek SS-fogadalmat, nem tartoztak a német haditörvényszék illetékessége alá, nem vesztették el a magyar állampolgárságukat, de SS-zsoldkönyvvel és tiszti igazolvánnyal látták el őket. Beregfy Károly a 600/1944. H. M. elnöki rendelettel, amely 1944. december 6-án lépett hatályba, szabad toborzást engedélyezett a magyar honvédség keretein belül a Ney-féle szervezetnek. A 600-as rendelet megengedte a magyar SS kötelékparancsnokságok felállítását. Kisbér székhellyel bevonulási központot állí-

tottak föl, amelynek tisztikarát a honvédség tisztjei, tiszthelyettesei közül Ney Károly nevezte ki, és nem a honvédelmi miniszter.

Ekkor a jelszó már az volt: „Aki élni akar, harcoljon!" Ennek jegyében a honvédelmi miniszter rendeletet hozott az egyetemi hallgatók bevonulásáról. Tekintet nélkül arra, hogy kaptak-e behívót 1944. december 2-5. között kötelesek voltak jelentkezni katonai szolgálatra. A rendelet értelmében az egyetemek női hallgatóinak ugyancsak jelentkezniük kellett honvédelmi munkaszolgálatra.

Szökések és megtorlások

Vörös János volt vezérkari főnök, miután szembefordult a németekkel, több ízben felhívással fordul a magyar katonákhoz, tisztekhez: hagyják abba az értelmetlen háborút, jöjjenek át a szovjet hadsereg soraiba, vegyenek részt a nácik elleni harcban. Felhívásának – mint ahogy korábban Dálnoki Miklós Béla felhívásának is – volt bizonyos hatása, szerepe abban, hogy többen átszöktek a szovjet csapatokhoz, vagy elhagyták az alakulatokat. Hindy Iván emiatt kénytelen volt ezzel is foglalkozni. November 24-i 45. számú tiszti parancsában Hindy Iván a következőket írta: „Számolok azzal, hogy az ellenség ezt a kiáltványt a közeli napokban röpcédulákon is szóratni fogja. Addig is, míg a korszerűen felépített saját felvilágosító ellenpropaganda kifejthető lesz, elrendelem, hogy az összes parancsnokok tájékoztassák csapataikat: Vörös vezérezredes nem önként ment át az oroszokhoz, hanem a birtokán tartózkodó orosz páncélos ékek fogságba ejtették. Az oroszok tehát visszaélnek az ő nevével, és az ismertetett rendelet semmi esetre sem lehet az ő műve..." Ezzel szemben az igazság az volt, amit Vörös János az első rádióadásban elmondott, amit aztán röpcédulán is közzétett: ő maga szökött át a szovjetekhez Kecskemétnél, és saját hangján szólt a katonákhoz.

Mivel egyre kevésbé találtak értelmes érveket, a szökések megelőzésére a legfőbb eszköz a megtorlások fokozása lett. Hindy már november 20-i parancsában figyelmeztetett: kézre került katonai személy kegyelemre nem számíthat, vagyonát elkobozzák, hozzátartozóitól megvonják a hadisegélyt. Sőt, aki ezekben a napokban kivonja magát a katonai szolgálat teljesítése alól, annak számolnia kell azzal, hogy nemcsak saját személyében bűnhődik halálbüntetéssel, hanem hozzátartozóit is a legnagyobb veszélybe dönti, mert minden hozzátartozóját felelősségre vonják. S ez nem volt üres fenyegetés: széles körben történtek kivégzések, a helyszínen való fölkoncolások és a hozzátartozók felelősségre vonása. Hindy november 20-i parancsában mindezt azzal indokolta, hogy „az utóbbi időben, de különösen, mióta

a hadműveletek a főváros közvetlen közelébe kerültek, Budapest területén a katonaszökevények száma különösen nagymértékben megszaporodott".

A német katonai parancsnokok már 1944 novemberében szóvá tették, hogy a magyar alakulatoknál igen sok a szökés, és megfelelő rendszabályokat ajánlottak. Beregfy ezt akkor vitatni próbálta, de az események menete rácáfolt. Ezért november 28-án rendeletet adott ki, mely szerint mindazok, akik még csapatuktól távol vannak, december 2-án 24 óráig jelentkezhetnek a teljes büntetlenség tudatában. Addig ugyanis az a parancs volt érvényben, hogy akik elmaradtak a csapattestüktől, ha kézre kerülnek, halálbüntetésben részesülnek. A 28-i rendelet megjelent az újságokban, falragaszokon, közölte a rádió. Ám hiába volt a szigor, a fenyítés, egyre többen hagyták el alakulatukat.

Hindy Iványt 1944. november 29-én a honvédelmi miniszter Budapest területén, magyar vonatkozásban, teljhatalommal ruházta fel. Feladatául szabta, hogy a belügyminiszterrel és a német parancsnoksággal egyetértésben gondoskodjon a székesfőváros rendjéről, a kormány és a főpolgármester intézkedéseinek katonai "alátámasztással" érvényt szerezzen. A teljhatalmú magyar katonai parancsnok ugyanakkor alá volt rendelve a német katonai parancsnoknak.

November 29-én Hindy Iván altábornagy 123. számú parancsában a budapesti honvédhadtest egész területére rögtönbíráskodást rendelt el: szökésre szövetkezés, önkényes eltávozás, a fegyelem és a rend elleni bűntett, öncsonkítás és mások megcsonkítása, a katonai szolgálatra alkalmatlanná tevés, illetve szolgálattevés alóli kivonás esetében. A rögtönbíráskodás vonatkozott „a behívó parancs iránt tanúsított engedetlenség vagy erre való csábítás bűntettére, arra, ha valaki tudott szökésről vagy szökés kísérletéről", netán arról, hogy egyesek a szökés gondolatával foglalkoznak. Rögtönbíráskodás alá került az is, aki segítette katonaszökevény menekülését.

A budapesti német főparancsnok és az első honvédhadtest parancsnoka december 9-én hirdetményben tette közzé, hogy Nagy-Budapest területén közös német-magyar rögtönítélő bíráskodás lép hatályba. Rögtönbíráskodás és halál vár mindazokra, akik szabotázscselekmény, fosztogatás, tiltott szervezkedés, fegyver, robbanóanyag és lőszer jogtalan birtoklása, szóban vagy írásban elkövetett izgatás, lázítás, az ellenséggel való érintkezésbe bocsátkozás vagy más hasonló bűncselekmények által a harcoló csapatok biztonságát és küzdőképességét veszélyeztetik.

Az ilyen és hasonló parancsokat, felhívásokat plakátokon jelentették meg, s a lapokban is közzétették. A lakosság szüntelenül arról értesülhetett a rádióból, az újságokból, a házak falain kiragasztott hirdetményekből: megbüntetik, rögtönítélő bíróság elé kerül, halálra ítélik, felkoncolják, aki lázít,

szóvá tesz, szövetkezik, elősegít, támogat, bujtogat, fegyvert szerez, tudomást szerez, hamis papírt gyárt, elfogad hamis igazolványt, vagy továbbadja azt.

Vajon mekkora lehetett a katonaszökevények száma, és hányan estek áldozatul – katonák és civilek – a drákói megtorlásnak? Biztos adatokat talán sohasem fogunk tudni a teljes számról, ám részadatok rendelkezésre állnak.

Dálnoki Miklós Béla felhívására több mint 20 000 magyar katona állt át a szovjet hadsereg oldalára október-november hónapban. A Dunántúlon Beregfy Károly szerint több mint 50 000 fegyvert szedtek össze; ez is lényeges mutatója a hadseregben végbemenő bomlási folyamatnak. Sokan hagyták el alakulataikat, amikor szülőfalujukhoz, városukhoz érkeztek. A honvágy, a háborúból való kiábrándulás, az életösztön megérlelte bennük a gondolatot, és cselekedtek.

Meghalni, megsebesülni, nyomorékká válni, hadifogságba kerülni, csak azért, mert a németek és magyar kiszolgálóik tovább akarják húzni a már elvesztett háborút? – mind többekben merült fel a kétely.

Voltak parancsnokok, sőt hadbírók is, akik emberségesen jártak el, felmentettek vagy megmentettek katonákat. Más esetekben rákényszerültek arra, hogy halálos ítéletet hozzanak. A hadbíróságok és a katonai parancsnokok helyzetét befolyásolta, hogy a magyar alakulatok túlnyomó többsége már német parancsnokság alá volt rendelve, és a német parancsnokok megkövetelték a legszigorúbb felelősségrevonást.

A Budapesten lévő I. hadtest bírósága 1944. október 15-e után rendszeresen tárgyalta elfogott katonaszökevények ügyét. Egy-egy bíróra egy hónapra 50-60 ügy jutott. 1944 novemberében például négy, Csepelen elfogott honvédet ítéltek halálra, és az ítéletet azonnal végre is hajtották a Margit körúti katonai börtönben.

1944. október 14-én délután az első páncélos hadosztály kötelékéhez tartozó I/b. osztály nyomozói és a hozzájuk beosztott tábori csendőrök, a legkülönbözőbb helyeken vettek részt katonaszökevények kivégzésében.

1944. október 16-án Kiskunmajsán az út menti kukoricásban két katonaszökevényt végeztek ki. 1944 októberétől sok ismeretlen honvédet hurcoltak el, akik látván a további harcok reménytelenségét, otthagyták helyüket.

Elrettentésnek szánták a vezérkari főnök bírósága által halálra ítélt Győrffy Gyula repülőalezredes esetét. Ő október 15-én a vezérkar főnökének a harc további folytatására vonatkozó parancsát elhallgatta a tisztikar és a legénység előtt, „alárendeltjei előtt a végső győzelembe vetett hitet csüggeteg magatartással és a bolsevista viszonyok alaptalan dicsőítésével gyengítette". Az ítéletet kihirdetése után nyomban végrehajtották – közölte december 5-én az MTI.

Kötelezővé tették, hogy minden alakulatnál (munkaszolgálatos alakulatoknál is) ki kell hirdetni azon tisztek, honvédek, munkaszolgálatosok nevét, akiket szökés miatt kivégeztek. 1944. december 12-én és 13-án például kivégezték Krafcsik Zoltánt, Jelinek Lipótot, Weinberger Oszkárt, Káplán Ferencet, Horgesz Lászlót, Gonda Lászlót, Fekete Vilmost. Kötél általi halálra ítélrék Benus János és Barta János honvédeket is.

Kassa város nyilas polgármestere, Gyarmati Sándor, tizenkét szökevényt bírói ítélet nélkül akasztatott fel a város utcáin. Gyarmati azzal indokolta a bírói ítélet nélküli kivégzéseket, hogy a katonai bíróság szabotálta a szökevények elítélését. A honvédelmi minisztérium egyes vezetői hibásnak minősítették Gyarmati eljárását. Az ügyben jelentés készült, arra azonban a nemzetvezető ráírta, hogy Gyarmatinak a haja szála sem görbülhet meg. Később a BM illetékes osztálya megállapította, hogy Gyarmati Sándor mint tartalékos hadapród őrmester maga sem tett eleget a bevonulási felszólításnak, ő is katonaszökevénynek minősíthető.

A Szálasi-kormány alakulatai közül az egyik leginkább ütőképes a Szent László hadosztály volt. Szügyi Zoltánt, a hadosztály parancsnokát, a „kemény" katonát, eredetileg azért rendelték Budapestre, mert Horthy megbízható, hűséges tisztnek tekintette. November 1-jén őt lett a Szent László hadosztály parancsnoka, amely alakulatot Beregfy parancsa értelmében hungarista hadosztályként kellett kezelni. Ezt követően a Szent László hadosztály Szügyi parancsnoksága alatt eredményesen vett részt az Ipoly és a Garam menti harcokban, amiért Guderian vezérezredes, a német vezérkar főnöke levélben mondott köszönetet Beregfynek és a Szent László hadosztálynak. Január végén Szálasi vezérőrnaggyá nevezte ki Szügyi Zoltánt. De még az ő hadosztályán belül is szaporodott azoknak a katonáknak a száma, akik otthagyták egységüket; ezért nem egy alkalommal sor került az elfogott katonaszökevények kivégzésére.

1944. november végén úgynevezett repülő rögtönítélő bíróság érkezett Salgótarjába, egy hadbíró őrnagy vezetésével. Ez a bíróság elrettentő példa statuálása céljából nyolc katonát kivégeztetett. A Salgótarjánban állomásozó zászlóalj legénységét ki akarták vezényelni a kivégzéshez, a zászlóaljparancsnok azonban ezt ellenezte. A rögtönítélő bíróság azzal fenyegetődzött, hogy a német katonai alakulat parancsnokával és a tábori csendőrökkel fogja biztosítani a zászlóalj részvételét a kivégzésen, és felelősségre vonja a zászlóalj parancsnokát, amennyiben nem teljesíti az utasítást.

Sokan megszöktek a 12. gyalogezrednek abból a zászlóaljából, amelyet 1944. november végén Bodroghalász és Bodrogolaszi községekben helyeztek el. A zászlóaljparancsnok intézkedésére a tábori csendőrök 13 katonaszökevény-gyanúst és katonakötelest kísértek be. Többeket halálra ítéltek.

Az egyik őrmester, aki parancsot kapott a kivégzésre, megtagadta annak teljesítését. Cziráki Lajost és Kerecéndi Istvánt saját lakóhelyükön végezték ki, miután sikerült sebesülten sok évi frontszolgálat után élve hazajutniuk a falujukba. Holttestüket közszemlére tették ki az országútra és a református lelkész háza elé.

1944 decemberében olyan elit alakulatnál is megszaporodott a szökések száma, mint a pápai ejtőernyősök. Egyik zászlóaljukat 1944. november 28-án Csepelre irányították és a német páncélos SS-hadosztály parancsnoka alá sorolták. Ez a németellenes szellemű zászlóaljban visszatetszést váltott ki. Decemberben nyolc katona szökött meg innen Vezér László karpaszományos szakaszvezető vezetésével. A német hadosztályparancsnok mind a nyolc katona kivégzését követelte. Ezt az ejtőernyős zászlóalj parancsnoka meg tudta akadályozni, de a szakaszvezető kivégzését nem.

1944. december 23-án a Nemzeti Számonkérő Különítmény és a pártszolgálat emberei átkutatták Tatabányát és a környező bányászfalvakat, ahol hullámzó harcok folytak. Elfogtak húsz katonát, akikről azt állították, hogy át akartak állni a szovjet csapatokhoz. További sorsuk bizonytalan.

A VIII. hadtest harcfegyelem-biztosító parancsnokának az volt a feladata, hogy a Dunántúlon, a front mögött, egy úgynevezett záróvonalat létesítsen, amelynél a katonaszökevények visszaszivárgását akár fegyverrel is meg kellett akadályozni.

Mintegy 6000–8000 között volt azok száma, akik a záróvonalat hátrafelé átlépték: menekültek, szervezetten visszavonultak, vagy elhagyták alakulatukat. Csaknem mindannyiukat elfogták, 3000–3500 embert a Kőszeg és Szombathely környékén lévő kiképző táborokba vitték, s új alakulatokba szervezve újból bevetették őket. A fennmaradó mintegy 4000 főt a szelektáló bizottság átvizsgálta, és kiválasztott 120 katonát, akiket hadbíróság elé állítottak, többségüket halálra ítélték és kivégezték.

A többieket harcképesnek minősítették, visszakísérték az alakulatokhoz, és bevetették őket.

Számos adat maradt fenn a VIII. hadtest katonai bíróságának működéséről. Ez a hadtest a 3. hadsereghez tartozott, amelynek Heszlényi József vezérezredes volt a parancsnoka. Heszlényi nem volt megelégedve a harcfegyelmet biztosító parancsnok tevékenységével, sem a tábori bíróság ítéleteivel. Azt is kifogásolta, hogy visszaélnek a kegyelmezés jogával.

A kegyelmi kérvényeket, illetve a kegyelemre méltónak találtakat általában a magasabb egységeknél létesülő hadbíróságokhoz kellett felterjeszteni. A bíróságok utasítást kaptak, hogy akiknek megkegyelmeztek, azokat a komáromi internálótáborba kell vinni. A VIII. hadtest bírósága azonban, ha tudott, kitért ezelől, és a katonákat az alakulataikhoz irányította vissza.

A hadtest egyik zászlóalja átállt a szovjetekhez. Egy ellentámadás során 27 honvédet elfogtak közülük, és a hadtest bírósága elé utalták. Vita támadt a bírók és a hadtest harcbiztosító parancsnoka között, hogy mi történjen velük; sikerült elérni, hogy nem kerultek a rögtönítélő bíróság elé.

A VIII. hadtest tábori bírósága ebben az időben Kisbéren tartózkodott. Január végétől március elejéig 96 katona került elébe, s közuluk 28-at ítéltek halálra. Heszlényi, aki kevesellte ezt a számot, a hadbíróság parancsnokát felmentette tisztségéből.

A halálra ítéltek közül többeket a Kisbéren levő kastély udvarán akasztottak fel, másokat agyonlőttek. Volt olyan kivégzés, amelyhez a hadtestparancsnok rendeletére még a polgári lakosságot is kiterelték.

A siralomháznak nevezett helyiség falán megtalálták a halálra ítéltek egy részének írását: „Zempléni Ferenc honvéd, meghalt 1945. II. 14-én, tatai vagyok"; „Oláh Jakab honvéd, meghalt 1945. II. 14-én, Heves megyei vagyok"; „Feczner János, Szekszárd, 1945. I. 6"; „Kurincki Sándor, 1944. december 28"; „Szár Kálmán honvéd, 1945. II. 28. itt haltam meg, debreceni vagyok, ide kerultem II. 27-én"; „Beleznai Tibor honvéd, 1945. II. 14-én haltam meg, győri vagyok, február 13-án kerultem ide"; „Szöllősi Pál, 1945. I. 31-én haltam meg, oroszlányi vagyok"; „Horváth Lajos honvéd, 1945. II. 28-án, szuletésnapomon haltam meg, újvidéki vagyok"; „itt voltam, 1945. I. 31-én itt töltöttem a halálom előtti napot, ártatlanul haltam meg, Pap Gyula honvéd, beregböszörményi vagyok"; „Sztána János honvéd, Tatabánya, meghaltam 1945. II. 22." Itt ítélték halálra és végezték ki Fác János környei lakost, mert embereket rejtegetett.

1945. február 19-én Gután egy csendőr főtörzsőrmester, két csendőr, valamint nyilas pártszolgálatosok két civilt kísértek a temetőbe. A falu egyik lakosa, Szépe József, teljesen véletlenul látta a menetet, és jóllehet nagyon félt, megfigyelte, mi történik. A csendőrtiszthelyettes a két civiltől elkérte az igazolványt, s Szépe József hallotta, amikor azt mondta: az igazolvány már nem jó, régen lejárt, majd megkérdezte, tudják-e, hogy mi jár a szökött katonának? A két civil azt kérte a csendőrparancsoktól, hogy elővehessék és megcsókolhassák családtagjaik fényképét. Ezt a csendőrtiszthelyettes megengedte. Ezek után hátraarcot parancsolt, letérdeltette őket, és tűzparancsot adott. A két kivégzett helybeli lakos volt: a 26 éves Kis Kálmán és a 42 éves Hencz Gyula. A későbbi vizsgálat megállapította, hogy nem voltak katonaszökevények, Dunaszerdahelyről hazaengedték őket látogatásra, ám az ezt tanúsító írást hóhéraik nem fogadták el.

Zalaegerszegen az elfogott katonaszökevényeket a piactéren akasztották fel, közvetlenül 1945. március 28-a előtt, amikor el kellett menekülniuk a városból.

Az 5. hadosztály 1944. december elejétől 1945. március végéig a Balaton környéki harcokban vett részt. Tábori bírósága Balatonfüreden, majd Balatonalmádiban tartózkodott. A csendőrőrsök naponta négy-öt katonát adtak át a tábori bíróságnak. Akadt bíró, aki a foglyokat egy-két nap múlva valamelyik zászlóaljhoz továbbította. Három és fél hónap alatt száznál több honvéd menekült meg ilyen módon.

A hadbíróság áprilisban a Balaton mellől Ausztriába települt, és ott próbálta, akár a végső eszközökkel is, megszilárdítani a fegyelmet. A hadosztály parancsnokságánál és katonai bíróságánál ez időben is akadt hadbíró, aki próbálta menteni a szökevényeket, annál is inkább, mert már ő maga is a szökés gondolatával foglalkozott. Különösen megszaporodtak a szökések a nyugati határ átlépése előtt. Ebben az időben már az osztrák partizánok erős tevékenysége is megélénkült, és sok magyar katona átállt hozzájuk.

Beregfy Károly és a hadsereg felső vezetése a hadsereg széles körű bomlási folyamatát nemcsak kivégzésekkel, drasztikus intézkedésekkel, hanem eszmei ráhatással is igyekezett megállítani. Ezt a célt szolgálták az úgynevezett nemzetvédelmi tájékoztatók. Az 1944. december 1-jén kiadott tájékoztató a parancsnokok és tisztek számára előírta, hogy a szöveget tegyék „beható iskolázás tárgyává". Ebben olvashatjuk a következőket: „A magyar nemzet a világháború döntő küzdelmének küszöbén nemzeti forradalmon esik keresztül. Egy olyan forradalmon, amelynek a célja az, hogy az elmúlt 25 év mulasztásait helyreállítsa... A forradalommal egyidőben kell a háborút folytatni. A forradalom szellemében kell felvenni a harcot az árulókkal, hitüket és nemzetüket elhagyókkal... szemben is, akik a legnagyobb bűn útjára lépnek. Győzni csak bátor kiállással lehet, személyes vagyonunk, ha kell, családunk feláldozásával... Sajnos azonban a legfelsőbb irányváltozást sokan még nem vették, vagy nem akarják tudomásul venni. Ezekre a honvédségnek nincsen szüksége, mert árulók ők már azzal az esetleges beszédes hallgatással is, amellyel egyáltalán nem szolgálják a győzelem szent ügyét, és még inkább akkor, amikor a magyar honvéd vére áztatja a Székelyföldtől Budapestig ezeréves földünket. Ők a háború elvesztését hangoztatják, sopánkodnak, angol garanciáról suttognak, vagy ügyesen és óvatosan dicsérik a szovjet magyarországi uralmát, mert sajnos, vannak közöttünk számosan ilyenek... Igazi érdekeinket – folytatja – Németország védi, szemben az USA-val, Nagy-Britanniával, szovjetekkel és a kínaikkal." Végül a lényeget a következőkben látja: a győzelem záloga, a háború megnyerésének egyetlen lehetősége a kitartás Németország oldalán.

A már említett VIII. hadtest tábori bírósága által február közepén hozott halálos ítéletek végrehajtását parancsban ismertették minden alakulatnál. Ebben többek között a következők olvashatók: „...Az ellenség a legénység

lelkét igyekszik megmételyezni. Észrevétlenül lopakodik be a méreg a honvéd lelkébe, és az ellenség a szívek mélyén elrejtett sóvárgással, az otthon maradottak utáni vágyódással, a szabadság, a leszerelés gondolatával, a jobb sors, a pihenés, a jobb ellátás kívánságával nyeri meg a honvédeket. Ennek a hatására alakul ki a katonák között az a hangulat, amely abban jut kifejezésre: nem is olyan rossz az oroszok alatt, csak propaganda az, amit az oroszokról állítanak, s ezt egyre többen mondják." A továbbiakban részletezi, hogyan környékezi meg az ellenség a honvédséget: nem csupán a szovjet, hanem a belső ellenség, a liberálisok, a judeobolsevisták, a judeoplutokraták, a zsidók és mindazok, akik idegenek a magyarságtól. Valójában azonban a katonák azért hagyták ott az alakulataikat, mert meggyőződtek a további harc teljes értelmetlenségéről.

Emellett más, konkrét bajok is voltak. Erre utal a 3. hadsereg parancsnokságának 12. számú parancsa a legénységgel való bánásmódról. Kiderül belőle: hiába szabályozták már sokadszorra, hogyan kell a legénységgel bánni, hogy „a katonák a tisztekben társat találjanak". „Megütközéssel tapasztaltam azonban – olvasható –, hogy egyes elöljárók visszaélnek azzal a hatalommal, amelyet a szolgálat a kezükbe adott. A korszerű harckiképzés, a katonáról való gondoskodás és a hungarista szellemben gyökerező erkölcsi nevelés helyett alárendeltjeiket túlhajtott alap- és úgynevezett fegyelmezési gyakorlattal, a sárba, hóba való fektetéssel, egyéni fenyítésekkel, sőt ezen túlmenően bántalmazással és szidalmazással igyekeznek kötelességük teljesítésére szorítani." Holott a lealázó, embertelen bánásmód nem alkalmas a fegyelem és a rend megalapozására és annak fenntartására – szögezi le a parancs. – A hungarista szellem azt követeli, hogy a nemzetvezető által megszabott célokat megértessék a katonákkal. Ám még a Nyilaskeresztes Párttal, a nemzeti szocialista mozgalommal rokonszenvező vagy egyenesen azt valló tisztek is nehezen tudták megérteni, mik is ezek a célok.

A képviselők véleménye

A kormány, a vezetők, közöttük a képviselők is, átmenetileg a Sopron környéki városokban, falvakban telepedtek meg. Sopronban ülésezett a csonka képviselőház és a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége. A képviselőkkel folytatott tanácskozásokon újra és újra napirendre került a hadsereg állapota. A nyilas párt és kormány ebben a helyzetben igen fontosnak tartotta, hogy céljaiknak megfelelő propagandát fejtsenek ki a hadseregben. Ezért képviselőket küldtek ki, elsősorban a katonák közé. Ott, a fronton kell lelkesíteni, célt mutatni. A négy téma a következő volt: Miért kellett Magya-

rországnak a háborúban részt vennie? Mit jelent október 15-e és annak belpolitikai kihatása? Mi a hungarizmus? Mi a hungarista állam építésének programja? E tevékenységhez december elején a kormány támogatást ígért, elsősorban gépkocsikat, amelyekkel a képviselők ki tudnak jutni a különböző alakulatokhoz.

Szöllősi Jenő a Törvényhozók Nemzeti Szövetségében december 1-jén elmondta, hogy a vezérkari főnök „emberfeletti erőfeszítéseket tett a honvédség újjászervezésére". Közölte, hogy november végén az új, ütőképes hadosztályok szervezése már német területen folyt. A pótkereteket nagy erőfeszítéssel próbálták újjászervezni, és az újonckiképzést biztosítani – hangzott el a tájékoztatóban.

A miniszterelnök-helyettesnek a katonai helyzet alakulásáról és a magyar hadsereg újjászervezéséről szóló beszámolójához hozzászólt vitéz Soós Károly, az 1919-es Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke, Horthy „hűséges" katonája. Soós Károly kevésnek találta, hogy hetenként egy vagy két zászlóaljat, egy hónap alatt nem egészen egy hadosztályt szerveznek újjá. A tempót fokozni kell, mondotta, s felvetette, hogy az eddigieknél is jobban lehetne építeni arra az „emberanyagra", amely az első világháborúban megállta a helyét, hiszen ezekben az emberekben él a régi csapattestek szelleme. Még nem olyan öregek, hogy ne lehetnének magvai új csapattesteknek, mindenekelőtt a gyalogságnak.

Soós szerint a magyar hadsereg még nem mutatta meg igazi szellemiségét, s ennek az is az oka, hogy fölülről még nem kapott megfelelő lendületet.

Az újoncállományt olyan céllal toborozták, hogy a honvédség számára a destrukciótól érintetlen szellemű emberanyagot biztosíthassanak.

A hadvezetőség a sebesültek létszáma alapján azt a képet tárta a kormány elé, hogy „a magyar honvéd harcol, a rossz szellem főképpen a harcba vetett gyalogságnál mutatkozott". A hadvezetőségnek a tényleges helyzet vizsgálata alapján az a meggyőződése – mondta Szöllősi a képviselőknek – hogy a fronton levő katonaság harcol, csak végtelenül megfáradt. A huszárhadosztályt például, amelyet Lengyelországból vezényeltek vissza, alig egy pár napi pihenés után már harcba vetették a Duna-Tisza közén, és eredményesen felfogta az oroszok támadását. Ugyanilyen jó minősítést kaptak Beregfytől, Szöllősitől az ejtőernyős zászlóaljak, amelyek „gyönyörűen szerepeltek".

Rapcsányi László képviselő december 8-án a Törvényhozók Nemzeti Szövetségében a következőképpen jellemezte a helyzetet: A hadseregnek szüksége lett volna fegyverekre, de a gyárak áttelepítése lassú. A lőszergyártás szempontjából fontos gépek még december 8-án is a fővárosban voltak

egy garázsban elhelyezve, és a hatóságok képtelenek voltak arra, hogy áttelepítsék és üzembe helyezzék azokat. Fontos gépalkatrészeket Etyeken, Devecserben raktározták, s emiatt értékes gépek nem működtek. Olyan is előfordult, hogy 50 vagon lőszert elszállítottak és kiraktak, majd két nap múlva jött a parancs, s újra bevagonírozták, és vitték tovább. Fejetlenség majdnem az egész vonalon – panaszolta a képviselő.

Azt, hogy minden képviselő pártkülönbség nélkül részt vegyen a felvilágosító munkában, Rajniss Ferenc is nagyon fontosnak tartotta. A Törvényhozók Nemzeti Szövetségében december 5-én kifejtette: „Aki nyitott szemmel néz és lát, az tudja, hogy ez a nemzet alkotóelemeire szétbomlott... Itt összetartó erős lélek és hit, valamint akarat a lakosságban és a katonaság óriási részeiben egyszerűen nincs; hajlandó vagyok ilyen brutálisan és egyenesen megmondani az igazságot. Az okokat ne keressük, sajnálatos módon ez így van."

Rajniss úgy vélte: a hungarista elgondolás, amely önállóságot akart mutatni, nem hatott a lakosság szélesebb rétegeire, amely nem tekintette Szálasi kormányát önállónak, függetlennek. Bizonyos körök részéről el is hangzott a megbélyegző ítélet, hogy a szélsőjobboldal egy évtizeden keresztül németbérenc volt. A szélsőjobboldal – mondotta erre Rajniss – németbérenc sosem volt, csak bajtársa a németeknek, és az is marad mindhalálig, „mert egyedül Németország tud Magyarországon segíteni". Valójában – s ez már történelmi tény – a hitleri Németország Magyarországot a sír szélére segítette.

A katonai alakulatok között végzendő propagandamunka azt célozta, hogy erősítsék a katonákban azt a hitet, hogy a német és a magyar hadsereg erős, és meg fogja állítani a szovjet hadsereget. Egyik érvük volt, hogy a törököket is Kőszegnél állították meg annak idején. S mivel a hungarista állam székhelye is Kőszeg lett, ebből erőt kell meríteni; Kőszeg az utolsó város, ahol a szovjet hadseregnek meg kell állnia. Nem tudni, miért gondolták, hogy a szovjet katonák tudnak a több mint négy évszázados eseményről, és hogy Kőszegnél nekik is meg kell állniuk.

A honvéd fővezérség kérte, hogy a képviselők tizenkét kiképzőtábort látogassanak meg. Várható volt, hogy e táborokat decemberben Németországba vezénylik, s a katonák között elterjedt a híresztelés, hogy a nyugati arcvonalon majd ágyútöltelékként vetik be őket. A képviselőknek az volt a feladatuk, hogy megmagyarázzák: nem erről van szó.

A honvédség helyzetét, a katonák hangulatát jól tükrözik a képviselők beszámolói, amelyekben számot adtak tapasztalataikról.

Rapcsányi László a Szent László páncéltörőket és a Hunyadi János páncélgránátos dandár tisztjeit, egységeit látogatta meg, ahol észlelt némi harci kedvet. Másutt rosszabb volt a helyzet. Sokan a tisztek közül is attól fél-

tek, hogy kiviszik őket Németországba ágyútölteléknek. A Hunyadi és a Szent László alakulatok kivételével Rapcsányi azt tapasztalta, hogy majdnem mindenki a menekülés gondolatával foglalkozik.

Szász Lajos, a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnöke, miután előadást tartott a karpaszományos kiképzőtáborban, azt tapasztalta, hogy sokan „nem látják tisztán" az október 15-i eseményeket. Ez volt a helyzet Érsekújváron is, ahol 1600 karpaszományos volt a kiképzőtáborban. Parancsnokuk kijelentette: intelligens emberek, és kisebb csoportokban használhatók, de ha az élelmezés romlik, forradalmi hangulat támad közöttük. Nagyon keményen kell bánni velük – mondta a parancsnok –, mert az ellenséges propaganda beszivárgott soraikba.

A képviselők egy része december 22-ig meglátogatta a jutasi tiszthelyettesképző iskolát, a várpalotai gyalogsági és a hajmáskéri tüzérségi kiképzőtábort. Meglátogatták továbbá a nagyvázsonyi, tapolcai, érsekújvári, csallóközi, aranyosi, mosonmagyaróvári alakulatokat.

Zerényváry Szilárd képviselő december 22-én számolt be tapasztalatairól. Míg a jutasi tiszthelyettesképző iskolán jó benyomásokat szerzett, Hajmáskéren nagyon szomorú jelenségekkel találkozott. Az ottani tiszteknek és a legénységnek a hangulata a lehető legrosszabb. Parancsnokuk szerint: nincs értelme előadásokat tartani, a legénység nem akar harcolni, 30–40 százaléka szökésre hajlamos, és az a véleményük, inkább az orosz megszállás, mint a németek.

A képviselő szerint előadásaikkal meg tudták változtatni a hangulatot, és sikerült a németek megítélését is kedvezőbbé tenni azzal az érvvel, hogy „a német bajtársak iránt jó viszont kell kialakítani, mert ha elmérgesedik, ez csak az ellenségnek kedvez". Tapasztalatuk szerint a tisztek több öreg törzstiszt befolyása alatt állnak, akik részben angolszász, részben orosz szimpatizánsok.

Hajmáskéren a tüzérek jól megállják a helyüket – mondotta Zerényváry –, de azt nem tudják elfogadni, hogy a német páncélosok bizonyos ideig tartó helytállás után visszavonulnak, és a magyar tüzéreket magukra hagyják.

A 48-as laktanyában szerzett tapasztalatairól Hoky Károly képviselő elmondta: megkereste őt az egyik tiszt és kifejtette, hogy az oroszok elleni harc céltalan embermészárlásra vezet, hiszen nincsenek megfelelő fegyvereik, és nem is készültek fel egy ilyen harcra. Hoky maga is igazságot érzett e panaszban.

Tanúi voltak annak, hogy 200 levente, akik önként jelentkeztek katonai szolgálatra, amikor megtudták, hogy német egyenruhába öltöztetik őket, nem voltak hajlandók beöltözni, s mindössze tizenhatan vállalták a további katonai szolgálatot.

A Szigetközben három ezrednyi csapat harcolt, nagyrészt nehézfegyverzettel, és meglehetősen sűrűn kerültek bevetésre; ennek ellenére a képviselők szerint a szellemük jó volt. Egyedüli kifogásuk, hogy sok a súrlódás a magyar csapatok és a német SS-alakulatok között. A parancsnokok szerint helyesebb lenne, ha az egyik faluban csak német, a másikban pedig csak magyar csapatokat szállásolnának el.

Sok panasszal találkoztak a képviselők. A Győr-szabadhegyi tüzérlaktanyában elhelyezett leventékről egyáltalán nem gondoskodtak, aminek következtében az 1200 leventéből három nap alatt 700 hazaszökött. Sümegen, Sárváron az élelmezés nagyon hiányos volt, a fegyelem meglazult, a szétesés jelei mutatkoztak. Csabrendeken fészerben laktak a leventék, a fele megbetegedett. Csicsón az erdőben hat levente megfagyott. Ezeket a jelenségeket Maróti Károly tette szóvá 1945. január 9-én.

Maróti rámutatott arra is, hogy a bevonulási központok hibát hibára halmoznak. Ezerszám hívják be a katonákat, de elhelyezésükről, kosztjukról, ruházatukról nem gondoskodnak. Így azok kénytelenek visszaszökdösni. A Zala megyei behívottak különvonatot kaptak, amely a 70 km-es utat 54 óra alatt tette meg. Maróti szerint sokan „harci láztól égve" indultak el, de két hét alatt elment a kedvük.

Több képviselő is több alkalommal beszámolt arról, hogy a németek mindent elvisznek, amire csak szükségük van. Ha szóvá teszik, az az ellenérv, hogy az oroszok elől viszik. A lakosság számára nem maradt vetőmag, s az állatokat is elhajtották. Egy ezredes állomásparancsnok elmondta: „Két hadikórházat elvittek a németek. A sebesülteket szétosztották a faluban a házakhoz, és védelem nélkül ott hagyták őket. A gazdasági hivatalok, melyeknek utolsónak kellene elhagyni a veszélyeztetett területeket, az elsők között mennek. A vasúti lopások napirenden vannak. Lopják az autókat is. Magyar katonák is részt vesznek a lopásban."

A képviselők Zalaszentgróton, Zalaapátin a katonai táborokban 4000 ember előtt tartottak előadásokat. Megállapították, hogy vannak igen képzett tisztek, de „a többség teljes mértékben híjával van a világnézetnek, a nemzetpolitikai nevelésnek és meggyőződésnek". Ezek elsorvasztják a hozzájuk beosztott tisztek lendületét. A nemzetpolitikai nevelés hiánya folytán a tisztikar nem áll a helyzet magaslatán, nem tudja betölteni a szerepet, amely reá hivatásánál fogva vár.

A képviselők meglátogatták a kaposvári Hunyadi páncélgránátos hadosztályt. Ettől az SS-alakulatként működő hadosztálytól példamutatást vártak, ám ebben súlyosan csalódtak. A hadosztály valójában szedett-vedett elemekből, vagányokból toborzódott. Olyannyira, hogy Vas és Zala megye fellélegzett, amikor utolsó részlegüket is elszállították. Remélhető, hogy ezek-

ből a vagányokból katonákat nevelnek Németországban – bizakodott a képviselői jelentés.

A képviselőknek az volt a véleményük: a magyar honvédség és tisztikar akkor lesz egységes, „ha körülbelül 25 százalékát kioperálják és olyan helyen állítják be szolgálatra, ahol nincs lehetőségük beteg szellemiségükkel fertőzni a többieket". A legénységet és a tiszteket is befolyásolja, hogy nincsenek megfelelően ellátva fegyverrel. A Hunyadi páncélgránátosok élelmezése jobb, mint a honvédeké, és mégis betörtek három templomba, elvitték a szentségtartókat is.

Nagy Iván képviselő január elején tapasztalta, hogy Ágfalván napok óta áll egy szerelvény pesti légvédelmi tüzérekkel. Öt héttel azelőtt vagonírozták be őket. A tisztek karácsonykor szabadságra mentek, és nem jöttek vissza.

Rapcsányi László képviselőnek hasonló volt az észrevétele. Nem akarta megnevezni az alakulatot, ahol az egyik törzstiszt egy ezredes elmondta neki: már hetek óta nincs ennivalójuk, miközben a német alakulatok jól el vannak látva magyar gyümölccsel, élelemmel, a magyar legénység pedig a szomszéd állásban szinte éhezik. Ez az ezredes azt is megjegyezte: a harcoló legénység zöme majd megfagy, ugyanakkor a front mögött a stáboknál kitűnő téli ruházat van. A raktárakban sok géppisztoly hever, miközben a fronton hiány van belőlük. Rapcsányi kérte a Nemzeti Szövetség elnökét, próbáljon intézkedni. Javasolta, hogy a honvédelmi miniszter látogasson el a képviselőház honvédelmi bizottságához, és ott „bizalmasan" fel lehetne vetni azokat a keserveket, amelyekkel a fronton találkoztak. Továbbá kérte: a magasabb magyar parancsnokság a németekkel egyidőben tájékoztassa a csapatparancsnokokat a helyzetről, mert azok nem tudnak tájékozódni, s a németek mindig megelőzik őket a csapatok visszavonásában.

A kapuvári járásban a Nyilaskeresztes Párt hungarista ifjúsági légiót szervezett. A katonai parancsnokok szerint a fiatalok többsége a hadsereg elől ment a hungarista légióba. Ennek tagjai csak a német katonáknak teljesítettek tiszteletadást, a magyarok közül még a tiszteknek sem. Ugyancsak Kapuváron a Nyilaskeresztes Párt soproni központja fölszólította a katonai állomásparancsnokságot, mégpedig parancsoló hangnemben, hogy mely katonákat kell a speciális alakulatokba rendelni. Joggal merült fel a kérdés: milyen alapon rendelkezik a Nyilaskeresztes Párt a honvédekkel?

Maróti Károly szóvá tette: Zalában több helyen is furcsa jelenségek tapasztalhatók. Például egy százados javaslatára, aki kapcsolatban állt a Nyilaskeresztes Párttal, letartóztattak egy ezredest. Az ezredesnek semmi bűne nem volt, később vissza is került beosztásába. Ha a katonák ilyeneket látnak, meglazul a fegyelem – mondta Maróti.

A képviselők úgy vélték, eredményesebbek lennének a propaganda-előadásaik, ha a katonáknak cigarettát és egységenként egy-egy rádiót tudnának vinni. Ennek hiányában például nem ismerik a német katonaság hősies harcát. Az is bajokat okozott, hogy a röpiratok és a propagandaanyagok jelentős részét a német hadsereg propagandaosztálya készítette a magyar lakosság és katonaság számára is. A „hazafias" propaganda fokozása érdekében Jaross Andor a képviselőház december 9-i ülésén felkérte Nyírő Józsefet, alakítsák meg az Eleven Újság szerkesztőségét, vagyis a rádió felhasználásával, hangszórós kocsikkal közvetítsenek híreket.

A Nyírő József-féle Eleven Újság a rádió egyik adása volt, s hetente háromszor jelentkezett. De mivel a Nyilaskeresztes Párt is indított élő újságot, a rádióban ez kétségessé tette az Eleven Újság létét. Nyírő József panaszt is tett a kormánynál. Szóvá tette azt is, hogy a rádió nyilas adása átvesz a német rádióból olyan híreket, amelyek a magyar közönséget nem érdeklik, sőt némely esetben egyenesen károsak.

Sopronkövesden és másutt is – mondották a képviselők – nagyon rossz hatása volt a német propagandaakcióknak. Három hatalmas német teherautó piros és fehér színű röpcédulákat dobált a következő szöveggel: „Éljen Sztálin és a proletárdiktatúra!" A lakosság körében – Vincze Antal képviselő szerint – pánik keletkezett: már a németek is itt tartanak? Nem vették észre, hogy a szöveg alá egy holttestet rajzoltak, ami világossá tette, hogy antikommunista plakátról van szó. Vincze képviselő szerint ez félreérthető és hibás propaganda. A német parancsnokságnak olyan röplapokat kell szerkesztenie, amelyet a nép azonnal megért, és nem kell hosszadalmas magyarázat hozzá.

Szász Lajos, a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnöke 1945. január 23-án ismét foglalkozott a képviselők fokozottabb propagandamunkájával. Ezen az ülésen részt vett a hadügyminisztérium VKF 6-os osztályának vezetője, aki a hadsereg propagandamunkáját irányította.

Maróti Károly elmondta, hogy szerinte a propaganda alacsony színvonalú, a rádió szegényes és silány. Kassai Ferenc, a kormány propagandaminisztere arra panaszkodott, hogy a sajtót majdnem lehetetlen eljuttatni a falvakba, a tájékoztatás korlátozott, a rádió a régi mezsgyén halad és nem veszi figyelembe, hogy az országban jelentős változások történtek. A filmnek lenne hatása, de nincsenek eszközök a híradókészítéshez, és a mozik ellátásához.

Bírálta a rádiót 1945. január 19-én Hóman Bálint is a képviselőház tanácskozásán, mondván: miközben Budapest pusztul, a rádió a lelkesítő sza-

vak után frivol kuplékat és buta dalokat közvetít. Ez rossz bizonyítvány a rádió igazgatóságának. Olyan ember kell a rádió élére, aki tud írni, olvasni – mondotta az egykori kultuszminiszter. – Ez a rádió analfabétizmust lehel.

A kormánynak azonban más gondja is volt a propagandával. Nagyon nehéz volt a lakossággal elhitetni, amit a hadi helyzetről be akartak adni neki. Ugyanis óriási volt a különbség aközött, amit az újságokban, röpiratokban, rádión jelentettek, és aközött, ami a valóságban történt, amit a lakosság tapasztalt. A jelentések szerint a német-magyar alakulatok mindig bekerítették, megsemmisítették, fölmorzsolták a szovjet katonai erőket, amelyeknek már nem volt utánpótlásuk sem. Ebből messzemenő következtetéseket vontak le, például, hogy a szovjet katona már harcolni sem akar. Ám a valóságra fogékony ember mégiscsak fölfedezte azt a feloldhatatlan ellentmondást, hogy bár a német és magyar erők mindig győznek, mind nagyobb és nagyobb ellenséges erőket semmisítenek meg, s közben az ellenség egyre előrenyomul, mind nagyobb területeket foglal el.

Az antifasiszta koalícióval kapcsolatban is állandóan a tagjai között lévő nézeteltérésekről, ellentétekről írtak, beszéltek, megjósolva a teljes szakítást. Ám múltak a hónapok, és bizonyossá vált, hogy nem következett be szakadás. Nem segített ezen az sem, hogy a német propaganda hasonló betegségben szenvedett. Ők is abban reménykedtek, hogy a Szovjetunió, Anglia és Amerika között olyan nézeteltérések vannak, amelyek szakadáshoz vezetnek, s ezzel a náci vezetésnek lehetősége nyílik a nyugati féllel való megegyezésre.

Az élet alapvetően meghatározó tényezője a fronthelyzet volt. Azt azonban nem volt könnyű megtudni, hol húzódik a front. Amikor például a szovjet hadsereg fölszabadította Kiskunfélegyházát, ezt az ország onnan tudta meg, hogy az újságban megjelent: a város polgármestere az utolsó menekültekkel együtt elhagyta a várost, és miközben igyekezett eljutni a Dunántúlra, autója fölborult, s meghalt. A szombathelyi lakosság onnan értesült Baja felszabadulásáról, hogy a Vas megye című lap október 28-i száma hírül adta: a Szombathelyen fellépő színtársulat már nem utazhat vissza Bajára.

A Nyilaskeresztes Párt vezetői többségében meg voltak győződve arról, hogy a németek megnyerik a háborút. Azt, hogy a harcok már a Dunántúlon, majd Németország területén folytak, átmenetinek tekintették. Vajna Gábor február 6-án kijelentette a képviselőknek: teljes mértékben bízik a német győzelemben. Kint járt Németországban és látta, a német népben él a hit, mert vannak új fegyverek. „Új fegyverek készülnek – mondotta Vajna –, de új fegyver az a szellem, amely a hadsereget és a német népet vezeti, és vannak óriási tartalékerők, amelyek a legkorszerűbb felszereléssel ellátva készen állanak, hogy akkor csinálják a nagy támadást, amikor azt Hitler he-

lyesnek tartja. Abban a pillanatban, amikor Angliának és a Szovjetuniónak már nem lesz ideje visszavágni, akkor fog megindulni a német hadsereg, és győzni fog." Azután azt fejtegette, hogy a szovjet katona Sztálingrádtól jött a Dunántúlig, hosszú az utánpótlási vonala, és ez nagyon kellemetlenné teszi a helyzetét. A németek egy-két hónap múlva meglepetésszerűen megteszik az ellenlökést, ami azt jelenti, „mint a felfújt szappanbuboréknak, úgy kell ennek az óriási szovjet vonalnak összeomlania. A befutott jelentések szerint cérnavékony vonalak vezetnek északról délig, a hátország tulajdonképpen üres".

A Szálasi-kormány megalakulása után néhány nappal Beregfy kezdeményezte, hogy találkozhasson a német haderő irányítóival, Guderiánnal és Keitellel. Azok többszöri sürgetésére türelmet kértek. Végül is december 4-én a kormánydelegáció tagjaként Szálasival együtt Beregfy is ott lehetett Hitlernél. A tárgyalások egyik lényeges pontja az volt, hogy Hans Greiffenberg tájékoztatta a résztvevőket a német légierő átszervezésének tervéről. Eszerint külön repülőhadtesteket kívántak felállítani, a magyar repülőket pedig önálló egységbe akarták szervezni, ellátva őket a szükséges hadianyaggal. Beregfy tárgyalt Guderiannal, s azt javasolta, hogy a magyar egységeket ne parcellázzák szét, hanem inkább összpontosítsák nagyobb egységekbe.

Beregfyt meggyőzte Hitler ígérete, hogy gondoskodni fog Magyarországról, s éppen e földről indul majd a döntő támadás az oroszok ellen. Az új földi, légi és vízi fegyverei legyőzhetetlenek – mondotta. – Németország gyártási kapacitása novemberben akkora volt, mint a háború folyamán még soha.

Szálasi és miniszterei szinte végig azt hirdették (s alighanem maguk is elhitték), hogy a háború megnyerhető, csak akarni kell. Hitler olyan jelentékeny katonai erőt fog Magyarországon összpontosítani, amellyel az oroszokat fél éven belül kiszorítják az országból, és a háború átkerül szovjet területre. Holott a valóságban éppen ennek az ellenkezője történt, a szovjet hadsereg megállíthatatlanul közeledett. A lakosság nagy tömegei tapasztalták ezt, s e tény nagymértékben aláásta a kormány tekintélyét.

Természetesen nem a Nyilaskeresztes Párt vezetőinek fejében született az az elgondolás, hogy a háború megnyerése csak azon múlik, akarják-e a győzelmet. Ez Goebbels gondolatmenetén alapult, aki ennek nemegyszer hangot is adott, például 1944. november 22-i beszédében, amelyet Das Reich című folyóirat közölt. „Ez a háború nem is végződhet másként, mint a mi győzelmünkkel!" – hirdette a náci propagandaminiszter. És akik nem hittek ebben a propagandában – s egyre többen voltak ilyenek –, azokat azzal vádolták (mint például a Vas Vármegye december 3-i számában olvasható cikk írja), hogy nem eléggé „iskolázottak, tájékozottak". „Minden egyes magyarnak

– írja a szerző –, akiben van egy kis turáni vér, oda kell kiáltani tele tüdővel, légy magyar ivadék! A történelem folyamán a turáni vér csodát művelt!"

Vajna Gábor 1945-ös újévi beszédében, amelyet a lapok is közöltek, arról szónokolt, hogy nem szabad abbahagyni a küzdelmet. „Szabad-e egyéni nélkülözések, fájdalmak, szenvedések miatt elárulni a hazát? Szabad-e az ellenséges propaganda miatt egy le nem győzött, le nem igázott nemzetnek az ország területét átadnia az ellenségnek? Szabad-e összeroppanni?" – tette föl a patetikus kérdéseket. S ezzel kapcsolatban már nemcsak a zsidóságról beszélt úgy, mint amelyet ki kell iktatni a nemzet életéből, de fenyegette a középosztályt, az értelmiséget és mindenkit, aki nem hiszi azt, aminek az ellenkezőjét naponta tapasztalja.

Nem maradt el Vajnától Gera sem. Az ő beszédét a Tábori Újság, a honvéd vezérkar VI. osztályának lapja közölte 1945. január 21-én. Gera József kénytelen volt megállapítani, hogy „a nemzet tetemes része nem is tudja, miért folyik a háború. Mi nemcsak szónokolni, harcolni és áldozni akarunk, mert mi százszor inkább választjuk a hősi halált, mint a becstelen életet. Ezért erős Szálasi Ferenc, mert őt elhagyhatja mindenki, azonban van ebben az országban százezer hungarista, aki soha az életben őt elhagyni nem fogja, neki mindig testőrsége lesz. Mi győzni fogunk, mert győzni akarunk" – mondta Gera. Ebben azonban már lappangott némi beismerés is, hogy ti. a százezer hungaristán kívül mindenki elhagyni készül Szálasi Ferencet. (Csak – mint utóbb kiderült –, Szálasi hagyta el a „százezer" hungaristát is.)

Vajna Gábor belügyminiszter még március 2-án is azt mondotta Sárváron egy gyűlésen: „Ma, holnap, holnapután, egy hét múlva vagy egy hónap múlva, vagy talán egy félév múlva, de eljön az idő, amelynek az időpontját kizárólag a Német Birodalom vezetője tudja, amikor teljesen új német hadsereg, új fegyverek és a most kiképzésben álló magyar hadosztályok meg fognak jelenni a csatatéren, s az utolsó, a végső küzdelmet meglepetésszerűen ki fogják vívni."

Kassai Ferenc propagandaminiszter azt mondta: „Nincs megalkuvás, nincs kibékülés, hat esztendei háború után egyiknek el kell pusztulnia, alul kell maradnia. Németország nagyvárosai romokban hevernek, de az egész nép Hitler Adolf mögött áll... A háború végkifejlődéséhez érkezett, a küzdelem nem csupán a hadsereg feladata, mindenki harcává szélesedik. A háború elérkezett oda, hogy hatalmas forradalmi mozgósítást rendeljünk el minden bomlasztó, leigázó, alacsony ösztönöktől fűtött erővel szemben. Most már nemcsak a katonáknak, hanem mindnyájunknak sorsa az, hogy bekapcsolódjunk ebbe a hatalmas harcba" – mondta Kassai.

Hogy valójában milyen volt ekkor már a fegyveres erők szelleme, arról Szálasi is szerezhetett tapasztalatokat 1945. február 10-től 12-ig tartó or-

országjárása során. Zalabesnyő, Nova, Pacsa, Keszthely, Sümeg és Zalaszentgrót helységeket látogatta meg. A hozzá intézett kérdésekből kitűnik, hogy ekkor már igen feszült volt a viszony a katonai alakulatok és a lakosság között. Nova községben, ahol a debreceni 11-es gyalogezred egy töredéke állomásozott, szóvá tették a katonák viselkedését, mondván: közbotrányt okoznak, dáridóznak, mulatnak, magatartásuk erős visszatetszést vált ki. Egy másik községben elpanaszolták: az átvonuló katonai alakulatok sok lisztet, sót, borjút, tűzifát vittek el, és pénz helyett elismervényt adtak azzal, hogy majd az állam kifizeti, így viszont a lakosság nem tud adót fizetni. Azt is elmondták, hogy a katonaság visszaél az igénylési lehetőségekkel. Egyes alakulatok a létszámukhoz viszonyítva négy hónapi mennyiséget is felvételeznek, s amikor időközben újabb alakulatok jönnek, a község már nem tudja ellátni őket. Az egyik községben azt is kifogásolták, hogy a bevonult fiatalok közül a módosabbak visszatérhettek, és gazdaságukban dolgozhatnak. Mire Szálasi azt felelte, hogy a lakosságot ki kell oktatni, hogy senkinek nem lesz kára a háborúból.

A hadsereg azonban már nemcsak erkölcsileg hanyatlott, hanem politikailag is kezdett szétesni. Szóltunk a pártszolgálat, a fegyveres nemzetszolgálat, a csendőrség és a rendőrség, a különítmények tevékenységéről; a rendkívüli jogokkal felruházott tábori biztonsági szolgálatról még nem.

Ez 1944. december 15-én lépett működésbe, s a Magyar Csendőr című lap 1945. március 1-jén a következőképpen ecsetelte feladatait: „El kell fogni azokat, akik alakulatuktól megszöktek, azokkal szemben pedig, akik katonai rend és fegyelem ellen vétettek, el kell járni. S ami a leglényegesebb: az addigi honvédségi szolgálati szabályzattal szemben, minden hadbírósági eljárás kikapcsolásával a katonai karhatalmi közegek ún. felkoncolási jogot kaptak. A felkoncolási jog azt jelentette, hogy a tábori biztonsági szolgálat jogosult agyonlőni a tetten ért, illetőleg körözött katonaszökevényeket, hadüzemi és munkahadseregbeli szökevényeket. Köteles agyonlőni a tetten ért fosztogatókat, lázadókat, zendülőket, az ellenséggel bármilyen egyetértésbe bocsátkozókat."

Ám ez éppúgy nem segített, mint ahogyan a szép szónoklatok sem. Például Beregfy Károly honvédelmi miniszter március 3-i, utolsó szózatában nem szűkölködött a költői kifejezésekben. „Ma kint jártam a magyar mezőkön, és odakinn az első tavaszi napsugár megcsókolta a magyar földet. Csókjára lent a föld mélyén megindult a maga élete, kenyeret, tavasz és győzelmet hirdet az embereknek... Ma az egész ország egyetlen hatalmas harckocsi, és a tavaszi szó minden magyarhoz: helytállni a fronton és a front mögött. Már indul az új magyar élet, az új magyar holnap. Ne féljetek, amíg mindenki a helyén van, amíg a hűség tartja munkaeszközét és a harcfegyve-

rét, addig bennünket nem lehet legyőzni!" Amíg mindenki a helyén van – mondotta, de néhány nap elteltével már sem a miniszter, sem a nemzetvezető nem volt Magyarországon.

Nem beszélve arról, hogy miközben az idézett szózatot mondta, már elolvasta minisztériumának, katonai vezetőinek elemzését a katonapolitikai helyzetről. Megtudta belőle, hogy a háborút Magyarország területén elvesztették, sőt azt is kiolvashatta a sorok közül, hogy Németország elvesztette a háborút.

Beregfy egyébként közvetlenül e beszéde előtt Berlinben arról tárgyalt: Szálasi mint legfőbb hadúr, egyben a hadsereg főparancsnoka is legyen, ő maga, Beregfy pedig irányítsa a magyar térségben levő magyar és német csapatokat. Meg akarta változtatni Himmler döntését, amely Ruszkayt, SS-tábornokként, 1945. március 1-től kinevezte a magyar fegyveres SS kötelékek felügyelőjének. Himmlerrel, Guderinnal és Keitellel folytatott tárgyalásai alapján Beregfy még akkor is olyan következtetést vont le, hogy a német hadsereg helyzete nem rossz. Hiszen Himmler – aki ekkor már nyugaton tapogatódzott a különbéke lehetőségéről – kijelentette, hogy még ebben az évben, 1945-ben német győzelemmel befejezik a háborút. Himmler azt is megjegyezte, nagyon sajnálja, hogy Szálasival még nem tudott találkozni, de sort fog erre keríteni.

Visszatérve azonban már Beregfy is belátta: nincs reális alapja a németek győzelmében való bizakodásnak, s már csak abban reménykedett, hogy a németeknek sikerül valamelyik féllel elérniük a békekötést.

A levente és a Hungarista Légió

Röviddel a nyilas puccs után, Beregfy Károly honvédelmi miniszter a Hitlerjugenddel és a német katonai parancsnoksággal szerződést kötött 40 000 magyar fiatal Németországba szállítására. A Hitlerjugend részéről Josef Fridl ellenőrizte a honvédelmi minisztériumban a szerződés betartását. December vége felé egymás után jelentek meg az erre vonatkozó intézkedések. Beregfy Károly 1944. december 22-én elfogadta a szervezési irányelvet. Ebben alapelvként szögezték le, hogy „minden magyar embernek fegyvert kell fognia egy teljesen új, hungarista lelkülettel megszilárdított és alaposan kiképzett, felfegyverzett csapattestek keretében...

Új seregtesteket kell szerezni 19, 20 és 21 éves fiatalokból. Kiképzésüket Németországba kell áthelyezni, s ott német felszereléssel egy új páncélos hadosztályt kell felállítani. Önként jelentkezőkből rohamszázlóaljakat kell

felállítani, és ezeket Németországban felfegyverezni. December 24-én délután pedig a Kovarcz-féle minisztérium a rádió útján is felszólította Budapest ifjúságát: haladéktalanul vonuljon be, két napi élelemmel és csekély felszereléssel.

A honvédelmi miniszter jelentkezésre hívta fel a 18 és 22 év közötti leventéket, önkéntes páncélromboló-kiképzésre. A levente intézményt, amely amúgy is katonai jellegű ifjúsági szervezet volt, teljesen a totális háború szolgálatába állították. Átszervezték, új parancsnokot neveztek ki, és megerősítették a leventeoktatók és -főoktatók állományát. November 16-án már az MTI közölte is, hogy bevetették az első hét levente páncélromboló egységet. „A páncélököl eredményes kezelésének elsajátítása rövid időbe került. Csak bátor szív és magyar virtus kell hozzá" – írta az MTI tudósítója.

A honvédelmi miniszter és az iparügyi miniszter együttesen rendeletet adott ki, amelyben kötelezte a hadiüzemeket, hogy a hozzájuk bevonuló 18 éves leventékből zárt alakulatokat szervezzenek, gondoskodjanak a parancsnoki állományról, az elhelyezésről és az élelmezésről. A vállalati leventecsapatok tagjait kötelezték a rendes heti foglalkozásokon való részvételre. Előírták továbbá, hogy a honvédelmi munkára igénybe vett fiatalokat szabad idejükben „a magyar nemzeti eszme és szórakozás" szellemében kell foglalkoztatni. A leventéket megpróbálták a szovjet csapatok által felszabadított területekről még időben szervezetten kitelepíteni, de ez csak részben sikerült.

November közepére az újjászervezett leventeparancsnokság már akcióképesnek mutatkozott. A leventéket három korcsoportra osztották: az első és második korcsoportban voltak a leventeapródok és az ifjú leventék; ezek számára fokozott ütemű katonai előképzést írtak elő. Ezzel részben a szünetelő iskolai oktatást is pótolni akarták, de a fő cél az volt, hogy a fiatalok katonásan szervezettek és fegyelmezettek legyenek, s háborús feladatokat lássanak el 12 éves kortól 18 éves korig. Ennek megfelelően légó-, mentő-, figyelő- és tűzoltószolgálatot szerveztek. Bevonták őket a menekültek elhelyezésébe és a haditermelés szempontjából fontos nyersanyagok gyűjtésébe. Elrendelték, hogy riadó esetén a csapat a legrövidebb időn belül álljon készen a bevetésre. A harmadik korcsoportot, a 18 éveseket, koruknál fogva alkalmasnak tartották a katonai szolgálat teljesítésére. Ők félig-meddig önként vállalták a feladatot, és honvédesküt tettek. Zömüket honvédelmi munkaszolgálatra hívták be a hadiiparba, ahol zárt egységekben kellett részt venniük a termelőmunkában.

A parancsnokság elképzelése az volt, hogy a leventecsapatok ezrei részt vesznek minden háborús feladat megoldásában. A leventék kisebbik részét meg tudták nyerni, de sokan kibújtak a szolgálat alól. Így is sok ezer leven-

tét vetettek be, rossz felkészítéssel, a hadműveletekbe, és több tízezret sikerült az országból kiszállítani.

Kovarcz Emil fontos feladatának tartotta a hungarista légió életre hívását és szervezését. Ez ügyben megállapodott Gera Józseffel, a Nyilaskeresztes Párt ügyeinek felelősével. Eszerint a Nyilaskeresztes Párt és ifjúsági szervezete részt vett a légió megalakításában, és Gera aláírásával felhívás is megjelent az 1944. december 24-i napilapokban. „Felszólítok minden fegyverforgató ifjút és férfit, hogy jelentkezzék a hungarista légióba. Mindenki, aki katonai kiképzést nyert és önként jelentkezik, rövidesen bevetésre kerül fővárosunk és hazánk védelmében. Jelentkezhet bárki 16–48 éves korig. Bárhová is tartozik, felettesei kötelesek elengedni. Ki nem képzettek is jelentkezhetnek összeírásra, harcba állításuk későbbi időpontban történik. Hívunk minden magyar férfit, aki nem akarja tétlenül nézni hazájának, nemzetének, családjának pusztulását. Hívjuk azokat, akikben még él az ősök katonalelke, hogy szent szabadságharcunkban ellenállhatatlan rohammal verjük vissza a vörös martalócok szégyenteljes hadait. Hívunk, testvér, a hungarista légióba, hogy velünk együtt küzdjél nemzetünk becsületéért és függetlenségéért." Később – sajátos módon – Gera József fölháborodott a nevével megjelent fölhíváson, mert az tudomása nélkül jelent meg a napilapok karácsonyi számában. Azt állította, hogy a Budapest védelmére visszamaradtak, Hindy és más nyilas vezetők, az ő tekintélyét akarták latba vetni a toborzás sikere érdekében. Gera kijelentette, hogy a hungarista légió a totális mozgósítás miniszterének hatáskörébe tartozik, s elhatárolta magát tőle. Ezt a lépését a Kovarczcal és másokkal való rivalizálása magyarázza.

A hungarista légióba összesen hétezer fiatalt toboroztak. Jó részük a nyilas ifjúsági szervezetből, a pártszolgálatból került oda, de más rétegekből is csatlakoztak egyesek, különböző okoknál fogva. A hungarista légióra azért is szükség van – indokolta Kovarcz –, mert a pártszolgálat tagjai és a nyilas fiatalok közül sokan, miután lehetőségük volt, idegen lakásokban garázdálkodtak, javakat, értékeket tulajdonítottak el. Ahogy Kovarcz fogalmazta, „teljes züllésnek indultak", mert arany között turkálhatott olyan is, aki életében nem látott aranyórát. Az ilyen – mondotta – előbb vagy utóbb a zsebébe teszi az első gyűrűt, és attól kezdve rabló lesz.

Egyébként igen szembeötlő volt a katonai alakulatokról, a hungarista légióról, a halálfejes légióról, a pártszolgálatról írt cikkek félrevezető jellege. Mint láttuk, a hungarista légiót meglátogató képviselők lesújtó véleménnyel voltak a körülményekről, az ott tapasztalt szellemről. Ennek ellenére az összetartás 1945. február 15-i számában az olvasható: bámulatos a hungarista légió szelleme. Egész rövid idő alatt „feltűnően sokan vannak, és a sok fiatal mind beöltöztetésre vár. A hungarista légióba jelentkezett leventék

15–16 éves fiatalok, és a szellem rendkívül jó közöttük. A német páncélosok mellett több helyen ők töltik be a gyalogság szerepét, éspedig kifogástalanul."

Magyarország – hadszíntér

A fiatalabb generációkhoz tartozók már el sem tudják képzelni, hogy mi játszódott le szülőhelyünkön 1944 őszétől 1945 tavaszáig.

Szétlőtt, szétbombázott házak, földúlt otthonok, elpusztított hidak. A háború 1938-as értékben számolva 22 milliárd pengőbe került hazánknak. Ez öt év teljes nemzeti jövedelmét jelentette. Ám ez utóbb pótolható volt; de azokat, akik a harctereken véreztek el, senki föl nem támaszthatta. És azok a nemzedékek, amelyek átélték mindezt, akkori élményeket talán életük végéig hordozzák gondolkodásukban, idegeikben. Aki egy halottat megpillant, soha nem felejti el. A százezrek halálával járó történelmi esemény hosszú évtizedekre hatóan formálta, alakította a nemzet gondolkodását.

A szavak ennyi év távlatából megkopnak. Ha azt mondjuk: akkori urai feláldozták Magyarországot, sokan már nem tudják igazán felfogni ennek a ténynek a tragikumát.

A háború szörnyű dolog, s a magyar nép ezt saját földjén is megtapasztalhatta. Ám nem a mi országunk esett elsőként a harccselekmények áldozatául. A német hadsereg szövetségeseinek közreműködésével a Szovjetunió európai részének jelentős hányadát elpusztította. Azok a szovjet katonák, akik az ellenséges seregeket üldözve átlépték a magyar határt, addigra már saját szemükkel láthatták, mi történt hazájuk földjén, Ukrajnában, Oroszországban, Belorussziában, a Kaukázusban, mindenütt, ahová a német hadsereg eljutott.

Magyarország területén 1944-ben a német déli seregcsoport parancsnoksága irányította a hadműveleteket. Hatásköre kiterjedt az északkeleti Kárpátokban küzdő 1. magyar hadseregre, a német 8. és 6. hadseregre, a magyar 2. hadseregre és más magyar alakulatokra. A magyar vezérkari főnökség még október 15-e előtt felállította a 3. hadsereg parancsnokságát.

A szovjet hadsereg alakulatai szeptember végén értek Magyarország területére, és erőteljesen folytatták támadásukat. A német déli hadseregcsoport parancsnoka nem tudta pontosan megállapítani a szovjet támadás várható idejét, és alábecsülte annak erejét. Ebből adódóan elhatározásaival és intézkedéseivel szinte állandóan megkésett. A német parancsnokok visszavonulás alkalmával és a rendkívüli helyzetekben előszeretettel áldozták fel a magyar alakulatokat. Nem vitatható, hogy a németek többnyire szívósan,

kitartóan harcoltak és véreztek, ugyanakkor sokszor hozták nagyon előnytelen helyzetbe a magyar egységeket és áldozták fel azokat maguk helyett.

Október 15-e körül fejeződött be a második világháború egyik nagy harckocsi-összecsapása, a debreceni ütközet. E harcokban nemcsak a katonai alakulatok szenvedtek veszteségeket, de Debrecen és a környékén lévő falvak, tanyák, városok is nagyon megsínylették.

A német katonai vezetés célja a debreceni vereség után az volt, hogy a különböző természetes akadályokat kihasználva, ameddig csak lehet, tartsa a Budapest-Bécs-Graz háromszöget.

A német és magyar alakulatok ideig-óráig fel tudták tartóztatni a szovjet csapatokat, ám azok csakhamar elfoglalták Kecskemétet.

Kecskemét elfoglalása és a szovjet csapatok előretörése Kiskunfélegyháza irányába arra késztette Hitlert, hogy közvetlenül beavatkozzon a hadműveletek vezetésébe. Parancsot adott Kecskemét visszafoglalására, ami csak tovább növelte a zavart.

Lajosmizsénél, majd Örkénynél súlyos harcok alakultak ki. A Fülöpszálláson lévő magyar alakulatokat hevesen támadták a szovjet lövészek. Szorult helyzetükben ígéretet kaptak az 1. német páncélhadosztály bevetésére, de ennek csapatai csak részben érkeztek meg. Így a magyar alakulatokat a szovjet páncélosok körülkerítették és fogságba ejtették.

A 3. hadsereg 10. hadosztálya átcsoportosult Kunszentmiklósra, de oda a szovjet csapatok előbb érkeztek meg, mint ők, és ez a magyar alakulat számára kritikus helyzetet teremtett. Mindkét oldalon súlyos volt a veszteség. A 3. német páncélos hadtest parancsnoka megparancsolta a huszárhadosztálynak, hogy foglalja vissza Kunszentmiklóst. Ez felelőtlen parancs volt, mert a huszárhadosztály nem volt felkészülve ilyen harcra. Óriási veszteségek közepette szétszóródott, megmaradt erőit csak nagynehezen tudták összegyűjteni és a Csepel-szigetre irányítani.

Hasonló helyzetbe jutott az 1. magyar páncélhadosztály harccsoportja is. A mellékutakon visszavonuló alakulatokat minden oldalról támadások érték, majd a szovjet páncélosok bekerítették őket. A német ellentámadás elkésett, nem volt képes sem Kecskemétet, sem a másodikként elrendelt Kunszentmiklós-Örkény-Cegléd-Szolnok vonalat tartani. A szovjet csapatok Örkénynél szétszaggatták a német és a magyar alakulatok védelmét, és azt áttörve már Monor és Üllő felé közeledtek.

November 2-án estére a szovjet csapatok megközelítették Budapestet. Előretörésüket csak a Soroksárnál kiépített védőkörlet előtt tudta megállítani a 22. német SS-lovashadosztály. A 2. szovjet gárdahadtest alakulatai egészen a Ferihegyi repülőtérig törtek előre. A magyar rohamtüzérek kemény, elkeseredett harcban, jelentékeny veszteségek árán egy időre visszaszorítot-

ták őket. A későbbi napokban Vecsésről is visszavetették a szovjet csapatokat, és a német, magyar alakulatok erőteljes ellentámadásokat hajtottak végre.

Végül is a németeknek különböző csapaterősítések révén sikerült olyan ellenállást kifejteniük, hogy a szovjet alakulatok nem tudták Budapestet menetből elfoglalni. Ámde visszaszorítani sem sikerült őket, s megvetették a lábukat a főváros előterében.

A szovjet hadvezetés úgy látta, hogy a magyar főváros bevételéhez nagyobb erőkre van szükség. A térségben tevékenykedő 2. ukrán front egyszerre több irányban folytatott harcot. Támadott északról, keletről, délről, s ezáltal erői szétforgácsolódtak. November 25-én tehát ideiglenesen leállították a Budapest elfoglalását célzó hadműveleteket.

Ugyanakkor a német parancsnokság rosszul tájékozódott. Tévesen mérte föl a helyzetet és rosszul következtetett. Másutt várta a szovjet támadást, ezért csapataikat a Dunántúlra csoportosította át, hogy a 3. ukrán frontnak a Dunán átkelt alakulatait visszaszorítsa. Közben pedig a szovjet áttörés már Pozsonyt veszélyeztette, közvetlenül Bécs kapuját.

A Dunántúlon sem volt veszélytelen a hadi helyzet a németekre nézve. Október 17-e után a magyar fővezérség a Duna védelmében három védőkörlet kiépítéséhez fogott hozzá azzal a céllal, hogy megakadályozza a szovjet csapatok átkelését a Dunán.

Mindez azonban nem segített: a Tolbuhin marsall parancsnoksága alatt lévő alakulatoknak november 9-én sikerült a Duna jobb partján mély és széles hídfőt létesíteniük, amely a további harcokhoz fontos kiindulópontot jelentett. Ezért a németek Lengyelországból, a Balkánról, Olaszországból erőket csoportosítottak át a Dunántúlra, hogy lezárják az utat a szovjet hadsereg előtt, és szétverjék a 3. ukrán front egységeit.

November végére azonban a 3. ukrán front alakulatai megtörték a németek védelmét, s egy 100 km széles és 60 km mély hídfőt alakítottak ki, amelyből a dunántúli hadműveleteket ki tudták bontakoztatni.

December elején a szovjet hadsereg több mint 150 helységet szabadított föl, és előretört Székesfehérvár irányába.

1944. december elejére a németek és a Szálasi kormány számára a helyzet ebben a térségben kritikussá vált. A német déli hadseregcsoport parancsnoka a kudarcért a magyar katonai vezetésre hárította a felelősséget, s ugyanakkor a magyar alakulatokat használta fel a német gyalogság pótlására.

Amíg a 3. ukrán front csapatai a Dunántúlon törtek előre, a 2. ukrán front egyik hadseregének csapatai átkeltek Ercsinél a Dunán, és hídfőt létesítettek. December 5-én és az azt követő napokban különböző német páncélos

hadtestek és más alakulatok ellentámadásokkal próbálták zavarni a szovjet hadsereg előrenyomulását. Ezekben a harcokban a 20. magyar gyaloghadosztály nagy veszteségeket szenvedett, s a szovjet alakulatoknak is nagy veszteségei voltak.

A német és a magyar csapatok az úgynevezett Margit-vonalon rendezkedtek be védelemre. Ebben az időben ez volt a németek legjobban megerősített védelmi vonala. A Balaton és a Duna közötti szakaszra összpontosították a visszavonuló német csapatokat, SS-alakulatokat, gyalogságot, tüzérséget és műszaki alakulatokat, itt próbálták föltartóztatni a szovjetek további előrenyomulását.

Ádáz küzdelem folyt a Velencei-tó déli terepszakaszainál. A szívós védekezés ellenére a szovjet csapatok, veszteségekkel ugyan, de tovább nyomultak előre mindaddig, amíg december 10-én ideiglenesen védelembe mentek át. A német hadseregnek az volt a feladata, hogy mindenáron akadályozza meg a szovjet hadsereg áttörését a Duna és a Balaton között, s ezzel Budapest bekerítését nyugatról.

A szovjet legfelsőbb parancsnokság viszont olyan parancsot adott a 2. és a 3. ukrán frontnak, hogy kerítsék be a magyar fővárosban lévő német és magyar erőket. A fő cél Budapest felszabadítása volt. Úgy ítélték meg, hogy ez meggyorsíthatja Magyarország kilépését a háborúból, megrövidítheti a háború idejét magyar földön, aláásható a német déli hadsereg erkölcsi állapotát, és lehetővé teszi a Bécs elfoglalására irányuló hadművelet mielőbbi megkezdését.

A németek és a magyarok mindenáron meg akarták tartani Székesfehérvárt. Nagy páncélos erőket vonultattak fel ebben a térségben.

December 23-án a szovjet hadsereg áttörte a Székesfehérvárt körülvevő védőgyűrűt, és elfoglalta a várost. Más csapatok eközben Észak-Magyarországon és szlovák területen folytattak kemény küzdelmet.

A 2. ukrán front alakulatai jelentős veszteséget okoztak a németeknek. Esztergom közelében elérték a Dunát, és ezzel a 2. ukrán front észak felől befejezte a Budapesten lévő német és magyar alakulatok bekerítését.

November végén indult meg a harc a Miskolc térségében levő német alakulatok megsemmisítéséért és Észak-Magyarországból való kiűzéséért. December 3-án felszabadították a várost. A szovjet csapatok oldalán itt részt vett a harcokban a 4. román hadtest is.

A legfőbb hadicél a főváros elfoglalása volt. Ez nem ígérkezett könnyű feladatnak, mert a németek Budapestet valóságos erődítménnyé építették ki. Hitler november 23-án utasítást adott, hogy Budapestet házról-házra kell védeni. November végén Karl Pfeffer von Wildenbruch SS-tábornokot nevezték ki a budapesti erőd parancsnokává.

„A főváros mindennapjai"

Budapesten az 1944. őszi napokban külsőleg úgy tűnhetett, mintha minden rendben volna. Mintha elmúlt volna az október 15–16-i fordulat megrendítő hatása. Pedig, mint láttuk, az utcákon, a házakban, a lakásokban halálbrigádok tobzódtak. Az emberek élni akartak, és sokan mintha menekültek volna a szörnyű valóság elől. Valami furcsa, különös módon, egy valószínűtlen rémálomban, az utcák november végéig forgalmasak voltak, sokan ácsorogtak a kirakatok előtt, a vendéglőkben alig lehetett helyet kapni. A forgalom nem csökkent, jóllehet a húsételek kiszolgálását rendeletileg megtiltották. Az újságcikkek és a vezetők beszédei mindenkit biztosítottak arról, hogy a „vörösök" nem fognak Budapestre betörni, ezt garantálja a német és a magyar hadsereg.

A villamosokon az utasok fürtökben lógtak, pedig a kocsikban olvasható volt a felhívás: „Kedves Utasaink! Vigyázzanak testi épségükre"!

A budapestiek nagy részét a közelgő tél, a tüzelő beszerzésének gondja foglalkoztatta. Az utcákon az emberek csoportokba verődve olvasták az újonnan kiragasztott hirdetményeket, plakátokat. A legfeltűnőbb változás a pesti utca képén – írja a korabeli újság –, hogy „nem találkozni csatangoló, fölényeskedő, ránk nevető sárga csillagos zsidókkal. Kitömött vállú jampecekkel. Helyettük a Nyilaskeresztes Párt pártszolgálatosainak fegyelmezett egyenruhásai adják az új színt a pesti utcáknak."

Sok szó esett a beszélgetésekben arról, hol áll a front, hol folynak a harcok. 1944. november 9-én A Pest című újság főszerkesztője a következőket írta „Megvédjük Budapestet" című cikkében: „Nem kell megijedni, félelemre nincs ok, ha egy-két harckocsi esetleg betévedne Budapest külvárosaiba, mert azok természetszerűleg komoly harci erőt nem képviselnek, egyébként is céljuk csupán a zavarkeltés."

Már Budapest környékén folytak a harcok, de a mozik, a színházak, a vendéglők, az éttermek, a szállodák, a mulatóhelyek nyitva tartottak. Ameddig élelemhez lehetett jutni, az emberek megpróbálták elfelejteni a valóságot. „Csak öt perc az élet" – dúdolták a népszerű sláger szövegét.

Beregfy Károly november 8-án a déli órákban, magasabb rangú magyar tisztek kíséretében, látogatást tett a fővárost védő csapatoknál. Megszemlélte a soroksári szakaszt, az SS-lovashadosztályt, a magyar ejtőernyős vadászokat. A szemle után maga és a magyar nemzet nevében köszönetét és elismerését fejezte ki a katonáknak, ez alkalommal is hangsúlyozva a legszorosabb német-magyar fegyverbarátság szükségességét.

Ugyanezen a napon a honvédelmi miniszter rendelkezést tett közzé falragaszokon Budapest önkéntes kiürítéséről. A hirdetmény a katonai helyzet

alakulására hivatkozott, mondván: „lehetséges, hogy a főváros környéke átmenetileg harctérré válik".

Beregfy ugyanakkor felhívással fordult Budapest népéhez: „Jöjjön, aki még fegyvertelenül otthonában ül, hogy az elesettek és sebesültek kezéből kiragadja a fegyvert; jöjjön mindenki, aki magyar és férfi. Jelentkezzetek a Nyilaskeresztes Párt kerületi szervezeténél. Magyar nők, vessétek meg az itthon maradókat! Előre a német testvérekkel való közös harcra! Szégyen és számonkérés lesz azoknak a sorsa, akik nem vesznek részt fővárosunk védelmében."

A honvédelmi miniszter a Budapesten harcoló magyar katonákat, civileket egyaránt harcra igyekezett lelkesíteni: „Akár honvédek, csendőrök, rendőrök, párttagok, leventék, önkéntesek vagytok, az ország szeme, lelke most rajtatok függ. Az ellenség el akarja foglalni fővárosunkat, ám ez kettőn múlik: rajtatok, Budapest hős védőin és fővárosunk polgárain. Rátok bízta a haza a főváros védelmét..."

Arra is figyelmeztették Budapest polgárait, hogy az ellenséges repülőgépek mind gyakoribb, meglepetésszerű megjelenése indokolttá teszi a legszigorúbb elővigyázatosságot, és ezért az elsötétítési rendeleteket mindenkinek a legszigorúbban kell betartania. Felhatalmazták a rendőrséget, a légoltalmi őrsparancsnokokat, hogy a helyszínen azonnal igazoltassák a mulasztókat, és indítsanak eljárást ellenük.

Hans Freissner vezérezredes, a német déli hadseregcsoport parancsnoka Budapesten parancsot adott ki, amelyet Hindy december 2-i 68. számú bizalmas hadtestparancsnoksági parancsában értelmezett és alkalmazott. Freissner megállapította, hogy a Tisza arcvonalán a szovjetek mély betörést értek el, és ennek egyik oka: nem alkalmazták a helyes védelmi eljárást. Freissner fő következtetése – és ezt megerősítette Hindy is – az volt, hogy a magyar gyalogsági kötelékeket az eddigieknél nagyobb mértékben kell a német kötelékekbe beosztani, és a magyar tüzérséget a németekkel szoros együttműködésben kell alkalmazni. „Aki a harcban gyávának mutatkozik, akár német, akár magyar, az rendfokozatára vagy szolgálati állására tekintet nélkül eljátszotta az életét, és ezeket azonnal, a helyszínen a rögtönítélő bíróság által el kell ítélni, és az ítéletet azonnal végre kell hajtani... A magyar hadsereg még túlságosan a visszavonulás elképzelésében él – így Hindy –, ezt a helyzetet meg kell szüntetni. Az ellenállás akaratát fel kell fokozni."

Jelentős politikai irányzatok, polgári politikusok, a Magyar Front, az egyházak befolyásos irányítói Budapest nyílt várossá nyilvánítását javasolták.

Angelo Rotta pápai nuncius hivatalosan megkereste Pfeffer von Wildenbruchot, és a diplomáciai képviseletek nevében kérte: legyenek tekintettel a polgári lakosság helyzetére. Arra a javaslatra, hogy Budapest nyílt

város legyen, Hitler azt felelte: ha a német városokat nem sajnálta feláldozni, akkor miért éppen egy idegen várost sajnáljon?

A német hadvezetőség, Szálasi és Beregfy tevékeny közreműködésével, Budapestet erődítménnyé építette ki, és házról házra folytatták a harcot.

Közben Budapesttől nyugatra és délnyugatra a szovjet csapatok folytatták támadásukat. A németek és a magyar csapatok elkeseredett ellentámadásokkal, harckocsik, rohamlöveg és gépesített gyalogság bevetésével igyekeztek visszavetni a szovjet csapatokat.

Az ellentámadások azonban kudarcot vallottak, a szovjet csapatok tovább nyomultak előre. Az első időszakban a Budapesten védekező német és a magyar katonák is megfelelő módon voltak ellátva. Nagy mennyiségű hadifelszerelésük volt, s repülőterekkel is rendelkeztek, amelyek révén az utánpótlásról is gondoskodni lehetett.

Összesen közel százezer német és magyar katona védte Budapestet.

A német katonák féltek a hadifogságtól, ezért közülük csak nagyon kevesen álltak át vagy adták meg magukat.

Budapest védelmére a német parancsnokság kiépítette az ún. Attila-vonalat. Összesen 200 ellenállási csomópontot létesítettek. Gyárakat, üzemeket, vasútállomásokat alakítottak át erődítményekké. Ezeket egymással összekötve, tűzvédelmi rendszert alakítottak ki, amelyet nehézfegyverekkel, páncéltörő és légvédelmi tüzérséggel láttak el. Az erődítményeken belül több mint 110 támpontot rendeztek be.

Figyelembe vették a védekezés eszközeiként a légvédelmi pincéket, a csatornákat. Az utcákon barikádokat emeltek, aknazárakat telepítettek. Nehéztüzérségi, páncéltörő és tábori ágyúkat helyeztek el a háztetőkön, a padlásokon, géppisztolyok, géppuskák és aknavetők bújtak meg minden hasadékban. Óriási akna- és gránátkészleteket halmoztak fel, aláaknázták az épületeket. Az erődítményeket szögesdrótokkal vették körül.

A német déli hadseregcsoport parancsnoka és közvetlen munkatársai jól tudták, mit jelent Budapest védelme, ezért olyan javaslattal éltek, hogy az erőket a budai helyeken összpontosítsák, s Pesten a német és a magyar katonaságnak csupán egy kis része tartózkodjék. Ily módon – indokolták javaslatukat – meg lehet óvni a német és a magyar alakulatokat a bekerítés veszélyétől. E javaslatot azonban a főparancsnokság elutasította, s ezzel a magyar fővárost odavetette a pusztulásnak.

Tolbuhin és Malinovszkij, a 2. és a 3. ukrán front parancsnokai is jól tudták, mint jelent az utcai harc egy olyan nagyvárosban, mint Budapest, Ezért a körülzárás után javaslatot juttattak el Pfeffer Wildebruch tábornokhoz. Ebben a következőket írták: „A tábornok úr bizonyára belátja, hogy minden további ellenállás elveszítette értelmét. A harc céltalan folytatása feltétlenül

csapatainak megsemmisítéséhez, a békés polgári lakosság lelketlen feláldozásához és a magyar főváros teljes pusztulásához vezetne. A további felesleges véráldozatok elkerülésére, Budapestnek, történelmi jelentőségű műemlékeinek, kulturális és művészi alkotásainak megmentése érdekében felszólítjuk a következő feltételek elfogadására..."

A feltételeket hat pontban foglalták össze:

1. A körülzárt német és magyar csapatok, parancsnokságaikkal az élen, azonnal szüntessék be a harctevékenységet.

2. A legénység, az összes tiszt és tábornok, továbbá a teljes fegyverzet, felszerelés, szállítóeszköz és hadianyag épségben átadandó.

3. A harcokat beszüntető tábornokok, tisztek és a legénység biztonságát, életét szavatoljuk. A német hadifoglyok hazatérhetnek hazájukba, vagy kívánságuk szerint más országokba. A magyarok, akik megadják magukat, kihallgatás és ellenőrzés után azonnal szabadlábra helyeztetnek, és otthonukba távozhatnak.

4. A fegyverletételben érintett csapatok tagjai egyenruhájukat, rendfokozati jelvényeiket, kitüntetéseiket, magántulajdonukat képező tárgyaikat megtarthatják, a törzstisztek és tábornokok ezenkívül megtarthatják szúrófegyvereiket.

5. Az összes sebesült és beteg azonnali orvosi kezelésben részesül.

6. A tábornokok, tisztek, altisztek és legénység ellátása biztosítva lesz.

A szovjet parancsnokság javaslatában meghatározta az időt és a módot, ahogyan a szovjet tisztek az ultimátumot eljuttatják a németekhez. Befejezésül hangsúlyozták: amennyiben a németek visszautasítják az ultimátumot és ezt a kedvező ajánlatot, akkor a Vörös Hadsereg megkezdi a hadműveleteket, s ebben az esetben minden felelősség a német parancsnokságot terheli.

1944. december 28-án és 29-re virradó éjjel a szovjet csapatok a peremvonalban elhelyezett hangszórókon magyar és német nyelven többször ismertették az ultimátum szövegét. Ismertették a parlamenterek útvonalát, az időpontot, s közölték, mikor és merre haladnak el azok, akik az ultimátum szövegét viszik.

A 2. ukrán front parlamentere Steinmetz Miklós, magyar származású szovjet százados volt, a 317. lövészhadosztály politikai osztályának főinstruktora. Kísérőiként Kuznyecov hadnagyot és Filimonyenko őrmestert jelölték ki. A 3. ukrán front parlamentere pedig Ilja Afanaszjevics Osztapenko százados, a hadosztály politikai osztályának főinstruktora, kísérői Orlov főhadnagy és Borabatyuk törzsőrmester.

Steinmetz kapitányt és kíséretét, ahogy elérkeztek a 22. SS-lovashadosztály pestlőrinci védelmének peremvonala elé, gépágyúval tűz alá vették.

Steinmetz és Filimonyenko a helyszínen azonnal meghalt, Kuznyecov hadnagy megsebesült.

A 3. ukrán front parlamentereinek útvonala a Budaörsi úton vezetett. Amikor elérték a német állásokat, őket is géppuskatűz fogadta. Visszatértek a peremvonalra, ott tudomást szereztek a 2. ukrán front parlamentereinek meggyilkolásáról. Ennek ellenére Osztapenko és társai vállalták, hogy elviszik a 2. és a 3. ukrán front parancsnokainak ultimátumát. Újból elindultak, s a Budaörsi útnál elérték a 8. SS-lovashadosztály védelmi vonalát. Itt a német katonák fogadták őket, bekötötték a szemüket, s egy gépkocsival a központba vitték a parlamentereket. Osztapenko az ultimátumot egy német alezredesnek adta át, aki Pfeffer Wildenbruch különleges meghatalmazottjának mondta magát. Átvette az ultimátumot. Egy óra múlva visszatért azzal, hogy válasz nincs, s felbontatlanul visszaadta a levelet. Később Orlov főhadnagy elmondotta: „Amikor kivezettek bennünket a peremvonalról, levették szemünkről a kendőt, és mi elindultunk a mieinkhez. Sokkal gyorsabban jöttünk visszafelé, mint amikor odamentünk. Körülbelül a fele úton lehettünk, amikor Osztapenko százados felém fordult, és azt mondta: úgy látszik, sikerült, most is ránk mosolygott a szerencse. Ahogy kimondta e szavakat, három hatalmas robbanás hallatszott, körülöttünk repeszek és golyók süvítettek. Osztapenko százados a németek felé fordult, és lezuhant az útra. Mi a törzsőrmesterrel az útszéli árokba ugrottunk. Az ellenséges géppuskatűz nem szűnt. Világos volt, hogy a százados meghalt, nem akartuk az úton hagyni, kissé előre kúsztunk az árokban, a tüzelés elcsendesedett, és így próbát tettünk. Levettem a köpenyemet és a százados felé kúsztam. Körülöttem újra süvíteni kezdtek a golyók, de én tovább kúsztam. A százados egy nagy vértócsában feküdt, lecsatoltam a véres térképtáskát, amelyben a boríték volt, majd a német golyózáporban visszaugrottam az árokba. Osztapenko hátába a lapockától a medencecsontig két repesz és négy golyó fúródott. Holttestét az éjszaka folyamán hozták ki a tűzvonalból, körülbelül a Budaörsi út 127–129. számú ház tájékáról."

A Vörös Hadsereg röplapokon adta hírül a parlamenterek meggyilkolását. „Magyar harcosok – szólt a röpirat. – Az orosz harcosok vasgyűrűje fog körül benneteket, amely – ha nem hagyjátok abba az ellenállást – majd csak akkor nyílik meg, ha ti már megsemmisültetek. Hogy a felesleges vérontást elkerüljük, a 3. és 2. ukrán arcvonal parancsnokai, Tolbuhin és Malinovszkij marsall, ultimátumot küldtek a német-magyar csapatok parancsnokságának, amelyben azokat a magyar harcosokat, akik megadják magukat az oroszoknak, biztosítják, hogy hazaengedik. Attól tartva, hogy az emberséges ajánlat sok magyar harcost arra bír, hogy átálljon a Vörös Hadsereghez, a németek nem érték be azzal, hogy elvetették az ultimátumot, hanem meggyil-

kolták a szovjet parlamentereket. Ti magatok hallottátok, hangszóróink közölték, amikor parlamentereink elindultak, sőt sokan közületek saját szemeitekkel is láttátok őket. Mi minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy a gyilkosokat megbüntessük, de az nem azt jelenti, hogy a magyar katonákat és tiszteket bűnrészesnek tekintjük ebben a gonosz tettben. Magyarok! Csakugyan az a szándékotok, hogy a németekkel együtt céltalanul meghaljatok Budapest romjain? Térjetek észre, minden magyar harcos számára, akik önként állnak át hozzánk, az ultimátumban foglalt összes biztosítékunk érvényben marad. Halál a német gyilkosokra! Élet és biztonság mindazoknak, akik szakítanak velük."

A németek tehát lehetetlenné tették, hogy Budapest megmeneküljön az ostromtól. Megkezdődött az ádáz küzdelem, elsősorban a pesti oldalon. A szovjet csapatok elfoglalták Rákoscsabát, Rákosligetet, Cinkotát, Mátyásföldet. Január 1-jén már Kőbányán folyt a harc. Az Új-köztemetőnél véres küzdelemben áttörték a védelmet, és mintegy hétszáz lakótömböt elfoglaltak.

Házról-házra, háztömbről-háztömbre folyt a küzdelem. Nemegyszer elsőként a padlást foglalták el, és onnan küzdötték magukat lefelé. Másutt átjárókat nyitottak, épületeket, pincéket robbantottak, kőfalakat törtek át.

Január 2-án már Rákospalotán, Kispesten folyt a harc. A német csapatok elszántan védekeztek, akkor még bizakodva a felmentő seregek megérkezésében. Egy-egy házcsoport kiürítésekor, amit lehetett, elégettek, felrobbantottak. Továbbá különböző csoportokat hagytak hátra, amelyek a szovjet csapatok hátában tevékenykedve megtámadták a parancsnokságokat, katonákat. Mindez azonban nem változtatott azon, hogy január 3-án már Zuglóban folyt a harc, és a támadók elérték a lóversenyteret.

A lóversenytér akkor a repülőtér szerepét töltötte be, a németek innen kapták az utánpótlást élelemből, lőszerből, kötszerből. Amikor a szovjet csapatok már megközelítették, még mindig repülők tucatjai dobták itt le a szükséges eszközöket, anyagokat. A német parancsnokság számára azonban világos lett, hogy már nem sokáig tudják tartani ezt a térséget. Január 4-én a szovjet csapatok már Újpesten, Rákospalotán, Pestújhelyen és Zuglóban harcoltak. Kőbányán elérték a Kőrösi Csoma Sándor utat, és harc folyt Soroksáron is. Január 5-én este elfoglalták Soroksárt. Január 8-án pedig elfoglalták a Keleti pályaudvart.

Egyre világosabbá vált, hogy Pesten a további küzdelem reménytelen. Pfeffer von Wildenbruch szerette volna alakulatait átvinni Budára, hogy ott összpontosítsa az erőket, de Hitler nem engedte. Ragaszkodott ahhoz, hogy Pesten kell küzdeni.

A kőbányai városrészben a Lampart-gyár alatt és másutt is jól kiépített alagutak húzódtak, melyekben a németek raktárakat, műhelyeket, üzemré-

szeket helyeztek el. A Lampart alatti földalatti labirintusban hadiüzem működött, a Messerschmitt repülőgyár egyik részlege. A budai Vár alatt is voltak alagutak, helyiségek, amelyekben raktárakat vagy pihenőhelyeket rendeztek be, sőt ebben az időben már kórházakat is létesítettek.

Eközben Beregfy miniszter egymás után küldte szózatait Sopronból, Szombathelyről, Kapuvárról, Kőszegről a Budapesten harcoló magyar katonai alakulatoknak, a háborútól szenvedő lakosságnak. Január 1-jén is szólt a rádión keresztül a főváros lakosságához. Kijelentette: „Egész Budapest lakossága egy új hungarista birodalom hőse. A lakosság kitartása nem lesz hiábavaló, eljön a győzelem."

Mint említettük, novemberben még azt ígérték, hogy Budapestre az ellenség nem fog betörni, legfeljebb néhány páncélos, az is csak azért, hogy zavart keltsen. Később már másképp beszéltek.

Január 25-én az egyik vezető politikus, Jaross Andor azt írta: „Kezdettől fogva sejtettük, hogy az ellenfél erőkoncentrációja esetén a hídfő megtartása alig lesz lehetséges. A magyar főváros keleti részének állandó veszélyeztetettsége november első napjai óta közismert volt. Aggódtunk érte, tudtuk, hogy ezt a várost nem erősítették meg, és nem is szánták katonai védelemre."

Joggal vetődik fel a kérdés: akkor miért védték? Előzőleg azt állították, hogy megerősítették, hogy bevehetetlen erőd lesz Budapest. Miután azonban a szovjet csapatok felszabadították a város pesti felét, melynek nagy része az ostrom következtében elpusztult, Jaross egyszercsak azt írta, kezdettől fogva tudták, hogy nem lehet megvédeni... „és nem is szánták katonai védelemre". A cikk szerzője patetikus hangot ütött meg: „Budapest mártír város lett, nemcsak hősei révén, hanem saját sebein keresztül is. büszke paloták romjai takarják a tereket, az utcákat, a csodás hidak ívei behanyatlottak a Duna vízébe, gránáttölcsérek éktelenítik a sétányokat, a ligeteket, és a csillogó tornyok nem verik vissza a felkelő nap sugarait. Korom és füstös falak között elgörbült villamoshálózat, tisztaság és rend helyett a háború piszkos romjai mindenfelé." Arról természetesen nem szólt, hogy miért nem nyilvánították nyílt várossá Budapestet, kik robbantották fel a hidakat, kik hozták ilyen helyzetbe a főváros lakosságát.

Berlin 1945. január 5-én a következőket jelentette a magyar hadszíntérről: „Nyugat felől erős német felmentő kötelékek közelednek lendületes előrenyomulással a magyar főváros felé. Ezeket az alakulatokat német csatarepülők támogatják.

Január elején, a német főparancsnokság által irányított jelentős erők bedobásával, megindult a Nagy-Budapesten bezárt német katonai erők fölmentése."

Három alkalommal indult ilyen célból támadás, de egyik sem járt sikerrel.

A német főparancsnokság még ezután is szívós és elkeseredett kísérleteket tett Budapesten körülzárt alakulatainak fölmentésére. Szálasi és Beregfy nagyon fontosnak tartotta, hogy magyar csapatok is részt vegyenek ezekben a hadműveletekben.

A német csapatoknak sikerült is előretörniük. Január 11-én este elfoglalták Pilinsszentkeresztet. A hadtest parancsnoka úgy ítélte meg a helyzetet, hogy képesek lehetnek Budapest fölmentésére. Január 13-án reggel Dobogókőről azt jelentette, hogy látja Budapestet.

Eközben tovább folytak a harcok házról-házra, utcáról-utcára. A Keleti pályaudvar tönkrement, a Rókus-kápolna összeomlott, a Nemzeti Színház súlyosan megsérült, nem beszélve a beomlott lakóházakról.

Január 11-én már Pest belső kerületeiben kezdődött meg a harc. A szovjet csapatok elfoglalták Rákosrendezőt, behatoltak angyalföldre, a Városligetet területén óráról-órára elkeseredettebb volt a küzdelem. A németek sok helyen az utolsó töltényig és az utolsó emberig kitartottak. Megpróbálták a végsőkig tartani az akkori Ferenc József laktanyát, a gumigyárat és az ügetőt, amelyeket erődítménnyé építettek ki. A Hungária körút január 14-én lett emberről emberre menő harcok színtere. Az OTI székházért, a MÁVAG épületéért véres küzdelem folyt, a földszinttől a padlásig, a zegzugos folyosókon. A Kerepesi temető napokon keresztül volt a harcok színtere, s többször is gazdát cserélt.

Január 16-án már az utolsó védelmi vonalra hátráltak a német csapatok. A hadseregcsoport parancsnoka jelentette Hitlernek, hogy a katonák élelmiszer-ellátása és a lőszerellátás egyaránt akadozik. Amikor 16-án az egyik szovjet lövészhadtest főerői már elérték a Parlamentet és a harcok az Erzsébet-híd irányába is kiterjedtek, Hitler lehetővé tette, hogy Pfeffer von Wildenbruch maga döntsön, mikor üríti ki Pestet.

Január 17-én a németek visszavonultak Budára, Pest felszabadult. Budán azonban tovább folyt a harc. A front a lakosságnak kimondhatatlan szenvedéseket hozott. A bombák, a géppisztolyok- és golyószóró-sorozatok, az aknavetők szilánkjai nem keresték, ki a katona, ki a civil, ki a gyerek. Napról-napra romlott a helyzet, élelem egyre kevesebb volt, majd elfogyott. Minden beszerzési forrás megszűnt, Budapest lakosságának nagy része éhezett. A lakosság – mert víz már nem volt – hóléből olvasztott ivó- és főzővizet. Az emberek az óvóhelyre szorultak. Az ostromlott város gyógyszerhez, vízhez, élelmiszerhez, fűtőanyaghoz, elektromos áramhoz, gázhoz alig jutott. Égtek a házak, lakótömbök dőltek romba, pusztultak a lakók. Állandósult a félelem, minden esetlegessé, bizonytalanná vált. Az emberek lassan közömbös-

sé váltak a halál láttán, hiszen az utcán, a tereken, a házakban mindenütt holttesteket láttak, amelyeket már eltemetni sem tudtak, nem volt hová, és nem volt, aki elföldelje őket.

Ez nem sorscsapás következtében történt így, amiként akkoriban a nyilas propaganda magyarázni próbálta; Hitler és Szálasi parancsa volt, hogy tartóztassák föl a szovjet hadsereget Budapestnél, ameddig csak lehet, hogy minél később érkezzenek Bécs alá. Emiatt kellett fővárosunknak pusztulnia.

A Budapesten harcoló német katonai alakulatok parancsnoka, Pfeffer von Wildenbruch és az 1. magyar hadtest parancsnoka, Hindy Iván „az ostrom megkezdődése után tartottak attól, hogy Budapesten felkelés tör ki. Hiszen a lakosság szenvedései a végén már elviselhetetlenek voltak, a „minden mindegy" hangulata tömegméretűvé vált. Felkelés mégsem tört ki. Hiányzott a szervező erő, s ennek mély gyökerei voltak.

A fegyveres felkelésben a hadsereg perdöntő szerepet játszhatott volna, mert az ő kezében voltak a fegyverek. Budapesten jelentékeny magyar katonai erő összpontosult, amely megszervezhette, maga köré gyűjthette volna az ellenállási mozgalom szétszórt csoportjait. Azok ugyanis önmagukban kevésnek bizonyultak egy fegyveres felkelés kibontakoztatásához. A lakosság körében is találtak volna támogatókat. Hiszen az emberek túlnyomó többsége számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy egy kilátástalan háborúért áldozzák fel az otthonukat, kerül veszélybe az életük. Igaz, a lakosság nagy része még ilyen körülmények között is bizonytalan volt, nem volt kész arra, hogy fegyverrel a kezében harcoljon a németek ellen. Az emberek arra számítottak, hogy bár kilátástalan a helyzet, kivárnak, talán életben fognak maradni.

A szervezett ellenállást nem pótolta, hogy magyar katonák tömegesen megszöktek, megadták magukat, és több százan fegyverrel a kézben a németek ellen harcoltak. 1945 februárjában egy önkéntes magyar ezred alakult Variházy Oszkár parancsnoksága alatt, s ez részt vett a Buda felszabadításáért folyó küzdelemben.

Ezekben a napokban mind a német hírmagyarázók, katonai szakértők, mind a nyilas vezetők, újságírók, rádiószerkesztők sokat beszéltek arról, hogy a német hadsereg hamarosan „felszabadítja" Budapestet. A németek időnkénti átmeneti sikerei mámorítóan hatottak Szálasira, az egész kormányzatra. Erősítették irreális elképzeléseiket arról, hogy Németország nem veszítheti el a háborút. Személy szerint Rajniss, Kovarcz Emil, Pálffy Fidél és mások ekkor már egyre kevesebb reményt fűztek a háború győztes kimeneteléhez. Miközben az újságokban a katonapolitikai helyzetet erősen torzítva úgy állították be, hogy a háború menete számukra kedvezően ala-

kul, a titkos, bizalmas tájékoztatók reálisabban ítélték meg a valóságos helyzetet. Ezekből nyilvánvalóan kitűnt, hogy nem olyan a katonapolitikai helyzet, a front alakulása Magyarországon, ahogyan azt az újságokban, a rádióban, a politikusok beszédeiben magyarázzák. Miközben az utolsó pillanatig azt hirdették Budapest lakosságának, hogy jön a felmentés, a német hadvezetőség nem engedi, hogy a szovjetek elfoglalják a fővárost, jól tudták: Budapest védelme reménytelen dolog.

Tanúskodik erről a Szálasinak február 9-én készített tájékoztató, amelyben ezt olvashatta a nemzetvezető: „Budapest birtokáért vívott súlyos harcokban egyidejűleg védő és éjszaka támadó orosz erőknek sikerült Budapesttől nyugatra bezárt orosz hadosztályokat körülfogó déli ívet átszakítani, és az ide érkezett egy újabb német hadosztály ellenére is, a tér és erő arányát tekintve gyengébb saját erőket visszaszorítani. Ilyen körülmények között már két hét előtt bezárt orosz erők felszabadultak és közvetlen szárazföldi összeköttetésbe jutottak a Dunaföldvár térségében észak felé támadó orosz seregtestekkel. Ezzel a bezárt 25. hadosztály megsemmisítésének reménye egyelőre eloszlott." S miközben az újságok Budapest felmentését ígérgették, a tájékoztató a következő helyzetképet adta: „Buda ellen indul a döntő roham, már mint a szovjet csapatok részéről. A várost újra nyugatról támadják, hogy a Vár és a Gellért-hegy által alkotott védelmi rendszert kettévágják, majd külön-külön az életképtelen részeket felszámolják. A február 9-i jelentés szerint a harcok már több helyen a tüzérségi állásokban folynak, a védők ellátási helyzete rendkívül súlyos, az utolsó 48 órában 18 000 sebesült fejadagja napi egy és fél deka hüvelyes és fél szelet kenyér. A repülőgépekkel való ellátás, a szűk térre való szorítottság miatt, igen szűkös keretekre korlátozódott. Több helyen járványos betegségek ütötték fel a fejüket." „Buda felmentésére már nincs lehetőség, még újabb erők ideérkezése és a nagy orosz támadás elmaradása esetén is a város el fog esni, mert a német hadvezetőség annak idején nem ismerte fel a kölcsönös erőviszonyok következtében fennálló helyzetet, s ma már minden további intézkedés elkésik" – állapította meg vitéz Kovács vezérőrnagy, aki a jelentést Beregfy Károly honvédelmi miniszter megbízásából készítette.

A Budára visszaszorult nyilasok lapot adtak ki Kitartás címmel, abból a célból, hogy lelkesítsék a hungarista pártszolgálatot. Kitartás! – a nyilasok régi jelszava, köszöntése. Ki kell tartani – hirdették, mert a német felmentő seregek vissza fogják foglalni Budapestet. Hangoztatták: „Ki kell tartani, mert minden kis tevékenység a romok között ezt a célt szolgálja, a Nyilaskeresztes Párt eszméit, és ehhez kitartás kell."

Valójában nem a lakosság „tartott ki", hanem a német hadsereg és a velük odaszorult, magyar katonai alakulatok, a pártszolgálat, a csendőralakulatok,

a fegyveres nemzetszolgálat. Ezek fegyverei szavatolták, hogy a lakosság tömegei, melyek már torkig voltak az értelmetlen pusztítással, eltűrjék őket. A propaganda kénytelen volt a tények elképesztő meghamisításához folyamodni. Január 27-én a Kitartás 4. számában az olvasható, hogy a szovjet hadvezetés nem képes többé elhatározásait keresztülvinni, és egységeinek minden mozdulatát a német offenzíva szabja meg.

Igaz, 1945 januárjában a németek ellentámadása ért el bizonyos sikereket: Alsó- és Felsőgallát ismét birtokukba vették, s ebből arra következtettek, hogy ezt az előrelépést újabb és újabb sikerek fogják követni.

A nyilas újság egyúttal hivatkozott a Német Távirati Iroda január 26-i jelentésére is, amely szerint a szovjetek kelet-poroszországi offenzívája meglassult.

Később hírül adta azt is, hogy Berlintől nem messze a szovjet katonákat újabb súlyos vereség érte. De a nyugati hadszíntérről is hasonló módon írtak. Mindig a németek verték szét az angol-amerikai csapatokat, zárták katlanba, semmisítették meg őket majd három nap múlva kiderült, hogy bár a szembenálló csapatok újabb helységeket foglaltak el, ott is megsemmisítették őket.

Vigasztalja a Kitartás más összefüggésben is az olvasóit. Csak a címeket soroljuk: Svájci lap feltűnő cikke a francia kommunisták rémuralmáról; Sztálin nélkül tartják meg a plutokrata-bolsevista szövetség legújabb találkozóját; Kanadai katonák megszöknek a kiképző táborból; Még mindig nem sikerült leverni a londoni gázsztrájkot; Spanyol jelentés a B-fegyverek szörnyű hatásáról; Kormánybuktatásra készülnek a bolgár kommunisták; Éheztetik a vörösök a román hadosztályokat.

A lap szerint minden országban, amely „áruló" lett – mint Románia, Bulgária, Finnország, Olaszország – szörnyű a helyzet, de még szörnyűbb azokban az országokban, amelyeket az angolszászok szabadítanak föl. Franciaországban visszasírják azokat a nyugodt körülményeket, amelyek a német megszállás idején uralkodtak. Ugyanez a hangulat Hollandiában, Belgiumban. A nácikkal szembenállókat tehát mindenütt csak baj, vereség éri. A valóságot átformálva, saját elképzeléseiknek megfelelően magyarázták, s az igazságnak egy-egy töredékét oly módon általánosították és tálalták, hogy annak semmi köze sem volt az igazsághoz.

Az aláaknázott Margit-híd minden bizonnyal véletlenül robbant fel, de a többi budapesti hidat a német és a magyar csapatok robbantották föl. A roncsok a Dunában hevertek, a főváros két partja között megszakadt az összeköttetés.

A német hadvezetés Budán hosszan tartó harcra számított. Úgy vélte, hogy a Gellért-hegy, a Citadella, a Vár-hegy alatti labirintusok segítségével

hónapokig tudja tartani magát. Pest elvesztése után nyomban nagy erőkkel ki is bontakozott a harc Budán.

A Gellért-hegy és a Vár alatt még a török időkből maradt, mély alagutak húzódtak sok kilométeren át. Az alagutakban és a barlangokban raktárakat, kórházakat létesítettek. A Vár épülete alatt mintegy 35–40 méter mélységben kényelmes szobákat alakítottak ki. Ez lett a német parancsnokság főhadiszállása.

Az Úri utca 72. számú házban például a pincén keresztül egy föld alatti folyosóba lehetett jutni, s azon át egy titkos épületbe. Ez a technika akkor legkorszerűbb vívmányainak felhasználásával épült, 35 méter mélységben volt a föld alatt, s négy szintje volt.

Az Úri utca 20. szám alatti, 1938-ban kiépült, szerteágazó katakombát ugyancsak felhasználták, s igen jól berendezték.

Ádáz küzdelem folyt az Orbán-hegyen, az Árpád-híd budai hídfőjénél, a Horthy Miklós (ma Bartók Béla) úton. A szovjet alakulatok január 19-én előretörtek a Farkasréti temetőig. A németek a Vérhalomnál, a Farkasréti temetőben, a Sas-hegyen elszánt ellenállást fejtettek ki, ott akartak megkapaszkodni.

A Vérhalomért vívott harcokban az első egyetemi rohamzászlóalj teljesen megsemmisült.

A lakosság az óvóhelyre húzódott, a lakásokban bújt meg, és csak a legszükségesebb esetben ment ki az utcára.

A Magyar Katonai Rádióban február 6-án még mindig elhangzott egy olyan beszéd, amely méltatta a budai katlan védőinek hősiességét, és kitartásra buzdította a védőket.

Az egész nemzet azért küzd és dolgozik, hogy csapatai mielőbb birtokba vegyék a budapesti hídfőket – hangzott a szöveg. – „A fölszabadulás napja nincs már messze."

Szöllősi Jenő pedig a képviselőház 1945. február 6-i ülésén így magyarázkodott:

„Nem hiába ment tönkre Budapest, erre szükség volt. Hivatalos adatra támaszkodva merem mondani, hogy a szovjet hadsereget Budapest magára vonta és felmorzsolta. Amikor azt halljuk, hogy az orosz csapatokat a Balatonról délre bolgár csapatok váltották le, ez arra mutat, hogy az orosz csapatokra másutt volt szükség, illetve tekintélyes részük elfogyott. Budapest óriási erőt, orosz erőket emésztett meg, és én még ma sem látom Buda helyzetét teljesen reménytelennek, mert óriási áldozatokat hoznak megtartása érdekében."

A kormány, a szélsőjobboldali politikusok izgatottan lesték a híreket a fronthelyzet alakulásáról. Minden kis eredmény újra erősítette bennük a hi-

tet, hogy mégis van remény, győzhetnek vagy megegyezéssel zárhatják a háborút. Így volt ez, amikor január 2-ás Nádas vezérkari ezredes, a honvédelmi minisztérium hadvédelmi osztályának főnöke arról tájékoztatta a képviselőket, hogy Budapest felmentésére három irányból megindult a német gyalogos és páncélos hadosztály támadása, és jelentős eredményeket ért el. A hír fölvillanyozta a képviselőket, ám miután szétverték a németeket, a remények megint összeomlottak. Sokan azonban még akkor sem akarták elhinni a hihetetlent, hogy Németország összeomlóban van.

A német parancsnokság, hogy bekerített csapatainak segítségére siessen, Budapesttől északnyugatra nagy harckocsi- és gyalogsági egységeket összpontosított és vetett harcba. A támadás előtt minden katonának felolvasták Hitler parancsát: „Nagyszámú nehéztüzérség és repülőgép fog támogatni titeket. Mindent meg kell tennetek, hogy kiszabadítsátok a Budapesten bekerített hadosztályokat. A hadműveleteket én magam fogom irányítani."

A Budapesten körülkerített csapatok is tudtak a felmentési kísérletről. Pfeffer von Wildenbruch ezért engedélyt kért, hogy kitörhessen a gyűrűből – akkor még volt remény a sikerre –, és egyesülhessen a fővárost megközelítő német alakulatokkal. Hitler azonban nem adott engedélyt.

A németek 1945. január 18-án, kora reggel indították meg a támadást. Kezdetben mintegy 30 kilométert nyomultak előre, Székesfehérvár déli részén áttörve a szovjetek védelmi vonalát. Mindenáron eredményt akartak elérni. A szovjet hadsereg új erőket összpontosított ebbe a térségbe: gépesített hadtesteket, páncéltörő tüzérerőket. Harckocsi-ütközetek, repülőtámadások, bombázások jelezték az elkeseredett küzdelmet. Székesfehérvárt a németeknek sikerült visszafoglalniuk, hadosztályaik kijutottak a Dunához, és a szovjet csapatok hátába kerültek.

Félő volt, hogy a németek bekerítik az ott harcoló szovjet alakulatokat, ezért a szovjet parancsnokság átcsoportosításokat rendelt el. A németek nagy erőkkel és elszántan támadtak, de a megerősített szovjet alakulatoknak sikerült megállítaniuk őket. Kudarcba fulladt a Budapest fölmentésére tett harmadik kísérletük is. A Budapesten rekedt német és magyar alakulatok helyzete reménytelenné vált. Mind kevésbé számíthattak arra, hogy elegendő lőszert, üzemanyagot és élelmiszert juttatnak el hozzájuk légi úton. Ellátásuk egyre romlott. A Vár és környéke még tartotta magát, de nyilvánvalóvá vált, hogy napok alatt az is elesik.

A Führer, a német csapatok budapesti kitartásának elismeréseképpen vezérezredesi címmel és tölgyfalombokkal díszített lovagkereszttel tüntette ki Pfeffer von Wildenbruch tábornokot, a bekerített hadseregcsoport parancsnokát. És megismételte a parancsát: kitartani az utolsó katonáig. A németeknek azonban elfogyott a lőszerük, a benzinjük. Február elején egyik ágyú-

juk a másik után hallgatott el: vagy a szovjet tüzérség lőtte szét azokat, vagy nem volt lőszerük. Az élelmiszer is elfogyott. Egyetlen száraz kenyeret 16 katona között osztottak szét, 50 grammra szállították le a napi kenyérfejadagot. A katonák ki voltak merülve, harci szellemük eltompult. A budai Vár nedves földalatti helyiségeiben egymás hegyén-hátán feküdtek a sebesültek ezrei. A katonák naponta tucatjával haltak meg a kimerülésről, s a halottakat már nem tudták hol eltemetni. Nem volt többé miben reménykedni.

Ebben a helyzetben a németek számára csak a megadás vagy a kitörés megkísérlése jelenthetett kiutat. Pfeffer von Wildenbruch az utóbbit választotta, abban reménykedve, hogy Budakeszinél át tudnak vágni a nem messzire levő német főerőkhöz.

Pfeffer von Wildenbruch tehát belátta, hogy a Führer parancsát – Budapestet a végsőkig, az utolsó katonáig tartani kell! – nem lehet teljesíteni. Ezért február 11-én 18 órakor utasítást adott a kitörésre. 23 900 német katona volt a Várban (ebből 9600 sebesült), továbbá 20 000 magyar katona, (köztük 2000 sebesült), és 500 fegyveres nyilas pártszolgálatos.

A kitörés szándékáról Hindy Iván vezérezredest csak az utolsó pillanatban értesítették. A magyar csapatok egy része igyekezett elbújni.

A szovjet hadseregcsoport vezetése számolt azzal, hogy az elkeseredett német katonai vezetés valamiféle kalandba bocsátkozik, ezért a Budapest környékén levő szovjet csapatokat harckészültségbe helyezték. Minden előkészületet megtettek, hogy amennyiben Pfeffer von Wildenbruch és Hindy Iván elhatározzák a Budáról való kitörést, ezt megakadályozzák.

A német katonák február 11-én karabélyt, géppisztolyt kaptak. Tönkretették az ágyúkat, a gépkocsikat, a sebesülteket pedig a sorsukra hagyták. Ezekben az utolsó órákban német katonák százai próbáltak megszökni. Sokan elbújtak a házakban, a pincékben, hogy megadják magukat. Másokat a tisztek fegyverrel kergettek ki az utcára. Este 8 órakor minden német osztag gyülekezett. A tisztek kiadták az utolsó utasítást: „Aki lemarad, csatlakozzon más osztagokhoz, meneküljön, ahogyan tud."

Ám néhány perccel a roham megindulása előtt a szovjet tüzérség, légierő és a gyalogság tűzzel árasztotta el a kitörni készülőket. A jelentések szerint február 16-ig mindössze 624 katonának sikerült a német vonalat elérnie.

Pfeffer von Wildenbruch a vezérkarával együtt az alagúton át igyekezett kijutni északnyugati irányban. Alighogy feltűntek az alagút kijáratánál, megszólaltak a szovjet ágyuk. Azután a Margit körúti katonai büntetőintézetnél jöttek ki a föld alól, a házak romjai között rejtőztek el, majd egy megbízhatónak látszó földalatti vízlevezető csatornát választottak maguknak búvóhelyül. Ott fogták el őket a szovjet katonák.

Fogságba esett Hindy Iván is.

A szovjet hírügynökség 1945. február 16-án jelentette: Budapesten a szovjet csapatok megtörték az ellenség ellenállását. A város nyugati részén, Budán több mint 200 háztömböt foglaltak el, köztük a Királyi Várat és a Citadellát, s nem végleges adatok szerint 30 000 katonát és tisztet ejtettek foglyul. Az összesen másfél hónapos ostrom heves harcai alatt Budapesten foglyul ejtett katonák és tisztek száma több mint 110 000. A foglyok között volt a budapesti alakulatok parancsnoka, Pfeffer von Wildenbruch vezérezredes is törzsével együtt.

Miután a szovjet hadsereg Budapesten felszámolta a németek és a nyilasok ellenállását, Szálasi soron kívül vezérezredessé nevezte ki Hindy Iván altábornagyot, másokat pedig altábornaggyá, vezérkari ezredessé léptetett elő. Pfeffer von Wildenbruchnak a magyar érdemrend nagykeresztjét adományozta, hogy ezzel is kifejezésre juttassa az „egész nemzet elismerését és háláját".

Noha a kitörési kísérlet sikertelen volt, a magyar hadsereg híradója 1945. február 22-én igyekezett úgy feltüntetni a dolgot, mintha a Budán bekerített német és magyar alakulatoknak sikerült volna kitörniük, mintha nem csupán néhány száz katona tudott volna kiszabadulni a pokolból. Jól jellemzi ezt az alábbi szöveg: „Jó időn keresztül megdermesztette, megbénította a bolsevistákat a kitörők rohama, amely törmelékeken, utcákon, akadályokon haladt keresztül; a felocsúdó bolsevista vezetés aztán minden rendelkezésére álló fegyverrel tüzet nyitott. De a magyar és a német katonák, csendőrök, egyetemisták, hadapródiskolások, hungaristák... elhatározását nem lehetett megtörni. A vörös erők által körülzárt csoportok rohammal vágták át magukat."

Valójában Budapest eleste és a kitörési kísérlet kudarca után a nyilas vezetők és a képviselők között eluralkodott a kétségbeesés. Addig abban reménykedtek – amit a német és a magyar katonai erők olyan gyakran hangoztattak –, hogy megállítják a szovjet előrenyomulást. Az ebben való bizodalom Budapest elvesztése után erősen megcsappant.

1945. február 27-én a Sopronban tanácskozó képviselőház elé terjesztették a „Budapest védőinek hősies és áldozatkész" magatartását megörökítő törvényjavaslatot. Ezt eredetileg Szöllősi Jenő készítette el, de Budinszky nem értett egyet a szövegével, átdolgoztatta a törvényelőkészítő osztállyal, s azután Szálasi és Szöllősi egyetértésével benyújtották a parlamentnek. Az előadó Szöllősi volt. Az 50 képviselő megvitatta a törvényjavaslatot, majd megszavazták és kihirdették.

A törvényben megörökítették a Nyilaskeresztes Párt, a Budapesten harcoló katonai, csendőri, rendőri alakulatok, a fegyveres nemzetszolgálat, a hungarista mozgalom minden harcosának, valamint a szövetséges német

véderő katonáinak az érdemeit. Szóltak röviden Budapest lakosságáról is. Fontosnak tartották név szerint megemlíteni Hindy vezérezredest és Pfeffer von Wildenbruch német SS-tábornokot, akik „úgy védték Budapestet, mintha saját hazájuk megszentelt földjét védelmezték volna". Hubay Kálmán, a nemzetvezető kultúrirodájának vezetője, felszólalásában külön kiemelte Ostián Antalt, Székesi Istvánt, Vajna Ernőt és személyükön keresztül a hungaristákat, akik Budapesten tartózkodtak a harcok idején.

Hubay fontosnak tartotta, hogy méltassa a fegyveres nemzetszolgálatot és a pártszolgálatot, annak minden egyes tagját, akik úgymond tettekkel bizonyították be, hogy a nemzetért folytatott küzdelemben „meghalni lehet, de elfáradni soha!"

Érdemes ugyanakkor szólni a képviselőházi vita egy másik jellegzetességéről is: ebből is kitűnik ugyanis, hogy a nyilasok szellemileg, politikailag nem tudtak megbirkózni a fővárossal. Budapest „megfeküdte a lelküket", gyűlölték, akárcsak Horthy Miklós, aki már 1919-ben tetemre hívta Budapestet.

Rajniss Ferenc már a vita előtt, január 2-án azt fejtegette, hogy Budapesten kegyetlen utcai harcok folynak, s ezek a civil lakosságot is érintik. De hozzátette: „A másik oldalon viszont azt mondhatnám, hogy Budapest lakosságának nagy része meg is érdemelte ezt a kegyetlen és szörnyű harcot, mert a józan értelem szavára sem hallgat már, és elfogultságában a halált és a pusztulást választotta csak azért, mert puha párnájáról nem akart lemondani, kis lakásától nem tudott megválni, jóllehet tudta, hogy mi vár rá. De talán ez a kemény lecke lesz az, amely a lakosságot észre fogja téríteni."

Hasonlóan beszélt Vajna Gábor a képviselőházi vitában: Budapest bűnös város volt, megérdemelte a sorsát. Ugyanezt mondotta Hubay Kálmán is. Ő is fontosnak találta, hogy szóljon Budapest „bűneiről". Mindazok után, ahogy a nyilaskeresztesek Budapesttel elbántak, ahogy tönkretették, Hubay nem átallotta kijelenteni: őszintén meg kell mondani, igenis voltak bűnei Budapestnek, nehéz bűnök terhelték a világ egyik legszebb fővárosát.

Budapest volt a megrontója az országnak 1918–1919-ben is, az ezeréves Magyarország bomlasztása a fővárosból indult el. 1919-ben úgy tűnt, „Budapest meg akar tisztulni, de csak annyi történt, hogy felvette a keresztény és nemzeti köntöst, valójában azonban továbbra is bűnös város maradt".

Hubay szerint a második világháború alatt sem talált magára Budapest, mert helyt adott az ellenséggel való cimborálásnak, az árulásnak, amely még az ősi Várat is elérte. S ha nem maradt bűnös Budapest, azt a nyilaskeresztéseknek lehet köszönni – mondotta Hubay –, akik 1944. október 15-e után elindították azon az úton, amelyen megszabadult a bűntől, és hungarista Budapest lett.

Hubay Kálmán beszédéről 1945. március 2-án megemlékezett a Soproni Hírlap is: Hubay Kálmán a bűnös, majd megtisztult Budapestet „...az emberi szó olyan csodálatos művészetével ábrázolta, hogy a beszéde örök élmény marad".

Magyarország megpróbáltatásai Budapest felszabadítása után sem szűntek meg, jóllehet 1945. március elején a szovjet hadsereg már az Odera partján állt, 60 km-nyire Berlintől, az angol-amerikai csapatok pedig a Rajnánál, Hitler és a német legfelsőbb katonai vezetés még akkor is úgy döntött, hogy Magyarországot tartani kell. Úgy vélték, ha a Balaton körzetében sikerülne megsemmisíteni a 3. ukrán front csapatait, a szovjet főparancsnokság kénytelen lenne a Berlin felé előretörő seregekből jelentékeny katonai erőt elvonni a Dunántúlra. De abban is reménykedtek, hogy ha a német hadsereg Magyarországon sikereket ér el, ez összetűzést eredményezhet a Görögországban partra szállt angol alakulatok és a szovjetek között. Ennek a számításnak azonban nem volt igazán reális alapja, még ha feszültek is politikai ellentétek az antifasiszta koalíción belül, nem utolsósorban éppen amiatt, hogy az angolok megkezdték a görög ellenállási front hadseregének a felszámolását.

A tervek szerint a német alakulatoknak három csapást kellett mérniük a szovjet és a velük szövetséges jugoszláv és bolgár egységekre. Nagy erőket összpontosítottak e célra.

Ugyanakkor a szovjet haderő több megerősített védelmi övezetet hozott létre, hogy először megállítsák a németek támadását, majd ellentámadásba menjenek át.

A német támadás 1945. március 6-án reggel indult meg a Velencei-tó és a Balaton között. A szovjetek elszántan védekeztek, ennek ellenére a németeknek sikerült a Velencei-tótól visszaszorítani őket, és betörni a szovjet védelmi övezetekbe. Súlyos harcok folytak a Velencei-tótól délre; a szovjet alakulatok itt is visszavonultak. Mind a támadó SS-csapatok és magyar alakulatok mind a védők súlyos vérveszteségeket szenvedtek. A 3. ukrán frontnak minden tartalékerőt be kellett vetnie, hogy megállítsa az előrenyomuló németeket. A harcok olyan súlyosak voltak, hogy a szovjet legfelsőbb főparancsnokság egy új hadsereg fölvonultatására adott parancsot a térségben.

Öt nap alatt a németeknek sikerült a 3. ukrán front csapatainak fő- és második védőövét áttörniük.

Március 12-én a Balatontól a Velencei-tóig húzódó egész arcvonalon általános támadást indítottak. Véres harc bontakozott ki, igen jelentősek voltak a veszteségek. Egész nap folyt a küzdelem, s a támadás végül is elakadt a szovjet csapatok szívós védekezésén. Március 14-én a németek 300 harckocsiból és rohamlövegből álló erővel támadták a Velencei-tó környékén a

szovjet hadsereget, és bár jelentékeny veszteséget okoztak, fő céljukat nem tudták elérni: nem tudtak kijutni a Dunához.

Március 15-én az SS-alakulatok még tovább nyomultak előre a tó környékén, ám ezért súlyos árat kellett fizetniük. Súlyos volt a szovjetek vesztesége is, de hamarosan sikerült védekezésből támadásba átmenniük.

A németek ismét védelembe kényszerültek. Alakulatokat vontak össze Székesfehérvár védelmére, s több védőövet is kiépítettek.

A várostól délre is védelembe mentek át a német erők; harci kedvük megcsappant.

Megkezdődött a 2. ukrán front ellentámadása, és ezzel a magyarországi harcok utolsó szakasza. A szovjet csapatok március 23-án ismét elfoglalták Székesfehérvárt, amely a német védelem jelentékeny csomópontja volt.

Március 31-én a Vörös Hadsereg már az osztrák-magyar határon állt. Megkezdődött a harc Bécsért.

Április 4-re befejeződött Magyarország területén a féléves háború. Több mint 140 000 szovjet tiszt és katona esett el, és sok tízezer német és magyar katona is itt esett áldozatául a hazájuk, népük számára csak bajt és szenvedést okozó háborúnak.

A hazánk földjén dúló háborúnak szerves részét képezte százezrek kitelepítése Németországba, ezzel együtt a magyar javak és értékek tömeges kiszállítása és pusztulása.

Kitelepítések

A kitelepítés

Mogyoróssy Sándor vezérezredest november végén nevezték ki németországi magyar kormánybiztosnak azzal a feladattal, hogy gondoskodjék a kitelepítendő magyar hatóságok, intézmények elhelyezéséről. November 30-án a Budapesti Közlönyben megjelent a 610/1944. ME számú rendelet, amely a Németországba ideiglenesen kitelepített közintézmények működését szabályozta.

A németek részéről Himmler volt illetékes arra, hogy a menekültek számára az úgynevezett felvevő területeket kiutalja.

Kissé előreugorva az események menetében megemlítjük, hogy Himmler december 10-én fogadta Mogyoróssyt és Vajna belügyminisztert, akikkel mintegy egymillió magyar kitelepítéséről és Németországba való befogadásáról tárgyalt. Himmler a tárgyalásokba bevonta helyettesét, Berger obergruppenführert, akit megbízott, hogy Berlinben tanácskozást hívjon egybe az összes érdekelt német minisztérium képviselőinek és az ott tartózkodó magyar megbízottaknak (Vajna Gábor, Kemény Gábor miniszterek és Mogyoróssy Sándor) részvételével. 1944. december 15-én már csak Mogyoróssy tárgyalt az obergruppenführerrel. Elhatározták, hogy Mogyoróssy és törzse, valamint minden érdekelt magyar minisztériumból egy-két kiküldött Berlinben közös értekezleten dolgozza ki az áttelepítés részleteit. Mogyoróssy december 18-án Sopronban, a minisztertanács ülésén számolt be erről, Vajna Gábor és Kemény Gábor pedig kiegészítették a beszámolóját.

1945. január 4-én Berlinben felállították a Mogyoróssy vezette hivatalt.

Személye ellen azonban, alig kezdett munkához, különböző feljelentések érkeztek. Ennek következtében fel is mentették tisztségéből. A döntést Beregfy azzal indokolta Mogyoróssynak, hogy nem hungarista meggyőződéssel végzi feladatát, vagyis szabotálja a tennivalókat.

Működött az országon belül egy másik, hasonló célú szerv is, az október végén életre hívott Országos Elhelyezési Kormánybiztosi Hivatal. Vezetésével a hamarosan vezérezredessé kinevezett Farkas Ferencet bízták meg.

Vitéz Kisbarnaki Farkas Ferenc személyénél érdemes egy kissé elidőzni. A hadseregben ez idő tájt voltak olyan magas rangú katonatisztek, akik előléptetésüket annak köszönhették, hogy miután nyilvánvalóvá vált Horthy kilépési kísérletének kudarca, idejében átálltak a szélsőjobboldal táborába. Mások továbbra is lavíroztak, s megpróbálták mindegyik irányban biztosítani magukat.

Nehéz eldönteni, hogy Kisbarnaki Farkas Ferenc melyik típushoz tartozott. Tény, hogy Horthy bízott benne. Vattay Antal még október 15-e előtt az ő kívánságára hívatta a Várba, ahol közölte vele, hogy számítanak rá: amennyiben Lakatos miniszterelnök nem vállalja a fegyverszünet megkötését, akkor a kormányzó Farkas Ferencet bízná meg e tisztséggel. Farkas vállalta is, hogy kormányt alakít.

Kisbarnaki Farkas Ferenc akkor a VI. hadtest parancsnoka volt. Vattay Antal visszaemlékezése szerint volt olyan variáns is, hogy őt nevezik ki a 3. hadsereg parancsnokává, vagy egy másik elképzelés szerint ő veszi kézbe a Budapesten és környékén állomásozó katonai alakulatokat és biztosítja a háborúból való kiválását. Október 14-én azonban Vattay és Ambrózy már olyan információt kapott, hogy Farkas Ferenc kapcsolatba lépett a nyilasokkal, és félig-meddig felajánlotta nekik szolgálatait.

A Szálasi-kormány megalakulásakor Farkas a Ludovika Akadémia kórházépületében tartózkodott. El volt keseredve. Panaszkodott, nagy sérelem érte, mert a nyilas katonai vezetők hidegen fogadják, nem akarnak vele tárgyalni. Legközelebbi beosztottjai szerint valósággal búskomorságba esett mellőzése miatt. Hiába próbálták neki megmagyarázni, hogy mostani mellőzése még nagy hasznára lehet néhány hónap múlva. Amikor meghallotta, hogy egy fél tucat altábornagyot Szálasi vezérezredessé nevezett ki, mégpedig olyanokat, akik nála valamivel fiatalabbak voltak, vigasztalan volt. Ekkor elment régi ellenlábasához, Beregfy Károly nyilas honvédelmi miniszterhez, és felajánlotta szolgálatait. Ezután nevezték ki kiürítési kormánybiztosnak – hivatala a Várban, az Úri utca egyik palotájában működött –, és léptették elő őt is vezérezredessé. Ugyancsak ő lett annak a hadbíróságnak az elnöke, amely a háborúból való kilépésben szerepet játszó katonatisztek, politikusok ügyét tárgyalta.

Amikor a Bajcsy-Zsilinszky vezette ellenállási mozgalom bontogatni kezdte szárnyait, megkeresték Farkas Ferencet is. Magyar mivoltára és a németek elleni ellenszenvére hivatkozva javasolták neki, hogy vállaljon vezető szerepet a katonai ellenállásban. Farkas nem utasította egyenesen vissza az ajánlatot, hanem kitért a válasz elől, mondván, majd meglátja, hogyan alakul a helyzete.

Az ipar áttelepítése

Országos elhelyezési kormánybiztosi minőségében Farkas Ferenc rendeletet adott ki, amely szerint a kormány azt tervezi: a veszélyeztetett területekről hátravonják a magyar lakosságot és anyagi javait, szükség esetén átme-

netileg akár a baráti Német Birodalom területére. A rendelet végrehajtási záradéka kiemelte az önkéntességet, s az első hetekben a megyei közigazgatási szervek felhívásait is ez a megközelítés jellemezte.

Az értékek áttelepítése a Dunántúlra, Nyugat-Magyarországra, majd Németországba már november elején elkezdődött.

A külkereskedelmi albizottság 1944. november 21-i tanácskozásán a következőket rögzítette: „A kormány intenciója a német birodalmi kormánnyal való egyetértésben az, hogy a veszélyeztetett területekről az ipari üzemeket, továbbá a szükséges nyersanyagokat Németországba szállítsák ki. Az árutételeket a határon az erre a célra alapított bizottságok feljegyzik, ezzel is segítve, hogy azokat később Magyarország majd visszakapja." Ezek a bizottságok azonban csak egyes határállomásokon működtek, így nagytömegű kiszállított magyar áru nem került be a jegyzékekbe. Ezért olyan javaslat született, hogy az ellenőrző bizottságok hatáskörét terjesszék ki az egész vasúti és közúti határforgalomra, tekintet nélkül arra, hogy az árut milyen járműveken szállítják ki. Azt is szükségesnek tartották, hogy az ellenőrző bizottság katonai legyen, mert ellenkező esetben nincs módjában a katonai szállítmányokkal kimenő árutételek följegyzésére. Úgy rendelkeztek, hogy a veszélyeztetett területek kiürítése során a magyar hatóságok által el nem szállított árut a tulajdonos a németeknek adja át, akik azt katonai járműveken Németországba szállítják, s az áru ellenértékét megkapja tőlük.

A kitelepítésről az ipari miniszter is intézkedett. Az erre vonatkozó irányelveket már november 2-án szentesítette. Külön rendeletben foglalkozott a szakmunkások átirányításával. Egyrészt kimondta, hogy a veszélyeztetett területekről az üzemeket a munkásokkal együtt kell kivonni, másrészt, hogy a nem létfontosságú üzemekből a szakmunkásokat irányítsák át a hadiüzemekbe. Intézkedtek a hadianyaggyárak készárukészletének a pesti oldalról a budai oldalra való átszállításáról. Minden olyan üzemet, amelyet nem lehetett elszállítani, és veszélyeztetve volt, a rendelkezés szerint meg kellett semmisíteni vagy megbénítani. Jegyzék készült az iparügyi minisztérium gyáripari osztálya által nyilvántartott és a hadiipari csoport által kitelepítendő üzemekről, ami 52 üzemet érintett.

Az iparvállalatok hadiüzemmé minősítését elvben a honvédelmi minisztérium, illetve az általa alakított hadianyagügyi főcsoport végezte. A kitelepített üzemek elhelyezéséről a Bécsben székelő magyar ipari bizottságnak kellett gondoskodnia. A hadiüzemek munkásságának áttelepítését pedig az iparügyi és a totális harcba állítási minisztériumok intézték, az érintett vállalatok, cégek bevonásával.

A kiürített területeken maradó üzemekre vonatkozóan a németeknek az volt az elképzelésük, hogy robbantásokkal megbénítják a működésüket. Az

iparügyi minisztérium vezető tisztviselőinek többsége viszont az üzemek leszerelése mellett foglalt állást.

Szakváry Emil iparügyi miniszter, noha messzemenően igyekezett végrehajtani a totális hadviseléssel összefüggő hadiipari feladatokat, a kitelepítés kérdésében hamarosan konfliktusba keveredett Beregfy Károllyal. A súrlódások egyik oka az volt, hogy a honvédelmi miniszter elrendelte: azonnal hívják be katonai szolgálatra, a Budapest környéki munkásokat, és kötelezően telepítsék ki a lakosságot. Szakváry ezzel nem értett egyet, s a minisztertanács ülésén sikerült is elérnie a rendelet visszavonását. Ennek ellenére – mivel a nyilas üzemi tanácsok létrehozását ellenezve Gera Józseffel is összetűzött – felmentését kérte a minisztérium vezetése alól. Szálasi azonban elutasította kérését.

Fontos lépés volt a magyar és a német állam közötti szerződés, amelyet 1944. november 14-én, illetve november 29-én írt alá német részről Veesenmayer és dr. Hans Bonis gazdasági megbízott, magyar részről Szakváry Emil és Hellebronth Vilmos miniszter.

A szerződés a magyar ipar áttelepítésekor követendő elveket nyolc pontban foglalta össze.

1. Az áttelepítéshez a magyar iparügyi miniszter által képviselt kormányhatározat szükséges.

2. Az áttelepítendő magyar termelvények – gépek, anyagok, fél- és készalkatrészek – tulajdonviszonyai az áttelepítéssel nem változnak meg. Az áttelepített magyar üzemeket a Német Birodalomban, illetőleg a Cseh Protektorátusban továbbra is mint magyar üzemeket vezetik.

3. A magyar kormánynak az áttelepített üzem termelvényeire vonatkozó igényét az áttelepítés nem érinti vagy csökkenti.

4. Minden illetékes német szerv meg fogja adni a teljes segítséget a magyar kormányszerveknek és a magyar üzemeknek.

5. Amint a katonai helyzet megengedi, az üzemeket visszatelepítik Magyarországra. Ezt a visszatelepítést kölcsönös megegyezéssel, a magyar tulajdoni viszonyok teljes tiszteletben tartásával fogják lebonyolítani.

6. Azon lesznek, hogy az üzem áttelepítésével együtt a magyar munkavállalók és családtagjaik is teljesen áttelepíttessenek. A magyar munkavállalók és családtagjaik élelmezésük és fizetésük tekintetében a német munkavállalókkal egyenlő elbánásban részesülnek. Különleges kulturális és szociális igényeikre – a lehetőség határai között – tekintettel kell lenni. Az elszenvedett háborús károk megtérítését illetően őket éppen úgy kell kezelni, mint a hasonló üzemben dolgozó német munkavállalókat.

7. Az áttelepített üzemeket háborús károk esetén ugyanúgy kell kezelni, mint a megfelelő német üzemeket.

8. Az áttelepítés költségeit, beleértve a visszatelepítést is, a két ország fele-fele arányban viseli. A szükséges eszközök rendelkezésre bocsátásáról külön megállapodásokat kell kötni. Az egyes üzemek áttelepítésénél értelemszerűen figyelembe kell venni különleges viszonylataikat.

Ezek a megállapodások azt jelentették, hogy a magyar ipar megmozdítható részét Németországba hurcolják, német SS-alakulatok és magyar csendőri, katonai alakulatok közreműködésével. S bár úgy tűnhetett, minden rendben van, hiszen ezek az értékek a magyar állam tulajdonában maradnak és a háború után visszakerülnek a hazába, a gyakorlatban még azt sem tudták ellenőrizni, mi megy át a határon. Azt pedig még kevésbé, hogy Németországban hová kerülnek az üzemek, az alkatrészek, a nyersanyagok, a félkész- vagy készáruk.

Sokféle fokozatban hoztak döntést gyárak leszerelésére, gépkocsik, készáruk, félkész áruk, nyersanyagok kitelepítésére, és ezeket jelentős részben végre is hajtották. Amit viszont nem tudtak elvinni, azt meg kellett semmisíteni vagy működésképtelenné tenni. Erre, minisztertanácsi döntés alapján, különféle tervek készültek a nyilas pártban, a belügyminisztériumban, a honvédelmi minisztériumban és különböző más főhatóságoknál. Létrehoztak speciális szerveket is ezeknek a feladatoknak a végrehajtására. Emiatt sok volt a keresztbe szervezés, ami azt is lehetővé tette, hogy a lakosság egy része meggondolja magát és visszatérjen a lakóhelyére, továbbá, hogy elrejtsenek gépeket, nyersanyagot, készárut.

Nem lehet teljes pontossággal tudni, milyen veszteséget okozott a totális háború halottakban, sebesültekben, eltűntekben, hadifoglyokban, városok, falvak, lakóházak pusztulásában, úgy arról sincs pontos adat, hogy mi került ki Németországba és veszett ott el számunkra.

Az idők során egyre áttekinthetetlenebbé vált, mekkora értéket szállítottak ki gépekben, nyersanyagokban, félkész termékekben, élelmiszerben, állatállományban a németek és a magyar intézmények. A hivatalos és félhivatalos feljegyzések azt érzékeltetik, hogy mindennek jelentős része elveszett, vagy belekerült a német gazdaság vérkeringésébe. Sok mindent eltulajdonítottak egyes személyek is. Préda lett a magyar nemzeti tulajdon.

Egy Szálasi részére készített kimutatás szerint a magyar állam tudta nélkül Németországba szállítottak 40 000 gépkocsit, 400 000 szarvasmarhát, 160 000 lovat, ebből mintegy 1000 tenyészmént, 50 000 gépkocsirakomány élelmet, 10 000 gépkocsirakomány olajos magvat, 2000 gépkocsirakomány cukrot. Több mint száz, dohánnyal megrakott teherautó gördült át a határon. Nemesfémből, drágakövekből, értékpapírokból ugyancsak tetemes mennyiséget szállítottak ki a Magyar Nemzeti Bank, a hitelszövetkezetek és más pénzintézetek.

A repülőipar áttelepítését Hellebronth Vilmosra bízták. Különös gondot fordítottak a két legfontosabb repülőgépgyárra. Az első ütemben, Budapest körülzárásáig, a Dunai Repülőgépgyár települt Németországba, a második ütemben, amely 1945. február elején fejeződött be, a Magyar Vagon- és Gépgyár repülőosztálya települt ki. A repülőmotor-gyártás készleteit és egyéb szállítmányait a stájer vidékre koncentrálták, s a Messerschmitt Művek föld alatti bunkeraiban helyezték el. Más szállítmányokat pedig Dél-Bajorországba irányítottak azzal, hogy egy később meghatározott végleges helyen kell majd összpontosítani őket. A repülőipari vállalat nyersanyagai és félkész árui 98 százalékban, a szerszámgépek és más berendezések, készülékek 80–85 százalékban kerültek kiszállításra.

A hadtestparancsnokság november 20-ára összehívta a bőr- és textilgyárak képviselőit azzal a céllal, hogy Budapestről és környékéről ezeknek a gyáraknak a kiürítése megfelelő módon történjen. A Wolfner Bőrgyár értékeinek egy részét, mintegy száz vagonnak megfelelő árut, uszályokon szállították el, a gyár berendezéseit, értékes gépeit pedig megrongálták. A textilipart speciális német SS-alakulatok és -szervezetek részvételével szállították ki. A gyárak, üzemek vezetőinek egy része megpróbálta ezt akadályozni.

A kiürítési kormánybizottság elrendelte például a csepeli Magyar Posztógyár raktáraiban levő kész- és félkész áruk Nyugat-Magyarországra szállítását. A gyár vezetői azzal az érvvel próbálták ennek elejét venni, hogy az árut a budapesti lakosság felruházására kell fordítani. Ezt azonban a hatóságok nem vették figyelembe. 1944. november végén megjelent a gyárban a textilközpont és a nyilas párt egy-egy kiküldötte, valamint a kiürítési kormánybiztos megbízottja és követelték, hogy három napon belül kezdjék meg a kiszállítást. Több mint 10 000 vég különféle szövetáruról volt szó, 300 millió pengő értékben. Az áru az SS birtokában levő uszályokra került. Ebből egyet felúsztattak Németországba, a másik kettőt sikerült Gönyünél kirakatni és Győrbe szállítani egy előre kiszemelt raktárba. Később innen elvitték Sopronba és részben Fertőszéplakra, ahonnan az áru túlnyomó része Németországba került.

1944. december 27-én az illetékes parancsnokság elkészítette a győri textilüzem kiürítésének tervét. Itt mintegy 100 000 méter különböző kész pamutáruról és 300 láda fonalról volt szó. Megállapították, hogy a teljes fonalkészlet elvitelére 20–24, a nyersanyag-szállításra 15, a segédanyag-szállításra 5, a géppark számára pedig 200 vagon szükséges. Az említett mennyiséget, ha kapkodva is, de nagyrészt sikerült kiszállítaniuk Németországba.

A Hangya szövetkezet áruinak jelentős részét a Dunántúlra csoportosították át. A Hangyának Budapesten nagy árukészletei voltak különböző tárházakban. Az innen elszállított árut egy sárvári központban helyezték el.

A kitelepítés áradatában a csepeli kikötőt veszélyesnek minősítették. Az igazgató saját elhatározásából az ott tárolt árukat, tekintet nélkül azok tulajdonosaira; mindent uszályokba rakatott és a komáromi fióktelepre indított. Így többek között novemberbe 634 uszályt rakatott meg gabonával, hüvelyesekkel és szállíttatott el. Később még 7,5 vagon vasáru, majd 36 vagon egyéb áru és 54 láda tea (amely a Svájci Követség tulajdona volt) indult útra innen.

A Delmár Valter és Tivadar Dunakotrás és Gőzhajózási Vállalat 28 uszályát, kotrógépét megsemmisítették. 15 hajójukat kivittek Németországba.

Mindez csak néhány kiragadott példa. Hogy nem tudtak még több értéket kihurcolni, az nem a nyilas kormányon múlott, hanem azon, hogy számos üzemben a munkások, mérnökök, vezetők leszerelték és eldugták a gépeket, berendezéseket, nyersanyagokat.

A kiszállítás nem volt sima és zökkenőmentes. A gondok egyik fő oka a vasúti forgalom túlzsúfoltsága volt.

A külkereskedelmi albizottság 1944. november 21-i ülésén készült feljegyzéséből kiderül, hogy a zsúfoltság csökkenésére 15 000 üres vasúti kocsit áttoltak Németországba. De az is kitűnik a jegyzőkönyvből, hogy már addig is óriási mennyiségű áru ment keresztül a határon Németország irányába – autón, kocsin, lábon –, de nem volt olyan intézmény, amely a kimenő tételeket jegyezte volna. Ezért jó részük szétszóródott, eltűnt, a németek kezébe került, ellopták, és csak egy kis rész maradt a hungarista állam tulajdonában. Gyakran előfordult, hogy üzemeket leszereltek, elszállítottak, és csak utólag értesítették róla a magyar kormányt, az iparügyi vagy a honvédelmi minisztériumot – ha egyáltalán értesítették.

A vállalatok tulajdonosainak, vezetőinek egy része nem ellenezte a kitelepülést, mert abban reménykedett, hogy ily módon épségben megőrizheti vagyonát. Ám a hadi helyzet rosszabbodása, a sűrű bombatámadások miatt ez a számítás nem vált be.

A háborúnak ebben a periódusában Németország ipari vezetői és a bankérdekeltségek alkalmasnak látták az időt magyarországi iparvállalatok bekebelezésére.

Az érintett üzemek munkásai kötelesek voltak kitelepülni; ha nem akartak, katonai eszközökkel kényszerítették őket. Az iparügyi minisztérium részlegei és a honvédelmi minisztérium megbízott parancsnokai nem egyformán alkalmazták a kényszert, de igen sokan keményen végrehajtották a parancsot. Sok esetben a dolgozók nagyon ragaszkodtak üzemükhöz, szinte összenőttek vele. A hadiüzemek műszaki és szakmunkásgárdája ugyanis az átlagosnál jobban keresett, és mentesült a bevonulási kötelezettség alól. A legdöntőbb *mégis* az volt, hogy a hadiüzemek munkásai katonai fegyelem alá tartoztak, és a parancsnokok drákói szigorral léptek fel velük szemben.

A Németországba telepített üzemek zavartalan működése érdekében az iparügyi minisztériumban külön bizottságot hoztak létre, hogy a november 14-i szerződés értelmében ellenőrizze a német-magyar együttműködést. 1945 tavaszán már a helyi vezetőkkel, gauleiterekkel kellett együtt intézni az ügyeket, de addigra már olyan anarchikussá vált a helyzet, hogy a kormány és a minisztérium képtelen volt erre.

A kitelepített vállalatok munkásaitól és vezetőitől egymás után érkeztek Budapestre, később Sopronba, Szombathelyre a vészjelzések arról, hogy elhelyezésükkel, ellátásukkal, foglalkoztatásukkal nagy bajok vannak, holott a megállapodás szerint mindenben a németekkel azonos módon kellett volna bánni velük. A szerződésszegést nem annyira a katasztrofális katonai helyzet, hanem sokkal inkább az magyarázza, hogy amint a vállalatok és dolgozóik német területre kerültek, a helyi német intézmények, SS-alakulatok, rendőri hatóságok, a nemzeti szocialista párt vezetői, szinte mindent elvettek tőlük, amit saját céljaikra hasznosítani tudtak.

Kovarcz Emil minisztériuma külön szerződést is kötött német minisztériumokkal 20 000 szakmunkás kiszállítására. Elsősorban a vasiparból ki is vittek sokakat, hogy ezzel is segítsék a totális hadviselést.

A közlekedési tárca vezetője, Szász Lajos ugyancsak serényen buzgólkodott a kitelepítés sikerén. Nagy aktivitást fejtett ki, hogy elegendő vagon álljon rendelkezésre, s a pályaudvarok biztosítva legyenek. A vasúti műhelyek elszállításához a németektől kért segítséget. Ő állapodott meg az illetékes német tábornokokkal a budapesti hidak felrobbantásáról: összekötő szolgálatot rendszeresítettek a minisztérium és a robbantó parancsnokság között. A hajózási részvénytársaság hajóparkját Ausztriába telepítették.

Az arany- és pénzkészlet elszállítása

A Szálasi-kormány elhatározta, hogy a Nemzeti Bank és más pénzintézetek értékeit Németországba szállítják azzal a céllal, hogy ott megfelelő pénzügyi alapjuk legyen.

Maga a bankszervezet számottevő szerepet játszott az értékek kiszállításában. Sokat tett ezért Temesváry László, a Nemzeti Bank elnöke. Beiktatása után Szálasi fontos feladatul jelölte meg a bank- és hiteltörvényeknek, valamint a bank alapszabályának megváltoztatását. Temesváry el is készítette a törvénytervezeteket, de megtárgyalásukra már nem került sor.

A Nemzeti Bank főtanácsosa az üzletvezetőség javaslatára már 1935-ben elhatározta, hogy Budapesten és Veszprémben olyan föld alatti munkahelyeket építtet, ahol a bank tevékenysége háborúban, légitámadások közepet-

te is zavartalanul folytatható. Amikor azután a szovjet hadsereg Magyarország területére lépett, mind az értékeket, mind az ügyosztályokat az alkalmazottakkal együtt Veszprémbe telepítették. Oda került a teljes aranykészlet és a valutakészlet túlnyomó része, a Nemzeti Múzeum legértékesebb könyvanyaga 60 ládában, valamint a főváros rádiumkészlete, amelyet október végén szállítottak oda.

November folyamán mintegy 500 tisztviselő költözött Veszprémbe, s hozzáláttak a Nemzeti Bank értékeinek Németországba telepítéséhez. 70 vagont töltöttek meg velük, s ebben benne volt a Nemzeti Bank aranykészlete. Az egyéb budapesti pénzintézetek kitelepítését szintén Temesváry irányította.

Temesváry szerint 33 000 kg arany, kisebb mennyiségű ezüst, a bank valutakészlete, a Nemzeti Múzeum 60 ládája és sok olyan érték ment ki az országból, melyet már át sem tudtak tekinteni. Például október közepén a Nemzeti Bank letétjébe helyezték a pártszolgálatosok és a szolgálat központjának átadott, összeszedett ékszeres ládákat is.

A Nemzeti Bankkal egyidejűleg telepítették ki Veszprémből a bankjegynyomdát. Mozdítható értékeit és felszereléseit 32 vagonba rakták és Bécsbe vitték, majd onnan a bombatámadások miatt Berlinbe.

A kormány elrendelte azt is, hogy minden pénzintézeti letét Nyugat-Magyarországra, majd Németországba kerüljön. Ennek érdekében a Várba hívták a bankok régi és újonnan kinevezett vezetőit. Az összegyűltek előtt Szálasi elmondotta, miképpen kívánja a bankokat Nyugat-Magyarországra áttelepíteni, és közölte, hogy vezetőik együttesen felelősek a parancs végrehajtásáért. Szálasi úgy rendelkezett, hogy a pénzintézeteket december 20-ig kell kitelepíteni, biztosítva a váltóállomány, az értékpapír-állomány és a szétek tartalmának beszolgáltatását a Nemzeti Bankhoz.

A gépkocsi- és vagonhiány az új települési helyek bizonytalansága azonban akkora nehézségeket okozott, hogy a Pénzintézeti Központ, a bankok, a biztosító intézetek kérték a kitelepülés elhalasztását január 7-ig. Temesváry a nehézségekre hivatkozva maga is azt javasolta, hogy december 30-ig hosszabbítsák meg a kitelepítés határidejét.

A kitelepítés elhúzódásáért egyébként Reményi-Schneller pénzügyminisztert tette felelőssé. Jelentésében a következőket írta: „A fentiekből kétségtelenül megállapítható, hogy ha a bankok áttelepítését a pénzügyminiszter nem ankétezéssel óhajtotta volna elintézni, akkor a bankok már hat héttel ezelőtt nyugat-magyarországi fiókjaiknál vagy leányintézeteiknél kellő szervezetet létesíthettek volna, és reá most már legfeljebb az a feladat hárult volna, hogy a Budapesten maradt értékeiket összeszedje és biztonságba helyezze."

Végül is egyedül a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szolgáltatott be valutát és aranyat. Egyetlen más bank, pénzintézet és biztosító intézet sem szolgáltatott be értékpapírt vagy váltót. Elszabotálták az áttelepítési utasítást is. Egyedül az Első Magyar Biztosító Társaság tette át Győrbe a székhelyét. A többinek a vezetői azzal érveltek, hogy a szétek felnyitásához szakemberekre van szükség. Ezért Temesváry december 22-én feljegyzést készített, amelyben e szakemberek felmentését kérte a katonai szolgálat alól. Ám Reményi-Schnellernek és Temesvárynak azt az elképzelését, hogy minden pénzintézetet, bankot, biztosító intézetet értékeikkel együtt nyugatra telepítenek, mégsem tudták keresztülvinni, ez a pénzintézeti vezetők többségének magatartásán meghiúsult.

Reményi-Schneller pénzügyminiszter anélkül hagyta el Budapestet, hogy Temesváryt értesítette és az állami számlákat rendezte volna, ami zavarokat okozott Budapesten a kifizetésekben. A Nemzeti Bank elnöke viszont gondoskodott róla, hogy a Nyilaskeresztes Párt számára a szükséges pénzmennyiség rendelkezésre álljon.

Temesváry László december 24-én délután az utolsók között hagyta el Budapestet. Még aznap éjjel Sopronba érkezett, egy-két napot ott töltött, de nem találta a helyét. Feleségével Magyarszecsődre költözött, s a Batthyány-kastélyban lakott. Hetente meglátogatta a szombathelyi és a soproni fiókintézeteket, s rendszeresen találkozott Szálasival is Brennbergbányán. 1945. március 2-án – ez a többiek távozásához viszonyítva korai időpont volt – feleségével együtt az ausztriai Spital am Pyhrnbe utazott. A Nemzeti Bank Fertőbozon álló szerelvényeit ugyancsak ide továbbították. Temesváry egy alkalommal még visszatért Kőszegre, s átadta Szálasinak a bank szabályzatának megváltoztatására vonatkozó törvényjavaslatot, amelyben a részvénytársasági jelleg megszüntetését, az üzletvezetőség hatáskörének kibővítését és a bank nevének megváltoztatását indítványozta. A kissé megkésett javaslat szerint az új név Hungarista Birodalmi Bank lett volna.

Amikor közeledett az amerikai hadsereg, és a Nemzeti Bank értékeinek továbbszállítása lehetetlenné vált, Temesváry még megpróbált a zsidó lakosságtól elvett értékek egy részét tartalmazó ládákból jó néhányat Szálasihoz eljuttatni.

Ám ezzel is elkésett. Május elején az amerikaiak felszabadították a környéket, s birtokukba került az aranyvonat is. Az amerikai őrség mellett magyar csendőrök változatlanul részt vettek az értékek őrzésében. Május második felében Lyonell C. Perera amerikai őrnagy átvette a Nemzeti Bank által őrzött aranykincset és valutakészletet. Ám ez a mennyiség nem egyezett meg azzal, amely Temesváry és mások szerint a Nemzeti Bak tulajdonában volt. Az amerikaiak által átvett aranymennyiség ugyanis 29 000 és néhány

száz kilót tett ki, és nem 33 000-et. Az amerikaiak átvették továbbá a Nemzeti Banknál őrzött, a székesfőváros által még februárban Spitalba szállított 27 láda aranykincset, amelyből 21 láda az árvaszék, 6 láda a főváros tulajdona volt.

Az amerikaiak az aranykincset Frankfurtba szállították, ahol Eisenhower tábornok főhadiszállása volt, s egy ottani bankház pincéjében helyezték el. 1945 júniusában a bankban megjelent a frankfurti amerikai főhadiszállás egyik katonai tisztviselője, aki írásos parancs alapján átvette a bank külföldi követeléseire és az aranyra vonatkozó összes könyvelési anyagot. Az amerikaiak egy ezredest bíztak meg a bank ügyeinek intézésével.

Figyelmet érdemel annak a vonatszerelvénynek a története is, amelyet Brennbergbányán állítottak össze a magyar zsidóságtól elvett értékekből. A vonatszerelvény felelőse dr. Toldy Árpád nyilaskeresztes kormánybiztos, Fejér megye főispánja volt.

A zsidó vagyonok kormánybiztosa csak a rendeletekben meghatározott tárgyakat és azokból is csak meghatározott mennyiséget értékesíthetett. Ám ezen túltette magát. Láttuk: az elkobzott vagy megszerzett vagyon egy része eleve a pártszolgálatosoknál maradt. Más részét a lakosság megnyerése céljából részben kiosztották, részben pedig áron alul eladták. A megmaradt és összegyűjtött értékeket vagonokban Brennbergbányán tárolták. De vittek belőle Kőszegre, Sopronkőhidára, és a művészeti ügyek kormánybiztosának utasítására máig ismeretlen helyre is.

A Népbírósági Közlöny 1946. január 12-i számában az olvasható, hogy a Brennbergbányáról kiküldött ún. kincsesvonaton volt 110 láda színarany, rudakban és 55 mázsa összsúlyban; nyolc láda briliáns, platina, zafír, rubin, igazgyöngy; 1360 láda ezüst; nyolc vagont megtöltő, megszámlálhatatlan mennyiségű óra, arany töltőtoll; nyolc vagon különféle műkincs; több mint 20 000 darab értékes perzsaszőnyeg. Toldy Árpád Brennbergbányán mindezt kirakatta a vagyonokból és elrendelte: válogassák szét az órákat, fülbevalókat, töltőtollakat, drágaköveket, szőnyegeket, képeket, és szortírozva rakják be a vagonokba.

A szétválogatást végzők tetemes mennyiséget tulajdonítottak el maguknak. Leltár nem készült az őrzött tárgyakról, és arról sem, hogy mennyit rakatott félre Toldy.

Március 24-én még csendőrökkel elvitetett a vonatból 13 láda aranyat, négy láda briliánst, három láda aranyórát, valamint két vaskazettát. Naponta kétszer-háromszor vittek csomagot Toldy lakására. Hogy mi volt a csomagokban, nem tudták megállapítani. De nemcsak a kincsek tetemes részét tulajdonították el, hanem Toldy a valutát is szétosztotta a különböző vezetők között, s csak kis része maradt a vagonban.

A szovjet csapatok már megközelítették Brennbergbányát, amikor elindították a vonatot Ausztria irányába. Néhány állami tisztviselő és az őrség megbízható tagjai kísérték, és sok viszontagság után április 18-án reggel megérkezett Hochcartenba.

A kincsekre sokan szemet vetettek. Május 1-jén például megjelent a vonatnál Lajta Ferenc volt bécsi főkonzul és két külügyminisztériumi tisztviselő. Felmutatták báró Kemény külügyminiszter írásbeli rendelkezését, amely szerint a külügyminiszter megbízta őket a vonaton levő nemesfémértékek átvételével. A vonatot kísérő vezető tisztviselő azonban megtagadta az értékek kiadását.

Vajna Gábor belügyminiszter meghatalmazásával azután Csoma István főispán jelent meg, s ő is az értékek átadását követelte. De Toldy is küldött csendőrtiszteket és másokat értékekért. Ezenkívül igyekeztek kifosztani a vonatot SS-alakulatok, német katonák, pártszolgálatosok, nyilasok is. Előfordult, hogy a vonatkísérőknek órákat, ékszereket kellett átadniuk azért, hogy tovább jussanak.

Május 4-én éjszaka a vonat Böcksteinbe érkezett. Május 11-én az amerikai katonák megérkeztek a városba és átvették a vonatot, de meghagyták a magyar tisztviselőket és őrsöket is, akik egészen július 29-éig az amerikaiakkal együtt teljesítettek őrszolgálatot. Az említett Népbírósági Közlöny szerint ennek a kincsnek a jelentős része végül is a francia hatóságok kezébe került. További sorsuk ismeretlen.

A lakosság kitelepítése

A németek eredeti elképzelése az volt, hogy nemcsak az értékeket, hanem lehetőleg a magyar lakosságot is nyugatra telepítik. Először a Dunántúlra, majd, miután ezt is fel kellett adniuk, Ausztriába és Németországba.

A rendeletek szerint elsősorban a katonák hozzátartozóinak kellett menniük, azután az önként jelentkezőknek, harmadszor pedig mindenkinek. A lakosság kiürítése szerteágazó feladatot jelentett, sok intézmény, minisztérium, maga a belügyminiszter is foglalkozott e kérdéssel, bár volt erre külön állami szervezet is.

Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes, a veszélyeztetett területek kormánybiztosa október 26-i első rendeletében közzétette: a régi kormány felfogásával szemben az új kormány a veszélyeztetett területek teljes személyi és anyagi kiürítését rendelte el. Ez ügyben már október 20-án tanácskozást tartottak Vajna Gábor belügyminiszternél. A megbeszélésen jelen volt

Kisbarnaki Farkas Ferenc, Láday István belügyi államtitkár, Dorogi Farkas Ákos polgármester és dr. Gera József a Nyilaskeresztes Párt részéről. Akkor még elsősorban az Alföld kiürítése foglalkoztatta a nyilas hatóságokat. Ezt a tervet azonban hevesen ellenezte vitéz Mérey László nyugalmazott altábornagy, Pest megye főispánja, aki október 15. után már nem is akarta tovább e tisztséget betölteni, mert az volt a véleménye, hogy Magyarország végveszedelembe kerül. Vajna Gábor belügyminiszter azonban nem fogadta el a lemondását, mivel mint katonai tapasztalatokkal rendelkező közigazgatási vezetőre, nagy szükség volt rá. Mérey az október 20-i megbeszélésen kifejtette: az Alföld népét nem szabad elhajtani, mert ha az Alföld kiürül, Magyarország örökre elpusztul. A tárgyalás résztvevőire mély benyomást keltett Mérey indulatos kitörése. Vajna ideges lett és kiabált, Gera pedig kénytelen volt kijelenteni, hogy a kiürítés Szálasi Ferenc miniszterelnök parancsára történik.

Másnap Méray összehívta a vármegye tisztviselőit, s búcsúbeszédében bejelentette lemondását. Elmondta: azért állt a vármegye élére, mert építeni akart, de úgy látja, hogy most már csak a rombolás ideje következik, amiben nem kíván részt venni.

Végül is a nyilasok belátták, hogy a teljes kiürítés lehetetlen. A november 4-i tanácskozáson már Budapest kiürítésére összpontosították figyelmüket.

Számba vették, hogy Budapestről és a környező megyékből mennyien maradhatnak lakhelyükön. November végén pedig megjelentek a fővárosban azok a plakátok és hirdetmények, amelyek az önkéntes kiürítésről rendelkeztek. Beregfy Károly honvédelmi miniszter arra szólította föl a 16–50 év közötti férfiakat, hogy egy részletesen kidolgozott terv szerint hagyják el a fővárost. Ezeket az intézkedéseket a fővárosi lakosságnak – intett az Összetartás egyik cikke – nyugalommal és fegyelmezetten kell fogadnia és végrehajtania. Már hallatszik Budapesten az ágyúk dörgése – így a cikkíró –, de a rendeletből, amely a falakon olvasható, teljesen alaptalan lenne a hadi helyzet rosszabbodására következtetni. Sőt, az intézkedés összefügg a Budapestnél folyó csata enyhülésével, amelyről a hadijelentések beszámolnak. A polgári kiürítést ugyanis csak nyugalomban, megfelelő hadműveleti helyzetben lehet végrehajtani.

A kiürítés a Nyilaskeresztes Párt tagjai számára kötelező volt. Gera elrendelte: a nők, a gyermekek és az idősek azonnal keljenek útra. A férfi párttagok csak a harcoló csapatokkal együtt vonulhatnak vissza, a pártszolgálat ifjú tagjai pedig az utóvéddel távozhatnak.

Világossá vált, hogy Budapest és a környező váróosok lakossága csak gyalogmenetben indulhat el, mivel szállítóeszköz nincs. Ez pedig – mint fel-

mérték – akár két esztendőt is igényelt volna. Ezért lényegében lemondtak Budapest lakosságának kitelepítéséről, s inkább a fővárost körülvevő községek – Soroksár, Dunaharaszti, Pestszentimre, Pestszentlőrinc, Vecsés, Üllő, Ecser, Péteri, Monor és más községek – lakosságának áttelepítését próbálták megoldani. Ehhez november 25-én fogtak hozzá, de a lakosság nagy része nem volt hajlandó távozni. A kiürítést nehezítette, hogy nem volt elegendő jármű, továbbá azt sem tisztázták, hol és kik lássák el élelemmel a menekített lakosságot.

Mohai Gyulát október végén – budapesti főpolgármesteri funkciójának megtartása mellett – kinevezték hadműveleti kormánybiztossá is. Megbízható főtisztviselők közreműködésével azon munkálkodott, hogy mindent, amit csak lehet, Budapestről a Dunántúlra, onnan Németországba szállítsanak.

Mohai először ellenezte az állami és városi vagyontárgyak és -készletek elszállítását, de később elfogadta azzal a megkötéssel, hogy az élelmiszerkészletek egy részét helyben kell meghagyni.

A főváros polgármestere rendíthetetlen híve volt a totális mozgósításnak. A tisztviselőket sáncásásra rendelte ki. Amikor úgy látta, hogy a tisztviselői munkát egyre nehezebb végezni, szorgalmazta, hogy a tisztviselők minél nagyobb számban vonuljanak be katonai szolgálatra.

Egyetértett a német katonai parancsnokságának azzal az álláspontjával is, hogy Budapestet házról házra védjék, és hogy a közműveket, a hidakat felrobbantsák. Az erre vonatkozó tervek elkészítésében maga is közreműködött. Néhány közmű elpusztítása ellen azonban ő is szót emelt. Felhívta a figyelmet például arra, hogy ha a központi szivattyútelepeket elpusztítják, Budapestet elönti a szennyvíz. Sikerült elérnie, hogy a németek budapesti parancsnoksága elálljon e tervtől.

Decembertől kitelepítette a tűzoltólaktanyákat, felszerelésükkel együtt.

Intézkedett, hogy a székesfővárosi közkórházak központi igazgatója, valamint Dorogi Farkas Ákos polgármester vegyen részt a németek megbízottjával a fővárosi kórházak Németországba telepítéséről folytatott tárgyaláson. December 12-én erről megállapodás is született, amelyet Hindy Iván altábornagy is jóváhagyott.

November végén kezdődött meg a fővárosi közlekedési vállalat, a BESZKÁRT értékeinek elszállítása a Dunántúlra. A kocsiparkot Budára akarták összpontosítani, ám ezt már nem tudták megvalósítani. A villamosvezetők jó része nem hajtotta végre a parancsot, mert nem akart elszakadni családjától.

A városparancsnok utasította az autóbusz-karbantartó üzemeket, hogy minden rendelkezésre álló kocsit helyezzenek készenlétbe, és azok parancs

esetén azonnal induljanak. Ekkor azonban már a szovjet hadsereg bekerítette Budapestet, s így az autóbuszoknak csak egy kis része tudott átjutni a gyűrűn.

Foglalkoztak a szellemi élet ismert alakjainak, a tudósoknak, művészeknek a kitelepítésével és megfelelő németországi elhelyezésével is. Szöllősi Jenő szerint december elején küszöbön állt mintegy 1800 egyetemi hallgató, 500 tanár és családtag Ausztriába telepítése. Rajniss Ferenc kultuszminiszter tevékenyen közreműködött abban, hogy magyar egyetemi hallgatók német egyetemeken folytassák tovább tanulmányaikat. 1944. november elején erről szerződést kötött Ribbentroppal.

November 9-én tanácskozásra hívta össze a rektorokat, és a két nappal korábban Ribbentropp miniszterrel megkötött szerződésre hivatkozva közölte, hogy annak értelmében a tanárokat, tudósokat, művészeket, az egyetemi hallgatóságot kitelepítik Németországba. Kötelezővé tették Budapest elhagyását. Azt is elmondta a rektoroknak, hogy Szentgyörgyi Albert nagy viszontagságok között, tanyáról-tanyára vándorolva érkezett meg Szegedről, és rettentő dolgokat mondott el. A rektorok megkérdezték, hogy nem lehetne-e személyesen beszélni Szentgyörgyivel. Rajniss ezt kereken megtagadta, mondván, hogy ebben az idegállapotban a híres tudós képtelen beszélni, majd később a rádióban tart előadást.

Amikor a rektorok elhagyták a miniszter szobáját, egybehangzóan az volt a véleményük, hogy egy szavát sem hiszik el, mint ahogy valóban nem felelt meg a valóságnak az, amit mondott.

A Pázmány Egyetem rektora írásos beadványt készített, amelyet december 2-án elküldött a miniszterhez. Ebben kifejezte aggodalmát és kérte, hogy ne telepítsék ki az egyetemet. A beadványra a rektor másnap déli 12 órakor a következő választ kapta a minisztertől: „Magyarország mai helyzetében Önöknek nincs más kötelességük, mint a magyar királyi kormány döntésének végrehajtása. A leghatározottabban visszautasítom minden néven nevezendő bírálatát és aggodalmát, mert ez az aggodalom nem a Professzor úr dolga. Végtelenül sajnálom, hogy nem tudta megérteni szavaim értelmét. Önnek semmi köze nincs ahhoz, hogy kik számára bocsátanak ki katonai behívót. Magyarország hadi érdekeit sérti, ha ezt az intézkedést bírálja. Ha az a szellem, amelyet Ön felterjesztésében kifejtett, nem tud számolni Magyarország követelményeivel, és kifejezésre jut az egyetemi hallgatók állítólagos felvilágosításában, akkor úgy az Ön bírálatát, mint minden illetéktelen bírálatot, ami mától kezdve tudomásomra jut, a megfelelő katonai intézkedés végett átadok a honvédelmi miniszter úrnak. A legsúlyosabban megbélyegzem az Ön kijelentését és azt, hogy az egyetemi tanács elhárít minden felelősséget, mert ezzel a kijelentéssel a tanács csak felelőtlenségét bi-

zonyította be. Vegye tudomásul azt a miniszteri véleményemet, hogy mindenki, aki a magyar ifjúság és a magyar tudományos élet képviselőinek lehetséges elszállítását bármilyen propagandával akadályozni igyekszik, Szovjet-Oroszországot szolgálja. A jövőben felelőssé teszem a háborús egyetemi tanfolyamok megmentésére indított akció körül tapasztalt sajnálatos jelenségekért, és mindent el fogok követni a defetista állásfoglalások letörésére."

Rajniss azt állította, sikerült elérnie, hogy az egyetemi tanárok ne kapjanak kisebb fizetést, mint a németek, és elhelyezésük, élelmezésük is hasonló lesz. Kijelentette továbbá, hogy a közvetlen légvédelmi szolgálaton kívül az egyetemi hallgatók semmiféle fegyveres vagy más szolgálatra nem kötelezhetők. Az egyetemi hallgató végbizonyítványát magyar területen kaphatja meg, és alkalmazásáról a magyar királyi kormány gondoskodik. Rajniss pimaszságnak minősítette, hogy az egyetemi tanárok azt hirdették az ifjúságnak: a Németországba küldés egyenlő a deportálással. Végül is az volt a véleménye, hogy „az egyetemi tanárok, ezek a kitömött fejű vén szamarak, a mai időkben az egyetem autonómiájáról csevegnek. Majd mutatok én autonómiát, amilyet még az életükben nem láttak."

Még december elején Budapestre jött a lipcsei egyetem egyik tanára, aki éveken keresztül cseretanár volt a Pázmány Egyetemen. A németek őt bízták meg a kitelepítés megszervezésével. Tájékoztatta az egyetem rektorát: a katonai helyzet olyan katasztrofális, hogy nincs sok értelme a kitelepítésnek. Később kiderült, mennyire igaza volt. Amikor ugyanis az első kitelepítettek megérkeztek Boroszlóba (Wroclaw), ott azt tapasztalták, hogy semmi sincs előkészítve fogadtatásukra, az egyetemi hallgatóknak és a tanárok két-három napig a vonatban kellett tartózkodniuk.

A menekültek sorsa

Minél jobban zsugorodott a Szálasi-kormány kezében levő terület, annál nagyobb lett a kavarodás, és a kitelepítés még fokozta az amúgy is anarchikus helyzetet.

Farkas Ferenc október 29-i keltezéssel kinyilvánította, hogy az egész ország hadműveleti területté vált, november 16-án pedig hat tábornokot jelölt ki a kiürítések, áttelepítések vezetésére. Farkas intézkedései megszabták: kiknek, mikor, milyen útvonalon kell elhagyniuk lakóhelyüket. Kiskőrösről még meg tudták valósítani a lakosság eltávolítását, de Kecskemét lakóinak jelentős része a környékbeli tanyákra húzódott, s a front átvonulása után nagy részük visszatért a városba.

Ez a tapasztalat is hozzájárult ahhoz, hogy a későbbiekben lemondtak az egész lakosság áttelepítéséről, de a fronthelyzettől függően azért egyes helyeken megpróbálkoztak a város vagy a község teljes kiürítésével.

Az első hetekben, miután a Vörös Hadsereg az ország területére lépett, a zavar, a pánik, a bizonytalanság, az erőszak, a meggyőzés, a félrevezetés, a félelem összhatásaképpen a keleti területek lakosságának egy része – a főtisztviselők majdnem teljes egészében – elmenekült. December elején már a kormányzat is látta, hogy a Dunántúlon ennek következtében lehetetlen helyzet alakult ki. A hatóságok megpróbálták elérni, hogy minden családnak jusson egy szoba, de ez nem sikerült. Ugyanakkor híre kelt, hogy a Tiszántúlon és a Duna-Tisza közén az elhagyott helységekben történt a legtöbb *fosztogatás.*

A pánikszerű hangulatot hamarosan józanabb magatartás váltotta föl. Szegeden és környékén például az a jelszó járta: „Az úr szalad, a paraszt ballag, a munkás marad." Miután a szovjet csapatok átkeltek a Tiszán és a Dunán, a lakosság zöme számára nyilvánvalóvá vált, hogy a német és magyar hadsereg nem tudja megállítani a szovjet haderőt, tehát nincs értelme elmenekülni az otthonukból.

Ez azonban korántsem jelentette a menekülés megszűnését. A félelemből útnak indulókkal számolni lehet egészen április 4-ig, de számuk az első hetekben útra keltekéhez viszonyítva már elenyésző lett.

Sok városból a rendőrök is elmenekültek, s gyakorta ide-oda vándoroltak, nem tudtak vagy nem akartak szolgálatra jelentkezni.

A menekültek, kitelepítettek elhelyezése mind több gondot okozott. A háború ily módon földúlta a befogadó települések lakóinak életét is. A Dunántúl lakosságának egy része már november elején elzárkózott a befogadástól. Cikkek, beszédek sora próbálta rábeszélni a lakosokat, hogy segítsék a kitelepülteket.

A menekültek és a helybeli lakosok között egyre több lett a súrlódás, viszály, gyűlölködés. Nem volt elegendő szoba, ágy, bútor, ellátás. A helyi lakosok kifogásolták, hogy a menekültek nem dolgoznak, ezek viszont azzal érveltek: az őslakosságnak könnyebb a helyzete, mert otthon van, nincs ruhára gondja, jobb az élelmezése is. Az iparosok – mivel kevesen voltak – nem akartak nekik dolgozni, csak a helybélieknek. A menekültek kénytelenek voltak értékeiket áruba bocsátani, hogy élelmiszert vásárolhassanak, ezáltal fölhajtották a feketepiac árait, amit a helyi lakosság nem tudott követni. A feszültségeket azzal próbálták enyhíteni, hogy a deportált zsidók lakásaiba telepítették a menekülteket, kiosztották azok bútorzatát, ágyneműit, de ez nem volt elegendő. Ennek nyomán megkezdődött a lezárt zsidó textil-, cipő- és más üzletek kiárusítása.

A menekülteknek részt kellett venniük a hadimunkában is: az utak rendben tartásában, árkok ásásában, harckocsi-akadályok létesítésében. Erre kötelezték minden 16–60 év közötti – katonai szolgálatot nem teljesítő – férfit és minden 18–55 éves nőt.

A polgári lakosság kitelepítésének ügyében 1944. december 23-án Németországba érkezett Vajna Gábor belügyminiszter, és részt vett a Berger német SS-obergrüppenführer által összehívott tanácskozáson. Ott volt Major Jenő vezérezredes, a Németországban tartózkodó honvéd alakulatok főfelügyelője is.

Az áttelepült magyar polgári lakosok elhelyezésére négy területet jelöltek meg: Oberdonaut Linz székhellyel; Bayreuth-ot hasonló nevű székhellyel; Szászországot Drezda székhellyel és Alsó-Sziléziát Breslau székhellyel. Az elképzelés az volt, hogy a magyar lakosságot zárt tömegben kell elhelyezni, magyar közigazgatással, orvossal, egyházzal, iskola berendezésekkel.

Megállapodás jött létre a magyar és a német kormány között 2400 egyetemi hallgató Németországba telepítéséről is, tanulmányaik befejezése végett. Ám a német hadügyminisztérium azt akarta, hogy az egyetemi hallgatók szakítsák félbe tanulmányaikat, és osszák be őket újoncszakaszokba, mert a német egyetemi ifjúság sem tanul, hanem fegyverrel a kezében harcol. Sikerült elérni, hogy ennek részbeni megvalósítására kerüljön sor.

Januártól a Duna vonalától nyugatra lévő vármegyék, a törvényhatóságok vezető tisztségviselői egymás után kapták az iratokat, amelyek ugyan változatlanul leszögezték, hogy az áttelepülés önkéntes, ugyanakkor egyre határozottabb fellépést igényeltek a jelentkezés szorgalmazására. A kormány azt szerette volna, ha minél többen jelentkeznek a Németországba való áttelepülésre. Ennek érdekében fejtett ki propagandát, agitációt, nyomást és rábeszélést.

Az áttelepítettek között voltak olyanok is, akiket meg sem kérdeztek. Ide tartoztak a vasút, a posta dolgozói és a fontosabb posztokat betöltő tisztviselők. Nekik kötelező volt Németországba menniük, ezért zömmel közülük kerültek ki az áttelepültek. Önként mentek viszont a szélsőjobboldali mozgalmak aktivistái.

A német állam kívánságára megindult a Magyarországon élő német lakosság áttelepítésére is. November 17-én a Duna-Dráva szög, december 5-én a veszprémi, móri, tatai, budakörnyéki, szentendrei járások német ajkú lakosságának kitelepítését rendelte el az elhelyezési kormánybiztos. A hazai német lakosság köréből először önként kevesen, majd a náci propaganda erősödése nyomán többen, de már kényszeredettebben települtek át a Német Birodalomba. A volt SS-ek és volksbundisták pedig úgy érezték,

hogy jobb lesz elmenekülniük az országból. Az ekkor áttelepült magyarországi németek összlétszáma mintegy 80 000 volt.

Kassa és Losonc körzetéből a magyar polgári lakosságok közül többen szlovák területen át igyekeztek menekülni. Ennek megkönnyítésére Vajna tárgyalt a szlovák nemzetvédelmi miniszterrel, és megállapodtak, hogy Vajna Gábor Pozsonyba küld egy törzset, a magyar követség mellé rendelve, a Kassa és Losonc területéről menekültek ügyének intézésére.

A háborús végkifejlet közeledtével a kitelepítés a Dunántúlon, Nyugat-Magyarországon is egyre inkább megrekedt. A soproni őslakosság hangulata egyenesen elutasító volt. Sopron megye 132 500 őslakója közül mindösszesze 2231-en hagyták el lakóhelyüket; Sopron városában az arány nagyobb volt.

Különböző feljegyzések, dokumentumok szerint a háborús események következtében az 1944. október 15-e utáni hónapokban több mint egymillió magyar ember került Németországba.

Különösen sanyarú volt a menekült mezőgazdasági idénymunkások helyzete. Az első panaszok egyike az volt, hogy fogadási helyükön gabonautalvány helyett lisztjegyet kapnak, így nélkülözniük kell az állattartáshoz elengedhetetlenül szükséges korpát.

Ugyancsak gondot okozott, hogy a menekültek eredeti lakóhelyükön eleget tettek gabonabeszolgáltatási kötelezettségüknek, viszont az érte járó jutalmat és pénzösszeget már nem kaphatták meg. Volt helység, ahol felemelték a beszolgáltatandó zab és kukorica mennyiségét, a termés 15 százalékáról 50 százalékára, így a beszolgáltatás után a gazdáknak nem maradt vetőmagjuk. A német katonai alakulatok még az uradalmi cselédek járandóságát is elvitték, a kormánynak kellett intézkednie, hogy Dunántúlon a cselédek megkapják a részüket.

A kiürített területekről a honvédelmi miniszter parancsa szerint minden ténylegesen szolgálatot teljesítő hivatásos és szolgálaton kívüli tartalékos tisztnek el kellett távoznia. Senki nem maradhatott. A családtagok is kötelesek voltak menni. Sem betegség, sem korlátozott mozgásképesség nem indokolhatta, hogy a kiürített területeken az érdekeltek visszamaradjanak. Akik maradnak, azokat katonaszökevényként kell kezelni – közlik a november 7-i lapok. December elején toborzást indítottak az orvosok között, hogy jelentkezzenek a fegyveres nemzetszolgálathoz. Jelentkezniük lehetett továbbá a Német Birodalom területére polgári beosztásban orvosi állásra.

1944. december 5-én a Törvényhozók Nemzeti Szövetségében is tárgyaltak erről a kérdésről. Szó esett arról, hogy a túlzsúfolt falvak nem tudják felvenni az áradatot, az emberek nem tudnak hol letelepedni. Amikor a menekültek az országhatárra érkeztek, nem volt még megállapodás a német és a

magyar kormány között arról, mi lesz a státusuk idegenben. A katonák sokszor nem tudták, hová tűntek a hozzátartozóik.

Vajna Gábor 1945. január 11-én a képviselőház ülésén kifejtette, hogy a kiürítés óriási nehézségekbe ütközik. A belügyminiszter arról panaszkodott: neki magának két hétig kellett futkosnia, hogy mintegy hatmilliárd értékű aranyat és ékszert el tudjon szállíttatni a Dunántúlra.

Vajna is megerősítette: a Duna-Tisza közét nem voltak képesek kiüríteni, a lakosságot nem tudták rábírni a menekülésre; az emberek féltek attól is, hogy a német katonák tönkreteszik lakásukat. A Kecskemétről kihozottak visszaszökdöstek, s ez történt Budapesten is. A minisztériumok kitelepítésére összeállítottak egy száztengelyes vonatot, és csak 60–80 ember jelentkezett. A kistisztviselők nagy része Budapesten maradt.

Azt is szóvá tette Vajna a képviselők előtt, hogy az egyházi főhatóságok sem teljesítik feladatukat. Azt állítják, hogy a szovjet nem olyan veszedelmes, s papjaiknak a helyben maradást rendelték el.

„Egyetlenegy pap sem hirdette, és nem hallottuk egyetlen püspök részéről sem a szovjet ellen való felháborodást olyan mértékben, ahogy elvárhattuk volna. Ennek következtében azután a parasztság is ott maradt, mert most a papra és a kántorra hallgat."

Beszámolt arról, hogy a Dunántúlra jöttek közül sokan a nagyobb városokban kívánnak maradni, s nem akarnak továbbmenni.

Vajna elmondta azt is, hogy a kitelepítések során megpróbálták a gyógyszereket is kihozni a fővárosból és mindazokról a területekről, amelyeket a szovjet hadsereg veszélyeztetett. Összesen 52 vagon gyógyszert szedtek össze. A szállításhoz szükséges vagonokat azonban csak karácsony előtt kapták meg, s december 23-ig mintegy 12–13 vagonra való gyógyszert tudtak berakni. Ilyenformán Budapesten nagy készletek maradtak, de nem az ő hibájából, ő mindent megtett, amit lehetett, sokszor erőszakosan és törvényellenesen is, csak azért, hogy amit lehetséges, azt elhozzák – bizonygatta a belügyminiszter.

A miniszterek megpróbálták kézben tartani a kitelepítettek tömegeit, hogy rendelkezésre álljanak a totális hadművelet céljaira. 1945. február 6-án úgy rendelkeztek, hogy össze kell írni mindenkit, aki nem teljesít tényleges katonai szolgálatot, közérdekű vagy kisegítő munkaszolgálatot, és azokat a polgári személyeket, akik az összeírás időpontjában nem tartózkodnak állandó lakhelyükön, akiknek nincs állandó lakhelyük, de azokat is, akik a lakhelyükön vannak. Ennek az összeírásnak az volt a célja, hogy fölmérjék: az összeírt személyek szakképzettségük alapján mihez értenek.

Február 27-én, a képviselők tanácskozásán, Maróthy Károly szóvá tette, hogy a Budapestről jöttek nem tudják elhelyezni a gyerekeiket. Hangot ka-

pott a menekült városi és községi tisztviselők tömeges panasza is: 50–60 kilométert kell menniük – közlekedési eszköz meg nincs –, hogy az illetményükhöz hozzá tudjanak jutni. A menekültek változtatják lakóhelyüket, s nem jelentkeznek a közigazgatási szerveknél, ahol lajstromoznák őket. A helyi közigazgatási szervek megkapták a menekültek pénzét, de sok helyen csak a saját tisztviselőiknek osztották szét. A menekült tisztviselők nem kapják meg a segélyt, holott a fizetésen kívül az is járna.

További probléma volt, hogy a rokkant tisztviselők sem kapták meg a segélyüket. Kiderült, hogy az országos hadigondozó hatóság, amely több mint félmillió hadigondozott ügyével foglalkozott, az időközben végbement átszervezés és a fronthelyzet alakulása következtében csődöt mondott.

Ismételten szóvá tették többen is, hogy a kiürítés nem tervszerű, nincs megfelelő hatóság, amely szervezné.

Mások viszont azt állították, hogy a nyilas párt, a belügyi intézmények, a katonaság is foglalkozik vele. De ha valóban kiürítésre kerül a sor, a jegyző, a főszolgabíró a saját családja elköltöztetésével foglalkozik, a lakossággal meg mit sem törődik.

Vajna elmondta, hogy a szovjet betörés Németország területéről pillanatnyilag nagyobb területet vágott le, mint Magyarországéból. A német vezetésnek elsősorban saját menekültjeit kell elhelyeznie. Ha Magyarországon ilyen katasztrofális betörés lenne – mondta –, a magyar apparátus teljesen csődöt mondana. A németeknél viszont nem ez a helyzet. A magyar kitelepítettek már kaptak területet, s készül a pontos elhelyezési terv.

Megtudhatták a képviselők, hogy Beregfy Károly miniszter intézkedésére 300 tengelyes vonatot összpontosítottak a veszprémi pályaudvaron a menekültek elszállítására. Akkor derült ki, hogy 48 óra alatt Veszprémből összesen csak 142 személy jelentkezett. Vajna ezt az emberek különös hangulatával magyarázta, hozzátéve: Székesfehérvárról is csak erős propaganda után lehetett 450 embert összeszedni. Pedig – mondotta – a németek szeretettel fogadnak mindenkit. Kérte a képviselőket, propagálják a kiköltözés gondolatát, nem kell félni a jövőtől.

Kovarcz, a totális mozgósítás és harcba állítás minisztere, rendelettervezetet készíttetett, amely szerint a leventék és általában az ifjúság ügye a honvédségtől átkerül az ő hatáskörébe. A minisztertanács ehhez hozzá is járult, ám Szálasi törölte azzal, hogy ifjúsági ügyekben minden a nemzetvezetőhöz tartozik. Kovarcz azonban nem nyugodott. Február 15-én átiratot intézett a honvédelmi miniszterhez, amelyben közölte: a magyar leányifjúságot is ki kell telepíteni Németországba. Ennek megfelelően Beregfy március 2-án rendeletet adott ki, s az üggyel megbízta Ondrejka Ödönt és Meggyes Károlynét. Továbbá felhívta az összes katonai parancsnokságot, hogy a leg-

messzebbmenőkig támogassák nevezetteket annak érdekében, hogy a magyar ifjúságot Németországba vigyék.

Gera ellenezte bizonyos korosztályú fiatalok kitelepítését, akikre szükség volt a légvédelemnél és a légoltalomnál. Ennek okán összetűzések is voltak Gera és Kovarcz között. A leányok kitelepítése a Dunántúlon vett nagyobb lendületet. Kovarcz ezt a németekkel való megegyezés alapján erőltette. Az elhelyezés, élelmezés, felügyelet feltételi viszont nem voltak biztosítva még itthon sem, Németországban pedig még annyira sem. A szülők ellenezték a dolgot, panasszal éltek, leveleket küldtek a nemzetvezetőnek, ennek következtében Szálasi leintette Kovarczot, aki így kénytelen volt elállni a terv kivitelezésétől.

A leventékről már többször szóltunk. Őket Esztergomban képezték ki, onnan átkerültek a piliscsabai táborba, majd április 1-jén Németországban egy barakktábort szerveztek 10 000 levente számára. Túlnyomó többségük mindenféle kiképzés nélkül került Németországba. A legidősebb korosztály a 17–18 éves volt. A németek szorgalmazták a 16 évesek kiképzését is légvédelmi segélyszolgálatra, azzal, hogy kiképzésük után Németországba szállítják őket.

A képviselők 1945. március 16-i tanácskozásán Stomfai János képviselő aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy amikor a német és a magyar egységek visszafoglalnak egyes dunántúli helységeket, az ott maradt lakosokat súlyos atrocitások érik, amiért korábban nem teljesítették a lakóhelyük elhagyására felszólító parancsot. A képviselő kérte a kormányt, hogy gondosan járjanak el annak megítélésében, ki hogyan viselkedett. Nem lehet azt mondani, hogy mindenki hazaáruló, aki otthon maradt – mondotta. Hozzátette: attól tart, elszabadulnak a tömegösztönök, és sokan egyéni bosszú áldozatai lesznek. Intézkedni kell, hogy a bosszúhadjáratokat, lincseléseket megakadályozzák. Szász Lajos miniszter is azon az álláspontón volt, hogy a visszamaradottak nem mind bolsevisták. Ezek után kidolgoztak egy igazolási eljárást. A kormány a német katonai parancsnoksággal is tárgyalásokat folytatott, hogy ennek szellemében történjék egy-egy terület „felszabadítása". A gyakorlat azonban maradt a régi.

A hivatalok kitelepülése

A miniszterek közül sokan elég hamar úgy látták, hogy Budapesten lehetetlenné vált számukra a helyzet, és ahogy a front közeledett, távoztak a fővárosból. A kormány és a hivatalok már november végén átköltöztek, Sopron-

ba, Kőszegre és Szombathelyre. A miniszterelnökség Kőszegen volt. Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes a kormányhivatalok nyugatra áthelyezését azzal indokolta: el kellett kerülni, hogy egy hirtelen előretörés következtében az ország vezetőit esetleg elfogják és „ketrecben mutassák meg Sztálinnak és a nagyvilágnak... Ezért határozta a kormányzat, hogy megteszszük azt a fájdalmas lépést, a kormányhivatalokat elhozzuk nyugatra, és a politikai szempontokat alá fogjuk rendelni a hadi helyzetnek. Ennek az eredménye az volt, hogy én is útra keltem, és elhoztam Kőszegre a miniszterelnökség gépezetét."

December 24-én a kormány és a Nyilaskeresztes Párt vezetői közül már nagyon kevesen voltak Budapesten. Aznap délután 4 órakor ment el Vajna Gábor belügyminiszter, este 9 órakor Kovarcz Emil totális mozgósítási miniszter. Ennek ellenére hivatalosan úgy formulázták, hogy a kormány székhelye Budapesten van, s vissza fognak járni oda. Ezzel azt akarták kifejezésre juttatni, hogy Budapest védelmét nem tartják reménytelennek.

A nyilas párt központját Kapuvárra menekítették – ott az intézmények közül majdnem utolsónak kezdte meg működését. Gera József meglátogatta a megmaradt pártszervezeteket, beszédeket mondott a megyeszékhelyeken, a katonaság előtt.

Szálasi elégedetlen volt vele, mert szerinte a kiürítést nem úgy szervezte, ahogy ő elvárta volna. Szálasi ezért Nyugat-Magyarországon változtatásokat hajtott végre a párt felső vezetésében. Gera József helyére dr. Jancsuskó Gábort nevezte ki, Gera pedig a három tagú koronatanács tagja lett. Ám a keretek egyre inkább széthullottak, és Jancsuskó Gábor sem tudta megoldani azt a lehetetlen feladatot, hogy a Nyilaskeresztes Párt lendítő ereje legyen a totális mozgósításnak, s hozzájáruljon ahhoz, hogy Nyugat-Magyarországon megállítsák a szovjet hadsereget.

Azután a Dunántúlon is tovább folyt a kitelepítés, illetve a menekülés. Ennek szervezésével Gera Polgár Lajost, a munkarend vezetőjét bízta meg. Meghagyta, utazzék Bayreuthba, és gondoskodjék az oda kitelepülő párttagok elhelyezéséről. Az ő feladata volt egyébként a drezdai és más körzetekbe kiküldött szállászcsinálók irányítása is.

Ekkor már a Dunántúlon, a lakosság korábban németbarát köreiben is terjedt a német megszállás elleni hangulat. Imrédy a képviselőház március 1-jei ülésén kijelentette: hatékonyabban kellene megmagyarázni, hogy a német csapatok azért vannak Magyarországon, mert magyar érdekeket védenek. A legtöbb helyen kitűnően viselkednek – bizonygatta –, előzékenyek a magyar lakosság iránt. Elismerte, itt-ott előfordulnak „egyéni karakterekből folyó bajok", de ezek megtörténnek a magyar hadsereg bekvártélyozása során is. Ezeket "propagandisztikus irányban kell a közvélemény előtt beállí-

tani" – mondotta Imrédy –, de arról is gondoskodni kell, hogy a magyar és a német szervek elhelyezése tekintetében összhang legyen. Bizonyos közösségekbe például, amelyeket magyar katonai és polgári szerveknek utaltak ki, bevonul egy SS-alakulat, s lefoglalja a házakat, az erősebb győz. A pénzügyminisztérium nem tud betelepülni Sopron környékén egyetlen helyre sem, mert négy-öt SS-katona már bent van. A déli német hadsereg parancsnoka Sopronban kíván letelepedni, holott a város túl van terhelve, öt magyar minisztériumnak a székhelye, amelyek fontos funkciót látnak el. A kúria, a parlament, a legfőbb állami szék is ide települt, itt van az OTI-nak egy jelentős részlege, s mindezek tetejébe ide telepednének a német kommandók. Ezeknek 500 szobára van szükségük, de lehet, hogy többre. Ha ez bekövetkezik, lehetetlenné válik, hogy a magyar állami adminisztráció góca Sopronban maradjon. Nem tehetjük ki magunkat annak, hogy az egész államapparátus megbénuljon. Ezért intézkedésre van szükség – szögezte le Imrédy.

Ahol a képviselők szóhoz jutottak, cáfolták azokat a véleményeket, hogy gyávaságból menekültek Sopronba. Nem örömmel jöttek – mondta az egyik képviselő, és reméli, hogy nem nyúlik túlságosan hosszúra az az idő, amit ott kell átvészelniük. Szász Lajos a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének december 5-i ülésén azt javasolta, hogy a képviselők foglaljanak állást: ők nem menekültek el, és bármikor készek visszatérni Budapestre, teljesíteni feladatukat. Csak azért vannak Sopronban, hogy mint törvényhozás létezzenek. Nem gyávaság, tehetetlenség, nem a menekülés vágya vitte őket oda, hanem a nemzetvezető bölcsessége. Szálasi úgy találta jónak, Sopronba tegyék át a képviselőház székhelyét, hogy közel legyen a kormányhoz, mert minden körülmények között biztosítani kell a nemzeti szuverenitás birtokosának, az országgyűlésnek az alkotmányos működését. A képviselők amúgy sem voltak irigylésre méltó helyzetben. Gondjuk volt a lakással, a pénzzel, a közlekedéssel, és december végétől egyre inkább az foglalkoztatta őket, mikor juthatnak Németországba, mert Sopronban egyre több nehézséggel kellett szembenézniük. Azok a képviselők, akik bombatámadások alkalmával megsebesültek, nehezen jutottak kórházba. Amikor Sopronban nem volt sehol parlamenti őrség, maguknak kellett gondoskodniuk csomagjaik elhelyezéséről. Megpróbáltak Sopron környéki községekben lakást szerezni, onnan azonban nem lehetett könnyen bejutni a városba, csak ahol autóbuszjárat volt. Végül is csak kaszárnyaszerű elhelyezkedést tudtak biztosítani számukra. Némi nyugtalansággal gondolnak arra, milyen viszonyokat fognak találni Németországban. Incze Antal képviselő azt javasolta, hogy a családtagok áttelepítéséről, élelmiszer-ellátásáról intézményesen gondoskodjanak.

A képviselőház és a kormány közötti feszültséget fokozta, amikor a minisztertanács december 9-i ülésén napfényre került a német és a magyar kormány közötti tárgyalás eredménye: eszerint lényegében csak a kormány kapott meghívást Németországba.

Az is tudomására jutott a képviselőknek, hogy a jobboldali politikusokat is meghívták, abból a meggondolásból, hogy az ellenségnél nyilván vannak tartva, ezért az állami tisztviselők elé kell őket helyezni, mert az utóbbiakat nem tekintik háborús bűnösöknek.

Végül is a képviselők Németországba való kitelepítésének előkészítésével a Nemzeti Szövetség állandó bizottságát és gazdasági bizottságát bízták meg. Szász Lajos Szálasira hivatkozva többször kifejtette: bíznak benne, hogy erre nem lesz szükség, mégis föl kell rá készülni. Meg kell állapítani, s a német illetékesekkel egyeztetni, hogy a birodalom mely területén fogják elhelyezni őket. Az országgyűlés tagjai és tisztviselői az utolsó pillanatig az ország területén teljesítik szolgálatukat; elszállításukra akkor kerül sor, ha erre feltétlenül szükség lesz. Megállapodtak: beszerzik a határátlépési engedélyeket, igazolványokat, gondoskodnak a poggyászok vámkezelésének egyszerűsítéséről, a pénzátváltásáról, illetve a tiszteletdíjak és fizetések további kifizetéséről Németországban. Szükségesnek ítélték nagyobb élelmiszerkészletek beszerzését és kiküldését Németországba, s kimondták: az iparcikkek, textil- és bőranyagok tekintetében hasonló intézkedésre van szükség.

A minisztertanács január 3-i ülésén részleteiben is megtárgyalták a kormány és a képviselőház kitelepítését. Ezen részt vett Veesenmayer is. A tervek szerint Bécsbe kerülnének, de onnan tovább kell menniük. Az illetékes német vezetők akceptálták, hogy az országgyűlés munkája nagyon fontos lesz a jövőben, a kitelepítéssel járó esetleges zavarok ellenére is. Mind Magyarország, mind Németország számára nemzetközi szempontból rendkívül fontos, hogy a törvényes, alkotmányos országgyűlés együtt maradjon. Ezt Rajniss Ferenc fejtette ki. Szerinte a képviselőház a magyar nép utolsó törvényes fóruma, semmiféle ideiglenes kormánnyal nem lehet helyettesíteni, ezért a róla való gondoskodás nemcsak a kormánynak, hanem Németországnak is elsőrendű kötelessége. Ha Budapest elesik, nekünk – mondotta Rajniss a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége január 2-i ülésén – az elkövetkező béketárgyalásnál az a feladatunk, hogy a magyar törvényhozás létét, a kormány álláspontját az egész világ előtt képviseljük. Ebből kiindulva javasolta, hogy az országgyűlés azon tagjai, akik jártasak a nemzetközi politikában, alakítsanak munkaközösségeket és készüljenek fel a béketárgyalásra, mert a magyar törvényhozás szellemi és erkölcsi képviselete sokat segíthet majd ott.

Reményi-Schneller megállapodott az illetékes német minisztériummal a képviselőház kitelepítése utáni pénzügyi rendezésben. Eszerint folyamatos ellátásban fogják részesíteni a képviselőket; lesz egy hitelkeret, és a fizetéseket ebből fogják folyósítani. A német hatóságok kinyilvánították, hogy a magyar parlamentet hivatalos intézménynek tekintik, szabályos költségvetést fognak összeállítani, és márkában folyósítják a képviselők fizetését.

Abban viszont nem tudott megegyezni a pénzügyminisztérium a német féllel, hogy a minisztérium állományából hány ember mehet ki. A miniszter ragaszkodott a teljes adminisztrációhoz; ha ez nem megy – jelentette ki –, akkor ő maga sem hajlandó áttelepülni. Végül abban egyeztek meg, hogy a miniszter mindenkit kivihet, de nem mindenkit fog munkába állítani. Nyilvánvaló, hogy az alkalmazottaknak csak egy része fog a pénzügyminisztériumban dolgozni, mert minek egy ugyanolyan létszámú magyar pénzügyminisztérium Dél-Bajorországban, mint Magyarországon.

Mindent előkészítettek a képviselők Németországba való áttelepítésére. Név szerint összeírták őket, a felsőházi tagokat, alkalmazottakat, rokonaikat. Megszervezték a felelősöket, és igyekeztek minden holmit, amit csak lehet, magukkal vinni. Tervezték, hogy a családtagokat előre kiküldik azokba a városokba, községekbe, amelyeket a német illetékesek kijelölnek számukra, s a Sopronban maradó törvényhozóknál csupán egy kis táska marad. S ha váratlanul kellene elhagyniuk a várost, álljanak rendelkezésükre szállítóeszközök, elegendő üzemanyaggal, nehogy egy gyors szovjet előretörés esetén baj érje őket.

Mindezek után 1945. február 9-én a képviselőház megbízottja tárgyalt Veesenmayerral, aki kijelentette: nem tudják megoldani, hogy a képviselők rokonai mind Németországba települjenek. Kérte, csökkentsék a létszámot, ami meg is történt.

A magyar honvédség forgalmi főnöksége lajstromba vett 11 állami szervezetet, köztük a képviselőházat és a felsőházat, valamint a minisztériumokat. A honvédség forgalmi főnöksége biztosította a szerelvényeket. A képviselők számára 11 vagonból álló szerelvényről gondoskodtak, amelyet légvédelmi ágyúval védtek, és Szombathelyről 7 kilométerre mellékvágányra állítottak, minden eshetőségre készen. Hamarosan azonban minden eddigi megállapodást hatályon kívül helyezett a német állam, és február elején új tárgyalások kezdődtek Bécsben.

A parlament vezetői azt szerették volna, ha a képviselőházat és felsőházat a nemzetvezető munkatörzsével és a kormánnyal együtt telepíti ki. A képviselők és a szorosan hozzájuk tartozó családtagok mintegy 560-an, a nemzetvezető és a törzse 500-an voltak, a többi kitelepítendő létszáma pedig mintegy 7000 volt. A német követ közölte: a parlament és a kormány tag-

jai vendégként mennek Németországba, s a vendégjog egészen más lehetőségeket biztosít, mint ami a többi kitelepültnek jár. Ezért szerettek volna a képviselők feltétlenül a nemzetvezetővel és a kormánnyal együtt a vendégjog alapján kitelepülni.

Február elején tehát a nyilas vezetők arról számolhattak be a képviselőknek, hogy sikerült a megegyezés, elkészült a kitelepítési lista, amelyet a német állam elfogadott, megvannak a kitelepülési igazoló lapok, és akinek van, az még a vadászfegyvereit is viheti. A parlament nem mehet az első között, mint ahogy semmiféle állami szerv sem, amelynek az ország vezetésében jelentős szerepe van. A képviselőknek meg kell várniuk, amíg a németek elérkezettnek tartják az időt a kitelepülésre. Ám amíg ezek a tárgyalások folytak, a szovjet hadsereg behatolt Sziléziába, és emiatt azokat a területeket, amelyeket a magyarok számára eredetileg kijelöltek, a németek más célra vették igénybe, és további intézkedésig tíz napos haladékot kértek. Jó néhány képviselő azonban nem várta meg, amíg szervezetten intézkednek, és magánúton próbált kitelepülni. Akiknek megfelelő papírjaik voltak, azoknak ez sikerült is. A közhivatalok, közintézmények, a hadi szempontból különös fontosságú üzemek kitelepítése már november óta folyt. A hivatalnokok és a vezetők egy része azért tartott az intézményével, hogy azt megmentse; mások félelemből, mivel megfenyegették őket; de nem kevesen voltak, akik meggyőződésből mentek Németországba. Kiváltképp elmondható ez a szélsőjobboldali pártok exponált vezetőiről, tagjairól és azok hozzátartozóiról. Becslések szerint ez a réteg a Németországba és Ausztriába kitelepült magyarságnak közel 10 százalékát jelentette. Közöttük voltak a Nyilaskeresztes Párt fegyveres alakulatainak tagjai, csendőrök és katonák is.

A magyarokat sok sérelem érte német földön. 1945 áprilisában, május elején a menekült magyarok tulajdonában levő járműveknek (egyes adatok szerint) 90 százalékát elvették a németek. Lefegyverezték és táborokba vitték a magyar katonaság jelentős részét. Elvették a menekült, kitelepített emberek vagyontárgyait, élelmiszerét, nem kímélve a terhes anyákat, gyerekeket sem. A magyarok nagy része heteken keresztül esőben, hóban, fagyban erdőkben, legelőkön kényszerült várakozni. Előfordult, hogy a legszigorúbb szankciók kilátásba helyezésével tiltották meg a német polgári lakosságnak a magyarokkal való kapcsolattartást, akárcsak az istállókba, vagy pajtákba való befogadásukat is.

A Németországban tartózkodó magyarok nagyobbik hányada a háború befejezése után azonnal kinyilvánította azt az óhaját, hogy vissza akar térni hazájába. A szélsőjobboldali pártok vezetői, tevékeny résztvevői, a katonatisztek egy része, a csendőrök, a rendőrök, a pártszolgálatosok, a fegyveres nemzetszolgálat tagjai viszont nem mertek visszajönni Magyarországra.

Nem kevesen voltak olyanok is, akiknek ugyan nem volt okuk a menekülésre, de attól tartottak, hogy már e lépésük miatt is negatívan ítélik meg őket, és emiatt szintén haboztak hazajönni.

A Nyilaskeresztes Párt vezetőinek, tagjainak többsége a legkülönbözőbb úton-módon szerzett értékeket valutában, magyar pénzben, aranyban, ékszerben, még az állami vagyonból is. A magyar javak főzárgondnokához – aki Regensburgban kapcsolatban állt az amerikai és angol intézményekkel, katonai hatóságokkal – 1946 őszén sorozatos jelentések futottak be németországi területekről, hogy az ott viszonylag nagy számban tartózkodó nyilas vezetők, párttagok 1945 tavaszán nagy mennyiségben hurcoltak ki értékes kincstári, közületi, valamint elkobzott zsidó vagyonokat. Ekkor szereztek tudomást a magyar javak főzárgondnokságán arról is, hogy a magyar Királyi Várból származó értékes festmények, perzsaszőnyegek és egyéb nagy értékű vagyontárgyak az említett körzetekben élő nyilas vezetőknél találhatók. A Várból származó, szinte felbecsülhetetlen értékek 1945. március végén különvonattal érkeztek a bajorországi Langrenz Kötzingben levő községbe. A szerelvényt a német összeomlást közvetlenül megelőző néhány nap alatt a vonat nyilas utasai, a szétszórtan kóborló fegyveres SS-csapatok tagjai és a környék lakói megrohanták és kifosztották. 1946-ban a főzárgondnokság javasolta az amerikai hatóságoknak, hogy fésüljék át Langrenz Kötzing területét, s a vizsgálatba vonják be a már működő német hatóságokat is.

Az amerikai katonai rendőrség több magyar nyilaskeresztes vezetőnél és párttagnál, valamint bajor lakosnál is házkutatást tartott, amelynek során drága perzsaszőnyegeket, képeket és más értékeket sikerült megtalálni. Ez azonban csak egy kis töredéke volt az említett vonaton Németországba hurcolt értékeknek.

Visszavonulás Németországba

Magyar katonák német földön

A Szálasi-kormány megbízta Feketehalmy-Czeydner vezérezredest, kössön megállapodást a német kormánnyal a magyar hadsereg egy részének Németországban történő kiképzéséről, újjászervezéséről. Az 1944. november közepén született megállapodás lényegesebb pontjai a következők voltak: a magyar kormány az ország férfilakosságából új katonai egységeket hoz létre, s e célból Németországba csoportosítja a tényleges katonai szolgálatra kötelezett 21–23 éves fiatalokat; továbbá azokat a 24–35 év közöttieket, akik még nincsenek kiképezve; mintegy százezer 35 éven felüli férfit segédszolgálatra; a 18–20 éveseket kiegészítésként csapatcélokra; viszik a 15–17 éveseket is, akik a Hitler-Jugend tagjaival együtt kapnak kiképzést és alkalmazást, elsősorban a légvédelmi, légoltalmi szolgálatban.

Úgy szólt a megállapodás, hogy Németországban négy magyar honvédhadosztályt és négy magyar SS-hadosztályt szerveznek, ez utóbbiakat önkéntes alapon. E hadosztályokat Magyarországon vetik be. Mind a honvéd-, mind az SS-alakulatok magyar parancsnokság alatt állnak, és a vezényleti nyelv is magyar marad. Szervezésükhöz századonként egy tisztet, szakaszonként egy altisztet és rajonként egy katonát a németek küldenek. Ugyancsak ők gondoskodnak a szükséges fegyverekről és hadianyagról. Az élelmezést a Németországba szállított magyar élelmiszerből biztosítják, illetve a németek bocsátják előlegként rendelkezésre.

Hitler és a hadsereg vezetői Jüttner SS-obergruppenführert, az Algemeines Heeresamt vezetőjét bízták meg a tárgyalások vezetésével. A magyar kormány pedig vitéz Major Jenő vezérezredest nevezte ki a honvédség németországi főfelügyelőjévé.

Major Jenő és munkatársai december elején érkeztek Németországba. Már az első napokban észlelték – ahogy később Major meg is fogalmazta –, hogy ha nem akarnak elveszni „a nagy germán tengerben", akkor olyan törzset kell alakítani, amely minden Németországba érkező magyar katonát, anyagot azonnal nyilvántartásba vesz, és ellenőrzi a felhasználását.

Ám hiába törekedtek erre, a magyar katonai és polgári vezetés széttagoltsága, az egységes irányítás hiánya miatt otthonról nem kapták meg a pontos szállítási adatokat és a szükséges tájékoztatást a további német–magyar megállapodásokról. Gyakori volt, hogy egy magyar katonai szállítmány megkapta az előzetes német hozzájárulást a határ átlépésére és arra, hogy

Németország valamelyik körzetébe kirakodjon. Az illetékes német parancsnokság azonban csak akkor kapott hírt erről, amikor a szállítmány már megérkezett. Az elhelyezésről neki kellett gondoskodnia, s ha volt hely, nem is támadt ebből probléma, de gyakran nem volt, s a katonák néha hetekig utaztak, amíg valahol elszállásolták őket. Az sem volt ritka, hogy az a laktanya, ahová eredetileg el akarták helyezni a magyar katonai alakulatot, időközben a bombázások következtében megsemmisült.

December közepén a német katonai parancsnokság, illetve Major Jenő és törzse megbeszélést tartott. Itt került szóba a magyar honvédség németországi jogállása. A német elképzelés az volt, hogy a kihelyezett magyar honvédek tegyenek hűségesküt Hitler Adolfra és fegyelmileg azon német parancsnok alá tartozzanak, aki az ellátásukat biztosítja. A magyar honvéd felett is német hadbíróság ítélkezzék. Ezek a kérdések vitát váltottak ki, s a tárgyalás során Majorék elérték, hogy a magyar katonáknak nem kellett Hitler Adolfra hűségesküt tenniük. Major feladata lett volna a magyar SS-alakulatok ellenőrzése is, de kiderült, hogy azok ismeretlen helyen tartózkodnak, s nem is Jüttner felügyeli őket. Kitűnt, hogy a németek olyan rendelkezést adtak ki, amely szerint a magyar honvédelmi miniszter közvetlenül nem adhat semmiféle parancsot a magyar SS-alakulatoknak. Amennyiben Beregfy Károlynak valamilyen elképzelése lett volna, akkor közvetlenül az SS-főparancsnoksághoz kell fordulnia, fontosabb ügyekben magához Himmlerhez.

Az újoncok túlnyomó többsége kiselejtezésre váró ruházatban, nem kevesen szinte rongyokban érkeztek Németországba. Különösen siralmas volt a bakancsok állapota, holott egész vasúti és hajórakományok érkeztek Németországba kész ruhával, nyersanyaggal és a feldolgozáshoz szükséges felszereléssel. Ezek a szállítmányok azonban német területen ismeretlen helyre kerültek, és nagy részük teljesen eltűnt. Az uszályokat kirakodáskor a kikötőkben többnyire sikerült nyilvántartásba venni, de mivel nem őrizték megfelelő módon az árut, a szállítmányt részben ellopták, részben szétosztották a német katonák és a polgári lakosság között. Az adatok szerint 1945. február 15-ig a magyar német határon összesen 24 000 vagon anyag haladt át, amelyből mindössze 7500 vagon tartalmát sikerült fellelni és nyilvántartásba venni. A vasútállomásokon álló szerelvényeket – ha azokról a német helyi hatóságok, katonai alakulatok vagy akár a lakosság tudomást szereztek – egyszerűen kifosztották. Major Jenő törzse esetenként legfeljebb annyit tudott elérni, hogy a kiszállított dolgokat a közelben lévő magyar katonai alakulatok között osszák szét.

Major munkatörzsének legfontosabb feladata annak számbavétele volt, hogy a kiérkezett alakulatok hol és mennyien vannak. Ám ennek nyilvántartása is rendkívül nehéz volt. A vasúti, a postai és a távbeszélő-forgalom

ekkorra már bizonytalanná vált, teljesen esetleges lett a postaküldemények és a telefonkapcsolások sorsa. A vonatok indulásának és érkezésének pontos idejét nem lehetett tudni, a gépkocsi-közlekedéshez nem volt üzemanyag.

A kormányközi megállapodás értelmében azonban a magyar alakulatok újjászervezését német kiképzők irányították. Ezek többsége viszont tapasztalatlan volt: olyan katonák és tisztek, akik mindössze pár hetet töltöttek a harctéren, majd megbetegedtek vagy megsebesültek, és felépülésük után ezzel a feladattal bízták meg őket. A kiképzéshez kevés és korszerűtlen volt a fegyver (a németek megígérték ugyan, hogy az utolsó fázisban megkapják a korszerű fegyvereket). Az elhelyezésnél kirívóak voltak a különbségek a magyarok kárára. Sok olyan körlet volt, ahol mosakodni sem tudtak. Fokozta a gondokat, hogy nemigen értettek németül.

A német helyőrségek parancsnokainak jogukban állt a helyőrség védelmének megszervezéséhez minden hadra fogható erőt igénybe venni. A parancsnokok riadóegységeket alakítottak a helység minden épkézláb emberéből, s felszerelésükhöz mindent összeszedtek. Ha magyar újoncegységek tartózkodtak a közelben, elvették járműveiket és fegyvereiket, lovaikat.

A magyar honvédelmi minisztérium vezetői gondot fordítottak a főleg Németországban lévő újoncalakulatok világnézeti nevelésére. Beregfy Károly 1945. január végén tiszteket küldött az újoncokhoz, ám előadásaik nem váltottak ki különösebb hatást.

A kiképzést nehezítette, hogy sok esetben a magyar tiszthelyettesképző iskola hallgatóit, illetve már kiképzett altisztjeit a németek zárt osztagokban bevetették, és a harcok során nagy veszteségek érték őket. Jóllehet a két kormány írásbeli megállapodása kikötötte, hogy a magyar alakulatokat Magyarország területén kell bevetni, a német parancsnokságok nemegyszer a magyar újoncalakulatokat is felhasználták, még a kiképzés befejezése előtt, hiányos felszereléssel, a védőállás leggyengébb szakaszain. Nem volt ritka, hogy a bevetendő egységeket a német parancsnok nem értesítette szándékáról, de még a harchelyzet alakulásáról sem. A tájékozatlanság miatt így gyakran felmorzsolódtak, sokan fogságba estek.

A helyzetismeret hiánya folytán sok tragédia történt. Ilyen volt a Kinizsi Pál tiszthelyettesképző iskola esete, amely Tóth Imre ezredes parancsnokság alatt tartózkodott a rosskirschbaumi táborban. Január végén a táborból és a környékből visszavontak minden német alakulatot. Tóth ezredesnek megígérték, amennyiben kiürítésre kerül sor, idejében kap vasúti szerelvényt. Tóth várt erre, ám január utolsó napján az éjjeli órákban szovjet páncélosok rajtaütöttek a táboron, mert a német parancsnokság elmulasztotta értesíteni Tóthot a szovjet áttörésről.

Működött egy magyar továbbirányító központ azzal a feladattal, hogy – a megállapodások értelmében együttműködve a német közigazgatási szervekkel – segítse a menekülteket a letelepülésben és a katonai alakulatokat olyan területekre irányítsa, ahol újjászervezhetik és harcba állíthatják őket.

Jól érzékelteti az állapotokat három újonnan felállított zászlóalj esete. Az egyiket elszállították az Oderától nyugatra tartaléknak, a másikat ismeretlen rendeltetéssel vették igénybe, a harmadikat Gyöngyössy alezredes parancsnoksága alatt április első napjaiban Thüringiában vetették be az előrenyomuló amerikai haderők ellen. Gyöngyössy alezredesnek az utolsó pillanatokban sikerült összeköttetést teremteni Major Jenővel, aki később beszámolt Gyöngyössy utolsó megrázó jelentéseiről.

Major Jenő vezérezredes a magyar alakulatok létszámaként 114 000 főt tartott nyilván. Ebből fel lehetett volna állítani a tervezett négy magyar hadosztályt, ám a német katonai erőnek ehhez már nem volt elég korszerű fegyvere. Major többször sürgette a magyar hadosztályok felállítását. Tárgyalt erről Jüttner egyik helyettesével, Keiner tüzérségi tábornokkal, aki kérését arra hivatkozva utasította el, hogy a magyar kormány nem tartotta be a megállapodást, nem küld tapasztalt keretlegénységet, alparancsnokokat; ezek hiányában pedig az újoncokból álló hadosztályokat nem lehet hadra foghatóvá tenni. Ezért azt javasolta, hogy teljes hadosztályok helyett hívjanak életre magyar ezredeket, zászlóaljakat, s ezeket osszák be német hadosztályokba és ezredekbe.

A főfelügyelő ebbe nem ment bele. Ehelyett a Németországban tartózkodó magyar katonákat – akiknek a létszáma február közepén már 143 000 fő – megpróbálta Bajorországban csoportosítani, a Dunától délre fekvő területekre irányítani. Célja az volt, hogy minél több magyar egységet tartson együtt, de ezt a menekülő német lakosság mind nagyobb tömegeinek özönlése roppant megnehezítette.

Major február elején futár útján tájékoztatta a honvédelmi minisztert arról, hogy január közepe óta a kiképzés szünetel, helyette közmunkára, romeltakarításra osztják be a magyar újoncalakulatokat. Január végétől pedig egymás után vetik be a kiképzetlen egységeket, hiányos fegyverzettel és fölszereléssel. Kérte Beregfyt, jöjjön ki és személyesen tárgyalja meg ezeket a kérdéseket, mert közvetlenül érintik a két kormány közötti megállapodást.

Beregfy vezérezredes azonban csak március 17-én érkezett Berlinbe. Addigra a helyzet lényegesen megváltozott, amit Beregfy nem volt hajlandó figyelembe venni. Jüttner aznap este vacsorán látta vendégül Beregfyt és kíséretét, valamint Major Jenőt és helyettesét, ahol megjelent Keitel tábornagy is. Beregfy és Jüttner tárgyalására március 19-én került sor. Beregfy felolvasta a Major Jenő által még február elején készített emlékiratot, amely hang-

súlyozta, hogy Magyarország becsülettel kitart a szövetségi hűség mellett, harcolni akar, de nem csákánnyal, hanem fegyverrel, s ezért kéri, hogy a megígért hadosztályokat fegyverezzék fel. Jüttner röviden válaszolt: erre nemsokára sor kerül, és bízni kell a győzelemben.

Ezt követően Beregfy Himmlerrel tárgyalt, és Keitel is fogadta. Keitel hivatalos helyzetjelentést adott, amely igencsak nyomasztó volt. Elmondotta, hogy az ellenséges légitámadások nagy csapást mérnek a hadiiparra. Németország nem hogy a magyar hadosztályokat, de még a saját embereit sem képes kielégítő módon felfegyverezni. A Führer azonban ennek ellenére biztosítani fogja a győzelmet. Keitel megoldásként felvázolta: minden felszerelt egység keleten is, nyugaton is felzárkózik a legelső védelmi övbe, és ott a végsőkig kitart. Mögöttük húzódik egy második öv, ahol a kiképző- és újoncalakulatok helyezkednek el. A hadvezetés folytatja a kiképzést csekélyebb számú fegyverrel, és várja az új fegyverek megérkezését. Ha az ellenség az első övet helyenként átszakítaná, akkor a második övnek kell föltartania; egyébként ez a második öv lesz az újabb ellentámadás kiindulópontja. Mögötte van még egy harmadik övezet is, teljesen fegyvertelen alakulatokkal. Mindaddig, amíg meg nem kapják a fegyvert, az ő feladatuk a hadimunka végzése: állások építése, romeltakarítás, vasútbiztosítás, távbeszélő vonalak karbantartása. A védelem e hármas tagozódásában minden magyar alakulatnak részt kell vennie.

Március 22-én Beregfy megtekintette a grafenwöhri táborban az 1. magyar hadosztályt. Nem nyújtott valami szívderítő látványt: az első vonalban egy gyalogzászlóalj volt és egy üteg, mögöttük nagy tömegben fegyvertelenek. A miniszternek feltűnt a gyalogsági nehézfegyver-taligák vadonatúj fölszerelése és a jól táplált lóállomány. Ezeket a felszereléseket két nappal a szemle előtt osztották ki, a lovakkal együtt azzal, hogy a miniszter szemléje után visszaviszik ahhoz a német alakulathoz, ahonnan elhozták. Beregfy beszédet intézett a csapathoz, kitartásra buzdította őket, majd visszatért Magyarországra.

A Szálasi-kormány Németországban

A szovjet hadsereg eközben már Kőszeget, Sopront veszélyeztette. A kormánynak menekülnie kellett. Március 26-án elrendelték a honvédelmi minisztérium kitelepítését Németország területére. A különböző parancsnokságok osztályait nem tudták egy helyre összpontosítani, hanem több városban, községben szétszórtan helyezték el őket. Közlekedési eszközök és távbeszélő esetenként rádió hiányában nehéz volt bármiféle vezetési irányítás.

A kormány, a honvédelmi minisztérium tisztviselői és mindazok, akik velük menekültek nyugat felé, elárasztották Ausztria útjait. Útnak indult Szálasi is. Március 27-én vonatra rakták a nemzetvezetői irodák összes anyagát, és a szűkebb törzs parancsot kapott az indulásra. Az irodák Pfarrkirchen környékén telepedtek meg. Ám a német hatóságok és a náci párt helyi korifeusai nem éppen barátilag fogadták Henney Árpádot és az irodák vezetőit. A barátságtalan fogadtatás és bánásmód, értékeik elrablása sokakat kiábrándított a németekből. Magát Szöllősi Jenőt is megdöbbentette a német katonai és volksbundista alakulatok ellenséges föllépése a magyar katonákkal és civilekkel szemben. Noha igazolta miniszterelnök-helyettesi voltát, sem őt, sem környezetét nem respektálták, sőt a németek kifosztották, elvették tőlük az autót, benzint, élelmiszert.

A hungarista szabadságmozgalom

Szálasi Ferenc március 28-án hajnali három órakor érkezett meg Semmeringre, ahol a Panhans Szállóban helyezték el kíséretével együtt. Ott találkozott Veesenmayer egyik munkatársával, akinek vázolta további elképzeléseit. Eszerint Magyarországon ki kell szélesíteni a hungarista „szabadságharcos" mozgalmat. Önkénteseket kell toborozni, de ki kell jelölni olyanokat is, akik parancsra vesznek részt a harcban: ide sorolnak minden 18 és 30 év közötti férfi párttagot, a csendőrség, a rendőrség és a fegyveres nemzetszolgálat minden egyes tagját. A cél, hogy a szovjet hadsereg hátában mozgalmat kezdeményezzenek.

Szálasi úgy döntött, hogy személyesen vezeti a hungarista „szabadságharcos" mozgalmat. A gyakorlati irányító dr. Jancsuskó Gábor, a párt helyettes vezetője lett, neki rendelték alá Zákó vezérőrnagyot és annak különleges csoportját. Szálasi elrendelte, hogy a mozgalom megszervezéséről, a résztvevők kiképzéséről és az alkalmazás módjáról Jancsuskó Gábor és Vajna Gábor belügyminiszter azonnal tárgyaljon Skorzenyval.

Szálasi Németországban is vezette naplóját. Sokat írt a hungarista szabadságharcos mozgalomról. Előkészítésével már Magyarországon is foglalkoztak. Kovarcz minisztériumában Sütő Gyula nyilas képviselőnek volt a feladata, hogy előkészítse azokat az alakulatokat, amelyek majd a szovjet hadsereg hátában fognak manőverezni.

1944 novemberétől, Himmler jóváhagyásával már a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége is képezett ki fiatalokat, akiket a szovjet hadsereg hátába akartak eljuttatni, hogy zavarják a csapatmozdulatokat. A KABSZ e célból együttműködve a vezérkari főnökség 2. osztályával, úgynevezett kopjás

mozgalmat hívott életre. Ennek keretében mintegy kétszáz, többségében 15–17 éves, hiányos öltözetű, rosszul kiképzett leventét mint kopjásokat bevetettek Székesfehérvárnál a szovjet hadsereg ellen. Nagy részük ott pusztult el.

Beregfy is kapott Szálasitól ilyen utasítást, és ennek megfelelően kapcsolódott be a szervezésbe Zákó András vezérőrnagy, a hírszerzés és kémelhárítás vezetője. Mintegy ötszáz főt számláló különítmény jött létre ennek eredményeképpen, többségében katonatisztekből, csendőrtisztekből és a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségének „elit" rétegéből.

Szálasi Ferenc e legutolsó elgondolásának azonban több gyengéje is volt: nem voltak „felszabadító" hadműveletek, már hadsereg is alig volt, és a hungarista „szabadságharcos" mozgalom is csupán Szálasi lázálmaiban létezett. A kopjás mozgalom csupán arra volt jó, hogy újabb embereket áldozzanak föl oktalanul.

Szálasi azt is fontosnak tartotta, hogy a német földre került magyar állampolgárok dolgozzanak a német munkavezetés által megállapított munkakörben. A Nyilaskeresztes Párt pedig ellenőrzi, hogy minden magyar állampolgár eleget tett-e a munkakötelezettségének.

Mindezeket megtárgyalta Kurt Hallerral is, aki változatlanul az SS által Veesenmayer mellé delegált szaktanácsadó, így Veesenmayer munkatársa volt, és a német kormányt képviselte a Szálasi-kormány mellett. Szálasi arra kérte Hallert, biztosítson számára egy nyomdát felszereléssel. Szeretné kiadni a hungarizmussal foglalkozó könyvsorozatot, amelynek első kötetét Magyarországon hiába szedték és nyomták ki, megjelenését a szovjet előrenyomulás lehetetlenné tette. Haller megígérte, hogy ebben segítségére lesz.

Szálasi még mindig azt hirdette, hogy hamarosan felszabadítják a Dunántúlt, és megindulnak az újabb hadműveletek. Ezért Vajna Gábornak feladatul szabta: készítse elő a kiképzett „szabadságharcosok" bevetését, amelynek két-három nappal meg kell előznie a hadműveletek megindulását. Szálasi fantáziája odáig is kiterjedt, hogy leszögezze: a hungarista „szabadságharcos" csoportok képezik a szovjet seregek kivonulása után a magyar közigazgatás gerincét, mindaddig, amíg a belügyminiszter a végleges közigazgatás „beültetését" végre nem hajtja.

Szálasi, miközben mindezeket kitervelte, beírta naplójába a következő epizódot.

Steinbachban a náci párt körzetvezetője durván rátámadt, noha tudta, kivel beszél. Majd – idézzük a napló sorait – „felszólítja a nemzetvezetőt, inkább gyűjtse össze csapatait és menjen vissza az arcvonalra és harcoljon, ahelyett, hogy az országutakon lődörög csapataival együtt. A nemzetvezető leinti azt."

Április 1-jén délelőtt Haller telefonon értesítette Szálasit, hogy szállás-csináló útja sikerrel járt. A nemzetvezető és kísérete átmeneti szállást kapott Mattseeben, Salzburgtól 27 kilométerre északra. Még április 1-jén el is hagyták Steinbachot, s 18 órakor pedig már Mattseeben voltak. Szálasi és kísérete, valamint hozzátartozóik, a tóparti szállodában helyezkedtek el. A velük levő többi nyilast egy tömegszálláson helyezték el.

1945 tavaszán a nemzetvezető Mattseeben alkalmasnak és időszerűnek tartotta a helyzetet arra, hogy átszervezze kormányát. Az új kormány a következőkből állt: miniszterelnök-helyettes: Szöllősi Jenő; honvédelmi miniszter és honvéd főparancsnok: Beregfy Károly vezérezredes; külügyminiszter: báró dr. Kemény Gábor; belügyminiszter: Vajna Gábor; közgazdasági miniszter: Jurcsek Béla; pénzügyminiszter: Reményi-Schneller Lajos; a nemzetvezető személye körüli miniszter: Henney Árpád; a párt helyettes vezetője: dr. Jancsuskó Gábor; a kormányzótanács tagjai: Beregfy Károly vezérezredes, dr. Csia Sándor pártvezető-helyettes és Gera József. Azokat a korábbi minisztereket, akik az új kormányba nem kerültek be, Szálasi tanácsadókként akarta foglalkoztatni, ha erre egyáltalán szükség lesz-

Szálasi 1944. október 15-től 1945. májusáig vezetett Hungarista Naplója bepillantást enged az itt töltött napok eseményeibe is. Egyúttal képet ad arról is, mi volt Szálasi véleménye a háború alakulásáról, a nemzetiszocializmus, a hungarizmus győzelmének lehetőségéről, a hitleri Németország állapotáról, kilátásairól. Megismerhetjük belőle Veesenmayerral és annak közvetlen munkatársával, kormányának tagjaival és más vezetőkkel folytatott tárgyalásait, terveit, gondolkodását. E sorokból kitűnik, hogy mennyire nem tudta reálisan felmérni a körülötte alakuló eseményeket. Helyzetmegítéléseit és terveit az irreális feltételezések, a valóságtól való teljes elrugaszkodás jellemezték.

A németek magatartása

Április 5-én Mattseeben a külügyminiszter jelentést tett a nemzetvezetőnek a külpolitikai helyzetről. A honvédelmi miniszter átiratot küldött Himmlerhez a menekült magyar lakossággal és honvédséggel szemben elkövetett német túlkapásokkal kapcsolatban. A külügyminiszter ugyancsak készített egy emlékiratot a német követnek azzal, hogy juttassa el a német külügyminiszternek. Ebben vázolta, hogy a német hatóságok milyen embertelen bánásmódban részesítik a magyar menekülteket.

Az 1. hadsereg parancsnoka is küldött jelentést a nemzetvezetőnek a honvédelmi miniszter útján „a németek szégyenteljes magaviseletéről".

László Dezsőnek, az 1. hadsereg parancsnokának és törzsének a szovjet hadsereg előrenyomulása következtében Gráztól északra kellett települnie, Beregfy és Wöhler tábornok megegyezése alapján. A németek azonban ezt a gyakorlatban igencsak megnehezítették, s az 1. hadsereg parancsnokának személy szerint is sok kellemetlensége támadt. László Dezső és hadserege március 29-ről 30-ra virradó éjjel indult Kőszeg-Kirschag-Aspang-Rohrbach menetvonalon Hartbergbe. Útközben számtalan igazoltatáson estek át, megpróbálták elvenni fegyvereiket és gépkocsijaikat. Különösen gyalázatosan viselkedtek a magyar alakulatokkal szemben a Pingauban lévő német hatóságok. A parancsnok erélyes közbelépésével átmenetileg meg tudta akadályozni a csapatok lefegyverzését, a benzin elvételét, de miután elhagyta a csapatokat, ez mégis bekövetkezett. Mint jelentette: a friedbergi német SS-parancsnok lehetővé tette, hogy Hartbergben kijelölt törzsszállására eljusson. De az SS külön engedélye dacára is igyekeztek „egészen fiatal, lőport talán soha nem szagolt SS-ek az öreg veteránok utasítását megakadályozni. László Dezső több ízben már azon volt, hogy fegyverét használja, csupán – mint írja – lovagias felfogása, a magyar csapatok érdekei tartották vissza egyéni sérelmei megtorlásától."

Március 30-án a hajnali órákban érkezett Hartbergbe, de szállást nem akartak adni neki. Több magyar alakulat parancsnoka is hasonló esetekről tett jelentést. Ezért László Dezső fő gondja az lett, hogy a kitelepített alakulatokat valahogy összegyűjtse, bizonyos védelmet szervezzen a német kilengések ellen, s megpróbáljon élelmezést, jobb elhelyezést biztosítani.

Miután László március 31-én megtudta, hogy a magyarok lefegyverzésére parancs van, amelyet Black német tábornok adott ki, jelentéstételre Beregfyhez ment, aki éppen Mettenben tartózkodott. A honvédelmi miniszter utasította László Dezsőt, hogy a katonákból és civil polgárokból hozzon létre munkásalakulatokat, mert a németek csak azokat látják el, akik dolgoznak.

Visszatérve a törzset már Fronleitenben találta, mozgási szabadságától majdnem megfosztva. A különböző SS-alakulatok és a német közigazgatási szervek is akadályozták, hogy az 1. hadsereg parancsnoksága össze tudja szedni az alakulatait. A német „túlkapások" miatt fokozatosan nyugatabbra vonultak, ám ekkor már az egyes német tartományok határait lezárták, és a magyar katonaság és polgári lakosság csak nagy nehézségek árán jutott tovább. Az 1. hadsereg törzse különböző helyeken próbált megtelepülni, végül Salzburgba érkezett. Közben felsőbb parancsra az osztrák és a bajor Alpok területén lévő magyar csapatokat, közöttük az 1. hadsereg alakulatait is, felfegyverezték és harcba vetették. A távollétében történt események és a kialakult helyzet alapján László Dezső szükségesnek tartotta, hogy a magyar-

német viszony tisztázása végett, sürgős közbelépés céljából, újabb jelentést tegyen.

Az 1. hadsereg parancsnoka jelentésében a többi között a következőket írta: „Jelentem, hogy a német polgári és Volkssturm-szervek a magyar csapatokkal, magyar menekültekkel szemben a határ átlépésekor és azután is gyalázatosan bántak." A jelentésből kiderül: megtagadták tőlük a határátlépést arra hivatkozva, hogy Himmler határzárat rendelt el. Később bizonyos alakulatoknak és a menekülteknek esetenként adtak igazolványokat, nehezen beszerezhető engedélyek alapján. De a jellemző az volt, hogy Himmler parancsára hivatkozva a magyar csapatokat lefegyverezték, gépkocsijukat, felszerelésüket elvették és a német népfölkelők felfegyverzésére használták fel. Teljessé vált a fejetlenség, az elkeseredés és a csalódás a németekben. „A harcoló német csapatok tisztjei, legénysége pirult és szégyellte magát, hogy a magyar szövetségeseket a német hatóság ily gyalázatos módon kezeli. Ez lesz a németség legnagyobb szégyene – írta László altábornagy –, amelyet az idők sem fognak lemosni, és egy újabb 1848–49 alapját fogják képezni ezek a lovagiatlan és embertelen intézkedések, amelyeket a leggyalázatosabb módon hajtanak végre."

A magyar alakulatok lefegyverzését, a gépkocsik és a hadianyag elvételét elrendelő VI. hadsereg-parancsnokság egyébként azzal indokolta a megbélyegző eljárást, hogy a Szent László hadosztály átpártolt az ellenséghez, és ellenségesen viselkedett a németekkel szemben. Ez azonban nem felelt meg a valóságnak.

A magyar csapatokkal szembeni erőszakos fellépést, a lefegyverzést, az értékek elszedését Himmler rendeletére hivatkozva vitték véghez. László Dezső megítélése szerint azonban Himmler már azután adta ki rendeletét, miután „a lefegyverzések és a magyar csapatokkal, valamint a menekült lakossággal szembeni gyalázatos eljárások megindultak".

A jelentésből megtudhatjuk: a grazi védőkörzet katonai parancsnokának, Ringel német tábornoknak a rendelkezései alapján a körzetben lévő magyar alakulatokat közös gyűjtőtáborba, a Graztól 12 kilométerre fekvő Tobelbadba irányították.

Körbefogták, lefegyverezték őket, a tiszteket oldalfegyverüktől is megfosztották. Rövid – 20–30 perces – időt hagyva legszükségesebb személyi holmijuk összeszedésére, összeterelték őket és fegyveres kísérettel, ukrán, horvát, szlovák, román nemzetiségű őrök fedezete mellett legnagyobb részüket gyalogmenetben kísérték a tobelbadi gyűjtőtáborba. Ott választás elé állították őket: tovább akarnak-e harcolni, de most már kizárólag német kötelékben, vagy dolgozni akarnak, s akkor munkásalakulatokba tömörülve, erődítési és egyéb munkálatokra alkalmazzák őket.

A nyilas meggyőződésű németbarát László altábornagy, aki október 16-án lett az 1. hadsereg parancsnoka, keserű csalódással írta: „Évek óta a német szövetséges mellett küzdő tábornokok, törzs- és főtisztek, a legénység batyukkal, kofferekkel, hátizsákokkal meneteltek, fegyveres őrök kíséretében, mint hadifoglyok a gyűjtőtáborba. Kevés megmentett holmijuk legnagyobb része visszamaradt, alig őrizve vagy őrizetlenül, bárki szabad prédájának kitéve. Ugyanígy visszamaradt a törzsek és parancsnokságok, így az 1. hadsereg parancsokságának megmentett, pótolhatatlan irat- és egyéb anyaga, mivel a hadsereg parancsnoksága majdnem teljes állományát hurcolták el a jelzett módon."

A táborba beérkezve a német alakulatok parancsnokai több ízben is testi motozásnak vetették alá őket, a tábornokoktól kezdve a legénységig. Élelmiszereiket, és amit értek, erőszakkal elvették. Mindez a német polgári lakosság szeme láttára, és gyakran ukrán nemzetiségű német egyenruhás katonák segédletével történt.

. A német katonai alakulatok, a náci helyi szervek képviselői nemcsak a magyar katonasággal szemben jártak el így, hanem menekült polgári személyekkel is. Egy április 10-i jelentésben olvasható: „Ezrével vannak asszonyok, gyerekek, csecsemők, útközben született újszülöttek a határ átlépése óta, hideg éjszakákon, esőben a szabad ég alatt, tej és egyéb, gyermekek, szoptatós anyák, várandós anyák részére nélkülözhetetlen táplálék nélkül. Helyzetük siralmas... A hangulatra jellemző, hogy egy híradós főhadnagy felesége, aki kisgyermekével és kevés megmentett holmijával egy szekéren menekült, amikor a németek a szekérről leszállították, holmiját ledobálták, őt, gyermekét az útszélén hagyva kocsijával elindultak, kétségbeesésében agyonlőtte magát."

A jelentés szerint a garnsi területen, az 1. hadsereg családi táborában elhelyezett 9000 tiszti és legénységi hozzátartozóra vonatkozóan „a helybeli polgári hatóság elrendelte, hogy zsidónak és magyarnak nem szabad átlépnie a házuk küszöbét. Aki a házba megy, bottal űzzék ki."

Beregfy 1945. április 13-án Himmler SS birodalmi vezető, Keitel vezértábornok, Wöhler gyalogsági tábornok és Black páncélos tábornok számára feljegyzést készített a magyar alakulatokkal, a lakossággal kapcsolatos német bánásmódról. A jelentést a nemzetvezetőnek is elküldte. Ebben a következőket írta: „Ez a megszégyenítés a magyar nemzet becsületét és önérzetét súlyosan sérti, és Németország utolsó harcoló szövetségesét méltatlanul érinti. A történelemben szinte példa nélkül álló eljárás csak egyik láncszeme annak a megaláztatás-sorozatnak, ami az utolsó hetekben a magyar-német határt átlépni kényszerült magyarságot a különböző és látszólag korlátlan hatalmi joggal felruházott német hivatalos szervek részéről érte."

Beregfy megírta Himmlernek: jelentést kapott arról, hogy osztrák területen terjesztik azt a vádat, miszerint a jelenlegi súlyos hadműveleti helyzetért a magyarság a felelős, mert a hetedik és nyolcadik magyar hadosztály átállt az oroszok oldalára. Ennek hatására a községekben nem adnak a magyaroknak szállást. Kovács Gyula altábornagyot a német lakosság árulónak bélyegezte. Fábián vezérőrnagyot a grazi gaulaiter a törzse előtt lecsirkefogózta, majd törzsével együtt internáltatta. Ugyanitt magyar minisztereket tartóztattak fel és fosztottak ki.

A honvédelmi miniszter leszögezte, hogy ezek az eljárások minden tekintetben eltérnek Németország és Magyarország megállapodásától, és magukon viselik a közönséges erőszak bélyegét. Utalt azokra a súlyos megaláztatásokra, amelyek az élethalálharcot vívó magyar katonai alakulatokat érték. „De mindennek tetejében tehát a megbélyegző, 6. hadsereg parancsnoki rendelete kiadásának idején a Szent László hadosztály az 1. német lovas hadsereg alárendeltségében harcolt. És a Mura vonalra való visszavonulás előtt súlyos és veszteségteljes harcok keretében, mint a német alakulatok utóvédje küzdött, és jelenleg is, tehát április 13-án, északra a Mura partján, mint a védelem gerince van bevetve."

Mindezek alapján Beregfy a magyar katonákat és hozzátartozóikat ért súlyos sérelmek sürgős kivizsgálását és orvoslását kérte. Követelte, hogy a magyar alakulatok kapják vissza fegyvereiket, mert tovább akarnak harcolni; adják vissza az elvett magánvagyonokat; a gyűjtőtáborokban vagy másutt fogva tartott magyar katonai és polgári személyeket helyezzék szabadlábra; a nemzetiszocialista pártot és a polgári szerveket utasítsák arra, hogy a magyar menekülteket befogadják és élelmezzék. Beregfy kérte, hogy küldjenek a helyszínre összekötőket, hogy a magyar honvédség minél előbb teljes elégtételt kapjon a becsületén esett súlyos sérelemért. Ez az előfeltétele annak – fűzte hozzá –, hogy „ne terjedjen futótűzként a hír, és ne vezessen oda, hogy a német szövetséges iránti megbecsülés és a még mindig harcoló magyar csapatok is meginogjanak".

Nem bántak jobban a németek a magyar csendőrökkel sem. A székesfehérvári II. csendőrkerület parancsnokságának 1945. április 19-i jelentése részletesen foglalkozik a csendőrség különböző alakulatainak lefegyverzésével.

Altenburgban a magyar csapatokat lefegyverezték, kocsijaikat és élelmiszerüket elvették. Ezért a székesfehérvári II. kerület parancsnoka az általa vezetett csendőralakulatok menetirányát megváltoztatta, hogy kikerüljék a lefegyverzést. Délnyugatra fordult és felszólította a csendőrtiszteket, altiszteket és csendőröket, hogy arányosan elosztva, a rendet és menetfegyelmet fenntartva, vonuljanak vissza a megadott irányba.

Április 19-ig a parancsnokság 1129 főt vett nyilvántartásba. Nagy részüket továbbirányították, de a németek sokakat visszaküldtek. Később sikerült elintézni, hogy a tilalmat feloldják, és a Dunától délre, Regensburg és Passau területére irányították a menekülteket. Ám itt sem engedték őket tovább. Ezért a magyar továbbító központ vezetője azt javasolta, hogy Salzburg ipari területén jelöljenek ki a magyar menekültek részére egy több ezer fő elhelyezésére alkalmas területet. Indítványozta azt is, hogy a Németországba szállított magyar élelmiszer-készleteket kutassák fel, és azok egy részét adják át a menekültek élelmezésére. Ehhez a belügyminiszter segítségét kérték, mert Salzburg vezetője az összes magyart ki akarta utasítani a térségből, nem akart sem munkát, sem élelmet adni nekik.

Bár a csendőrök megkapták a kiállított menetokmányokat, a német hatóságok ezeket nem respektálták, és több gépkocsit elvettek tőlük. Még számos akadályt kellett elhárítaniuk, amíg el tudtak jutni Linzbe. Az elképzelés az volt, hogy Kirchdorf környékén egy 800 főt befogadó táborba fogják a csendőröket és családtagjaikat telepíteni. Lintner SS-százados azonban kijelentette, hogy a bemutatott okmányok már nem érvényesek, mert akik kiállították, azoknak ilyenfajta rendelkezési joguk nincs. Felmutatta Heszlényi János vezérezredesnek, a 3. hadsereg parancsnokának német nyelvű rendeletét, miszerint minden magyar alakulatot feloszlatottnak tekint, és átveszi felettük a parancsnokságot. Eszerint a csendőrlegénység leszerelendő és sáncmunkára alkalmazandó.

A csendőrkerület parancsnoka nem tudta meggyőzni Lintnert, hogy a csendőrök nem a honvédelmi miniszter, hanem a belügyminiszter parancsnoksága alá tartoznak. Amikor minderről tájékoztatta a tisztikart, a hír általános elkeseredést váltott ki. A parancsnok ekkor felkereste a 3. hadsereg parancsnokát, és sikerült meggyőznie a vezérkari főnököt, hogy az említett rendelkezést ne alkalmazzák a hivatásos csendőrökkel szemben. A hadsereg parancsnoksága írásbeli rendelkezést adott ki, hogy a csendőrkerület alakulatait a IX. hadtest alá rendeli tábori rendészeti szolgálatra, a családtagok letelepítéséről pedig majd gondoskodnak.

Mindazok ellenére, ami a magyar fegyveres alakulatokkal történt, Beregfy minden erőt a német hadvezetőség rendelkezésére bocsátott. Megdöbbenéssel értesült arról, hogy Passau környékén újból lefegyvereztek magyar alakulatokat, a már kifosztott alakulatoktól elvették a fogatokat, az Inn vonalában pedig záróvonal létesült, amelyet a magyar alakulatok nem léphettek át.

Mindezek a jelenségek – írta Himmlernek címzett újabb levelében Beregfy – azt a meggyőződést érlelik a honvédség csapataiban, hogy a német vezetés kíméletlen és minden szövetségi viszonyt megcsúfoló intézkedéseivel azt dokumentálja, hogy a német nép a magyar nemzetet már nem

tekinti hűséges és tántoríthatatlan szövetségesének. Beregfy követelte, hogy a magyar alakulatok lefegyverzését és esztelen kifosztását központi intézkedéssel azonnal szüntessék meg, az Inn vonalában létesült záróvonalat pedig függesszék fel, mert ellenkező esetben nem tud felelősséget vállalni a honvédalakulatok magatartásáért. Befejezésül leszögezte: ez alkalommal is ki akarja fejezni azt a kívánságát, hogy a rendelkezésre álló kiképzett magyar személyzetet elsősorban az arcvonalban küzdő magyar hadosztályok feltöltésére használják fel.

Április 8-án Major Jenő vezérezredes, a honvédség főfelügyelője felkereste Beregfy Károlyt Mettenben, ahol a minisztérium személyzete a családtagokkal együtt egy klastromban volt elhelyezve. Major azzal kezdte a megbeszélést, hogy megítélése szerint a németek ellenálló képessége két hét alatt teljesen kimerül, és bekövetkezik az összeomlás. Mi legyen az ő – Major Jenő –, a törzse és a magyar alakulatok magatartása? – tette fel a kérdést. Beregfy Károly szótlanul nézett maga elé, majd pár perc múlva magához hívta legközelebbi munkatársait, Sáska vezérőrnagyot, dr. Bán Mihály, Németh Ferenc, Makkay-Hollósy vezérkari ezredeseket és másokat. Aztán a következőket mondotta nekik: „A főfelügyelő olyan nagy horderejű jelentést tett az előbb, hogy ezt az uraknak is hallani kell magától a főfelügyelő úrtól. Tessék megismételni a jelentést." Major megismételte. Ekkor Beregfy ingerülten megkérdezte a vezérezredestől: „Szóval a vezérezredes úr azt mondja, hogy a Führer nekem hazudott?" A főfelügyelő azt válaszolta: „Én nem tudom, hogy Hitler mit mondott a vezérezredes úrnak, nem mondhatom tehát azt, hogy hazudott, de ha ő az általam jelentettekkel ellentétes értelműeket mondott, akkor ő a levegőben élő fantaszta, akinek nincsenek gyökerei ezen a földön, és nem tudja, hogy mi történik körülötte. Nekem nincsenek külön értesüléseim. Én csak a németek által kiadott hivatalos jelentésekre támaszkodom. Ezekből pedig az a kép szűrődik le, amit az előbb jelentettem." Ezek után hangzavar keletkezett, mindenki beszélni akart. Végül olyan vélemény alakult ki, hogy a magyar alakulatok húzódjanak a Dunától délre eső területre. Major kijelentette: ezt már nem lehet megoldani, mert az alakulatok jelentős részét messziről kellene odaszállítani, amire már nincs lehetőség. A magyar alakulatok ki vannak fosztva, nincsenek szállítóeszközeik, az úti élelmet – még a legszükségesebbet sem – nem tudják magukkal hozni.

Ekkor, április 8-án, Major Jenőék nyilvántartásában már kereken 300 000 fő szerepelt, de tudták, hogy ennél nagyobb a kitelepített honvédségi alakulatok tagjainak száma.

Április 15-én az amerikai csapatok közeledtének hírére Beregfy elhatározta, hogy szűkebb törzsével Tannba települ. Itt megbeszélést tartott veze-

tő tisztekkel a hadi helyzetről. A következőképpen tájékoztatta az egybegyűlteket: van remény arra, hogy a háború, legalábbis részben, a németek érdekeinek megfelelően fejeződjön be. A náci párt pfaffkircheni vezetésével egyetértésben átvette a parancsnokságot a Bajorországban tömörített honvédségi, csendőrségi, rendőrségi alakulatok fölött, és karhatalmi egységekbe próbálta azokat tömöríteni, hogy a Volkssturm alakulataival együttműködve készüljenek a városok védelmére.

1945. április 17-én Beregfy levelet írt a német véderő meghatalmazott tábornokának, amelyben javasolta a magyar csendőrosztagok létszámának feltöltését, hogy azok részt vegyenek a közbiztonsági, katonai rendőri szolgálat ellátásában. Ezért tartotta fontosnak, hogy a lefegyverzett csendőralakulatok kapják vissza fegyverüket.

Az összeomlás biztos jele volt, hogy április 23-án egy bizottság, Beregfy szűkebb törzsének tagjai, felkérték a minisztert: mondjon le, mert sem a németek, sem a honvédség bizalmát nem bírja, és képtelen a Németországba kitelepített magyarok érdekeit megvédeni. A bizottságot dr. Bán Mihály ezredes szervezte, aki pedig mindeddig Beregfy egyik megbízható embere volt. Az volt az elképzelésük, hogy olyan ember vegye át a honvédség vezetését, aki bírja annak bizalmát, és a rövidesen beérkező megszálló csapatoknál is képes a magyarság érdekeit képviselni, mert nem kompromittálta magát a háború folyamán. Beregfy ekkor beadta lemondását Szálasinak azzal, hogy alárendeltjei megvonták tőle a bizalmat. Szálasi megparancsolta neki, hogy tartóztassa le a szóban forgó tíz tisztet. De Beregfy ezt már nem tudta megtenni, mert nem állt rendelkezésére megfelelő karhatalom. Ezért Greiffenberg német tábornokhoz fordult, hogy ő tartóztassa le a tiszteket, ám ezt a német tábornok nem vállalta. Végül Beregfy saját kezűleg írt rendelettel nyugdíjba helyezte az ellene fellépőket.

Vajna Gábor belügyminiszter és Himmler megállapodásának megfelelően 1944 decemberében és 1945 januárjában a birodalom területén öt-öt magyar csendőr és rendőr kerületi parancsnokságot állítottak föl. Az állomáshelyek azonban a harctéri helyzet, a szovjet előretörések miatt folyamatosan változtak.

Osztrák területre érkezve Vajna április elején levelet küldött Himmlernek, amelyben leírta: A magyar kormánynak és a minisztériumnak menekülésszerűen, 24 óra alatt kellett értékeik, irataik legnagyobb részének hátrahagyásával gépkocsin, lovas- és ökrösszekéren, igen sokan gyalogszerrel, az országot elhagynia. Ami őket a Német Birodalom területén várta, arról Vajna a következőket írta: „Én, mint katona, ki a múlt világháborút végigharcoltam, sok menekülést láttam, ennélfogva a menekülés tényét, tekintettel az általános nagy helyzetre, csakis magas szemszögből ítéltem

meg. A háború mindig veszteségekkel és áldozatokkal jár. Mégis fel kell hívnom a birodalmi miniszter úr figyelmét arra, hogy az a fogadtatás, amelyben a miniszterek, államtitkárok, minisztériumi tisztviselők és családtagjaik Niederdonau és Steiermark gaulok területén részesültek, többet romboltak le a szerencsétlen menekültek lelkében, mint amit mi, több mint egy évtizedes áldozatos harc árán, az őszinte magyar–német barátság felé felépítettünk."

Mélyen megrázta őt és mindazokat, akik részesültek benne – folytatta Vajna –, a németországi bánásmód. A belügyminiszter különösen a lefegyverzés tényét sérelmezte. „Tették ezt akkor velünk – írta Vajna –, amikor nagy létszámú csendőr erőket bocsátottam Magyarország területén a német hadsereg-parancsnokságok rendelkezésére, s amikor több mint ezer csendőröm a 2. német páncélos hadsereg kötelékében Markburg körzetében ma is becsületesen harcol." Közölte továbbá Himmlerrel, hogy a Balaton és a Velencei-tó térségében megindított támadások alkalmával, német kérésre, 1500 csendőrt helyezett készenlétbe a hadműveleti területen, hogy a német csapatok által felszabadított területeken a tisztogatásban részt vegyenek. Egy részüket Székesfehérvár-Mór körzetében valószínűleg bekerítették, a német katonai erőkkel együtt. Vajna Gábor szemrehányóan jegyezte meg: sürgetése ellenére sem kapott konkrét választ, hogy mi történjék a minisztériumával, a tisztviselőkkel, azok családtagjaival és a karhatalmi alakulatok résztvevőivel, akik közvetlenül vele voltak. A csendőrség, a rendőrség és a fegyveres nemzetszolgálat számára – írta –, „gondolva ezen értékes erők újra bevezetésére", azt a parancsot adta, hogy a határon átjutva igyekezzenek a linzi gau területére jutni, és ott kis csendőrőrsöket, rendőralakulatokat alakítva, azokat összevonni és ily módon újból alkalmas ütőerővé tenni. „Leszögezem azt a szomorú tényt, hogy azt a csendőrséget, rendőrséget és a fegyveres nemzetszolgálatot, amelyek szétszóródásuknál fogva kis csoportokban itt-ott századokba gyülekezve lépték át a határt, lefegyverezték. Hogy ez a lefegyverzés éppen ezeknél a szerveknél, melyek úgy a bolsevista, mint a zsidóellenes munka, valamint a harc terén is felejthetetlen érdemeket szereztek, a legszomorúbb és lelkileg romboló benyomást keltettek."

Vajna ezzel kapcsolatban hivatkozott vitéz Ferenczi László csendőralezredes, központi nyomozó parancsnok hozzá intézett jelentésére. „Egyben megjegyzem, hogy vitéz Ferenczi alezredes volt az, aki jelentésében felsorolt csendőreivel és más csendőr- és rendőrerőkkel együtt Magyarország zsidótlanítását végrehajtotta" – tette hozzá a belügyminiszter. „De sajnos – írta –, hasonlóan súlyos sértés érte azt a számonkérő szervezetemet, amelynek az ön által is személyesen ismert Orendy csendőrezredes a parancsnoka, és amely alakulat 1944. október 16-a óta Budapesten és környékén az

arcvonal és Budapest között három nagy fegyveres felkelést tett ártalmatlanná, s ezáltal Budapest védelmét lényegesen meghosszabbította. Ha ezekkel a bajtársakkal így bántak el, akkor tessék elképzelni, milyen bánásmódban részesültek a kevésbé védett polgári menekültek? Miniszterek gépkocsiját elkobozták, diplomáciai útlevelüket elvették, védtelen asszonyokat kiszállítanak a gépkocsijukból." Mindezekhez azért sietett hozzátenni Vajna: az ő hite nem rendült meg, és ő biztos abban, hogy mindarra, ami történt, nem a Führer és nem a birodalmi miniszter intenciója alapján került sor. Majd arra kérte Himmlert, hogy az erőszakoskodásokat legyen szíves leállítani.

Később Vajna azzal fordult Himmlerhez, hogy tegyen lehetővé számára egy egészen rövid lélegzetű találkozást, mert bizonyos kérdéseket meg kellene tárgyalni. A többi között például a nemzetvezető elrendelte, hogy a hungarista mozgalom tagjait 18–32 éves korig mozgósítsák a Német Birodalom területén, és Skorzeny irányítása mellett mint hungarista szabadságharcosokat alkalmazzák. Ezzel kapcsolatban Vajna jelezte: szeretne információt kapni arról, hogy az a mintegy 40 000 fiatal, akiket 1945 januárjától kiszállítottak a birodalom területére azzal, hogy légoltalmi segédszolgálatra lesznek kiképezve, hol vannak, és ki végzi a kiképzésüket. Érdeklődött arról is: hol vannak a főleg a Dunántúl északi területéről kiszállított fiatal nők, és ki foglalkozik a kiképzésükkel.

A német katonai elhárítással, az SD-vel való megegyezés alapján Sopronkőhidáról az elítélt fegyenceket, politikai foglyokat, valamint a Dominich hadbíró őrnagy vezette különbíróságot a birodalom területére szállították. Vajna az ő hollétükről is érdeklődött. Nem tudta, hogy folytathatja-e, és milyen körülmények között, a különbíróság a munkát. Továbbá érdeklődött, hogy Vörös Jánosné és két kiskorú gyermeke, akiket mint túszokat a birodalom területére vitetett, megérkeztek-e? A német követtel, Veesenmayerral Vajna megállapodott, hogy Lakatos Géza volt miniszterelnöknek és feleségének Sopronban útleveleket állíttat ki azzal, hogy a Német Birodalom területére mennek és megfelelő ellenőrzés alatt maradnak. Érdeklődött, hogy hol tartózkodik Lakatos, ellenőrzés alatt áll-e?

A Sopron kiürítése előtt a Magyarországról kiszállított és munka céljából átadott zsidókat szabadon engedték a német hatóságok, és Sopron környékén garázdálkodtak – írta szemrehányóan Vajna, és hozzátette: kérdezem, mi van a Magyarországról kiszállított többi zsidóval? „Nem áll-e fenn annak a lehetősége, hogy egy napon ezek is az én értesítésem nélkül szabadlábra kerülnek, hogy Magyarországon újból garázdálkodjanak?" Azt is fölpanaszolta, hogy a nemzetvezető számára a német birodalmi kormány által kijelölt hely közvetlen közelében magyar politikai foglyok is vannak elhelyezve, s kérte, hogy ezeket sürgősen távolítsák el onnan.

„Nagyon fontos lenne a csendőrség, a rendőrség és a fegyveres nemzetszolgálat tagjait összegyűjteni és ezeknek erre alkalmas önkéntesen jelentkező részét különleges feladattal ellátni, továbbá a nyomozószervek beosztottjait is összegyűjteni és számunkra is megfelelő alkalmazási területet találni" – hívta fel Himmler figyelmét. Kérte továbbá, hogy a csendőröket mind fegyverezzék föl és tegyék alkalmassá a harcra. Himmler korábban hozzájárult ahhoz – emlékeztetett a levél –, hogy a budapesti harcokban elveszett 15 000 rendőr és csendőr pótlására 1000 újoncot kiképzés végett Németországba vigyenek. Vajnának ezek hollétéről és kiképzésükről sem volt információja, ezt is sérelmezte. Továbbá hivatkozott Himmlerrel 1944 december elején Berlinben folytatott tárgyalásra, amikor is ígéretet kapott, hogy a németek 2000 géppisztolyt és 100 motorkerékpárt adnak a csendőrség és a rendőrség felszerelésére. Vajna ismételten kérte ezt, sőt újabb korszerű fegyvereket is igényelt, továbbá a németek által elvett lőfegyverek visszaadását. Közölte, hogy a nemzetvezető a Német Birodalom területére való kitelepítéssel kapcsolatban teljhatalommal ruházta őt föl. A feladat megkívánná teljes mozgási szabadságát s az ehhez szükséges közlekedési eszközöket a megfelelő mennyiségű benzinnel. Nehezményezte, hogy a belügyminisztérium rádióállomásait a határátlépésekor, a lefegyverzés alkalmával elvették, s egyúttal az elkobzott gépkocsik visszaadását is sürgette.

Szóvá tette a levél írója: német részről még hivatalos személyek is olyan rémhíreket terjesztettek, hogy Magyarország kiürítésére azért volt szükség, mert a Balaton és a Velencei-tó között három magyar hadosztály megadta magát. Ez a „teljesen rosszindulatú és ellenséges beállítottságú rémhír" – tette hozzá – nem szolgálja a jövendő közös együttműködést, s különösen a volt Ausztria területén magyarellenes hangulatot alakít ki.

A belügyminiszter 1945. április 18-án készített egy kimutatást „Magyar állampolgárok csoportosítása Németországban" címmel. Ez tartalmazta – már amennyire tudni lehetett –, hogy ki hol tartózkodik. Azt pontosan tudták, hogy a nemzetvezető tágabb törzse kikből áll, és hol van. Azt már nehezebb volt megállapítani, hogy a katonai és a karhatalmi alakulatok hol tartózkodnak, s még nehezebb, hogy a menekült lakosság milyen városokban, községekben szóródott szét. Az 1945. áprilisi ausztriai állapotokról Rajniss Ferenc is képet adott naplójában. Április 12-én Hofgasteinben ezt jegyezte föl: Visszament a csomagjaiért Gröbmingenbe, főleg a könyveiért. „Az utazás förtelem. Zsúfolt vonatok osztrák és magyar menekülteket szállítanak, rengeteg szomorú jelenet a pályaudvarokon. Ebből már nem lehet győzelem. Makacsul szitál az eső a nyitott vagonokba. Utaznak anyák csecsemőkkel, szabadságos katonák, sebesültek, magyar tábornokok, ukrán munkások, olasz hadifoglyok. Ha felvisít a sziréna, ezrek rohannak fejvesztetten

mindenfelé. Könnyű a halál aratása. A bischoffeni pályaudvar romokban hever, úgy nyüzsögnek körülötte az emberek, mint a hangyák."

Találkozott volt titkárával, Meskó Tamással, aki elmondta, mi lett a sorsa a kultuszminisztériumnak. Megdöbbenés számára – jegyezte le –, hogy az az államtitkár, aki megígérte, távozása után az ő szellemében vezeti a minisztériumot, hogyan fogott hozzá az átszervezéshez: leváltott egy sor embert, fenyegette őket. A front összeomlása azonban végül mindent fölborított. A minisztérium teherautóit igénybe vették a nyilasok. A legtöbb tisztviselő, ahogy tudott, úgy menekült a Semmeringre. A minisztérium vezetése megpróbált vasúti szerelvényt szerezni a nemzeti kincsek kiszállításához, de ez nem sikerült. A nemzeti kincs, amelyet Nyugat-Magyarországra szállítottak – sokmilliárdnyi érték könyvekben, szobrokban, képekben, festményekben, szőnyegekben – Szentgotthárdon maradt. A tisztviselők szétszóródva, gyalog menekültek nyugat felé. A felhalmozott élelmiszer is ott maradt. „Borzalmas jelenetek játszódtak le, a nyilas pártszolgálatosok kiparancsolták az embereket a kocsikból és elvették a maguk számára. Németország lett az utolsó stáció, már nem számított, ki nyilas, ki nem, a német megbízottak alaposan kifosztották a menekülőket..."

Szálasi elgondolásai

Mindezek közepette Szálasi alkalmasnak találta a helyzetet arra, hogy elhatározza: ahogy visszaérkezik Magyarországra, alkotmányt fog adni az országnak. Szerinte ugyanis a régi megtette a kötelességét, most már az új rend építéséhez parancsoló szükség lesz új alkotmányra. Azt írta: „Az új alkotmányt a nemzetvezető személyesen fogja megírni, a hungarista mozgalom országépítésének lefektetett és a gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével kialakított elvek és gyakorlati követelmények szerint."

Hasonló realitásérzéket mutatott a helyzetről alkotott véleménye, amelyet a környezetében lévő miniszterek előtt fejtegetett. Véleményének magva: az angolszászok és a szovjetek ugyanazokat a hibákat követik el, mint Németország. A háborút az fogja megnyerni, aki a békét megnyeri. A békét pedig feltétlenül a nemzetiszocializmus nyeri meg, mert ez parancsolóan szükséges követelmény az emberiség szempontjából. Ezért ügyük nincs elveszve. Azt fejtegette továbbá, hogy a szovjetek és az angolszászok hadvezetésükben elérték a krízis csúcsát, s még ebben az esztendőben bizonyosan összeomlanak, ha nem sikerült a nemzetiszocialista Németország lerohanása. Csak mennyiségben vannak túlsúlyban, fegyverben, létszámban, de minőségben nem. A helyzet megítéléséhez tartozik az is – mondta –, hogy

Németország még nem érte el a krízis csúcsát, minőségi fegyvereit még nem vetette be, tehát jelentős ütőkártya van a kezében, amellyel az ellenségei nem rendelkeznek. A döntés még mindig német kézben van, noha 1939 óta a német vezetés hihetetlenül sok diplomáciai és katonai hibát halmozott össze. Végül is úgy összegezte, hogy a háború eldőlése július 1-jéig valószínű. Addig az időpontig a legkisebb eredmény az lehet, hogy Németországot nem győzik le. A legnagyobb eredmény, ha Németország kiüti a háború további menetéből ellenségei közül az egyiket. Az angolszászokkal való végleges leszámolás valószínűleg 1946-ra fog esni – mondta 1945. április 5-én!

Beregfy április 6-án ismét beszámolt Szálasinak azokról a lépéseiről, amelyeket a német hadvezetőség és Himmler irányában tett a honvédséget ért durva támadások és sértések miatt. Szálasi e lépéseket jóváhagyta.

Április 17-én Szálasi megbeszéléseket folytatott Kurt Haller szaktanácsadó jelenlétében Veesenmayer német követtel. Veesenmayer a következő kérdéseket tette fel Szálasinak: milyen álláspontot foglal el, ha ennek a háborúnak utolsó konzekvenciáit is le kell vonni, és csak az maradna, hogy választani kellene az angolszász vagy a szovjet megszállás között? Magának Veesenmayernak erről az volt a véleménye, hogy háborúvesztés esetén az angolszászok és a szovjetek között fegyveres összetűzésre kerul sor, s az angolszászok a fogságukba ejtett nemzetiszocialista vezető személyiségeket fel fogják használni messzemenő politikai céljaik érdekében. Ezek a vezető személyiségek – a nemzetvezető is – még értékes szerepet játszhatnak a jövőben Európa sorsának alakításában, ha a helyzet komoly és ki nem védhető krízissé fajulna.

A másik kérdés, amelyben Veesenmayer a nemzetvezető döntését kérte: megvalósítható-e, hogy a magyarság csak a szovjet elől térjen ki, míg az angolszász előnyomulás esetén maradjon a helyén.

A harmadik kérdés a koronázási ékszerek és a nemzet aranykincsének sorsára vonatkozott. Veesenmayer véleménye az volt, hogy a koronázási ékszereket biztos helyre kell vinni, mert ezek birtokában a nemzetvezető személye igen értékes lehet a nemzetközi politikában. Közölte Szálasival, hogy az aranykincseket az általa javasolt területekre kell szállítani. Megjegyezte, hogy Temesváry Lászlóval ezt már megbeszélte, és az aranykincs odaszállítása folyamatban is van.

A nemzetvezető a Veesenmayer által felvetett kérdésekre a következőket válaszolta: amennyiben bekövetkezne a német követ részéről ecsetelt állapot, a nemzetvezető az ördöggel is szövetkezni fog a bolsevizmus ellen. Ha az ördög az angolszászok képében jönne, úgy velük. Ő, Szálasi, hidegen és reálisan ítéli meg a helyzetet, felfogása szerint a nemzetiszocializmus minden körülmények között győzni fog, ha nem a háborúban, úgy a békében fel-

tétlenül. Meggyőződése az is, hogy a fegyveres összetűzés alatt az angolszászok az eseményektől kényszerítve át kell vegyék a nemzetiszocialista ideológia alapvető gyakorlati tételeit.

Szálasi beszéde közben Veesenmayer megjegyezte, hogy Beregfy honvédelmi miniszter, a honvédség főparancsnoka, a Németországba való áttelepüléskor nem volt a helyén. Holott elöl kellett volna lennie, személyesen belenyúlnia a visszavonulás menetébe, rendezni a honvédség alakulatainak átvonulását a felvevő területekre. Beregfy ehelyett elvonult Passau környékére, és semmivel sem törődött.

Veesenmayer korántsem volt olyan optimista, mint Szálasi. Mondhatnánk, valamelyest reálisabban ítélte meg a helyzetet, nem ámította önmagát, mint ahogy ezt Szálasi tette. A magyar hadsereg és Beregfy személyét illetően Szálasi nem értett egyet a német követtel, szerinte ebben a kérdésben is hamisan és teljesen hazug módon tájékoztatták őt. A magyar alakulatok nem mondták fel a szolgálatot, az 1. hadsereg parancsnokságának seregtestei még most is minden dicséretet felülmúló harckészséggel harcolnak Felső-Sziléziaban, Morvaországban, Szlovákiában és Stájerországban. Valójában ez is irreális megállapítás volt, mert bár voltak alakulatok, amelyek még harcoltak, és olyanok is, amelyek még egyben maradtak, de a hadsereg már a széthullás állapotába jutott.

Veesenmayer közölte Szálasival azt is, hogy Hitler és környezete Berlinben van, és ott is marad. Hősi halálával a Führer lezárná a nemzetiszocializmus első korszakát, de megnyitná a másodikat, amelyik a gyakorlati élet követelményeinek és a nyert tapasztalatok értékelésének megfelelően épülne fel.

Szálasi közbevetőleg megkérdezte Veesenmayertól: miért nem fogják egy kézbe a még meglévő német területet? Veesenmayer közölte, hogy erre a feladatra Göringet szemelték ki, de ő közben elvonult.

A német követ arra a tanácsára, hogy legjobb, ha bevárja az angolszászokat és „elegáns magatartásával rendelkezésükre bocsátja személyét", Szálasi kijelentette: megértette, amit Veesenmayer mondott, és nagyon jól tudja, hogy nem maradt más kiút számára.

A megbeszélésből Szálasi megértette, hogy menekülnie kell. E célból szállásán tanácskozott Szöllősi Jenő, Vajna Gábor, Beregfy Károly, Kemény Gábor miniszterekkel. Szálasi helyzetelemzésében így tette fel a kérdést: „Németország zűrzavar állapotában van, mi a magyar kormány teendője?"

Az első teendőt Szálasi egy új kormány létrehozásában látta, amivel Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettest bízta meg. Szálasi intenciói szerint az új kormányt úgy kell megalakítani, ahogy ő ezt a Német Birodalom képviselőivel megtárgyalta. Svájccal azonban megállapodást kell kötni, hogy a

nők, a gyerekek és a nem párttag menekültek ott menedéket kapjanak. A háborút folytatni kell olyan módon, hogy a megmaradt honvédségi és pártalakulatok tovább harcolnak.

Szálasi szerint a német hadvezetés előreláthatólag a következőkre alkalmas és képes: a szovjet rohamot szétzúzza vagy lefékezi, s utána támadást intéz Közép-Németországban az angolszász hadsereg ellen. Vagy miután az angolszász seregeket visszavetették a Rajnán túlra, az erőket átcsoportosítják a szovjet ellen, lebénítják a szovjet hadsereget és hosszú időre kikapcsolják a háború további menetéből. A német diplomácia terve a lefektetett gondolatmenet alapján a következő lehet: ha az angolszászokat kikergették Németországból, kezdeményeznek irányukban időnyerés céljából, a szovjet hadsereg lebénítása után pedig kezdeményeznek Moszkva felé a háború végleges megnyerése céljából. Mindebből Szálasi azt a következtetést vonta le: a magyar hungarista kormánynak csak addig szabad vállalnia kötelezettséget az angolszászok felé, amíg a bolsevista veszély Európától véglegesen el nem hárul. Utána Törökországot fel kell számolni. Ez ellen a magyar kormánynak ellenvéleménye nem lehet, mert a török kormány és a török nép ebben a mérkőzésben „olyan alacsonyrendű tulajdonságokat mutatott ki, amely jó barátban és ellenségben egyaránt undort kelt".

A kormány számára, hogy mindebben részt vegyen, nagyon fontos a hadsereg megszervezése és modernizálása, valamint a „szabadságharcos" mozgalom kiképzése, felkészítése. Szálasi helyzetmegítélésével e tanácskozás résztvevői, úgy is, mint az új kormány tagjai, messzemenően egyetértettek.

Április 24-én a törzsszálláson Szálasi kormányzótanácsot tartott. Ezen részt vett Beregfy Károly, Csia Sándor és Gera József, a kormányzótanács tagjai. A nemzetvezető előttük is „elemezte" a helyzetet. Az angolszászok és a szovjetek a háborút még nem nyerték meg, most fog csak eldőlni, hogy ki fog győzni. A szovjet abban az esetben verhető meg a leggyorsabban, ha Berlin, London és Tokió szövetségre lép. A magyar kormánynak külpolitikája minden erejével egy ilyen szövetségnek a kialakulását kell előmozdítania.

Szálasi kifejtette: Németországot nem az ellenség győzte le, hanem a német vezetés katonai és diplomáciai hibáinak sorozata. A németek saját ostobaságuknak köszönhetik, hogy ide jutottak.

A magyar kormány teendője Szálasi szerint, hogy mindaddig, amíg Közép- és Nyugat-Európában félreérthetetlenül kialakul az antibolsevista tömb, időt nyerjen. Ez nem várat sokáig magára. A magyar kormánynak a szovjet elől minden körülmények között ki kell térnie. A honvédség olyan módon harcol, ahogyan kölcsönös egyetértés alapján a német hadvezetés igényli. Az angolszászokkal szemben ellenállás nincs. Mindenki a helyén marad.

A kormányzótanács egyes tagjainak feladatkörét a nemzetvezető a következőképpen szabályozta: Beregfy vezérezredes a hadsereggel kapcsolatos összes ügyet, a menekült magyar nemzetrész fegyveres megvédését intézi. Ha Németország összeomlana, Gera József feladata a Magyarország felszabadításával kapcsolatos feladatok előkészítése. Csia Sándor a „szabadságharcos" mozgalom vezetője, neki van alárendelve Jancsuskó Gábor, Zákó András vezérőrnagy, Kovarcz Emil, az összes csendőrségi és rendőrségi alakulat, a nemzeti számonkérés osztagai és a fegyveres nemzetszolgálat. Elrendelte, hogy Beregfy készítsen elő a nemzetvezető és kísérete számára felvevő területet, mert meglehet, hogy abban az irányban „mozogni" fog.

Ezen az ülésen Szálasi saját magatartásával kapcsolatban négyféle lehetőséget latolgatott. Az első, hogy a hadszíntéren átvesz egy rajt, és mindaddig vezeti, amíg el nem esik a harcban. A másik: a hungarista „szabadságharcos" mozgalom élére áll. A harmadik: az angolszászok felé vezető út, ahogyan Veesenmayerrel megbeszélték. Négy: a Japán felé vezető út. Ezek a lehetőségei, mondotta Szálasi, és hozzátette, hogy a japán és angolszász út járható a legcélravezetőbben.

Szálasi Ferenc ezekben a napokban lépett házasságra Lutz Gizellával. Nyilván ebben is Hitler példája hatott, mert Hitler is ezekben a napokban vette feleségül Eva Braunt. A házasságkötés után Haller kíséretében Veesenmayer felkereste Szálasit, és elmondta neki, hogy az itáliai arcvonal összeomlott, aminek oka a lőszerhiányban keresendő. Tovább közölte azt a nem éppen szívderítő hírt, hogy az ellenséges rádió adása szerint Mussolini Svájcba akart menekülni, de visszautasították, s visszatérése alkalmával antifasiszták kezébe került. Beszámolt arról is, hogy az előző napon délután négy órakor az Elba mentén találkoztak az angol-amerikai és a szovjet csapatok.

Április 30-án Szálasit felkereste Szögi Géza és Jancsuskó Gábor. Jelentették, hogy a Donnausender előző este – április 29-én – sugározta az angol Reuter Iroda jelentését, miszerint Angliában Prihala tábornok vezetésével cseh nemzeti kormány alakult, amely programjába vette a szovjet irányítás alatt álló kommunista Benes-kormány elleni harcot. Szálasi ehhez hozzáfűzte azt az észrevételét, hogy bár a németeknek megvannak az új fegyvereik, a gyártás késése miatt bevetésükre nem kerülhetett sor. De megvan rá a lehetőség, hogy az új fegyvereket annak a félnek a rendelkezésére bocsássák, amelyik a legjózanabbul akarja a háború kérdését megoldani. Az új fegyverek így a német diplomácia kezében talán a leghathatósabb eszközt jelentik. Még hozzátette: valószínű, hogy ezeknek az új fegyvereknek a gyártási titkát a németek az angoloknak fogják odaadni.

Az ilyen elképzelések alapján lehet igazán felmérni Szálasi gondolkodásának irreális voltát. Hiszen 1945 áprilisában már szinte mindenki látta, hogy Németország összeomlott, a háborút elvesztették.

Szálasi nemegyszer kifejtette, hogy Hitlert tartja példaképének, annak a vezérnek, politikusnak, akinek életútja, szerepe, hivatása számára útmutatás. Rabja lett a szerepnek, amelyet játszott. Hihetetlen, hogy egy ember, akinek van politikai tapasztalata – és akik ismerték, állították, hogy volt ítélőképessége, műveltsége is – ennyire ne tudjon vagy ne akarjon tájékozódni, ennyire ne vegye figyelembe azt, ami a valóságban történik!

A nyilas uralom végnapjai

A kormányzótanács ülését követően Beregfy is megpróbált alkalmazkodni a várható új körülményekhez. Még le sem záródott a minisztérium vezető tisztjeinek ellene irányuló lázadása, a miniszter április 26-án megpróbált iránymutató parancsot adni a honvédelmi alakulatok magatartására vonatkozólag. Kinyilvánította: a honvédség harcra hivatott, kiképzett és felszerelt alakulatainak a német csapatokkal együtt továbbra is harcolniuk kell a szovjet csapatok ellen. A munkásalakulatoknak, bárhol is legyenek, ugyancsak meg kell oldaniuk feladataikat. A harcra nem hivatott alakulatok, melyek bár ki vannak képezve, de nincsenek fegyverben, a szovjet csapatok elől feltétlenül térjenek ki az Inn-Zalcah vonaltól nyugatra eső vallachi medencébe. Amennyiben angolszász vagy francia csapatok közelednek, akkor a mozgásra képtelen alakulatok a helyükön maradhatnak. Ilyen esetre az volt az utasítás, hogy a megszálló erők parancsnokánál, az állomás rangidős parancsnoka jelentkezzen, mivel ő hivatott az ott elhelyezett honvédalakulatok, civilek és családtagjaik képviseletére.

A megszállott területen maradt összes alakulatok és családtagjaik érdekeinek képviseletére a visszamaradt rangidős magyar tábornokok, Bor Jenő altábornagy és Farkas Ferenc vezérezredes hivatottak – közölte a miniszter. A megszállás alatt az alá- és fölérendeltségi viszonyok és a honvédség szabályzatai változatlanul érvényben maradnak. Minden honvédalakulat, továbbá a honvédek hozzátartozói, bárhol legyenek is, azonnal kapcsolódjanak be az illető város, község, tanya munkájába. A német nép általában jóindulatú és barátságos – így Beregfy parancsa –, szívesen támogatja a menekült magyarságot, de elvárja, hogy munkánkkal segítségére legyünk. Minden parancsnok a csapatánál, a honvéd alállomásparancsnokok pedig abban a helységben, ahol vannak, szervezzék meg az önvédelmet a katonaszö-

kevények, a fosztogató csoportok ellen, mert a helyi karhatalomnak meg kell védenie a lakosságot és az odakerült magyarokat.

Bár a hadifogságba esett magyar katonai alakulatok egy ideig még valóban szervezetszerűen együtt maradhattak, Beregfy április 26-án kiadott parancsa irreális volt, hiszen a honvédelmi minisztériumnak immár nem volt lehetősége arra, hogy összetartsa, irányítsa és regisztrálja a hadifogságba kerülő magyar alakulatokat.

Április végéről Szálasi minduntalan visszatért arra az elképzelésre, hogy az antifasiszta koalíción belül szakadás, összetűzés várható. Ezt csak erősítették az olyan hírek, amelyek szerint Salzburgból származó értesülés szerint a németeknek biztos tudomásuk van arról, hogy az angol hadifogságban lévő német katonákat felszólították: jelentkezzenek önként a bolsevizmus elleni küzdelemre.

A leginkább reménykeltőnek azt tartották, hogy május 2-án a Wehrmacht napiparancsa is szólt arról: az angolok és amerikaiak között tárgyalások folynak egy antibolsevista front kialakításáról, és ebben a németek is részt kaphatnak. Ezt erősítette az a hír is, hogy a Mattsee közelében állomásozó vlaszovista katonai egységek tárgyalásokat folytatnak az angolokkal és az amerikaiàkkal a Szovjetunió elleni harcról. Mindezt betetőzte az az az információ, hogy a hungarista hadosztály készen áll a harcokban való részvételre: 20 kilométerre áll Mattseetől, várja a Wehrmachttól a fegyvereket, hogy önmagát felszerelve frontot alkosson kelet felé.

Az utolsó kormányszintű megbeszélésre 1945. május 1-jén délelőtt 10 órakor került sor Mattsee-ben. Jelen volt Szálasi Ferenc nemzetvezető, Beregfy Károly honvédelmi miniszter, dr. Kiss Károly, a hivatásrend rendnagya, dr. Jancsuskó Gábor, a pártvezető helyettese és dr. Szögi Géza miniszterelnökségi államtitkár, aki a jegyzőkönyvet készítette erről a megbeszélésről. Szálasi bejelentette, hogy Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettesnek és Vajna Gábor belügyminiszternek nem kellett a tanácskozásra eljönnie; mások azért nem jelentek meg, mert nem tudtak róla; némelyek pedig bizonyára azért hiányoznak, mert úgy gondolták, hogy a nemzetvezető már nem Mattseeben tartózkodik. A tanácskozás nem minisztertanács – mondta –, hanem alkalom, amelyen jelentést tehet arról, hogy mit tett április hónapban a bolsevista megszállás alatt lévő otthoniak és a kiürítés folyamán Németországba áttelepültek érdekében, és milyen alaptervet rögzített Magyarország és a magyar nemzet jövőjét és sorsát illetően. Mielőtt erre sor került volna, Beregfy Károly jelentette, hogy Greiffenberg tábornok nemsokára Mattseeba érkezik, hogy a nemzetvezetőnek jelentést tegyen.

Beregfy közölte azt is, hogy a közelmúltban találkoznia kellett Ruszkay Jenővel, aki leszögezte: céljának a magyar SS-hadosztályok összetartását te-

kinti. Azt is közölte: ismételten kérte a nemzetvezetőt, hogy fogadja őt. Legutóbb 1945. március 6-án Baky László útján kérte ezt, s mint Ruszkay kijelentette Beregfynek, ő soha nem volt a nemzetvezető ellen. A nemzetvezető előtti megjelenéséhez azonban beosztása miatt – lévén SS-tábornok – német elöljáróitól engedélyt kell kérnie, amit mind ez ideig nem kapott meg.

Beregfy közölte, hogy Ruszkai felkínálta szolgálatait. Jó összeköttetései vannak az angolokhoz, és ezeket felajánlja Szálasinak. Szálasi félbeszakította Beregfyt, mondván: az egész ügy már unalmas, túlhaladott, és nem érdekes. S amíg Ruszkayt nem bocsátják el az SS-ből és nem teszi le őrá az esküt, addig nem hajlandó fogadni. Ezek után Szálasi tájékoztatást adott a helyzetről, hangsúlyozva, hogy fontosnak tartja: gondolatait, amelyeket a tanácskozáson közöl, mindenki, akit illet tudomásul vegye.

Kifejtette a következő gondolatcsoportokat: Németország és Olaszország összeomlása ellenére Japán nem fogja elveszíteni a háborút; az angolszászok és a szovjetek még nem nyerték meg a háborút, még csak most fog eldőlni, hogy ki lesz a győztes. Kifejtette: meggyőződése, hogy Németországnak megvan az új fegyvere, csak a gyártást nem tudták még megoldani árulások miatt. Németország legnagyobb diplomáciai lépése az lesz, hogy fel fogja ajánlani az új fegyvert, és akinek felajánlja, az lesz a háború győztese; Roosevelt halálával Churchill nyert a legtöbbet, mert visszanyerte az egész angol világbirodalmat; Roosevelt és Sztálin között belső titkos megállapodás volt, s ez azt jelentette, hogy a világ zsidósága felosztotta a földgömböt, de Roosevelt halálával ez a terv teljesen fölborult.

Az előbbi gondolatokból következik: kívánatos lenne a közeljövőben Berlin, London és Tokió szövetsége. Ennek létrejötte lesz a legértékesebb Magyarország számára. Ezzel kapcsolatos elképzeléseit – mondotta – már tudomására hozta a berlini japán nagykövetnek, aki igen nagy érdeklődéssel kísérte gondolatmenetét.

Szálasi szerint a gyakorlat szempontjából előtérbe kerül az a kérdés, hogy miként lehet a hungarizmust az angolszász szövetség számára érthetővé tenni. (Megjegyzendő, ez igen nehéz feladatnak tűnt, hiszen a hungarizmust nem tudták érthetővé tenni még a legközelebbi szövetségeseik számára sem.)

„Anglia számára a Földközi-tenger életbevágóan fontos terület lesz. A Földközi-tengert kell mindenekelőtt angolnak tekinteni. Ez Anglia számára csak úgy oldható meg, ha a Duna-medencében élő népeket olyan nemzet fogja össze, amely képviselni tudja az európai érdekeket. Délkelet-Európa rendezésére elfogadható terve csak a magyar népnek van."

A továbbiakban Szálasi azt fejtegette, a hungarizmus olyan demokrácia, amellyel egyik ország sem rendelkezik: Washington, London és Moszkva

sem. Mert mutassa ki az USA, hogy alkotmánya van olyan demokratikus, mint a hungarista államrendszeré. Elgondolását – mondta nemsokára megismeri London és Washington is. Gondolatmenetéből alapvető intézkedések következnek, amelyek közül Szálasi szerint a következők a leglényegesebbek: ahol magyar áttelepültek vannak, azokat a körzeteket meg kell tartani, és a menekülteknek ott kell maradniuk. A kormány lemond, és új kormány alakul. A parlamentet bizonytalan időre elnapolja, és az intézkedés jogát teljesen a nemzetvezető veszi át. Kemény Gábornak mint külügyminiszternek az a feladata, hogy érintkezést keressen a délkelet-európai nemzetiszocialista mozgalmak vezetőivel, és meghívja őket egy konferenciára, Dél-Kelet-Európa felszabadítása érdekében.

A németektől nyomdát kell szerezni, amely közvetlenül Szálasi személyének lenne alárendelve. A propagandát rádión keresztül szervezik, a megszállt területen pedig írásos propagandát fejlesztenek. A honvédség számára újságot adnak ki.

Németországban minden magyarnak dolgoznia, vagy harcolnia kell. A végrehajtásról a kormánynak kell gondoskodnia, a németek adják a feladatot és végzik az ellenőrzést. Semmeringen, ahol havonta egyszer összejönnek, csak a dolgozó munkaközösség marad. Élelmezést csak az kaphat, aki harcol vagy dolgozik. Beregfy feladata a Németországban lévő magyar hadsereg irányítása, valamint a hadsereg újjászervezése. Vajnának a belügyi intézmények vezetésén kívül elő kell készítenie az újjáépítést, megszervezni a végrehajtását. Új kormány alakult Szálasi vezetésével. Miniszterelnök-helyettes: Szöllősi Jenő; belügyminiszter: Vajna Gábor; külügyminiszter: Kemény Gábor; honvédelmi miniszter és a hadsereg főparancsnoka: Beregfy Károly; a nemzetvezető személye körüli miniszter: Henney Árpád; közgazdasági miniszter: Jurcsek Béla; pénzügyminiszter: Reményi-Schneller Lajos. Minden más tárcát a nemzetvezető önmagának tart fenn.

A tanácskozáson a szokásoktól eltérően Kemény Gábor külügyminiszter kifejtette azon véleményét, hogy a legrosszabb esetben a háborút elveszítjük, és a rend fölborul.

Szálasi megkérdezte tőle: milyen utat lát maga előtt? Kemény kijelentette, hogy három utat lát: az első a japán, a második az angolszász, de a harmadik, a szovjet út, magától elesik. Kemény úgy látta, hogy a japán lehetőségnek, főleg az időbeli és térbeli távolság miatt, akadálya van; ebből adódik, hogy realitást csak az angolszász lehetőségben lát. A kérdés csupán az, hogy ezt önálló kezdeményezéssel közelítse-e meg a kormány, vagy kapcsolódjanak be a feltehető német kezdeményezésbe. De lehet utat keresni – mondta – a spanyol, a vatikáni és a svájci vonalon is. A vatikániban sok lehetőséget nem lát, hiszen a berlini nuncius a Szálasi-kormány berlini köve-

tét nem fogadta. Svájc lehetetlen magatartást tanúsított, bár Szöllősi véleménye szerint ezen a vonalon lehetne valamit kezdeni.

Szálasi itt megjegyezte, hogy Svájc magatartása Budapesten egyenesen visszataszító volt, tehát ezt a lehetőséget el kell vetni. Kemény Gábor hozzátette: Svájc a szovjet érdekeknek rendel alá mindent. Szálasi összefoglalásul megállapította, hogy az angolszászokkal föl kell venni az érintkezést. De fenntartásokkal, amíg a bolsevizmust meg nem semmisítik. Utána, ha ezt megsemmisítették, akkor az angolszász hatalmaknál létrejön a nemzetiszocializmus. Hozzátette: a német kormánnyal, Veesenmayerral ezt nem szabad közölni.

A belügyminiszternek mindazokat a politikai foglyokat szabadon kell bocsátania, akiket angolszász beállítottságuk miatt vettek őrizetbe, és jelenleg Németországban vannak – mondotta Szálasi. Kemény Gábor feltette a kérdést, hogy mit lehetne kínálni az angolszászoknak. Szálasi szerint a szent korona olyan döntő jelentőségű alkotmányjogi tényező, amelyet az angolok és az amerikaiak előtt fel kell mutatni. A Földközi-tengert európainak megtartani csak a hungarista birodalom segítségével lehet. Fel kell mutatni a hungarizmust, mint a legtisztább demokráciát, kiemelve a hungarizmus és a német nemzetiszocializmus közötti különbséget.

A nyilas vezetők tehát még mindig hittek, bíztak abban, hogy az angol kormánynak szüksége lehet rájuk a Szovjetunió ellen. Eltúlozták az ellentéteket, amelyek az antifasiszta koalíción belül ebben az időben voltak. Úgy hitték, hogy ebből adódóan még lehet szerepük a világpolitika porondján.

A tanácskozás után, még május 1-jén, Szálasi parancsban értesítette Grassy altábornagyot, hogy az ő parancsnoksága alatt álló, valamint más német parancsnokságok alatt lévő hungarista SS-alakulatokat az 1. hadsereg parancsnokának, vitéz László Dezső vezérezredesnek rendeli alá. Ezzel a magyar SS-alakulatokat Szálasi kivette Ruszkay Jenő parancsnoksága alól. Mindez azonban már csak illúzió volt, annál is inkább, mert a német főparancsnokság alá rendelt 25. és 26. magyar SS-hadosztályt Ruszkay április végén harcba vetette a szovjet csapatok ellen, s a magyar erők súlyos veszteségeket szenvedtek. Szálasi egyébként Ruszkay Jenő leváltásának sem tudott érvényt szerezni.

Az 1944. október 15-i és 16-i események következtében létrejött hungarista állam tehát Németországban ért véget. Ekkorra már mélységesen kiábrándult ebből az államból, az azt vezérlő eszméből az a jelentős – egyes adatok szerint 1 millió 300 000 főre tehető – tömeg is, amelyet a háború fergetege német földre sodort. Ez a tömeg természetesen politikai múltját, elképzeléseit, érzelmeit, meggyőződését tekintve nem volt homogén. A legkevésbé sem voltak mindannyian a Szálasi-kormány emberei. Nem kevesen vol-

tak közöttük, akik Horthy hívei voltak és maradtak, mások sodródtak az eseményekkel, és sokan már keservesen megbánták azt a pillanatot, amikor ott hagyták szülőhazájukat. A sok százezer ember között nagy számban voltak félrevezetettek, becsapottak, olyanok, akik hangulati okokból vagy csupán félelemből, kényszer hatására távoztak Németországba. De még azok is, akiket meggyőződésük vezérelt, az utolsó hetek keserves tapasztalatai alapján többnyire ráébredtek arra, hogy egy hazug, a magyarságnak mérhetetlen károkat okozó eszmerendszernek váltak a rabjaivá.

- Bajnok József: Egy toltényt se Hitlernek! Egy telefongyári munkás emlékei. Népszava kiadás, Budapest 1982.
- Bereczki Albert: A magyar protestantizmus a zsidóuldozés ellen. Református Traktátus Vállalat kiadása, Budapest, 1945.
- Csonka Emil. Szálasi Ferenc országjárása. Konyv- és Lapkiadó Rt kiadása, 1944.
- Csonka Emil: Szálasi kuzdelmeiből. Hogyan történt a hatalom átvétele. Hungarista Konyv- és Lapkiadó Rt.
- Dezsényi Miklós· Hősok és árulók, a magyar osszeomlás katonai története. Magyar TÉKA Kiadó, 1945.
- Dokumentumok Magyarország felszabadulásáról 1944–1945. Corvina, 1975 A dokumentumokat válogatta: Esti Béla.
- Dombrádi Lóránd-Tóth Sándor: A magyar királyi honvédség 1919–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987.
- 1944. év históriája. História Évkonyv, Budapest, 1984.
- Évkonyv. Kiadja a Magyar Izraeliták Országos Képviselete. Szerkesztette Sreiber Sándor, 1981–1982, Budapest, 1982.
- Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállási és partizánharcok történetéből. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968.
- Fehér Lajos: Így történt... Magvető Konyvkiadó, Budapest, 1979.
- Felszabadult Budapest 15 éve, 1945–1959. Kozgazdasági és Jogi Konyvkiadó, Budapest, 1959.
- Fenyő Miksa: Az elsodort ország... Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. Második, javított kiadás.
- Fiala Ferenc: Zavaros évek. Mikes Kör kiadása, Munchen, 1976.
- Dr. Frank László: Zold ár. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975.
- Gárdos Miklós: Nemzetvesztők. Budapest, 1971.
- György István: 2500-an voltak... Magvető Konyvkiadó, Budapest, 1970.
- Hazánk felszabadulása 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1970.
- Hungarizmus. Osszeállította: Heney Árpád. Szerző kiadása. Salzburg, 1957
- Hennyei Gusztáv: Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére. Széchenyi Kor, Koln, 1965.
- Hiller István: Az utolsó napok. Szálasi soproni parlamentjének jegyzőkonyvei.
- Horthy Miklós emlékiratai. Buenos Aires, 1953.
- Izsáki Margit: Magyarország a keresztfán. Muller Károly Konyvkiadó Vállalat, 1945.
- Jávor Pál: Egy színész elmondja. Budapest, 1946.
- Kádár Gyula: A Ludokivától Sopronkőhidáig. Magvető Konyvkiadó, Budapest, 1978:
- Karsai Elek: Szálasi naplója. A nyilasmozgalom a második világháború idején. Kossuth Konyvkiadó, 1978.
- Karsai Elek-Karsai László: Szálasi per Reform, 1988.
- Koós Kálmán Voltunk, vagyunk, leszunk . A Hungarista Mozgalom kiadása Argentínában, 1960.
- Kosi Ferenc: A nemzeti szovetség és az országgyűlés két házának tevékenysége Sopronban, 1944. november–1945. március. Kiadja: a legújabb kori Történeti Múzeum Évkönyve, Budapest, V., VI. fejezet.
- Kovács Imre· Magyarország megszállása Torontó, Vorosvári Kiadó, 1979. ·
- Vitéz Koves Toronyi Ferenc: Elfelejtett seregtestek. Kiadja a Magyar Történelmi Kutató Társaság. Kiadták Amerikában, 1983 szeptemberében.
- Lakatos Géza: Ahogy én láttam... Auróra Konyvek, Munchen, 1981.
- Landlend Lina: Svéd mentőakció 1944. Kossuth Konyvkiadó, 1988.
- Lévay Jenő: A pesti gettó csodálatos megmenekulésének hiteles története. Officina.
- Láng Judit: 1944. Közreadja: Frank Tibor. Történelmi Szemle, 1982. 2 szám.
- Lunyinczki Pável: Magyar napló, 1944. no-

vember – 1945. április. Kossuth Konyvkiadó, Zrínyi Katonai Kiadó, 1980.
– A Magyar Népfront története. Dokumentumok 1935–1975. Kossuth Könyvkiadó, 1977.
– Magyarország 1944-ben. Kossuth Konyvkiadó, 1984.
– Magyarország felszabadítása. Tanulmányok hazánk felszabadításának történetéből. Zrínyi Katonai Kiadó, Kossuth Konyvkiadó, Budapest, 1975.
– Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt 1920–1945. Kiadta és sajtó alá rendezte: Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, Munchen, 1973.
– Mai Magyarország, a II. világháború és a párizsi békeszerződés kovetkezményei. Szerkesztette: Elekes Dezső, a Magyar Kozponti Statisztikai Hivatal elnoke. Hungária Kiadó, Budapest, 1947.
– Vitéz Major Jenő vezérezredes, a magyar királyi honvédség Németország főfelugyelője: a Németországban kihelyezett honvédség helyzete a második világháború végén.
– Margit korúti vészbírák. Írta: Lévay Jenő. Budapest, 1945.
– Mártírsorsok. Visszaemlékezések Pesterzsébet és Soroksár munkásmozgalmára Osszeállította: Torok László Kiadó: Budapest főváros XX. keruleti Tanácsa, Budapest, 1988.
– Mucsi Sándor–Zágoni Ernő: A Magyar Néphadsereg története. Második kiadás. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984.
– Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendők 1938, 1945. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
– A Nyilaskeresztes Párt Szervezési Szabályzata. Felelős kiadó: Csia Sándor, Budapest, 1943.
– Dr. Olvedi Ignác: A budai Vár és a debreceni csata. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1970.
– Pintér István–Szabó László: A hóhérok nyilatkoznak. Kossuth Könyvkiadó, 1962.
– Rozsnyói Ágnes: A Szálasi puccs. Kossuth Konyvkiadó, 1962.
– Dr. Sághy József, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye utolsó alispánjai: Arccal kelet felé... A szerző kiadása. Caracas, 1985.
– Sólyom József–Szabó László: A zuglói nyilasper. Kossuth Konyvkiadó, 1967.
– Somlyai Magda: Történelemformáló hétkoznapok, 1944 ősze – 1945 tavasza. Gondolat, Budapest, 1985.
– Somlyai Magda: Nagy csaták után. Kossuth Konyvkiadó, 1975.
– Somlyai Magda: A Szálasi-hatalom néhány intézkedése, hatásuk a lakosság magatartására. Párttörténeti Kozlemények, 1983 3 szám.
– Dr. Sulyok Dezső: A magyar tragédia A szerző kiadása, 1954. USA.
– M. Szabó Miklós: A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944–1945 Kossuth Konyvkiadó, 1985.
– Szabó Miklós: Csendes háború. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984.
– Szabó Borbála: Budapesti napló. Magvető Konyvkiadó, Budapest, 1985.
– Szakasits Gyorgy: Torvényen kívul. Naplójegyzetek a német megszállás idejéből.
– Szálasi Ferenc naplója, 1944–1945.
– Szálasi Ferenc nemzetvezető dontései a zsidókérdés ugyében 1944. november hó 1-jén.
– Szálasi Ferenc nemzetvezető országjárása 1945. évi február 10-től 12-ig. Vas vármegyei, Nyomda Vállalat, Szombathely, 1945 március.
– Szegfű Gyula: Forradalom után. Cserépfalvi, 1946
– Szép Ernő: Emberszag Keresztes kiadás, Budapest, 1945.
– Szilágyi István: A Regent ház regénye. Magyar Írás, Budapest, 1948.
– Szirmai Rezső: Fasiszta lelkek... Pallas Konyvkiadó, Budapest, 1946.
– Szmirnov: Harcban Budapestért. Új Magyar Konyvkiadó, 1952.
– Teleki Éva: Nyilas uralom Magyarországon 1944. október 16 – 1945. április 4. Kossuth Könyvkiadó, 1974.
– Te vagy a tanú! Szerkesztette: Pór Dezső és

Zsadányi Oszkár. Kossuth Irodalmi és Konyvkiadó Vállalat, Budapest, 1947.
- Tilkovszky Lóránt: Ez volt a Volksbund. Kossuth Könyvkiadó, 1978.
- Tudományos tanácskozás, 1944. június 14. Kossuth Konyvkiadó, Budapest, 1984.
- Veres D. Csaba: A Dunántúl hadikrónikája 1944–1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1984.
- Vígh Károly: Ugrás a sotétben. Magvető Konyvkiadó, Budapest, 1984.
- Zinner Tibor–Róna Péter: Szálasiék bilincsben. Lapkiadó Vállalat, 1–2. kotet.

Sajtó, levéltári források

- Báró Kemény Gábor nyilatkozata az új magyar kulpolitikáról. Népújság, 1944. november 3.
- Szálasi Ferenc a Szent Korona előtt letette a nemzetvezetői eskut.
Virradat, 1944 november 6.
- A parlament, a Ház elfogadta a nemzetvezető jogkoréről szóló torvényjavaslatot. Osszetartás, 1944. november 3.
- Hungarizmus útján. Osszetartás, 1944. november 16
- Vajna Gábor beszéde. Osszetartás, 1944. november 16.
- Budapest előterében. Osszetartás, 1944. november 18.
- Visszaverték a szovjet alakulatokat, a szovjet betolakodókat. Osszetartás, 1944. november 19.
- Szálasi Ferenc nemzetvezető a Fuhrernél. Osszetartás, 1944. december 8.
- Harc. A Zsidókutató Intézet hivatalos lapja, 1944. október 21.
- A Hétfői Magyarország 1944. október 15-i rádióműsora.
- Országos Levéltár K/7. Nyilas képviselőház.
- Országos Levéltár K/18. Torvényhozók Nemzeti Szovetsége.
- Dr. Vajna Ernő: A Budapest védelmére kikuldott Nyilaskeresztes megbízott napiparancsa Nidos Imre alezredessé való kinevezéséről. Osszetartás, 1945. január 9.
- Beregfy vezérezredes: Hindy Iványt teljhatalommal ruházza fel.
Magyarság, 1944. december 2.
- Halálra ítéltek uzenete, kisbéri mementó. Írta: Oroszi István.
Népszabadság, 1989 március 23
- Új Élet: Élményem a gettóból. Stockler Lajos visszaemlékezései, sorozat.
- Hungarista Mozgalom Tájékoztató Szolgálata, Ausztrália, 1984.
- Hungarista Mozgalom Tájékoztató Szolgálata, Ausztrália, 1986.
- Hungarista Mozgalom Tájékoztató Szolgálata, Ausztrália, 1984.
- Út és cél: A Hungarista Mozgalom lapja, 1984. 10. szám.
- Népbírósági Kozlony, 1946. II. 2 5–6. szám Kitelepítés Németországba.
- Népbírósági Kozlony, 1946. III. 30. 9. szám. Fegyverletételi parancs megakadályozása.
- Népbírósági Kozlony, 1946. XI. 28. Szálasi nemzetvezetői kinevezése.
- Népbírósági Kozlony, 1946. III. 10. 15. szám Keleti Arcvonal Bajtársi Szovetsége.
- Népbírósági Kozlony, 1946. I. 12. Az aranyvonatról.
- A Győri Textilművek Részvénytársaság jelentése a kiszállított áruk mennyiségéről, időpontjáról, 1945. március 2-án.
- Thalman Valter és Tivadar Dunakotró és Gőzhajózási Vállalat jelentése, 1945. május 19.
- Újpesti uzemek kitelepítése, 1944. november–december, 1945 január eleje. Budapesti Népbíróság, 1945. Nu.192/1. szám.
- Kimutatás azokról a magyar értékekről, amelyeket Németországba szállítottak. Sopron, 1945. március.
- Budapesti Népbíróság, Nb. 11.131/1946/5. szám. Hellebronth Vilmos ugyéhez.

- Készletgazdálkodási kormánybiztos jelentése 1944. november 21-én. Az uszályok és hajók mentesítése Magyarországról, valamint az ezekben raktározott árumennyiségről.
- Budapesti Deák téri Magyar Evangélikus Lelkészi Hivatal följegyzése 1945. február 13-án a Radeczky-laktanyában történtekről.
- A nemzet totális mozgósításával és harcba állításával megbízott magyar királyi tárca nélküli miniszter mellé beosztott tábornok bírósága. Jegyzőkönyv. Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, dr. Hardy Kálmán altábornagy, Utasy Lóránd ezredes, Kuti László vezérkari ezredes elleni bűnügyben, 1945. január hó 22-én.
  A tárgyalási jegyzőkönyvhez mellékelve szakértői vélemény: Veress Lajos volt vezérezredes és társai bűnügyében, 1945. január 9.
- A Számonkérő Különítmény vezetőjének jelentése az ellenállási mozgalomról, amelyet dr. Bajcsy Zsilinszky Endre országgyűlési képviselő vezetett. PI. Arch. 224.
- A magyar királyi honvédvezérkar főnökének harmadik, mint rogtonítélő bíróság ítélete H–III/20.80/44. 7. szám. Bajcsy Zsilinszky Endre és vádlott-társainak az ügyében. 1944. december hó 8-án.
- A Törvényhozók Nemzeti Szovetsége 1945. január 12. és március 16. kozotti üléseinek jegyzőkonyve, OL. K. szekció 18.
- Torvényhozók Nemzeti Szovetsége. Országgyűlési Levéltár K. 18. 1944. december 1t-ől 1945. március 16-ig tartó ülések.
- A képviselőház üléseinek jegyzőkönyvei 1944. december 6. és 1945. március 13. kozott. Országos Levéltár K. 7. szekció. Nyilas képviselőház.
- A Budapesti Nemzeti Bizottság által kikuldött 464-es b. számú igazolóbizottság jelentése a textiláruk kiszállításáról.
- A XII. keruleti Nyilaskeresztes Pártszervezet szolgálati jegye, Telmár Valter mérnok és mások őrizetbe vételéről. PPT/42/1944.
- Október 15-e eseményeiről, valamint az azt követő napok történéseiről Bárcziházi Bárczy István foljegyzéseiből, 1945. június 16.
- A budai Hevrakadisha Izraelita Szentegylet, Budapest, XII. kerület Maros utca 16. foljegyzése a Maros utcai kórházban történtekről. 1948. január 20-án.
- A Nemzetkozi Voroskereszt jelentése a XIV. kerulet Thokoly út 83. számú ház, az aggok házában történt eseményekről, 1945. augusztus 8-án.
- Beregfy vezérezredes javaslata 1945. április 10-én a német véderő meghatalmazott tábornokának Mettenben: a csendőrség igénybevétele a honvédség által.
- László Dezső vezérezredes tájékoztató levele Beregfy Károly honvédelmi miniszterhez 1945. május 2-án: a tisztek női hozzátartozóival történt atrocitások kulonbozó SS-alakulatok által.
- Vajna Gábor belugyminiszter jelentése 1945. május 3-án a Salzburgból nyert német katonai parancsnokság részéről az angol hadifogságban lévő SS, valamint vlaszovisták állítólagos mozgósítására az angolok részéről a szovjetek ellen.
- Vitéz László Dezső vezérezredesnek 1945. április 10-én kelt jelentése Beregfy honvédelmi miniszternek, valamint a nemzetvezetőnek Deggendorfból 1945. április 3-án, a magyar katonai alakulatokkal szembeni atrocitásokról a kulonbozó Wehrmacht- és SS-alakulatok részéről.
- Beregfy Károly honvédelmi miniszter, vezérezredes 1945. április 13-án kuldött tájékoztató jelentése a kitelepulő magyarsággal való bánásmódról, amelyet tobbek közott: Himmler SS birodalmi vezetőnek, Keitel vezértábornoknak, Veesenmayer német birodalmi kovetnek és más SS- és Wehrmacht-parancsnokoknak kuldött.
- Beregfy vezérezredes, honvédelmi miniszter távirata Himmlerhez 1945. április 19-én, a honvédség bánásmódja elleni tiltakozás tárgyában. Beregfy vezérezredes, honvédelmi miniszter válaszlevele Grassy altábornagy jelentésére, a magyar SS-hadosz-

tályok tárgyában, 1945. április 12-én.
- Vajna Gábor belügyminiszter jelentése Szálasi Ferenc nemzetvezetőnek: kimutatás a magyar állampolgárok csoportosításáról Németországban, 1945. április 18-án.
- Jegyzőkönyv, amelyet felvettek Tanban 1945. április 25-én 16.00 órakor. A jegyzőkönyvet aláírta: Nagyőszy Miklós altábornagy, Karánsebessy Gyula altábornagy, Leventeújváry Nándor vezérőrnagy és más vezérkari ezredesek, alezredesek, őrnagyok és századosok, összesen tízen, arról a tanácskozásról, amikor közlik Beregfy Károly vezérezredes, honvédelmi miniszterrel, hogy megfosztják őt beosztásától.
- A magyar királyi székesfehérvári második csendőrkerulet parancsnokának jelentése a belügyminiszternek 1945. április 19-én, melyben beszámol a csendőrkerulet parancsnoksága és a hozzá tartozó alakulatokkal történt atrocitásokról az SS-alakulatok és a német hatóságok részéről.
- A magyar továbbirányító központ (Salzburg) parancsnokának, vitéz Csenkey Jánosnak 1945. április 19-én írt jelentése Vajna Gábor belügyminiszternek a kitelepített lakossággal történt atrocitásokról.
- Vajna Gábor belügyminiszter jelentése 1945. április 22-én Himmler birodalmi miniszter számára a Németországba kitelepített csendőr, rendőr, Nemzeti Számonkérő Különítmény és a Belügyminisztérium állományához tartozó alakulatok tagjaival történt atrocitásokról.
- A Nyilaskeresztes Párt német birodalmi pártfőmegbízottjának Beyreuthban készult 1945. április 7-i jelentése a nemzetvezető számára, mely szerint az illetékes német hatóságokkal rogzítette a különböző minisztériumok elhelyezését Németországban.
- A nemzetvezető 1945. május 1-jén kelt parancsa, amelyben a hungarista SS-alakulatokat az első hadsereg parancsnokának, László Dezső vezérezredesnek rendeli alá.
- Vajna Gábor belügyminiszter jegyzetei Semmeringen 1945. március 30-án a Panhans Hotelben tartott megbeszélésről. Jelen voltak: a nemzetvezető, Beregfy, dr. Jancsuskó Gábor és Vajna Gábor.
- Zala vármegye főispánjának 1945. április 24-én készített jelentése Vajna Gábor belugyminiszternek, Zala vármegye hadmüveleti kiurítésével kapcsolatos eseményekről és ennek során tett intézkedéseiről, 1945. március 23-tól április 11-ig.
- Vajna Gábor belugyminiszter 1945. február 15-i pozsonyi útjáról készult jelentése a nemzetvezető számára. Szombathely, 1945. február 24-én.
- Jegyzőkonyv, amely készült 1945. május 1-jén délelőtt 10 órakor Mattseeban. Jelen voltak· Szálasi Ferenc, Beregfy Károly, dr. Kiss Károly, Jancsuskó Gábor, dr. Szoghi Géza, Szollősi Jenő és mások. A jegyzőkonyvet dr. Szoghi Géza miniszterelnökségi államtitkár készítette. Május 2-án Szálasi ráírta: Jóváhagyom, Mattsee, 1945. május 2-án.
- Dr. Hiller István: Sopron és környékének munkásmozgalma a Hitler- és a Volksbundellenes kuzdelmek időszakában 1939–1945. Sopron, 1983.
- Kállai Miklós ugyvéd, a magyar javak főzárgondnokának jelentése, Regensburg, 1947. április 21-én dr. Haán Sándor tanácsosnak, a magyar visszaszolgáltatási misszió vezetőjének.
- Jegyzőkönyv. Felvétetett Spital am Pyhruben 1945. október 18-án délelőtt 11 órakor. Jelen vannak: dr. Frank Károly igazgatóhelyettes, dr. Tornay Edgár igazgatóhelyettes, Jankovics László igazgatóhelyettes, Gáspár Bacher Kálmán főellenőr és Csepel Károly főrevizor. A Nemzeti Bank sorsának ugyében.
- Temesváry László, a Magyar Nemzeti Bank elnökének följegyzése Szálasi Ferenc számára az Ainheim-cég szakembereinek mentesítése tárgyában. Budapest, 1944. december 22-én.
- Temesváry László által készített feljegyzés a külkereskedelmi albizottság 1944. november 21-i ülésen tárgyalt ügyekről.

- Temesváry László, a Magyar Nemzeti Bank elnökének feljegyzése 1944. december 6-án, a Magyar Nemzeti Bank kitelepítésének ügyeiről a nemzetvezető számára.
- Temesváry László, a Magyar Nemzeti Bank elnökének feljegyzése a nemzetvezető, Szálasi Ferenc számára, a Pénzintézeti Központ első kúriájába tartozó pénzintézetek áttelepítése tárgyában, 1944. december 12-én.
- A Magyar Nemzeti Bank üzletvezetősége által készített jelentés 1945. október 31-én, a Magyar Nemzeti Bank értékeivel történt eseményekről.
- Egyedül vagyunk, 1944. május 5.
- Egyedül vagyunk, 1944. május 7.
- Összetartás, 1944. november 14.
- Esti Újság, 1945. január 2.
- Esti Újság, 1945. január 25.
- Hungarista, 1945. január 3. Kőszeg.
- Katonai Híradó, Szombathely, 1945. február 6 – 1945. február 17. Kiadja a Magyar Királyi Harmadik Honvéd Hadsereg Parancsnoksága, 1945. február 22.
- Összetartás, 1945. február 10. Sopron.
- Népújság. Kiadja a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Hatodik Osztálya, 1945. január 21.
- Hungarista, 1945. január 4. Kőszeg.
- Számonkérő Különítmény vezetőjének ügyében hozott budapesti népbírósági ítélet. Budapesti Népbíróság, NB IV. 1131/1946. sz.
- Szálasi Ferenc, Szollősi Jenő, Gera József, Beregfy Károly vádirata. Budapesti Népügyészség, 1945. Nu. 2200
- Kossuth Népe, 1945. június 14.
- Továbbá bírósági tárgyalások jegyzőkönyvei.

Adenauer, Konrád 8, 9
Aggteleky Béla 13, 30, 35, 36
Almásy Pál 117
Ambrozy Gyula 7, 120, 16, 24, 25, 195
Andreánszki Jenő 62
Antonescu, Ion 47
Arboc János 113
Árvai Zoltán 120
Asztalos Zoltán 110
Bach-Zelevsky, Erich von 16
Bacsó Béla 51
Bajcsy-Zsilinszky Endre 52, 117, 118, 196
Bakay Szilard 5, 7, 10, 13, 16, 30, 61
Baky László 15, 16, 36, 37, 47, 57, 108, 112, 117, 247
Balassy Miklós 117
Balázs Erzsébet 109
Balazs Sandor 97, 98
Balog Odon 105
Balogh Kálmán 122
Balogh Mihály 109
Bán Mihály, dr 236
Báno Dezsö 135
Barcikai Tibor 55
Barcsai Árpád 54, 65
Barcz Tibor 126
Barta István 122
Bartha János 155
Beleznai Tibor 157
Benczúr Gyuláné 98
Benedek Istvánné 109
Benus János 155
Beregfy Károly 11, 16, 24, 38–40, 44, 45, 51, 63, 116, 137, 138, 145, 146, 150, 151, 196, 198, 230, 231, 233–237, 242–247, 249
Berend Miklós dr 98
Berend Miklósné 98
Berényi Zsigmond, dr 122
Berger Karoly 211
Berson Geza 89
Bethlen István 10, 65
Bodonyi Pal, dr 114
Bogár László 121
Bognái Gyorgy 113, 114
Bokor Denes 89, 104
Bokor Péterné 101
Bónis Janos 122, 198
Bor Jenő 246
Borbatyuk, torzsőrmester 180
Branstette Gyuláné 75
Braun Eva 91
Braun, Eva 245
Brunszwik Gyorgy 27
Budinszky László 14, 39, 50, 57, 58, 71, 81, 144, 191
Burger Ferenc 73
Churchill, sir Winston Leonard Spencer 248
Csatay Lajos 6, 10, 25, 63
Csia Sandor 5, 22, 26, 38, 45, 48, 62, 63, 230, 244, 245
Csiki Erik 88, 89
Csizmadia Károly 113
Csoma Istvan 205
Csonka Emil 20, 44, 45, 82, 149
Csuhási ezredes 14
Czigány Ferenc 103
Cziráki Lajos 156
Dálnoki Miklós Béla 13, 14, 18, 19, 30, 36, 151, 152, 154
Dálnoki Veress Lajos 7, 13, 19, 30, 34, 36, 151
Danielsson, Carl Ivan 140
Danzingerné 96
Dávid Mór 73
Déday István 118, 123
Delmár Valter 102
Dobos András 92
Dominich Vilmos 239
Domonkos Miksa 133, 134
Dorogi Farkas Ákos 207, 208
Egyed András 134
Egyedi Miklósné 93
Eisenhower, Dwight 205
Eisentetter Miksa 76
Erdei Ferenc 49
Erdös Jenő 94
Erdős Sandor 78
Erszenyi István 79
Esch Sándor 79
Eszterházy János, gróf 124
Eszterhazy Moric 10
Fac János 157
Falusi Rózsa, dr 112
Faraghó Gábor 10, 24
Faragó Jenő 75
Farkas Gyorgy 110
Farkas Imre 90
Fazekas Istvan 109
Fazekas József 109
Feczner János 157
Feher Józsefné 92
Feine, Gerhardt dr 24
Féja Géza 49
Fekete Vilmos 155
Feketehalmi-Czeyner Ferenc 223
Feller, Harald 140
Ferenczi László 126, 238
Fiala Ferenc 39, 148
Filimonyenko, őrmester 180, 181
Fischer Pal 78
Foldes Gyula 25
Foldes László 111
Foldes István 133
Frankl Sándor 93
Frankl Sándorné 93
Frei Ede 105
Freissner, Hans 178
Friedl József 171
Frisch Ernő, dr. 95
Fulop Mihály 73

Gaál Endre 137
Gábor Gézáné 100
Gál Csaba 22, 26, 39, 50, 53–56, 59, 64
Gál László 93
Galambos Dezső 111
Garamvolgyi Zoltán 65
Gárdos Lajosné 100
Gáti Lajos 107
Gáti Lajosné 107
Gera József 22, 39, 45, 55, 623, 64, 83–86, 112–114, 121, 123, 146, 168, 172, 197, 207, 217
Gerlóczi Sándor 75
Geszhke, Hans 137
Glacz József 76
Goebbels, Joseph Paul 167
Goldberger Vilmosné 101
Gombos Gyula 46, 58, 64
Gonda László 155
Goring, Hermann 243
Gottsein, Alfred 136
Gránitz János 106
Grassy József 250
Greck Rudolf 93
Greiffenberg, Hans von 15, 167, 247
gróf Festetics Sándor 56
Gruber Lajos 63
Guderian, Heinz 34, 155, 167, 170
Gutmann 102
Guttenberg Tivadar 109
Gyárfás István 65
Gyarmati Sándor 155
Gyöngyössy alezredes 226
Győrffy Gyula 154
Győri Illés 98
Gyurics Aladár, dr. 126
Haála Róbert 45, 128
Habsburg, József főherceg 27, 45, 62, 142
Haimann János 95
Hain Péter 86, 116, 123, 124, 125
Hajnácskői László 114
Haller, Kurt 15, 17, 229, 230, 242
Halmos Manó, dr. 76
Halmos Tamás 76
Hansági Gyula 55
Hardád Pál 93
Hardy Kálmán 13, 16, 30
Hatvanyi Ferencné báró 65
Hay Lujza (Csopi) 95, 96, 97
Hazai Jenő 126
Heincz Gyula 157
Heiter Ferenc 122
Hellebroth Vilmos 39, 52, 198
Henney Árpád 39, 63, 83, 228, 230, 249
Hennyey Gusztáv 8, 10, 24, 25, 34
Hess Aladár 108
Heszlényi József 30, 156, 157, 235
Hideg János 79
Himmler, Heinrich 17, 26, 37, 125, 151, 170, 195, 224, 227, 228, 230, 232–235, 237–240, 242
Hitler, Adolf 7–9, 15–17, 23, 25, 26, 29, 32, 37, 47, 49, 50, 57, 67, 68, 136, 139, 144, 146, 166, 167, 174, 176, 179, 182, 184, 185, 189, 190, 192, 236
Hódossy Pál 114, 134
Hoffman Lajos 120
Hoky Károly 162
Homan Bálint 165
Horgesz László 155
Horthy Istvánné 10
Horthy Miklós, ifj. 10, 16, 17, 25, 26
Horthy Miklós 6–19, 24–27, 30–37, 40–44, 47, 50, 51, 57, 58, 61, 64, 67–69, 81, 123, 148, 150, 155, 192, 251
Horváth Béla 118
Horváth Imréné 106
Horváth Lajos 109, 157
Horváth László 109
Horváth Sándor 13, 126
Horváth Viktor 78
Hottl, Wilhelm dr. 15, 17, 37, 57
Hovszky Gyula 74
Hubay Kálmán 15, 16, 27, 36, 47, 57, 58, 62, 63, 67, 84, 192, 193
Ibrányi Mihály 35
Ikledi Lajos 126
Imrédy Béla 36, 37, 57, 58, 60, 61, 68, 69, 217
Incze Antal 218
Jakab Istvánné 106
Jakab Mihály 40, 41
Jancsuskó Gábor, dr. 86, 217, 228, 230, 245, 247
Jaross Andros 165, 183
Jávor Pál 65
Jelinek Lipót 155
Juhász István 126
Juttner, Hans 223, 224, 226, 227
K. Nagy Antal 78
K. Nagy Ferenc 78
Kabóki Lajos 95
Kádár Gyula 7
Kállay Miklós 124
Kaltenbrunner, Ernst 17
Kánya Kálmán 10, 65
Káplán Ferenc 155
Karácsony Sándor 95
Karda Géza 109
Károlyi Gyula 10
Kassai-Schallmayer Ferenc 39, 84, 146, 148, 165, 168
Kecskeméti Andor 107
Keitel, Wilhelm 167, 170, 226, 227, 233
Kelecsényi István 54
Kemény Gábor báró 11, 15, 25, 38, 77, 83, 124, 195, 205, 230, 243, 249, 250
Kemény Józsefné 79

Kémery Nagy István 67
Kennei László 108
Kepes József, dr. 110
Kerecéndi István 156
Keresztes Károly 79, 110
Keresztes Tivadar 79
Keresztes-Fischer Ferenc 69
Kéri Kálmán 14, 36
Kertész Vera 111
Keszthelyi, dr. 103
Kinizsi Pál 225
Kis Kálmán 157
Kisbarnaki Farkas Ferenc 195, 196, 207, 210, 246
Kiss János, vitéz 117, 118
Kiss Károly, dr. 247
Kiszeli Alajos 113
Klein György 72
Klein Györgyné 72
Klima 110
Klinovszky István 100
Konya Istvánné 109
Korniczer Simon 102
Környei Pál 78
Koszorús Ferenc 34, 35
Kosztolányi Dezsőné 106, 107
Koteles Lenke 120
Kovács Gyula 19, 186, 234
Kovács Károly 138
Kovács Teodor 138
Kővágó József 117
Kovarcz Emil 15, 17, 20–22, 26, 39, 50, 62, 85, 91, 92, 108, 110, 112, 115, 125, 127, 138, 145, 146, 172, 185, 201, 215, 216, 245
Kozák Elemér 19
Krafcsik Zoltán 155
Krakovics Miklósné 111
Krumholz, őrnagy 15
Kun András, páter 102, 103
Kurincki Sándor 157
Kuty Dezső 95
Kuznyecov, F. I. hadnagy 180, 181
Láday István 207
Lajta Ferenc 206
Lakatos Géza, 10, 12, 24–27, 30, 33, 34, 38, 39, 57, 61, 63, 195, 239
Laki Lajosné 109
László Dezső 13, 19, 30, 231–233, 250
Lázár József 79
Lázár Károly 10, 16, 24
Lehotay Barna 103
Lengyel Jánosné 111
Leschitz Ferenc, dr. 93
Leschitz Ferencné 93
Lindner Sándor 99
Lőcsei Róbert 134
Lovitz János 79
Lutz Gizella 48, 245
Lutz, Carles 140
Major Jenő 212, 223, 224, 226, 236
Makkay-Hollosy 236
Malinovszkij, Rogyion Jahovlevics 179, 181
Márer László 95
Markó Márkus 122
Markovics Róbert 96
Maróti Károly 55, 139, 140, 163, 164, 165, 214
Marton Béla 18
Matolcsy Mátyás 67
Mátrai Máté Ferenc 95
Mayer Jánosné 109
Meggyes Károlyné 215
Meier, Wilhelm 137
Mérey László vitéz 206
Merey László 136
Mertz Lőrinc 109
Meskó Tamás 241
Meskó Zoltán 56
Miller, Arthur 81
Mirah Tivadar 110
Miskovszki János 127
Mogyoróssy Sándor 194
Mohai Gyula 208
Mohai Gyula 64, 65
Mosonyi Győző 46
Muller Károly 102
Murányi Béla 65
Mussulini, Benito 6, 16, 17, 62, 245
Nádas Lajos 13
Náday István 10
Nagy Helga 100
Nagy Iván 164
Nagy Jenő 117
Nagy József 133
Návay Imre, dr. 91, 92, 93
Németh Ferenc 236
Ney Károly 151, 152
Nidosi Imre 88, 89, 96, 97, 107, 108, 134, 136
Nyirő József 165
Oláh Jakab 157
Olaszy Sándor 84, 85, 86, 90
Omelka Ferenc 22, 113
Onrejka Odön 215
Orendy Norbert 116, 118, 238
Orlov, főhadnagy 180
Ostián Antal 64, 84, 192
Osztapenko, Ilja Afanaszjevics 180, 181
Osztenburg Gyula 51
Pálffy Fidél 15, 17, 18, 36–38, 56, 57, 61, 67–69, 144, 185
Pap Gyula 157
Pápai Vince 109
Pár Mihály 122
Pázsint Mihály 79
Pehár János 78
Péntek István 63
Perényi Zsigmond 40, 45
Perera, Lyonell 204
Perlesca, Giorgio 140
Péter István 109
Pethő Sándor 126
Pethő Tibor, dr. 125
Petrov, Iván, Jefonovics 14
Peyer Károly 59
Pfeffer von Wildenbruch, Karl 176, 179, 181, 182, 184, 185, 189, 190–192

Plédi Bélnáné 106
Polgár Lajos 217
Pongrácz gróf 140
Posta Péter 55, 148
Prihala 245
Prónay Pál 108, 109
Qvitt Lipót 101
Rácz Jenő 117
Rácz Zoltán 79
Radványi Éva 111
Rahn, Rudolf 12, 17, 24, 27, 61, 62
Rajniss Ferenc 11, 16, 17, 22, 36, 38, 39, 45, 59, 60–63, 80, 88, 148–150, 161, 185, 192, 209, 210, 219, 240
Rapcsányi László 160–162, 164
Rassay Károly 58
Rényi-Schneller Lajos 11, 16, 18, 36, 38, 148, 149, 203, 220, 230, 249
Rettmenn Kurt 88, 89
Révay Kálmán 117
Ribbentrop, Joachim von 16, 17, 26, 208
Richtmann Sándor 98
Ridinszki, Henrik 122
Rieger Jakab 72
Riesl Sándor, dr. 74
Röder Vilmos 10
Roosevelt, Franklin Delano 248
Rosenfeld Károly 73
Rositz Ernő, dr. 95
Róth Imre 75
Rotta, Angelo 140, 178
Rotter Róbertné 79
Rózsahegyi Kálmán 134
Rozzovits József 79
Ruszkay Jenő 37, 47, 67, 108, 170, 247, 254
Rutkai Jenő 110
Sághy János 95
Sámi Zoltán 102
Sans-Briz, Angel 140
Sáska, vezérőrnagy 236
Schmarilla Géza 95
Schmidthuber 134
Schonwald Pálné 104
Schreiber Róbert 117
Schreiber Tamás 93
Schweinitszer József, dr. 80
Serédi Jusztinián 40, 41
Simonyi Endréné 101
Simori Jenő 93
Sipeki Balázs Kornél 40
Smergel Géza 119, 120
Solymosi János 129
Somló Béla 94
Somody István 70
Somogyi Béla 51
Soós Károly 160
Skorzeny, Ottó 16, 27, 34, 228, 239
Springer Ervin 74
Steiner László 100
Steingszer Lajos 72
Steingszer Lajosné 72
Steinwetz Miklós 180, 181
Stern Dávidné 79, 110
Stern Gyorgy 109
Stern Jenő 97
Stern Jenőné 104
Stern Máryás 109
Stern Mátyásné 109
Stöckler Lajos 133
Stollár Béla 94
Stomfai János 216
Stralendorf Gyula, báró 119, 120
Sulyok Dezső 48
Surányi Miklós, gróf 149
Sütő Gyula 228
Szabó Dezső 49
Szabó Károly 134
Szabó Károly 136
Szakvári Emil 38, 58, 143, 198
Szalai Pál 88, 114, 133, 134, 136
Szálasi Ferenc 11, 12, 15, 16, 18–22, 24–28, 33, 36–60, 62–68, 79–84, 86–88, 93, 101, 102, 112, 115–118, 121, 123, 124, 128, 140, 142 143, 145, 146, 148, 150, 151, 155, 167–170, 179, 184–186, 191, 196, 197, 199, 202–204, 206, 215, 217, 218, 229, 230, 237, 241–250
Szár Kálmán 157
Szász Lajos 16, 18, 36, 39, 60, 61, 148, 149, 162, 165, 202, 216, 219
Szedresi Kokas Ferenc 106
Székely László 35, 36
Székely Mihályné 106
Székesi István 20, 21, 192
Szentgyörgyi Albert 209
Szentirmay István 55
Szépe József 157
Szikra Sándor 126
Szilágyi Sándor 76
Szögi Géza dr. 245, 247
Szolk Jenő 92
Szőllősi Jenő 22, 38, 40, 48–50, 52, 57, 60, 61, 67, 83, 113, 117, 128, 129, 140, 142, 146, 148, 149, 160, 188, 191, 208, 216, 228, 230, 243, 237, 249, 250
Szőllősi Pál 157
Sztálin, Joszif Viszárionovics 187, 216, 248
Sztána János 157
Sztójay Döme 10, 14, 36, 57, 60, 68, 125
Szubonya Endre, dr. 126
Szügyi Zoltán 155
Tabi Árpád 62
Tamás Lászlóné 104
Tartsay Vilmos 117, 118
Tasnádi Nagy András 40, 41, 43, 45, 61, 140
Temesvári László 64, 202, 203, 204, 242

Tiránszki István 110, 111
Tolbuhin, Fjodor Ivanovics 174, 179, 181
Toldi Sándor 93
Toldy Árpád, dr 205
Toll Péter 55
Török László 100
Toszt Gyula 10, 16, 25
Tóth Béla 20, 87, 88, 114
Tóth Imre 225
Tóth István 117
Trajbiák Rózsi 126
Tuboly Miklós 103
Turbölgyi Kálmán 115
Urbancsok Tibor 119
Váczi Gyorgy vitéz 117
Vágó Pál 55
Vajna Ernó 88, 89, 97, 134, 135, 192
Vajna Gábor 15, 21, 22, 25, 26, 38, 50, 55, 67, 85, 112, 114, 115, 116, 118, 123–125, 128, 130, 134, 137, 166, 168, 192, 195, 205, 206, 211–216, 228–230, 237–240, 243–245, 247, 249
Vajtai Zoltán 55
Valeim József 100
Valentini Károly 65
Valló Dezső 90
Valló Sándor 90
Valton Ágoston dr. 14
Váradi Adolf 121
Varga Ilona 92
Vári Béla 109
Variházy Oszkár 155
Vass Tibor 120
Vasváry Frigyes 14
Vattay Antal 10, 24, 25, 27, 195
Vécsey Egon 118
Veczkő Jenő 79
Veesenmayer, Edmund dr. 10, 12, 14, 15–17, 22–27, 37, 56, 57, 60, 197, 219, 220, 229, 230, 239, 242, 243, 250
Veres Péter 49
Vezér László 156
Vincze Antal 165
Virányi Ferenc 13
Voros János 10–13, 19, 152
Voros Jánosné 239
Vurcel József 93
Vurcel Józsefné 93
Wagner Gyula 138
Wajand Tibor, dr 123, 124, 125
Wallenberg, Raoul 102, 107, 134, 136, 140, 141
Weinberger Oszkár 155
Weiner Sándorné 75
Weiss Artúr 135
Weiss Hermanné 90
Weisz Gyula 99
Weisz Izsák 76
Weisz Nándor 78
Wenk Walter 16
Wild Artúr 122
Winkelmann, Otto von 15–17, 22, 26, 37, 57, 60, 117, 151
Wirth Károly 98
Witz András 77
Zadrevecz István 45, 61
Zákó András 228, 229, 245
Zempléni Ferenc 157
Zerényváry Szilárd 162
Zsille Zsigmond 99, 100

TARTALOMJEGYZÉK

A kilépési kísérlet és kudarca

A proklamáció 5
A közvetlen előzmények 10
Mi történt a hadseregben? 12
A jobboldal táborában 14
Az 1. és 2. Hadsereg sorsa 18
Akcióban a nyilasok 19
Tárgyalások, alkudozások 24
A „diadal napja" október tizenötödike 27
A kudarc okai 28

Hatalmon a szélső jobboldali koalíció

Az uralom átvétele – a hatalom új birtokosai 38
A nyilaskeresztes párt 66
Razziák 70
A pártszolgálat 79
A fegyveres nemzetszolgálat 91
A nyilas pártházak 93
Terrorhullám a főváros környékén 109
Gyenge kísérletek 111
A Nemzeti Számonkérő Különítmény és a többiek 115
Az Állambiztonsági Rendészet 123
A zsidóság üldözése 127
A budapesti gettó 128
A munkaszolgálat 137
A totális háború 141
A hadsereg 150
Szökések és megtorlások 152
A képviselők véleménye 159
A nyilas propaganda 165
A levente és a Hungarista Légió 170
Magyarország – hadszíntér 173
„A főváros mindennapjai" 177

A kitelepítés

A kitelepítés 195
Az ipar áttelepítése 196
Az arany- és pénzkészlet elszállítása 202
A lakosság kitelepítése 206
A menekültek sorsa 210
A hivatalok kitelepülése 216

Visszavonulás Németországba

Magyar katonák német földön 223
A Szálasi-kormány Németországban 227
A hungarista szabadságmozgalom 228
A németek magatartása 230
Szálasi elgondolásai 241
A nyilas uralom végnapjai 246

Irodalomjegyzék 252

Sajtó, levéltári források 254

Névmutató 258